

**SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE DEMOKRASİ İLE İLGİLİ TEMEL
KAVRAMLARIN ÖĞRETİMİ VE KAVRAM YANILGILARI**

DOKTORA TEZİ

Tuba ERTUĞRUL

Eskişehir 2023

**SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE DEMOKRASİ İLE İLGİLİ TEMEL
KAVRAMLARIN ÖĞRETİMİ VE KAVRAM YANILGILARI**

Tuba ERTUĞRUL

DOKTORA TEZİ

**Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Sosyal Bilgiler Eğitimi Doktora Programı
Danışman: Prof. Dr. Arife Figen ERSOY**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Ağustos 2023**

JÜRİ ve ENSTİTÜ ONAYI

ÖZET

SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE DEMOKRASİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLARIN ÖĞRETİMİ VE KAVRAM YANILGILARI

Tuba ERTUĞRUL

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ağustos 2023

Danışman: Prof. Dr. Arife Fiğen ERSOY

Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin etkin demokratik vatandaşlık yeterliklerini kazanmalarında demokrasinin temel kavramlarını doğru anlamlandırmaları ve öğrenmeleri gerekir. Sosyal bilgiler derslerinde, demokrasinin kavramsal olarak ne kadar etkili öğretildiğinin ortaya çıkarılması demokrasi eğitimi açısından önemlidir. Bu araştırmanın amacı; öğrencilerin demokrasi ile ilgili temel kavram yanlışlarının neler olduğunu ve demokrasi ile ilgili temel kavramların sosyal bilgiler dersinde nasıl öğretildiğini belirlemektir. Araştırma, durum çalışması deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın katılımcıları, Eskişehir il merkezindeki bir ortaokuldaki 7. sınıf öğrencileri ve sosyal bilgiler öğretmeninden oluşmaktadır. Veri toplama yöntemi olarak öğrencilere yönelik kelime ilişkilendirme testi, yapılandırılmamış gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın verileri, betimsel analiz ile açıklanmıştır. Araştırmada, öğrencilerin demokrasinin temel kavramlarına ilişkin bazı kavram yanlışları olduğu tespit edilmiştir. Demokrasi, özgürlük, adalet, hukuk, egemenlik gibi kavramlar konusunda yanlış kavramsallaştırmalar yapılmıştır. Ancak hak, eşitlik, seçim ve katılım gibi kavramlarda öğrencilerin doğru kavramsallaştırma yaptıkları belirlenmiştir. Sosyal bilgiler dersinde öğretmenin kavramların öğretiminde geleneksel öğretim yöntemlerini kullandığı görülmüştür. Araştırmanın sonuçlarına dayanarak, sosyal bilgiler dersinde demokrasiyle ilgili temel kavramların öğretiminde farklı öğretim yöntem ve tekniklerinin işe koşulması önerilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal bilgiler, Kavram öğretimi, Kavram yanlışlığı, Demokrasi.

ABSTRACT

TEACHING OF BASIC CONCEPTS RELATED TO DEMOCRACY IN SOCIAL STUDIES COURSE AND MISCONCEPTIONS

Tuba ERTUĞRUL

Department of Turkish and Social Sciences Education

Anadolu University, Graduate School of Educational Sciences, August 2023

Supervisor: Prof. Dr. Arife Figen ERSOY

Students need to understand and learn the basic concepts of democracy correctly in order to gain effective democratic citizenship competencies during the course of social studies lesson. In social studies courses, it is important for democracy education to reveal how effectively democracy is taught conceptually. The aim of this research is to determine what are the basic misconceptions of students about democracy and how the basic concepts of democracy are taught in social studies course. The research was carried out using the case study pattern. The participants of the study consist of 7th grade students and a social studies teacher at a secondary school in Eskişehir city center. Word association test for students, unstructured observation, semi-structured observation forms were used as a data collection method. The data of this research described with descriptive analysis. In the study, some misconceptions of students about the basic concepts of democracy were identified. Misconceptions have been made about concepts such as democracy, freedom, justice, law and sovereignty. It was determined that students made correct conceptualization in concepts such as rights, equality, election and participation. In the social studies course, it was seen that the teacher used traditional teaching methods in the teaching of concepts. Based on the results of the study, in the social studies course, it is suggested that different teaching methods and techniques should be employed in the teaching of basic concepts related to democracy.

Keywords: Social studies, Concept teaching, Misconception, Democracy.

ÖNSÖZ

Sosyal bilgiler dersi, öğrencileri yaşamla buluşturan, birbirine bağlı küresel dünyada çeşitli kültür ve topluluklarla iletişime hazırlayan önemli bir derstir. Bu ders, etkin ve demokratik vatandaş yetiştirme amacıyla öğrencilere demokrasi, adalet, hukuk, eşitlik, katılım, seçim, özgürlük gibi önemli kavramları öğretir. Öğrencilerin bu kavramları öğrenmesi onların demokrasi konusunda öğrenecekleri diğer bilgi ve yeterliklere temel oluşturmasında etkili olacaktır.

Bireylerin demokrasiyi anlama biçimleri ve demokratik süreçlere katılma şekilleri, onların aldıkları eğitim ve deneyimlerle yakından ilişkilidir. Sosyal bilgiler eğitimi, öğrencilerin demokratik vatandaşlar olarak yetişmelerine ve toplumlarında olumlu değişiklikler yapmalarına yardımcı olur. Bu eğitimler sayesinde öğrenciler, demokrasiyi daha iyi anlayarak geleceğin liderleri ve aktif katılımcıları olabilirler.

Bu araştırmayla öğrencilerin demokrasi ile ilgili temel kavram yanlışlarının neler olduğunu ve demokrasi ile ilgili temel kavramların sosyal bilgiler dersinde nasıl öğretildiğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma sonuçları, demokrasi kavramının öğretiminde ortaya çıkan kavram yanlışlarının giderilmesi için öğretim programları ve ders kitaplarında düzenlemeler yapılmasını sağlayabilir. Öğretmenlere bu kavramların öğretiminde uygulama önerileri sunabilir. Ayrıca, öğretmen eğitimi programlarında demokrasi kavramının öğretimi ve kavram yanlışlarının giderilmesi konusunda yapılabilecek iyileştirmeleri destekleyebilir.

Araştırma sürecinde büyük ölçüde destek ve katkı aldım. İlk olarak danışmanım Prof. Dr. Arife Figen ERSOY'a, doktora çalışmalarım esnasında bana sağladığı sakin ve bilge desteği için, araştırmamı ilgi duyduğum konu alanında sürdürebilmemde gösterdiği sabır ve güven için teşekkür ederim. Oluşturduğu araştırma ortamı, lisansüstü eğitimimi demokratik bir akademik deneyim haline getirdi.

Doktora tez izleme komitemde ve tez jürimde yer alan, değerli hocalarım Prof. Dr. Tuba ÇENGELCİ KÖSE, Dr. Öğr. Üyesi Meral ÖREN, Prof. Dr. Süleyman İNAN, Dr. Öğr. Üyesi Nur Leman BALBAĞ ve Dr. Öğr. Üyesi Serdar MALKOÇ'a, yararlı değerlendirmeleri ve önerileri için teşekkür ederim.

Özel bir teşekkürü sunmak istediğim kişiler arasında annem Ayşe ERTUĞRUL, babam Talip ERTUĞRUL ve kardeşim Dr. Tuğrul Yavuz ERTUĞRUL bulunmaktadır. Aile içinde söz hakkımızın olduğu, kardeşler arasında adaleti ve eşitliği sağlayan bir ortamı oluşturdukları için, okuma sevgisini ve çalışma azmini aşıladıkları için ve eğitim özgürlüğümüzü destekleyerek iki çocuğa yetebilen sabır, cesaret ve sonsuz sevgileri için anneme ve babama minnettarım. Aynı zamanda hayatımın her hatırasını oluştururken elimi bırakmadan hep yanımda olan kardeşime minnettarım.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Tuba ERTUĞRUL

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ ve ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar DİZİNİ.....	xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xv
GÖRSELLER DİZİNİ	xvi
KISALTMALAR DİZİNİ	xvii
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem	1
1.2. Amaç.....	7
1.3.Önem.....	7
1.4.Sınırlılıklar	9
1.5.Tanımlar	10
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	12
2.1. Sosyal Bilgiler Dersi	12
2.1.1. Sosyal bilgiler dersinin tanımı	12
2.1.2. Sosyal bilgiler dersinin amaçları	14
2.1.3. Sosyal bilgiler dersi içeriği	15
2.1.4. Sosyal bilgilerde vatandaşlık ve demokrasi eğitimi.....	19
2.1.5. Sosyal bilgiler dersinde kavramlar	21
2.2. Demokrasi ve Demokrasiyle İlgili Kavramlar	26
2.2.1. Demokrasi.....	26
2.2.2. Demokrasi ile ilgili kavramlar	27
2.2.2.1. Özgürlük	28
2.2.2.2. Hak	29

	<u>Sayfa</u>
2.2.2.3. Adalet	30
2.2.2.4. Eşitlik.....	31
2.2.2.5. Hukuk.....	33
2.2.2.6. Egemenlik.....	33
2.2.2.7. Seçim.....	34
2.2.2.8. Katılım.....	36
1.3. Kavramlar ve Öğretimi.....	37
2.3.1. Kavramlar	37
2.3.1.1. Kavramın tanımı	37
2.3.1.2. Kavramların özellikleri	38
2.3.1.3. Kavram çeşitleri	38
2.3.2. Kavram Öğretimi.....	39
2.3.2.1. Kavram öğretiminin önemi	39
2.3.2.2. Kavram öğretiminin kuramsal temelleri	41
2.3.2.3. Kavram öğretim modelleri ve stratejileri	43
2.3.2.4. Kavram öğretim teknikleri.....	48
2.3.2.5. Kavram yanlışları	52
2.3.2.5.1. Kavram yanlışının tanımı	53
2.3.2.5.2. Kavram yanlışının özellikleri	54
2.3.2.5.3. Kavram yanlışının nedenleri	55
2.3.2.5.4. Kavram yanlışının belirlenmesi	56
2.3.2.5.5. Kavram yanlışlarının giderilmesi.....	57
2.4. İlgili Araştırmalar	60
2.4.1. Sosyal Bilgiler Dersinde, Demokrasi ve Demokrasiyle İlgili Kavram Öğretimi ile İlgili Araştırmalar	60
2.4.1.1. Yurt içinde yapılan araştırmalar	60
2.4.1.2. Yurt dışında yapılan araştırmalar.....	65
2.4.2. Öğrencilerin Demokrasi ve Demokrasiyle İlgili Kavramlara ilişkin Algıları ve kavram yanlışları ile İlgili Araştırmalar	68
2.4.2.1. Yurt içinde yapılan Araştırmalar	68
2.4.2.2. Yurt Dışında yapılan Araştırmalar	76

	<u>Sayfa</u>
3. YÖNTEM.....	82
3.1. Araştırma Deseni.....	82
3.1.1. Durum çalışması	83
3.1.2. Durum çalışması türleri	84
3.1.3. Durum çalışmasının planlanması.....	85
3.2. Araştırma Ortamı.....	89
3.3. Katılımcılar	91
3.4. Araştırmacının Rolü	93
3.5. Verilerin Toplanması	94
3.5.1. Kişisel bilgi formu.....	95
3.5.2. Kelime ilişkilendirme testi	95
3.5.3. Yarı yapılandırılmış görüşmeler	97
3.5.4. Yapılandırılmamış Gözlem	100
3.5.5. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.....	102
3.5.6. Sosyal Bilgiler Milli Eğitim Ders Kitabı (Yedinci Sınıf)	102
3.6. Verilerin Analizi	103
3.7. Araştırmada Geçerlik ve Güvenirlik.....	104
3.8. Araştırma Etiği.....	105
4. BULGULAR.....	107
4.1. Demokrasi Kavramı	107
4.1.1. Öğrencilerin demokrasi kavramına yönelik algıları.....	107
4.1.2. Öğretmenin demokrasi kavramına ilişkin algı ve uygulamaları.....	109
4.2. Özgürlük Kavramı	118
4.2.1. Öğrencilerin özgürlük kavramına yönelik algıları.....	118
4.2.2. Öğretmenin özgürlük kavramına yönelik algı ve uygulamaları.....	121
4.3. Hak Kavramı	127
4.3.1. Öğrencilerin hak kavramına yönelik algıları.....	128
4.3.2. Öğretmenin hak kavramına yönelik algı ve uygulamaları.....	130
4.4. Eşitlik Kavramı.....	135

4.4.1. Öğrencilerin eşitlik kavramına yönelik algıları.....	135
4.4.2. Öğretmenin eşitlik kavramına yönelik algı ve uygulamaları.....	138
4.5. Adalet Kavramı	142
4.5.1. Öğrencilerin adalet kavramına yönelik algıları.....	142
4.5.2. Öğretmenin adalet kavramına yönelik algı ve uygulamaları.....	144
4.6. Hukuk Kavramı.....	147
4.6.1. Öğrencilerin hukuk kavramına yönelik algıları.....	147
4.6.2. Öğretmenin hukuk kavramına yönelik algı ve uygulamaları.....	149
4.7. Egemenlik Kavramı	153
4.7.1. Öğrencilerin egemenlik kavramına yönelik algıları.....	153
4.7.2. Öğretmenin egemenlik kavramına yönelik algı ve uygulamaları.....	155
4.8. Seçim Kavramı	159
4.8.1. Öğrencilerin seçim kavramına yönelik algıları.....	159
4.8.2. Öğretmenin seçim kavramına yönelik algı ve uygulamaları.....	162
4.9. Katılım Kavramı.....	165
4.9.1. Öğrencilerin katılım kavramına yönelik algıları.....	165
4.9.2. Öğretmenin katılım kavramına yönelik algı ve uygulamaları.....	167
5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	171
5.1. Sonuç.....	171
5.1.1. Öğrencilerin demokrasi ve demokrasinin temel kavramlarına ilişkin algıları ve kavram yanılgıları.....	171
5.1.2. Sosyal bilgiler öğretmenin demokrasi ve demokrasinin temel kavramlarına ilişkin algı ve uygulamaları.....	174
5.2. Tartışma	179
5.3. Öneriler	187
5.3.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler.....	187
5.3.2. Yapılacak Araştırmalar Yönelik Öneriler	188
KAYNAKÇA	190

EKLER
ÖZGEÇMİŞ

TABLULAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 2.1. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (2018) öğrenme alanları ve sosyal bilim disiplinleri.....	16
Tablo 2.2. Sosyal bilim disiplinleriyle ilişkili kavramlar.....	21
Tablo 2.3. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (2018) öğrenme alanları ve demokrasiye ve demokrasiye ilişkin kavramlar.....	22
Tablo 2.4. Demokrasi ve demokrasiye ilişkin temel kavramlara yönelik kazanımlar	24
Tablo 3.1. Araştırmaya katılan öğrencilerin kişisel özellikleri	92
Tablo 3.2. Öğrencilerle yapılan görüşme bilgileri	99
Tablo 3.3. Araştırmadaki gözlem verilerinin toplanma tarihleri.....	101
Tablo 4.1. Demokrasi kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri	107
Tablo 4.2. Demokrasi kavramının tanımına ilişkin öğrenci cevapları	108
Tablo 4.3. Demokrasi kavramına ilişkin kazanımlar	116
Tablo 4.4. Özgürlük kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri.....	118
Tablo 4.6. Özgürlük kavramına ilişkin kazanımlar.....	125
Tablo 4.7. Hak kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri	128
Tablo 4.8. Hak kavramının tanımına ilişkin öğrenci cevapları.....	129
Tablo 4.9. Hak kavramına ilişkin kazanımlar	133
Tablo 4.10. Eşitlik kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri.....	136
Tablo 4.11. Eşitlik kavramının tanımına ilişkin öğrenci cevapları	137
Tablo 4.12. Adalet kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri	142
Tablo 4.13. Adalet tanımına ilişkin öğrenci cevapları	143
Tablo 4.14. Hukuk kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri	148
Tablo 4.15. Hukuk kavramının tanımına ilişkin öğrenci cevapları.....	149
Tablo 4.16. Egemenlik kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri.....	153
Tablo 4.17. Egemenlik kavramının tanımına ilişkin öğrenci cevapları	154
Tablo 4.18. Egemenlik kavramına ilişkin kazanımlar	157
Tablo 4.19. Seçim kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri	160
Tablo 4.20. Seçim kavramının tanımına ilişkin öğrenci cevapları.....	161
Tablo 4.21. Seçim kavramına ilişkin kazanımlar.....	163
Tablo 4.22. Katılım kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri.....	165

Tablo 4.23. Katılım kavramının tanımına ilişkin öğrenci cevapları 166

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 3.1. Sosyal bilgiler dersinde demokrasiyle ilgili temel kavramların öğretilmesi ve kavram yanlışlarının belirlenmesine ilişkin durum çalışması akış şeması.....	86
Şekil 3.2. 7/A ve 7/B şubeleri sınıf düzeni	90

GÖRSELLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Görsel 4.1. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında demokrasi kavramı	110
Görsel 4.2. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında demokrasi kavramı	112
Görsel 4.3. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında özgürlük kavramı	126
Görsel 4.4. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında hak kavramı	131
Görsel 4.6. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında eşitlik kavramı	141
Görsel 4.7. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında adalet kavramı	146
Görsel 4.8. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında hukuk kavramı	151
Görsel 4.9. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında egemenlik kavramı	158
Görsel 4.10. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında seçim kavramı	164

KISALTMALAR DİZİNİ

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

KİT: Kelime İlişkilendirme Testi

SBDK: Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

SBDÖP: Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı

1. GİRİŞ

Bu bölümde araştırma problemi, araştırmanın amacı, önemi, sınırlılıkları ve araştırmaya ilişkin kavramların tanımlarına yer verilmiştir.

1.1. Problem

Günümüzde demokrasi, temel yönetim ve yaşam biçimi olarak kabul edilmiş ve demokratik ülkelerin sayısında artış görülmüştür. Freedom House (2022)'a göre dünyadaki seçime dayalı demokrasilerin sayısının 1989'da 69'a, 2022'de ise 114'e yükseldiği belirlenmiştir. Ayrıca birçok ülkede insanların, bir yönetim sistemi olarak demokrasiye daha fazla değer verdiği ve demokrasiyi desteklediği belirlenmiştir (Inglehart, 2003, s. 51). Francis Fukuyama (1992), insanlık tarihinin son noktasını demokrasinin temsil ettiğini ifade ederken Abraham Lincoln, dünyadaki son ve en iyi umut olarak demokrasiyi göstermektedir (Flanagan vd., 2005). Demokrasinin evrensel bir insani değer olması (Sen, 1999), insan haklarına saygı duyma, eşitlik, özgürlükler, demokratik değerler ve kavramların giderek daha fazla önem kazanmasını sağlamıştır.

Demokrasi, farklı ülkelerde farklı şekillerde uygulanabilir. Ancak demokrasi, halkın iradesinin yönetime yansıtılması ve temel hakların korunması amacını taşır. Demokratik bir yönetim, halkın temsilcileri tarafından yönetilir ve karar alma sürecinde halkın katılımı önemlidir. Halkın temsilcileri, halkın seçimleriyle belirlenir ve halkın iradesini yansıtmakla sorumludur. Demokrasinin yaşam biçimi olarak kabul edilmesi ise insanların kendilerini ifade edebilmeleri, siyasi ve sosyal hayatta etkin rol oynayabilmeleri, özgürce seçim yapabilmeleri, eşit haklara sahip olmaları ve adaletin sağlanması gibi konuları içerir. Dolayısıyla günümüzde demokrasi, insanların özgürce düşünüp ifade edebilmeleri, katılım sağlayabilmeleri ve hayatlarını istedikleri gibi yaşayabilmeleri için siyasal ve sosyal bir gerekliliktir.

Demokrasinin sürdürülebilmesi için bireylerin demokrasiye yönelik olumlu tutumlara sahip olması yeterli değildir (Sen, 1999). Eğitimin ürettiği siyasi bilgi, bireyin "daha iyi bir demokratik vatandaş" olmasında etkilidir. Eğitim, demokrasiyi sürdürülebilir kılmak için bireylerin demokratik süreçlere katılma becerilerini ve siyasi farkındalıklarını artırmada, katılımcı bir demokrasi kültürü oluşturmada önemli bir rol oynamaktadır (McAllister, 1998,

s. 13). Demokratik bir toplumdaki okul sistemi, demokratik değerleri, tutumları ve davranışları öğrencilere kazandırmalıdır (Doğanay, 2010, s. 51). Gelecek dünyanın şekillenmesi, bugünün öğrencilerine demokratik vatandaşlığın fikir ve bilgilerinin; becerileri ve alışkanlıklarının, hak ve sorumluluklarının ne kadar iyi öğretildiğine bağlıdır (Parker, 2005, s. 3). Bugün dünyadaki çoğu ülke, temel olarak eğitim sistemlerini demokratik idealleri destekleyecek biçimde düzenlemektedir.

Demokrasi eğitimi, Türk Milli Eğitimi'nin de temel ilkelerindedir. 2004 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirtilmiştir ki, demokrasi kültürünün oluşturulması, çoğulculuk bilincinin geliştirilmesi ve öğrencilere seçme, seçilme ve oy kullanma alışkanlıklarının kazandırılması hedeflenmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda, öğrencilere katılımcı olma yetenekleri ve demokratik liderlik anlayışını benimseme becerileri kazandırılmaya çalışılmaktadır (MEB, 2004).

Eğitim sürecindeki tüm dersler demokrasinin gelişimi için katkıda bulunmasına karşın sosyal bilgiler dersi, amacı “vatandaşlık eğitimi” olan tek derstir. Bu nedenle eğitimciler, öğrencilerin sosyal bilgiler öğretimi yoluyla geliştirdikleri bilgi, beceri ve vatandaşlık davranışlarının onların günlük yaşamlarında bir fark yarattığı konusunda hemfikirdirler (TEA, 1999, s. 13). Parker (2005) tarafından belirtilmiş olan görüşe göre, sosyal bilgilerin üç temel amacı bulunmaktadır. Bu amaçlar şunlardır: Çocukları iyi bir vatandaş olarak yetiştirmek, onlara düşünme becerileri kazandırmak ve kültürel mirası aktarmak. Türkiye’de ilköğretim düzeyinde 4. sınıftan 7. sınıfa kadar yer alan Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda vatandaşlık ve demokrasiyle ilgili içeriklere daha detaylı yer verilmektedir. Öğrenciler, ortaöğretime başlamadan önce, 4 yıl boyunca aldıkları sosyal bilgiler dersi ile sosyal, politik konular ve demokrasi hakkında bilgi sahibi olurlar.

Öğrencilerin sosyal bilgilerin ilkelerini anlamaları ve “kamu yararına bilinçli ve mantıklı kararlar verme yeteneğini geliştirmeleri” için kavramları öğrenmeleri gerekir (NCSS, 1994, s. 3). Kavramlar, düşünmeyi ve iletişim kurmayı olanaklı kılan yolları oluşturur. Ayrıca kavramlar, bir konu veya konu alanıyla ilgili temel fikirleri temsil eder ve bu fikirler arasında ilişkiler kurmayı sağlar. Öğrencilerin bugün veya gelecekte ne yaptıkları ne düşündükleri, başkalarıyla nasıl etkileşim kurdukları, büyük ölçüde yıllar içinde oluşturdukları kavramlara bağlıdır (Fancett vd., 1968, s. 19). Sosyal bilimlerdeki kavramların çoğu soyuttur. Çeşitli sosyal bilim disiplinleri içinde farklı anlamlar üstlendikleri için de

genellikle anlamak zordur. Ayrıca, bir kavramın anlamı diğerinin anlaşılmasına bağlıdır (Fancett vd., 1968, s. 13). Öğrenciler kavramları doğru bir şekilde öğrenebilirlerse önceki öğrenmeleriyle bağlantı kurabilir ve fiziksel ve sosyal yaşamı daha doğru anlar (Kilinc, 2012, s. 5).

Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin etkin demokratik vatandaşlık yeterliklerini kazanmalarında demokrasinin temel kavramlarını doğru anlamlandırmaları ve öğrenmeleri gerekir. Bu kapsamda demokrasi, özgürlük, adalet, eşitlik, hukuk, seçim gibi kavramlar, sosyal bilgiler derslerinde öğrencilerin sosyal dünyayı öğrenmelerinde gerekli olan soyut kavramlardır (Wade, 1994, s. 74). Egemenlik, seçim, hak, özgürlük, eşitlik, katılım kavramları, demokrasinin anlaşılması için en temel kavramlardır. Ancak bu kavramlar dışında sosyal bilgiler dersinde hukuk, yönetim şekli, adalet, sandık, oy, temsil gibi demokrasiyle ilgili birçok kavram da bulunmaktadır. Ayrıca, demokrasi kavramıyla yakından ilişkili olan birçok alt kavram da bulunmaktadır. Örneğin, eşitlik kavramı içerisinde yer alan “fırsat eşitliği” ve özgürlük kavramı içindeki “düşünce özgürlüğü” gibi alt kavramlar da demokrasi ile sıkı bir bağ içerisinde. Öğrencilerin demokrasi ile ilgili bu kavramları öğrenmeleri demokrasiyi doğru anlamlandırmaları için gereklidir.

Demokrasi kavramları ve algıları üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, öğrencilerin, öğretmenlerin ve vatandaşların algıları üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Farklı ülkelerde ve farklı zaman dilimlerinde vatandaşların demokrasi kavramını nasıl tanımladıklarına ilişkin araştırmalar bulunmaktadır (McIntosh vd., 1993; Thomassen, 1995; Miller, Miller ve Reisinger, 1997; Ottemoeller, 1998; Rose, Mishler ve Haerpfer, 1998; Simon, 1998; Barnes ve Simon, 1998; Shin, 1999; Camp, 2001; Baviskar ve Malone, 2004; Bratton, Mattes ve Gyimah-Boadi, 2004; Schedler ve Sarsfield, 2004; Canache, 2006; Fuchs ve Roller 2006; Mattes, 2007; Dalton, Shin, ve Jou, 2007; Cabestan, 2009). Bu araştırmaların sonuçları farklılaşmakla birlikte, ortak sonucu, vatandaşların demokrasiyi “çeşitli haklar ve özgürlükler” üzerinde odaklandıklarını göstermektedir. Bu çalışmalarda insanların demokrasinin bir tanımını benimsediği ve demokrasinin temelinde özgürlüklerin yer aldığı görülmektedir. Özgürlükler; ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, din özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, oy kullanma özgürlüğü gibi farklı alanlarda yer alabilir. İnsanlar, demokrasiyi bu özgürlüklerin korunması, güvence altına alınması ve herkesin eşit şekilde faydalanabilmesi olarak algılamaktadır. Dalton, Shin ve Jou (2007) çalışmasındaki

uluslararası anketler, demokrasinin yüksek seviyelerinde olduğu ülkelerdeki vatandaşların özgürlük ve demokratik değerlere daha fazla vurgu yaptığını göstermektedir. Ayrıca, araştırmaların sonuçlarına göre, insanların demokrasinin ne anlama geldiğini açıklarken özgürlük, eşitlik, insan hakları, adalet, katılım, hesap verebilirlik gibi değerlere vurgu yaptıkları ve demokrasinin bu değerleri temsil ettiğini belirttikleri görülmektedir.

Alan yazında yurtdışında öğrencilerin de demokrasi kavramını nasıl anladıklarını inceleyen birçok araştırma bulunmaktadır. (Torney, Oppenheim ve Farnen 1975; Sigel ve Hoskin, 1981; Szalay ve Kelly, 1982; Branson 1988; Sinatra, Beck ve McKeown, 1992; Moodie, Markova ve Plichtova, 1995; Berti ve Andriolo, 2001; Torney-Purta vd., 2001; Husfeldt ve Nikolova, 2003; Flanagan vd., 2005; Carr, 2006; Oni, 2006; Kennedy ve Chow, 2010; Arensmeier, 2010; Doğanay, 2010; Avery vd., 2012; Mathé, 2016; Mathé, 2019). Bu çalışmalar, öğrencilerin demokrasi kavramını nasıl anladıklarını incelemiş ve öğrencilerin demokrasiyi “insanlara görüşlerini ifade etme fırsatı vermek” şeklinde tanımladıklarını göstermiştir. Bu tanım, demokrasinin temel özelliklerinden biri olan ifade özgürlüğüne vurgu yapmaktadır (Torney, Oppenheim & Farnen, 1975). Bu araştırmalar, öğrencilerin demokrasi anlayışlarını daha ayrıntılı olarak incelemekte ve farklı boyutlarını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu araştırmaların sonuçları, öğrencilerin demokrasiyi bireysel özgürlük, bireysel haklar ve oy gibi kavramlarla ilişkilendirdiğini göstermektedir. Bireysel özgürlük ve bireysel haklar, demokrasi kavramıyla sık sık ilişkilendirilen temel kavramlardır. Öğrenciler, demokrasinin insanlara özgürce düşünme, ifade etme ve hareket etme imkânı verdiğini, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunduğunu vurgulamaktadır. Aynı şekilde, oy kullanma hakkı da demokratik süreçlerin önemli bir unsuru olarak öğrencilerin demokrasiye ilişkin anlayışında yer almaktadır (Moodie, Markova ve Plichtova, 1995; Sigel ve Hoskin, 1981; Szalay ve Kelly, 1982). Arensmeier (2010) araştırmasında, öğrencilerin demokrasi kavramını nasıl anladıklarını incelemiş ve öğrencilerin demokrasiye ilişkin algılarının, oy kullanma, temel siyasi haklar ve temsilcilere seçim yoluyla karar verme olarak şekillendiğini ortaya koymuştur.

Türkiye’de sosyal bilgiler dersinde, demokrasi ve demokrasiyle ilgili kavramlara yönelik çalışma oldukça azdır. Yapılan çalışmaların büyük bir kısmı öğretmen, öğrenci ya da yöneticilerin bu konuda algılarını (Bayram, 1998; Çetinkaya, 1998; Kasapoğlu, 2001), ders veya ders kitaplarının demokrasi ve insan hakları açısından değerlendirilmesini

(Akbaşı, 2000; Aras, 2000; Büyükdemir, 2001) ve sosyal bilgiler dersinin değerlendirilmesini (Bilge, 1997; Çıkrık, 2001) kapsamaktadır. Türkiye’de öğrencilerinin demokrasi algılarını konu alan araştırmalar da bulunmaktadır (Kaldırım, 2005; Sabancı, 2008; Fidan, 2009; Bal ve Gök, 2011; Kuş, 2012; Yılmaz, 2013; Ünal ve Er, 2017; Şener, 2019; Polat ve Çalış, 2019). Bu araştırmalarda öğrencilerin demokrasiyi ve demokrasiye ilişkin kavramları doğru ifade edemedikleri, bazı yanlış algılara sahip oldukları ve kavram yanılgıları olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Kaldırım (2015), öğrencilerin demokrasi kavramıyla ilgili olarak eşitlik, siyasi partiler, özgürlük ve milli egemenlik gibi konularda yanılgılar yaşadığını saptamıştır. Sabancı (2008), öğrencilerin vatandaşlık konularında milli egemenliği demokrasiyle, katılımı dayanışmayla, özgürlüğü ve egemenliği bağımsızlıkla, seçimi demokrasiyle karıştırdıklarını belirtmiştir. Fidan (2009), sınırlı sayıda öğrencinin cumhuriyet ve demokrasi kavramlarının doğru örneklerini ayırt edebildiğini tespit etmiştir. Yılmaz (2013) araştırmasında, bazı öğrencilerin eşitlik, vatandaşlık ve egemenlik gibi kavramları eksik anladıklarını, bu kavramları açıklamakta zorlandıklarını ve özellikle hak, görev ve özgürlük gibi diğer terimlerle karıştırdıklarını ortaya koymuştur. Bu durum, öğrencilerin kavramsal anlamda karışıklık yaşadığını ve hatalı düşüncelere sahip olabileceklerini göstermektedir. Bu alanda daha fazla araştırma yapılması ve öğrencilerin demokrasi kavramıyla ilgili kavram yanılgılarının daha iyi anlaşılması önemlidir. Kavram yanılgılarına ilişkin olarak doğrudan demokrasi kavramıyla ilgili yapılan çalışmalar sınırlı sayıdadır. Kaya (2011) tarafından gerçekleştirilen bir çalışma, öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde demokrasi konusunda geçen çeşitli kavramlar hakkındaki görüşlerini ve bu kavramlarla ilgili yanılgılarını belirlemeyi hedeflemiştir. Araştırmada demokrasi konusunda belirlenen yirmi kavramı öğrencilerin farklı kelimelerle ifade edebildikleri ve öğrencilerin hoşgörü, kamuoyu, egemenlik, yurttaşlık ve cumhuriyet gibi kavramlara ilişkin yanılgılarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sabancı’nın (2008) yaptığı çalışma, öğrencilerin vatandaşlık konularıyla ilgili bazı yanılgılara düştüklerini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, öğrencilerin milli egemenlik, cumhuriyet ve seçim gibi kavramları demokrasi kavramıyla karıştırdıkları tespit edilmiştir. Fidan’ın (2009) yaptığı çalışma, öğrencilerin cumhuriyet ve demokrasi gibi önemli vatandaşlık kavramlarını tam olarak anlamadıklarını ortaya koyarken öğrencilerin, cumhuriyet ve demokrasi kavramlarını yanlış anlayabileceklerini ve bu kavramları doğru bir şekilde uygulamada zorluk yaşayabileceklerini göstermektedir. Bu

durum, demokrasi ve vatandaşlık eğitimi açısından önemli bir sorun olabilir, çünkü bu kavramların doğru anlaşılması, demokratik bir kültürün toplumda gelişmesine katkıda bulunur.

Öğrencilerin kavram yanılgılarına ilişkin etkenlerden biri, kavramların öğretim süreci ile ilgilidir. Bu kapsamda demokrasinin temel kavramlarının yer verildiği sosyal bilgiler dersinde demokrasi ve demokrasi ile ilgili temel kavramların nasıl öğretildiği önem taşımaktadır. Koçoğlu (2008) tarafından vurgulandığı üzere, sosyal bilgiler dersinde insan hakları ve demokrasi kavramlarını öğretirken teorik bilginin ötesine geçmenin önem taşıdığı belirtilmektedir. Öğrencilerin bu kavramları sadece teorik olarak anlamaları yeterli değildir, aynı zamanda bu kavramları pratik uygulamalarla ilişkilendirmeleri ve gerçek hayatta karşılaşılabilecekleri durumları analiz etme becerisini geliştirmeleri gerekmektedir. Gündüz'e (2016) göre demokrasi eğitimi ve okul meclisleri gibi projeler, öğrencilerin demokrasi kavramını daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir.

Öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde geçen demokrasi ile ilgili kavramları doğru algılamalarında önemli olan etkenlerden biri de öğretmenlerin bu konudaki bilgi, algı, tutum ve uygulamalarıdır. Bu konuda yapılan çalışmalarda sosyal bilgiler derslerinde kavram öğretiminin daha çok geleneksel öğretim yöntemlerine dayalı olarak yapıldığı gözlemlenmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram yanılgılarını tespit edebilme ve bu kavram yanılgılarını düzeltebilme noktasında kavram öğretimine yönelik yöntem ve teknik bilgilerinin eksik olduğu sonucuna ulaşmıştır (Akbaş, 2013; Memişoğlu ve Tarhan, 2016; Kurnaz ve Yazıcı 2021; Pektaş, 2021). Bu çalışmalardan çıkan genel sonuç, öğretmenlerin kavram öğretimi ve kavram yanılgılarının düzeltilmesi konusunda daha fazla yöntem ve teknik bilgisine ihtiyaç duyduğudur. Ayrıca geleneksel öğretim yöntemlerinin hala yaygın olarak tercih edildiği ve yeni öğretim yaklaşımlarının daha iyi benimsenmesi gerektiği görülmektedir.

Öğrencilerin demokrasi ve demokrasiyle ilgili temel kavramları doğru bir şekilde anlamlandırıp anlamlandıramadıklarını belirlemek için detaylı araştırmalar yapılması önemlidir. Bu tür çalışmalar, öğrencilerin demokrasi kavramını nasıl algıladıklarını, demokratik değerleri nasıl anladıklarını ve uygulamaya nasıl yansıttıklarını anlamak için kullanılabilir. Alan yazın incelemesinde sosyal bilgiler dersinde demokrasi ile ilgili kavramların nasıl öğretildiği, öğretmenlerin algısı ve uygulamalarının neler olduğu ve

öğrencilerin demokrasi ile ilgili temel kavram algısı ve kavram yanlışlarının oluşmasında sosyal bilgiler eğitiminin rolünü ortaya koyan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada, öğrencilerin demokrasi ve temel demokrasi kavramlarını doğru anlayıp anlamadığı, bu kavramlarla ilgili yanlışlarının neler olduğu ve sosyal bilgiler dersinde bu kavramların nasıl öğretildiği sorunu üzerine odaklanmıştır.

1.2. Amaç

Araştırmanın amacı; öğrencilerin demokrasi ile ilgili temel kavram yanlışlarının neler olduğunu ve demokrasi ile ilgili temel kavramların sosyal bilgiler dersinde nasıl öğretildiğini belirlemektir. Bu amaçla araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Öğrencilerin demokrasi ve demokrasinin temel kavramlarına ilişkin algıları nelerdir?
- Öğrencilerinin demokrasi ve demokrasinin temel kavramlarına ilişkin kavram yanlışları nelerdir?
- Sosyal bilgiler öğretmeni demokrasi ve demokrasinin temel kavramlarını nasıl algılamaktadır?
- Sosyal bilgiler dersinde demokrasi ile ilgili temel kavramların öğretimi nasıl yapılmaktadır?
- Öğretmen demokrasi ile ilgili temel kavramların öğretiminde ders programı ve ders kitaplarından nasıl yararlanmaktadır?

1.3. Önem

Sosyal bilimler, toplumun farklı alanlarını ve insan davranışını inceleyen disiplinler bütünüdür. Sosyal bilimler arasında antropoloji, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, siyaset bilimi, tarih gibi disiplinler bulunur. Bu disiplinler, insanların sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi davranışlarını anlamaya yönelik bilgiler sağlar. Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere sosyal bilim disiplinlerinin sunduğu kavramları aktararak, onların toplumsal olayları ve süreçleri anlamalarını hedefler. Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere bu temel kavramları öğretirken, kavramların anlamlarını, işlevlerini ve ilişkilerini anlamalarını sağlar. Bu sayede öğrenciler, toplumda yaşanan olayları ve süreçleri daha iyi değerlendirebilir, farklı perspektifleri anlayabilir ve toplumsal sorunları eleştirel bir şekilde analiz edebilir. Öğrencilerin sosyal

bilim disiplinlerinin temel kavramlarını anlamaları, onların toplumsal sorunlara duyarlılık geliştirmelerine, farklı bakış açılarına saygı göstermelerine ve demokratik değerlere sahip olmalarına katkıda bulunur. Aynı zamanda, sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri, araştırma yetenekleri ve sosyal etkileşim becerileri de gelişir. Bu da onların günlük yaşamlarında daha bilinçli ve etkili bireyler olmalarını sağlar.

Sosyal bilgiler dersinin temel hedefi, etkin ve demokratik vatandaşlar yetiştirmektir. Bu nedenle, sosyal bilgiler dersinde öğrenciler demokrasiyle ilişkili temel kavramları doğru biçimde öğrenmelidir. Öğrencilerin bu demokrasi ile ilgili bu kavramları doğru anlamaları, demokrasinin temel değer ve ilkelerinin benimsenmesi ve yaşama dönüştürülmesi için önemlidir. Alan yazında öğrencilerin demokrasi ile ilgili temel kavramları algılama ve tanımlamalarında yanlışlıklar, eksiklikler ve kavram yanlışları olduğu görülmektedir (Kaldırım, 2005; Sabancı, 2008; Fidan, 2009; Yılmaz, 2013; Şener, 2019). Öğrencilerin kavramsal yanlışlarının kaynağı birçok nedene dayansa da kavramların öğretim süreci bu bağlamda büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle sosyal bilgiler dersinde demokrasi ile ilgili kavramların nasıl öğretildiği önemli bir araştırma konusudur. Ancak öğrencilerin demokrasiyle ilgili temel kavramlardaki kavram yanlışlarını belirleyip, demokrasi kavramının öğretiminde öğretmenlerin görüşlerini ve uygulamalarını yansıtan çalışmalar çok azdır. Bu çalışmanın amacı, öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde demokrasi ile ilgili temel kavramları öğrenirken ortaya koydukları kavramsal yanlışları belirlemek ve bu yanlışları sosyal bilgiler eğitiminde dikkate alarak öğretim sürecini geliştirmek açısından önemlidir.

Bu araştırma ile öncelikle, öğrencilerin demokrasi ve ilgili temel kavramlar konusunda öğrencilerin neler anladıkları ve temel kavram yanlışları belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu yönüyle bu çalışma alan yazında yer alan sadece demokrasi kavramı ve öğrenci algıları konulu çalışmalardan farklı olarak demokrasiyle ilgili özgürlük, hak, adalet, eşitlik, hukuk, egemenlik, seçim, katılım kavramları da ele alması açısından daha kapsamlı bir inceleme sunacaktır. Bununla birlikte çalışmanın ikinci amacı sosyal bilgiler dersinde bu kavramların nasıl öğretildiği ile ilgilidir. Bu kapsamda çalışma öğretmenin algısı ve sosyal bilgiler dersinde demokrasi kavramlarının öğretimine yönelik ayrıntılı bir betimleme yapılmasına olanak sağlayacaktır. Ayrıca öğretmenin yararlandığı ders programı, başta ders kitabı olmak üzere kullandığı materyaller, sınıf ortamı konusunda da bilgiler verecektir. Sonuç olarak

öğrencilerin kavram yanlışlarının sosyal bilgiler dersinde nasıl şekillendiği üzerine önemli veriler ortaya konulacaktır.

Araştırma sonucunda elde edilecek verilerle öğretmenlere bu derste demokrasi ile ilgili kavramların öğretime yönelik uygulama önerileri sunulacaktır. Ayrıca, öğrencilerin demokrasi ile ilgili yanlış kavramsallaştırmalarının belirlenmiş olacaktır. Böylece olası kavram yanlışlarını gidermek için öğretim programı ve ders kitaplarında gerekli düzenlemelerin yapılmasına olanak sağlayacağı umulmaktadır. Araştırma sonuçları, demokrasi kavramının öğretiminde ortaya çıkan kavram yanlışlarının giderilmesi için öğretim programları ve ders kitaplarında düzenlemeler yapılmasını sağlayabilir. Bu düzenlemeler, kavramların daha anlaşılır bir şekilde anlatılmasını ve öğrencilerin doğru bir şekilde kavramları öğrenmesini sağlayabilir. Öğretmen eğitimi programlarında demokrasi kavramının öğretimi ve kavram yanlışlarının giderilmesi konusunda yapılabilecek iyileştirmeleri destekleyebilir. Öğretmenlere, öğrencilerin kavramları doğru bir şekilde anlamalarını sağlayacak öğretim stratejileri ve yöntemleri konusunda rehberlik edebilir. Sosyal bilgiler dersinde demokrasi kavramının öğretiminde kullanılan materyallerin ve sınıf ortamının önemini vurgulayabilir. Öğretmenler, öğrencilerin aktif katılımını teşvik edecek, farklı öğrenme stillerine uygun materyaller ve etkileşimli sınıf ortamları oluşturarak kavram öğretimini destekleyebilir. Demokrasi eğitimi stratejilerinin geliştirilmesine katkıda bulunabilir. Öğrencilerin demokrasi kavramını anlamalarını ve demokratik değerlere sahip olmalarını sağlamak için etkili öğretim yöntemleri ve etkinlikler geliştirilebilir.

1.4. Sınırlılıklar

Araştırma;

- Eskişehir il merkezindeki bir ortaokulun 7-A ve 7-B şubeleri,
- 2019-2020 eğitim-öğretim yılının birinci ve ikinci dönemlerinde, sosyal bilgiler dersi içerisinde “Birey ve Toplum, Kültür ve Miras, İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Bilim, Teknoloji ve Toplum ile Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanlarındaki 23 kazanımın gözlemleri,
- Araştırma kapsamındaki sosyal bilgiler öğretmeni ve öğrencilerinden toplanan verilerle sınırlıdır.

- 26 Eylül 2019 tarihinde başlamış ve Covid-19 salgını nedeniyle 13 Mart 2020 tarihinde sona ermiştir.

1.5. Tanımlar

Bu araştırmada demokrasinin temel kavramlarına ilişkin aşağıdaki tanımlardan yararlanılmıştır:

Kavram: Bir nesnenin veya fikrin zihinde somutlaştırılmış hali (Cevizci, 2010, s. 303).

Kavran yanlışlığı: Öğrencilerin bilimsel olarak kabul edilen kavramdan farklı bir şekilde yanlış bir şekilde geliştirdikleri anlam (Köse, 2008, s.283).

Tanım: Bir sözcüğün, kavramın anlamını başka sözcükler veya kavramlar aracılığıyla açıklama (Cevizci, 2010, s. 472).

Anlam: Gösterilen, dile getirilen kavramlar veya düşüncelerin bütünlüğü (Cevizci, 2010, s. 37).

Kategorileştirme: Bireylerin çevrelerini algıladıklarında, gözlemledikleri nesnelere veya olayları belirli kategorilere ayırma, düzenleme süreci (Cevizci, 2010, s. 302).

Demokrasi: Bir yönetim biçimi olup halkın kendi kendini yönetmesini sağlayan ve temel siyasi kararların halk tarafından alındığı bir sistemdir. Aynı zamanda, temel hakların korunduğu, özgürlüklerin değer verildiği, eşitlik ve adaletin önemsendiği bir yaşam biçimi (Dahl, 2021, s. 45).

Özgürlük: Bireyin temel haklarının kısıtlamalar olmaksızın, kendi iradesine dayanarak, başka bir kişinin kararlarıyla belirli bir şekilde davranmaya zorlanmadan, kendi kararlarına ve planlarına uygun bir şekilde hareket edebilmesi (Yavuz, Duman ve Karakaya, 2020, s. 51).

Eşitlik: Tüm bireylerin aynı değer, haklar, fırsatlar ve ayrıcalıklara sahip olma ilkesi (Armağan, Aykaç ve Dursun, 1990, s. 396-398).

Adalet: Hak ve hukuka uygunluk, hakların ve hukukun gözetilmesi, yerine getirilmesi, adil olma durumu (Armağan, Aykaç ve Dursun, 1990, s. 396-398).

Hukuk: Toplumun düzenini sağlamak, davranışları düzenlemek ve adaleti temin etmek için oluşturulmuş kurallar bütünü (Heywood, 2015, s. 38).

Hak: Bireylerin doğuştan sahip oldukları veya toplum tarafından tanınan, korunan ve talep edilebilen yetkiler (Armağan, Aykaç ve Dursun, 1990, s. 49).

Ulusal egemenlik: Bir ülkenin yönetim yetkisinin o ülkeye ait olan vatandaşların ortak iradesine dayandığı ilkesi (Heywood, 2015, s. 35).

Seçim: Belirli bir süreçte bireylerin veya grupların, adaylar veya partiler arasından tercih yaparak belirli bir göreve, pozisyona veya temsil makamına kişilerin belirlenmesi (Heywood, 2015, s. 298).

Katılım: Bireylerin, toplumun ve kuruluşların bir etkinliğe, sürece veya karar alma sürecine aktif olarak dahil olması (Kapani, 2017, s. 144).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, sosyal bilgiler dersinin amaçları, demokrasinin temel kavramları ve kavram öğretimi konularıyla ilgili alan yazındaki kavramsal ve kuramsal bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Sosyal Bilgiler Dersi

Sosyal bilgiler dersi, öğrencileri yaşamla buluşturan, birbirine bağlı küresel dünyada çeşitli kültür ve topluluklarla iletişime hazırlayan önemli bir derstir. Bu ders, etkin ve demokratik vatandaş yetiştirmek amacıyla öğrencilere demokrasi, adalet, hukuk, eşitlik ve özgürlük gibi önemli kavramları öğretir. Öğrencilerin bu kavramları öğrenmesi onların demokrasi ve insan hakları konusunda öğrenecekleri diğer bilgi ve yeterliliklere temel oluşturmasında etkili olacaktır.

2.1.1. Sosyal bilgiler dersinin tanımı

Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS), sosyal bilgileri, “okul programının içinde vatandaşlık yeterliliğini teşvik etmek amacıyla sosyal bilimler ve beşerî bilimleri bütünleştirilerek incelenmesi” olarak tanımlamıştır (NCSS, 1994, s. 3). Barr, Barth ve Shermis (1977, s. 69) ise sosyal bilgileri, vatandaşlık eğitimiyle ilişkilendirerek şu şekilde tanımlar: “Sosyal bilgiler, insan ilişkileriyle ilgili deneyimlerin bütünleştirilerek vatandaşlık eğitimi amacıyla kullanıldığı bir ders alanıdır.” Bu tanımlar, sosyal bilgilerin birçok alanı içerdiğini ve eleştirel düşünme yoluyla tüm bu alanların öğrencilerin öğrenmesi için bir araya getirildiğini gösteren belirgin bir özelliği işaret etmektedir (Sawer, 2015, s. 17). Bu süreçte öğrenciler sorgulama, araştırma ve keşif gibi çeşitli beceriler kazanırken öğretme ve öğrenme sürecine aktif bir şekilde katılırlar.

1994 yılında Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS), sosyal bilgilerin iki önemli özelliğine vurgu yapmıştır. İlk olarak, sosyal bilgilerin vatandaşlık yeterliliğini teşvik etmek amacıyla tasarlandığı belirtilir. Bu da öğrencilerin demokratik katılım, sorumluluk, kültürel farkındalık ve toplumsal adalet gibi vatandaşlık becerilerini geliştirmeyi amaçlar. İkinci olarak, sosyal bilgilerin farklı akademik alanları birleştiren veya içeren disiplinler arası bir çalışma olduğu ifade edilir. Bu yaklaşım sosyal bilgilerin tarih, coğrafya, ekonomi, siyaset

bilimi, sosyoloji, antropoloji ve psikoloji gibi çeşitli alanlardan gelen bilgi ve becerileri birleştirdiği anlamına gelir. Bu özellikler, sosyal bilgilerin sadece bir konudan ibaret olmadığını, öğrencilerin etkin bir şekilde katılım sağladığı ve farklı alanlardan bilgilerin bir araya geldiği bir öğrenme deneyimi sunduğunu vurgular. Sosyal bilgiler, vatandaşlık yeterliliğini teşvik etmek için farklı disiplinlerin perspektiflerini birleştirerek öğrencilere daha derin bir anlayış kazandırmayı hedefler.

Sözer (2008, s. 44) tarafından verilen tanıma göre sosyal bilgiler, ilköğretim seviyesine uygun bir şekilde temel kültür öğelerini birleştirerek farklı alanlardaki araştırmalardan elde edilen bulguları kullanarak disiplinler arası bir yaklaşımla sunan bir derstir. Bu tanımın önemli bir anlamı, sosyal bilgilerin öğrencilerin seviyelerine ve öğrenme gereksinimlerine uygun olarak tasarlandığıdır. Yani sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin anlayabileceği düzeyde sunulur ve onların öğrenme süreçlerini destekler.

İnan (2019, s. 1) tarafından yapılan tanıma göre sosyal bilgiler, öğrencilerin anlama seviyelerini göz önünde bulundurarak, sosyal bilimlerin gerçek hayata ve yaşadıkları topluma ilişkin seçilmiş konularını içeren bir derstir. Bu tanıma göre sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin anlama yetenekleri gözetilerek sosyal bilimlerin gerçek hayatla ilişkili konularını ele alır. Bu konular insan davranışları, toplumsal yapılar, kültürel değerler, tarih, coğrafya, ekonomi gibi sosyal bilimlerin farklı alanlarından seçilerek öğrencilere sunulur. Bu şekilde, öğrenciler hem sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinden bilgi edinirler hem de bu bilgileri gerçek hayatla ilişkilendirerek anlamlandırma ve analiz etme becerilerini geliştirirler.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB, 2005) tarafından yapılan tanıma göre ise sosyal bilgiler dersi, bireyin toplumsal varlığını gerçekleştirebilmesine katkı sağlamayı amaçlar. Bu ders, tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimlerin yanı sıra vatandaşlık bilgisi konularını içerir. Öğrenme alanları ise bir ünite veya tema altında birleştirilir. Sosyal bilgiler dersi, insanın sosyal ve fiziksel çevresiyle etkileşimini geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelemeyi amaçlar ve toplu öğretim anlayışı temel alınarak oluşturulmuştur. MEB (2005) tanımında, sosyal bilgiler dersinin amacı ve içeriği net bir şekilde ifade edilmektedir. Öğrencilerin toplumsal varoluşlarını anlamaları ve topluma aktif katılımlarını teşvik etme amacı ön plandadır. Aynı zamanda, farklı disiplinlerin birleştirilmesiyle öğrenme deneyimi zenginleştirilir ve öğrencilerin

geçmiş, bugün ve gelecek bağlamlarında sosyal çevreleriyle etkileşimlerini değerlendirmeleri sağlanır. Bu şekilde sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin toplumda bilinçli ve sorumlu bireyler olarak yer almalarına katkıda bulunur.

Sosyal bilgiler ile ilgili tanımlar incelendiğinde öncelikle farklı disiplinlerin perspektiflerini birleştirerek öğrencilere vatandaşlık yeterliliğini kazandırmayı amaçlayan bir ders alanı olarak kabul edildiği görülmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin eleştirel düşünme, sorgulama ve araştırma gibi beceriler kazanırken farklı disiplinlerden bilgi ve deneyimleri bir araya getirdiği bir öğrenme sürecini vurgular. Sosyal bilgiler, öğrencilerin seviyelerine uygun olarak tasarlanır, gerçek hayatla ilişkilendirilen konuları içerir ve öğrencilerin topluma etkili bir şekilde katılmalarını amaçlar. Bu tanımların tümünde, sosyal bilgilerin öğrencilere hem bireysel hem de toplumsal düzeyde anlamlı ve bilinçli vatandaşlar olarak gelişimlerine yardımcı olduğu vurgulanır.

2.1.2. Sosyal bilgiler dersinin amaçları

Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS, 1994) tarafından ifade edildiği üzere sosyal bilgilerin temel amacı, kültürel olarak çeşitli ve demokratik bir toplumun vatandaşları olarak gençlerin kamu yararı gözeterek bilinçli ve mantıklı kararlar almasına yardımcı olmak ve vatandaşlık eğitimini teşvik etmektir. Banks'a (1990, s. 3) göre bütün dersler, öğrencilere demokratik bir topluma katılmak için bazı becerileri kazandırabilir. Ancak sosyal bilgiler dersi, vatandaşlık yeterliklerinin ve becerilerinin geliştirilmesi konusunda temel hedefi olan tek derstir.

Martorella'ya (2001, s. 29) göre, sosyal bilgiler dersinin temel amacı öğrencileri yansıtıcı, yetkin ve ilgili vatandaşlar olarak geliştirmektir. Yansıtıcı bireyler, eleştirel düşünen ve kararlar veren sorun çözücülerdir. Yetkin vatandaşlar, karar verme ve problem çözme konularında beceriye sahiptirler ve bu becerileri kullanarak etkili bir şekilde hareket ederler. İlgili vatandaşlar, sosyal dünyayı keşfeder, önemli konuları belirler ve bir toplum üyesi olarak sorumluluklarını yerine getirirler. Bu şekilde sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin aktif bir şekilde topluma katılan ve toplumsal sorunları anlayan, analiz eden ve çözen bireyler olarak yetişmelerini sağlar. Bununla birlikte Ross ve Marker (2005, s. 139) sosyal bilgilerin amacının, “öğrencilere geçmiş gelenekleri, mevcut sosyal uygulamaları ve problem çözme

modelini inceleme, eleştirme ve gözden geçirme fırsatları sağlamayı amaçlayan vatandaşlık eğitimi” olduğunu belirtmektedir Sosyal bilgiler dersi, yansıtıcı düşünme, karar verme, problem çözme ve sorumluluk alma gibi becerileri öğrencilere kazandırarak onları aktif ve bilinçli birer vatandaş olarak yetiştirmeyi hedefler.

2018 tarihli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, Türk Millî Eğitimi'nin genel amaçları ve temel ilkeleri doğrultusunda aşağıdaki hedefleri içermektedir:

- Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olarak öğrencilerin vatanlarına ve milletlerine sevgi beslemelerini, haklarını anlamalarını ve kullanmalarını, sorumluluklarını yerine getirmelerini ve millî bilinç sahibi vatandaşlar olarak yetişmeleri,
- Öğrencilerin Atatürk ilke ve inkılaplarının Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki rolünü anlayarak demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri benimsemeye istekli bireyler olarak yetiştirilmesi,
- Öğrencilerin hukuk kurallarının tüm bireyler için geçerli olduğunu, herkesin yasalar karşısında eşit olduğunu ve bunun nedenlerini anlamaları,
- Öğrencilerin katılımın ne kadar önemli olduğuna inanmaları ve kişisel ile toplumsal sorunların çözümü için kendi görüşlerini ifade etmeleri,
- Öğrencilerin insan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik ve cumhuriyet gibi kavramların tarihî gelişimini ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini anlayarak yaşamlarını demokratik kurallara uygun bir şekilde düzenlemeleri.

Bu hedeflerle birlikte Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, öğrencilere vatanseverlik, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve toplumsal sorumluluk gibi değerleri öğretmeyi amaçlamaktadır. Bu sayede öğrenciler, millî bilince sahip, demokratik değerleri içselleştirmiş ve toplumsal sorunları çözebilecek bilgi ve becerilere sahip bireyler olarak yetişecektir.

2.1.3. Sosyal bilgiler dersi içeriği

Sosyal bilgiler eğitimcileri, demokratik toplumlarda ve küreselleşen dünyada vatandaşlık rollerini ve sorumluluklarını yerine getirmek için gereken bilgileri, becerileri ve değerleri öğretmek amacıyla çalışırlar. Bilgi çağında, sosyal bilgiler eğitimcileri için önemli

bir zorluk, hangi bilgilerin öğretilmesi gerektiği ve hangi bilginin en değerli olduğu konusunda karar verme sürecidir (Kılınç, 2012, s. 33). Bilginin hızla artış gösterdiği günümüzde tüm bilgilerin öğretilmesi veya öğrenilmesi mümkün olmayabilir.

Sosyal bilgiler dersinin içeriğini, sosyal bilim disiplinlerinden elde edinilen bilgiler oluşturmaktadır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki öğrenme alanları, birden fazla sosyal bilim disiplinini içermektedir (Gültekin, 2008, s. 67). Bu disiplinler arasında tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, antropoloji ve siyaset bilimi gibi alanlar bulunmaktadır.

Tablo 2.1. *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (2018) öğrenme alanları ve sosyal bilim disiplinleri*

Sosyal Bilim Disiplinleri	Öğrenme Alanı
Antropoloji	Kültür ve Miras
	Etkin Vatandaşlık
	Bilim, Teknoloji ve Toplum
Coğrafya	İnsanlar, Yerler ve Çevreler
	Bilim, Teknoloji ve Toplum
	Küresel Bağlantılar
Ekonomi	Üretim, Tüketim ve Dağıtım
Psikoloji	Birey ve Toplum
Siyaset Bilimi	Etkin Vatandaşlık
Sosyoloji	Birey ve Toplum
	Etkin Vatandaşlık
	Bilim, Teknoloji ve Toplum
	Kültür ve Miras
Tarih	Etkin Vatandaşlık
	Bilim, Teknoloji ve Toplum

Tarih, “geçmişten günümüze kadar olan dönemlerde meydana gelen olayları, süreçleri ve insanlığın ortaya koyduklarını” inceleyen bir disiplindir (Turan ve Ulusoy, 2018, s. 63). Sosyal bilgiler dersinde tarih bilgisi aracılığıyla öğrencilerin, geçmişteki toplumların kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik yapısını anlamayı ve tarih bilincini geliştirmesi hedeflenir. Bu amaç doğrultusunda, 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'na göre,

“Kültür ve Miras” öğrenme alanı içerisinde farklı sınıf seviyelerinde çeşitli tarih konuları ele alınmaktadır. Örneğin, 4. sınıfta aile tarihi, öğrencilere kendi aile geçmişlerini keşfetme fırsatı sunar. 5. sınıfta, Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının insanlık tarihine katkıları üzerinde durulmaktadır. 6. sınıfta, Orta Asya’da kurulan ilk Türk devletleri ve Türkiye Selçukluları dönemi incelenir. 7. sınıfta ise Osmanlı Devleti’nin tarihi kronolojik sırayla ele alınır.

Coğrafya, “yerin fiziksel özelliklerini, iklimi, bitki örtüsünü, su kaynaklarını ve insan faaliyetlerini” inceler (Zeybek, 2019, s. 110). Sosyal bilgiler dersinde, dünya coğrafyası, ülkelerin ve bölgelerin konumları, doğal kaynaklar ve çevre sorunları gibi konular ele alınmaktadır. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda ise “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanı içinde farklı sınıf seviyelerinde çeşitli konular işlenir. Örneğin, 4. sınıfta öğrenciler yön bulma, hava olayları ve doğal afetler gibi konularla karşılaşır. 5. sınıfta harita okuma becerisi ve iklim konuları üzerinde durulur. 6. sınıfta, öğrenciler ülkemizin coğrafi konumu, fiziki özellikleri ve iklimi hakkında bilgi edinirler. 7. sınıfta ise Türkiye’nin nüfusu daha detaylı bir şekilde incelenir.

Ekonomi, “üretim, tüketim, ticaret, kaynak dağılımı, para ve finansal” konularını inceler (Turan, 2019, s. 123). Sosyal bilgiler dersinde ekonomiyle ilgili temel kavramlar ve prensipler öğretilir. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda “Üretim, Tüketim ve Dağıtım” öğrenme alanı çerçevesinde, öğrenciler farklı sınıflarda farklı seviyelerde ekonomik faaliyetleri ve kavramları öğrenirler. Örneğin, 4. sınıfta ailelerinin ekonomik faaliyetlerini tanırlar, 5. sınıfta yaşadıkları yerin ve çevrenin ekonomik faaliyetlerini anlamaya çalışır. 6. sınıfta ülkenin ekonomik kaynaklarına odaklanılırken, 7. sınıfta toprağın, teknolojinin ve mesleklerin ekonomideki önemi ele alınır.

Sosyoloji, “insanların sosyal ilişkilerini, grupları, kurumları ve toplumsal yapıları” inceler (Fidan, 2019, s. 178). Sosyal bilgiler dersi içerisinde sosyoloji biliminden alınan kavramlarla öğrencilere farklı gruplar, sosyal ilişkiler, kurumlar ve toplumsal yapılar hakkında bilgi verilir. Bu sayede öğrenciler, toplum içindeki ilişkileri ve sosyal sorunları anlamaya çalışır. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda “Birey ve Toplum, Etkin Vatandaşlık, Bilim, Teknoloji ve Toplum” gibi öğrenme alanları içerisinde sosyoloji konularına da yer verilmektedir. Örneğin, 4. sınıfta öğrenciler sosyal etkinliklere katılım yoluyla toplumdaki gruplara dahil olma ve iş birliği yapma becerilerini geliştirir. 5. sınıfta

ise bireylerin katıldıkları gruplardaki rollerini anlamaya çalışırken, 6. sınıfta bireyin sosyal rollerini ve toplum içindeki yerini daha derinlemesine ele alır. 7. sınıfta ise bireysel ve toplumsal ilişkilerde iletişim kurma önemi vurgulanır (Fidan, 2019, s. 180).

Psikoloji, “insan davranışını, zihinsel süreçleri ve duygusal durumları” inceler (Yılmaz, 2019, s. 131). Sosyal bilgiler dersinde psikoloji, insanların sosyal davranışlarını, kültürel etkileri, gruplar arası etkileşimi ve iletişimi anlamayı hedefler. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda “Birey ve Toplum” öğrenme alanı içerisinde, psikoloji konuları da ele alınmaktadır. 4. sınıfta öğrencilere empati, kendini tanıma ve diğer bireylerin farklı özelliklerine saygı duyma becerileri öğretilir. 5. sınıfta sorumluluk becerisi üzerinde durulurken, 6. sınıfta toplumda uyum içinde yaşayabilme ve iş birliği yapabilme becerileri geliştirilir. 7. sınıfta ise iletişim becerileri ön plana çıkarılır.

Siyaset bilimi, “siyasi sistemleri, devlet yapılarını, siyasi düşünceleri ve siyasi süreçleri” inceler (Sarısamam, 2019, s. 179). Sosyal bilgiler dersi, siyaset bilimi kavramlarına ve demokrasi, insan hakları, vatandaşlık gibi konulara yer verir. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanı içerisinde siyaset bilimi konuları bulunmaktadır. Örneğin, 4. sınıfta çocuk hakları, özgürlük, ülke bağımsızlığı gibi konular ele alınırken, 5. sınıfta yerel yönetimler, temel haklar, milli egemenlik gibi kavramlar üzerinde durulur. 6. sınıfta ise yönetim biçimleri, demokrasinin temel ilkeleri gibi konular işlenir. 7. sınıfta ise demokrasinin ortaya çıkışı, demokrasinin uygulanma süreçleri ve Atatürk’ün Türk demokrasisine katkısı gibi konular ele alınır.

Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere farklı disiplinlerin perspektiflerini sunarak toplumsal ve bireysel gelişimlerini destekleyen bir eğitim sağlar. Tarih, geçmiş olayları ve insanlığın evrimini anlamalarını amaçlayarak kültürel, sosyal ve siyasi yapıları inceler. Coğrafya, yerin fiziksel ve insana dair özelliklerini keşfetmeye yönelirken ekonomi, üretim-tüketim dengesini, kaynak dağılımını öğretir. Sosyoloji, toplumsal ilişkileri, grup dinamiklerini ve toplumsal yapıları anlamaya yardımcı olurken psikoloji, insan davranışlarını ve duygusal süreçleri inceleyerek toplumsal uyum ve iletişim becerilerini geliştirir. Siyaset bilimi ise siyasi süreçleri, demokrasiyi ve vatandaşlık bilincini öğrencilere sunarak aktif vatandaşlık rolünü vurgular. Bu farklı disiplinlerin entegrasyonu, öğrencilere geniş bir perspektif kazandırırken onları toplumsal sorunları anlamaya ve çözmeye teşvik eder böylece bilinçli, sorumlu ve etkili bireyler olmalarına katkı sağlar.

2.1.4. Sosyal bilgilerde vatandaşlık ve demokrasi eğitimi

Demokrasi, sadece bir politik yapı veya yönetim sistemi değil, aynı zamanda bir yaşam tarzını temsil eder. John Dewey'in ifadesiyle demokrasi, bir yönetim biçiminden daha fazlasını ifade eder; demokrasi ortak deneyimleri ve bir arada yaşamayı da içerir. Bir ülkede demokrasinin işleyebilmesi için demokratik bir yönetim sistemi yeterli değildir; ayrıca bu sistemi yürütecek bireylerin, demokrasinin gerektirdiği bilgi, değer, tutum ve becerilere sahip olmaları da gerekir. Bu bağlamda, okullar öğrencilere demokratik kültürün gerektirdiği bilgi, beceri ve değerleri aktararak, onların demokratik sürece daha etkin katılan bireyler olarak yetişmelerine destek sağlar (MEB, 2013). Siyaset bilimi düşünürlerinden Tocqueville'in "Amerika'da Demokrasi" isimli çalışmasında, günümüzde toplumu yönetenlere düşen en önemli görevin demokrasiyi öğretmek, mümkünse ona olan inancı yeniden canlandırmak, demokrasinin ilerleyişini düzenlemek, demokratik yönetimi zamana ve mekâna uyarlamak, şartlara ve insanlara göre gerekli değişiklikleri yapmak olduğunu söylemektedir (De Tocqueville, 2021).

Demokratik toplumlarda, eğitimin amacı gençleri toplumun bir parçası haline getirmek, aktif katılımlarını sağlamak ve kamusal alanda etkin roller üstlenmelerini sağlamaktır (Greene, 1985). Aynı zamanda bir demokratik toplumda eğitim, bağımsız düşünmeyi, özgürlüğü, eşitliği, karşılıklı sevgiyi, saygıyı ve iş birliğini öğretmeyi amaçlar (Kaplan, 2013). Apple ve Beane, (2011), okulların demokrasinin hem ne anlama geldiğini gösterip hem de bu anlamı daha ileri taşıyıp genişletebileceğini, Touraine (2019) ise demokratik toplumlarda okulun rolünü sorgulayarak, "farklı toplumsal ve kültürel geçmişe sahip gençlerin ulusal değerleri, hoşgörüyü ve özgürlük iradesini paylaşmadığı bir okulun işe yaramayacağını" ifade eder. Eğer demokrasinin korunması ve devam ettirilmesi amaçlanıyorsa, insanların bu düzenin ne anlama geldiğini anlamaları ve nasıl uygulanması gerektiğini öğrenmeleri önemlidir (Dewey, 2020). Demokratik toplumlar, haklarının ve sorumluluklarının farkında olan, sosyal ve siyasal politik sistemin nasıl işlediğinden haberdar, diğerlerinin refah ile ilgili, fikir ve argümanlarını açıkça ifade edebilen ve kendi eylemlerinin sorumluluğunu alabilen aktif vatandaşlara sahip olmalıdır. Bireylerin vatandaşlık görevleri konusunda eğitilmesine çocuklukta başlanmalıdır (Oldfield, 2012).

Okullarda vatandaşlık ve demokrasi eğitiminde öne çıkan derslerden biri ilköğretim düzeyinde verilen sosyal bilgiler eğitimidir. Vatandaşlık eğitimi, tarih boyunca gelişen ve günümüzde öğrencilerin hükümet, hukuk ve siyaset bilgisini anlamalarını amaçlayan bilinçli ve açık bir çabadır. Bu bilgi, demokrasinin temel değerlerini içerir (Hoge, 2002, s. 105). Sosyal bilgiler eğitimi, öğrencilere demokratik vatandaşlık yeterliliğini geliştirmeyi amaçlar (Doğanay, 2008, s. 80). Bu şekilde öğrenciler, etkili ve sorumlu bir şekilde demokratik toplumlarda yer alabilirler.

Sosyal bilgiler, insanların toplumsal yaşamlarını anlamalarına katkıda bulunmayı amaçlar ve bunu tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimler ile vatandaşlık bilgisi konularını bir araya getirir (MEB, 2005). Sosyal bilimler, demokratik ve özgür toplumların hayatı açısından gerekli olan anlayış ve yargı niteliklerini geliştiren disiplinlerdir. Sosyal bilimleri çalışmak uygar ve karmaşık hayatımızın devamını sağlamak için ihtiyaç duyduğumuz anlayış ve nitelikleri besler (Robinson ve Aronica, 2018). Bütün sosyal bilimlerin temel amacı, bireylerin bir sosyal sistem içinde organize olma biçimlerini geliştirmektir. Bir akademik disiplin olarak siyaset bilimi bu organizasyon sürecinin yönetim aracılığıyla nasıl sağlandığına odaklanır ve vatandaşlık eğitimi konusunda temel bir disiplindir (Gordon, 2020; Ersoy, 2007).

Sosyal bilimler içinde yer alan siyaset bilimi, özellikle devleti ve siyasal kurumları, rejimleri, yapıları, süreçleri ve ilişkileri, tarafsız bir bakış açısıyla inceleyen bir bilim dalıdır (Arslan, 2018). Farabi, siyaset bilimini insanların mutlu olmasını sağlayan şeylerin ilmi olarak tanımlar. Siyasal hayat insanın mutluluğu için zorunludur (Farabi, 2020). Siyaset bilimi, ulusun anayasası, yasal sistemi, siyasal tarihi, kurumları, kültürü ve siyasal uygulamalar hakkında temel bir bilgi gerektirir (Barber, 1995). İnsan, varoluşu gereği dünyayla birlikte var olmak durumundadır. Varlığımız, birliktelik içinde olma durumunu ifade eder. Bu nedenle, dünyada var olabilmek için öğrenmek, eğitilmek, öğretmek, eğitim üzerine düşünmek ve siyaset yapmak kaçınılmazdır (Freire, 2019). Öğrenme ve eğitim süreçleri, insanın dünyada etkin bir şekilde yer alabilmesi için vazgeçilmezdir. Siyasete ilişkin kavramsal bilgi önemlidir. Bu bakımdan güç, iktidar, hak-görev gibi temel kavramların eğitim programlarına geçmesi, dahası derslerde en doğru şekilde ele alınması gerekir (İnan, 2021).

2.1.5. Sosyal bilgiler dersinde kavramlar

Platon bilginin kavramlardan oluştuğunu, kavram oluşumunun ise ancak toplumsal ilişkiler ve tarihsel süreç içerisinde kavranılabileceğini belirtir (Cemal, 2005). Okullarda kavramların öğretilmesi son derece önemlidir. Kavramların açık ve çeşitli bir şekilde sunulması, bireylerin öğrenmelerini daha anlamlı hale getirir; çünkü kavramlar, insan zihninin temel yapı taşlarıdır (Fidan, 2012). Bu nedenle kavramlar her öğretim alanının olduğu gibi sosyal bilgiler dersinin de temel öğrenme yapılarını oluşturur.

Sosyal bilgiler dersleri tarih, coğrafya, hukuk, sosyoloji, siyaset bilimi, antropoloji, ekonomi gibi çeşitli sosyal bilimler disiplinlerinden alınan temel bilgilerle şekillenir. Bu nedenle, öğrencilerin birçok farklı kavramla karşılaşması doğaldır. Özellikle ilköğretim seviyesinin kavram öğretimi için temel bir rol oynaması, kavramların özenle ele alınmasını gerektirir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, geniş bir içeriğe sahip olması nedeniyle zengin bir kavram çeşitliliği sunar. Bu da her temada geçen kavramların anlamını anlamak için önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkar. Bir temanın anlaşılması, o temaya ait kavramların iyi bir şekilde anlaşılmasına dayanır. 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, kavramların kullanımını vurgulayan bir vizyonu yansıtır ve programın genel hedeflerinde bu konu önemli bir yer tutar (Alkış, 2014; Taşlı, 2005). 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'na ilişkin, sosyal bilim disiplinlerine ait kavramlar Tablo 2.2'de gösterilmiştir.

Tablo 2.2. Sosyal bilim disiplinleriyle ilişkili kavramlar

Antropoloji	Coğrafya	Ekonomi	Psikoloji	Sosyoloji	Siyaset bilimi	Tarih
Akrabalık	Harita	Gelir	Kimlik	Grup	Hak	Gaza
Gelenek	İklim	Gider	Birey	Kurum	Özgürlük	Cihat
Dil / Din	Ölçek	Bütçe	Rol	Sosyal	Demokrasi	Fetih
Değer	Konum	Üretim	Duygu	Örgüt	Bağımsızlık	Rönesans
Fosil	Yön	Dağıtım	Düşünce	Etkileşim	Egemenlik	Reform
Kanıt	Kroki	Tüketim	Sorumluluk		Yönetim	İhtilal
Aile	Hava	Meslek	Davranış		birimleri	Sömürgecilik
Kültür	olayları					

Sosyal bilgiler, çeşitli sosyal bilimlerden oluştuğu için birçok farklı kavramı içerir. Bu kavramlar, toplumun farklı alanlarıyla ilişkili olan üretim, dağıtım, hizmet, ticaret, ithalat gibi ekonomik kavramlardan, tarih, coğrafya, sosyoloji, siyaset bilimi gibi disiplinlere ait kavramlara kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Sosyal bilgilerdeki kavramlar genellikle soyut özellik gösterir. Örneğin, demokrasi, adalet, özgürlük gibi kavramlar, somut nesnelere veya olaylarla ilişkili olmayan, soyut fikirleri ifade eden kavramlardır. Bu tür kavramlar, insanların düşüncelerini ve toplumsal ilişkileri anlamak için kullanılır. Diğer yandan, sosyal bilgilerdeki kavramlar somut da olabilir. Örneğin, coğrafyadaki yer adları, tarihî olaylar, ekonomik terimler gibi somut nesnelere ve olayları ifade eden kavramlar da bulunur. Bu kavramlar, öğrencilerin somut gerçeklikleri anlamalarını sağlar ve konuları daha somut bir şekilde ele almalarına yardımcı olur.

Sosyal bilgiler dersinin amacının vatandaşlık eğitimi olması, demokrasi ve demokrasi ile ilgili kavramların bu derste verilmesini gerekli kılar. Demokrasi ve demokrasi ile ilgili “özgürlük, eşitlik, hak, adalet, hukuk, egemenlik, seçim, katılım” kavramları sosyal bilgiler dersinde etkin vatandaşlık eğitimi amacıyla öğrencilerin öğrenmesi gereken önemli kavramlar arasında yer alır. Bu derste demokrasi ile ilgili kavramların öğrenilmesi öğrencilerin demokratik siyasal ve sosyal yaşamı anlamaları, anlamlandırmaları ve yaşamaları konusunda katkı sağlar. Bu durum demokratik yaşamın sürdürülebilirliği açısından önemlidir. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına ilişkin, öğrenme alanları içinde demokrasi ve demokrasiyle ilgili kavramlar Tablo 2.3’te sunulmuştur.

Tablo 2.3. *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (2018) öğrenme alanları ve demokrasiye ve demokrasiye ilişkin kavramlar*

Sınıf/Öğrenme alanı	Etkin Vatandaşlık	Birey ve Toplum	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Bilim, Teknoloji ve Toplum
4.sınıf	Hak, sorumluluk, bağımsızlık, özgürlük, millet, meclis, ulusal egemenlik	-	-	-	-
5.sınıf	Katılım hakkı, düşünce özgürlüğü, bayrak, İstiklal Marşı, belediye başkanı, belediye meclisi, vali, köy muhtarı, kaymakam, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları	Çocuk hakları	Tüketici hakları	-	-
6. sınıf	Eşitlik, yasama, yürütme, yargı, temsili demokrasi, siyasi partiler, medya, temsil, kadın hakları, ayrımcılık	Hak, sorumluluk, özgürlük	-	-	-
7. sınıf	Barış, TBMM, cumhuriyet, çok partili hayat, demokratik, antidemokratik, laiklik, mili egemenlik, hukukun üstünlüğü,	Hak, sorumluluk	-	Yerleşme özgürlüğü, seyahat özgürlüğü	Özgür düşünce

Toplumun düzenli, adil, eşitlikçi ve özgür bir yapıda işlemesi ve bireylerin topluma uyum sağlamaları için temel bir kavram demokrasidir. Genellikle demokrasi, insan hakları ve özgürlüklerin etkin bir şekilde kullanıldığı, korunduğu ve geliştirildiği bir çoğunluk yönetimi olarak kabul edilir. Demokrasinin temelini oluşturan hak ve özgürlük kavramları, aynı zamanda birlikte yaşamak için gereken diğer kavramların da kaynağıdır. Demokratik toplumlarda bireyler hak, özgürlük, eşitlik, görev ve sorumluluk gibi demokrasinin temel kavramlarını benimsemiş, düşünen, sorgulayan, toplumsal hayata etkin ve sorumlu bir

şekilde katılan bireylerin yetiştirilmesi hedeflenir. Bu tür bir birey, demokratik bir devlet yapısına sahip toplum içinde “demokratik vatandaş” olarak adlandırılır (MEB, 2011).

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kapsamında uygulanan sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimine ilişkin kazandırılması gereken kavramların belirlenmesi gerekir. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, demokrasi ve demokrasiye ilişkin temel kavramlara yönelik öğrenci kazanımlarını içermektedir. Bu programın farklı sınıflardaki öğrenci kazanımları, Tablo 2.4’te gösterilmiştir.

Tablo 2.4. *Demokrasi ve demokrasiye ilişkin temel kavramlara yönelik kazanımlar*

Sınıf	Kazanımlar / Öğrenme alanları
4. sınıf	Ülkesinin bağımsızlığı ile bireysel özgürlüğü arasındaki ilişkiyi açıklar. (Etkin Vatandaşlık) Çocuk olarak sahip olduğu haklara örnekler verir. (Etkin Vatandaşlık)
5. sınıf	Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar. (Etkin Vatandaşlık) Millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklâl Marşına değer verir. (Etkin Vatandaşlık) Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır. (Birey ve Toplum) Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir. (Birey ve Toplum) Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır. (Üretim, Dağıtım ve Tüketim)
6. sınıf	Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır. (Etkin Vatandaşlık) Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar. (Etkin Vatandaşlık) Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar. (Etkin vatandaşlık) Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur. (Birey ve Toplum)

Tablo 2.4. (Devam) *Demokrasi ve demokrasiye ilişkin temel kavramlara yönelik kazanımlar*

---

7. sınıf	Atatürk'ün Türk demokrasisinin gelişimine katkıları açıklar. (Etkin Vatandaşlık) Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder. (Etkin Vatandaşlık) Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar. (Etkin Vatandaşlık) İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir. (Birey ve Toplum) Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir. (İnsanlar, Yerler ve Çevreler) Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir (Bilim, Teknoloji ve Toplum)
----------	--

Tablo 2.4, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın 4., 5., 6. ve 7. sınıflardaki kazanımlarını göstermektedir. Bu kazanımlar, öğrencilerin “etkin vatandaşlık; birey ve toplum, üretim, dağıtım ve tüketim; insanlar, yerler ve çevreler; bilim, teknoloji ve toplum” öğrenme alanlarında bilgi, beceri, değer ve kavram kazanmalarını amaçlamaktadır. Bu kazanımlar, öğrencilerin haklarını tanıma ve kullanma becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda demokrasinin önemini vurgulayarak toplumsal hayatta demokratik değerleri anlamalarını ve demokrasiye katkıda bulunmalarını sağlamaktadır. Ayrıca bu kazanımlar, öğrencilerin milli sembollere değer verme, Atatürk'ün Türk demokrasisine katkılarını anlama, demokrasinin tarihini ve önemini kavrama gibi konularda bilgi edinmelerini sağlamaktadır.

Sosyal bilgiler dersinde kullanılan kavramlar, öğrencilerin sosyal dünyayı anlamalarına yardımcı olmak için temel araçlardır. Bu kavramlar, sosyal bilimlerden alınan ve sosyal ilişkileri, süreçleri ve olayları açıklamak için kullanılan terimlerdir. Aktif, sorgulayan vatandaşlar olmak için öğrencilerin genellikle soyut fikir ve kavramları iletecek bir dile ihtiyaçları vardır. Sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin kavramları uygun durumlarda uygulama ve kullanma becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur. Bu beceri, öğrencilerin kavramları anlama ve gerçek dünya olaylarına uygulamak için kritik düşünme ve analitik yeteneklerini kullanmalarını gerektirir.

2.2. Demokrasi ve Demokrasiyle İlgili Kavramlar

Demokrasi, “halkın kendini yönetmesi” olarak tanımlanabilir. Ancak demokrasi kavramı, birçok farklı kavramla birlikte kullanılır. Bu kavramlar da demokrasinin anlaşılmasına ve uygulanmasına yardımcı olur. Öğrenciler temel siyasi kavramları anladıklarında, siyasi fikirler ve kurumlar hakkında bilgi edinmeye daha açık hale gelirler (Douglas, 2002, s. 6). Demokrasi ve demokrasiyle ilgili bazı önemli kavramlar şunlardır:

2.2.1. Demokrasi

Demokrasi kelimesi, Yunanca’da Demos (halk) ve Kratos (yönetim) kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Demokrasi, kelime kökeni itibariyle halkın yönetimi anlamına gelir (Dağı ve Polat, 2004, s. 3). Demokrasinin temelinde halkın katılımı, özgürce seçim yapabilmesi, karar alma süreçlerinde etkin olması ve kendi kendini yönetebilmesi yer alır. Halkın oy kullanarak siyasal iktidarı belirlediği demokratik sistem, egemenliğin kullanımı konusunda halkın daha fazla söz sahibi olmasını sağlar. Böylece halkın ihtiyaçlarını daha iyi yansıtacak politikaların geliştirilmesine yardımcı olur. Ayrıca demokrasi, toplumsal barış ve siyasal istikrarın sağlanması için de önemli bir araçtır. Bu nedenle demokrasi, devlet/toplum ilişkisinin düzenlenmesinde ve toplumsal huzurun sağlanmasında önemli bir rol oynar.

Dewey (2020, s. 92) demokrasinin sadece bir yönetim biçimi olmadığını, aynı zamanda bir yaşam tarzı ve düşünce biçimi olduğunu belirtmiştir. Gauchet (2013, s. 61) ise demokrasinin, yasal anlamda birlikteliğin ve çoğulculuğun idare edilmesi anlamına geldiğini ifade etmektedir. Demokrasi, toplumun farklı kesimlerinin bir arada yaşamasını olanak sağlayan bir yönetim biçimidir. Bu yönetim biçimi, toplumun farklı gruplarının farklı görüş ve değerlerine saygı duyarak, bu farklılıkları yasal olarak yönetmeyi amaçlar. Demokratik bir toplumda, bireylerin özgürlükleri korunurken, aynı zamanda toplumun genel çıkarları gözetilir ve toplumun bütünü tarafından alınan kararlar uygulanır. Toplumun bireylerinin bir araya gelerek oluşturdukları kolektif irade, demokratik karar alma süreçlerinin temelini oluşturur ve toplumun genel çıkarlarına hizmet eder.

Demokrasinin temelinde özgürlük ve eşitlik ilkesi bulunur. Sadece ifade ve örgütlenme özgürlüğü değil, tüm vatandaşların genel oy hakkına sahip olması ve medeni hakların herhangi bir ayrımcılık yapılmadan kullanılması, demokrasinin işleyişinde önemli rol oynar.

Bu ilkelere uygun bir demokrasi olmadan devlet, vatandaşların hak ve özgürlüklerini koruma ve onların refahını sağlama amaçlarını gerçekleştirme olanağı azdır (Laski, 2019, s. 59). Bir siyasal sistemin demokrasi olarak tanımlanması için bazı ölçütler vardır. Bu ölçütler demokrasinin temel prensipleridir ve bir siyasal sistemin demokratik olarak kabul edilebilmesi için bu ölçütleri karşılaması gerekmektedir (Dağı ve Polat, 2004, s. 13). Bu prensipler şunlardır: Genel ve eşit oy ilkesi, tüm vatandaşların oy kullanma hakkına sahip olması ve her oyun eşit değerde olması gerektiğini ifade eder. Özgür ve adil seçimler, seçim sürecinin özgürce ve adil bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade eder. Temel hak ve özgürlüklerin anayasal güvence altına alınması ise bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunmasını sağlar ve devletin bireylerin haklarına saygı göstermesini zorunlu kılar.

Günümüzde demokrasi kavramının cumhuriyet kavramıyla karıştırıldığı durumlar sıklıkla görülmektedir. Cumhuriyet, halkın egemenliğini kendi elinde bulundurduğu ve belirli aralıklarla seçtiği devlet başkanı ve milletvekilleri aracılığıyla kullandığı bir yönetim biçimidir. Demokrasi, halkın egemenliği ve katılımını vurgulayan bir yönetim biçimini ifade ederken, cumhuriyet devletin yönetim şeklini tanımlar (Sabuncu, 1995, s. 44). Cumhuriyet, demokratik değerlerle donatıldığında, yani halkın katılımını ve temsilini güçlendiren mekanizmaların yer aldığı bir yapıya sahip olduğunda, cumhuriyet ve demokrasi birlikte var olan ve birbirini tamamlayan kavramlar olabilir. Ancak, cumhuriyetin içeriği demokratik değerlerden uzaksa bu durumda cumhuriyet ve demokrasi arasındaki farklılık daha belirgin hale gelir (Nişancı ve Nişancı, 2022, s. 438). Bu nedenle, bazı ülkeler cumhuriyet şeklinde yönetilmesine rağmen demokratik olmayabilir aynı şekilde bazı ülkeler de cumhuriyet olmasa da demokratik yönetimlere sahip olabilir.

2.2.2. Demokrasi ile ilgili kavramlar

Demokrasi, çoğunluğun haklarını koruyan, azınlıkların haklarını da gözetken ve halkın özgür iradesine saygı gösteren bir yönetim biçimidir. Demokrasinin temel ilkeleri arasında halk egemenliği, eşitlik, özgürlük, haklar, çoğulculuk ve katılımcılık yer alır (Demir, 2010, s. 599). Bu ilkelere uygun olarak, demokrasilerde halkın özgürce seçim yapması, ifade özgürlüğüne sahip olması, toplanma özgürlüğüne sahip olması, düşünce özgürlüğüne sahip olması gibi temel haklar vardır. Demokrasi, dünya genelinde farklı biçimlerde uygulanmakta

olup, farklı ülkelerdeki demokrasi modelleri birbirinden farklılık göstermektedir. Ancak temel ilkelerindeki eşitlik, özgürlük, adalet ve katılım gibi değerler, tüm demokrasi biçimlerinde önem taşımaktadır.

2.2.2.1. Özgürlük

Özgürlük, bireyin kendi düşüncelerini ifade etme, tercihlerini yapma ve eylemlerini gerçekleştirme yeteneğidir. Bu da insanın düşüncelerini özgürce ifade edebilmesi, toplumsal etkileşim içinde bulunabilmesi, farklı düşüncelerin tartışılması ve karar verme süreçlerine katılabilmesi anlamına gelir. Bu yönüyle demokrasinin temel değerleri arasında özgürlük yer almaktadır. Heywood'a (2015, s. 197) göre özgürlük, kişinin istediği gibi düşünmesi ve eylemde bulunmasıdır. Özgürlük, genelde “düşünce özgürlüğü” olarak gündemdedir (Urhan, 2016, s. 111). Mill'e (2021, s. 12) göre düşünce özgürlüğü, her türlü sansür ve baskıdan korunmalıdır. Düşünce özgürlüğü, bireylerin kendi düşüncelerini ifade etme özgürlüğüdür ve devletin, hükümetin veya toplumun bu özgürlüğü kısıtlama hakkı yoktur. Düşünce özgürlüğü hem bireysel özgürlükler açısından hem de toplumun ilerlemesi ve gelişimi için de gereklidir. “Bireysel ve siyasal” özgürlük ise insani değerler arasında yer alır. Özgürlük çağdaş bir toplumun siyasal varoluşunu hedefler. Özgürlük ve insan hakları, temel insani değerlerdir. İnsanlar özgürlükleri ile kendilerini ifade eder, kendi güçlerini geliştirebilir ve hayatı daha değerli yaşayabilirler (Erdoğan, 2013, s. 23).

Özgürlük, bir bireyin belirli bir durumda kendi kararlarını alabilme ve eylemlerinde bağımsız olabilme hakkıdır. Kişinin kendini ifade edebilmesi, düşüncelerini açıklayabilmesi, inançlarına uygun yaşayabilmesi gibi birçok alanda özgür olması gerektiği düşünülür. Özgürlük, insan haklarının temel bir unsuru olarak kabul edilir ve demokratik toplumlarda önemli bir değerdir. Bu haklar arasında düşünce özgürlüğü, ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, seyahat özgürlüğü gibi birçok hak bulunmaktadır. Özgürlük, bireyin kendi değerlerine, inançlarına ve hedeflerine uygun bir şekilde yaşama yeteneği sağlar. (Kirmanoğlu, 2011, s. 25). Bu nedenle, özgürlük sadece bireyin hakları değil, aynı zamanda demokratik, adil ve insan haklarına saygılı bir toplumun temelini oluşturan bir değerdir.

2.2.2.2. Hak

Hak, yasalar veya hukuk sistemi içinde öznenin bazı kurallar dahilinde kendisine tanınan sınırlar içinde istediğini istediği gibi yapma, istediği gibi davranma gücü ve/veya özgürlüğüdür (Arslan, 2018, s. 245). Gözler'e (2001, s. 146) göre hak, özgürlüğün somutlaştırılmış biçimidir. Haklar, bireylerin insan onuruna saygı gösterilmesi gerektiği düşüncesinden kaynaklanır. Bireyler, doğuştan sahip oldukları ve devlet tarafından korunması gereken haklara sahiptir. Bu haklar, bireylerin özgürlüklerinin korunması, insanca yaşama hakkı, adil yargılanma hakkı, düşünce, inanç ve ifade özgürlüğü gibi temel hakları içerir. Haklar bireylerin kendilerini ifade etmelerine, özgürce düşünmelerine, seçimler yapmalarına ve yaşamlarını güvence altına almalarına olanak tanır. Bu nedenle hakların korunması, demokratik bir toplumun önemli bir özelliğidir (Oldfield, 2012, s. 202).

Yasal haklar, hukuk sistemi tarafından tanınan ve korunan haklardır. Bu haklar genellikle bir ülkenin anayasası ve yasaları tarafından belirlenir, yasal işlem yoluyla uygulanabilirler. Örnek olarak ifade özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, mülkiyet hakkı gibi haklar yasal haklara örnektir. Ahlaki haklar ise yasal değil, ahlaki düşüncelere dayanan haklardır. Bu haklar, doğal haklar veya insan hakları olarak da bilinir. Ahlaki haklar, insanların doğuştan sahip oldukları haklardır ve devletin tanıması veya tanımaması onların varlığına etki etmez. Ahlaki haklar, genellikle insanın doğal özellikleri, özgürlük, yaşam, adalet, eşitlik gibi değerler üzerine kuruludur. Ahlaki haklar, toplumsal sözleşme veya ahlaki düşüncelerden kaynaklanabilir. İnsan onuruna saygı hakkı, özerklik hakkı gibi haklar ahlaki haklara örnektir (Heywood, 2015, s. 178).

Negatif haklar, başkalarının kişisel özgürlüklerine müdahale etmeme hakkını ifade eder. Bu haklar, genellikle özgürlükten bahsederken anlaşılan haklardır. Örneğin, ifade özgürlüğü, din özgürlüğü, seyahat özgürlüğü gibi haklar, negatif haklar kategorisine girer. Bunlar, bir kişinin yasalara ve düzenlemelere uygun olarak davranması koşuluyla, başka bir kişinin müdahalesine karşı korunan haklardır. Pozitif haklar, devletin bireylere sunması gereken eylem ve hizmetlerdir. Yani bireylerin belirli bir şeyi yapma veya sahip olma hakkı değil, devletin bireylerin ihtiyaçlarını karşılaması için yapması gereken bir görevdir. Örneğin, sağlık hizmetleri, eğitim, barınma ve iş imkanları pozitif haklara örnek gösterilebilir. Bu haklar, genellikle refah devleti kavramıyla ilişkilendirilir ve sosyal adaletin

sağlanması için gerekli kabul edilirler (Heywood, 2015, s. 179; Kuyurtar, 2004, s. 5). Demokrasi, bireysel hakların ve özgürlüklerin anayasal garanti altına alındığı siyasal sistemdir. Demokrasinin tarihsel gelişimi sürecinde yaşam hakkı, özgürlük hakkı, kendini gerçekleştirme hakkı, insan doğasının bir parçası olarak genel kabul görmüş haklardır.

2.2.2.3. Adalet

Farklı bakış açıları ile üzerinde çokça durulan kavramlardan biri adalet kavramı olmuştur. Çünkü insanlar, yaşamın her alanında kendilerine adil davranılmasını her zaman önemsemiştir. Adil olup olmamaya ilişkin yapılan değerlendirmeler birçok farklı alanda yapılabilir. Örneğin hukuk sistemleri içinde adil yargılama, ceza sistemleri içinde adil cezalandırma, sosyal politikalar içinde adil paylaşım gibi (Çelik, Turunç ve Bilgin, 2014, s. 561). Platon ve Aristo gibi siyasal düşünürler, adil toplumu iyi toplum olarak görürler. Adil olan aynı zamanda ahlaken iyi olmak iken adaletsiz olmak ahlaken kötü olarak kabul edilmektedir (Heywood, 2015, s. 164).

Siyasetin, hukukun ve ahlakın en temel kavramlarından biri adalettir. İlk çağlardan bu yana pek çok düşünür adalet kavramını değişik şekillerde tanımlamışlardır (Gözler, 2008, s. 78). Sokrates'e göre adalet, iyi ve kötü arasında ayırım yapabilme bilgisidir (Çeçen, 2020, s. 186). Platon'a göre ise adalet, her bireyin kendi görevini iyi bir şekilde yerine getirmesidir (Platon, 2000, s. 112). Aristoteles'e göre adalet, toplumun genel iyiliğini ve insanlar arasındaki eşitliği vurgular. Adalet, kişinin kendi çıkarını başkalarının çıkarlarından üstün tutmamasını gerektirir. Böylece adalet insanların birbirlerine karşı eşit ve dürüst davranmalarını, toplumda düzenin korunmasını ve herkesin haklarının korunmasını sağlar. Adalet, kişisel kazanç için yapılan haksızlıkların önlenmesi ve insanların haklarının korunması için son derece önemlidir (Arslan, 2018, s. 246).

Adalet kavramının kökeni, Arapça “adl” sözcüğünden dilimize geçmiştir. Adalet kavramı, diğer dillerdeki karşılığı olarak hak, hukuk ve haklı olmak kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir (Çeçen, 1975, s. 96). İngilizce’de adalet kavramı, “justice” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. “Justice” kelimesinin kökü olan “just”, bir sistemin veya düzenin doğru bir şekilde işlemesi için gerekenlerin yapılmasını ifade eder (Kaya, 2000, s. 232). Günlük hayatta ise “adalet” terimi, bir davranışın veya hareketin adalete uygunluğunu, doğruluğunu

ve bireylerin dürüstlüğünü ifade etmek için kullanılır (İçerli, 2010, s. 69). Adaletin birçok tanımını olsa da genellikle hak ve hukukun gerçekleştirilmesiyle ilişkilendirilir (Can, 2020, s. 146). Hukuk, yasaların düzenlenmesi ve uygulanması ile adaletin sağlanmasına yardımcı olur. Buna göre hukukun adaletli olması için herkesin eşit bir şekilde muamele görmesi, hukukun üstünlüğü prensibine uyulması ve hakların korunması gibi unsurların yerine getirilmesi gereklidir.

Yasal adalet ve sosyal adalet, adalet kavramının farklı yönlerini temsil eder. Yasal adalet, yasaların doğru bir şekilde uygulanmasını ve ihlallerin adil bir şekilde cezalandırılmasını içerir (Heywood, 2015, s. 163). Yasal adalet, hukuk sistemi tarafından korunan hakların adil bir şekilde uygulanmasına odaklanır. Yasal adalet, bireylerin eşit şekilde muamele görmesi, suçlu olarak bulunma durumunda ise adil bir yargılama süreci yaşaması gibi hukuki konuları kapsar. Sosyal adalet ise bir toplumun refah, gelir, eğitim ve sağlık gibi kaynakların adil bir şekilde dağıtılması gerekliliğidir. Sosyal adalet, toplumdaki farklı kesimlerin eşit fırsatlar, haklar ve adaletli bir paylaşım ile sosyal ve ekonomik olarak eşitlenebilmesi için gerekli önlemleri almayı gerektirir. Bu nedenle, sosyal adalet genellikle farklı toplumsal sınıflar, cinsiyetler, ırklar ve kültürler arasındaki eşitsizlikleri ele alır.

2.2.2.4. Eşitlik

Eşitlik, insanların doğuştan sahip oldukları hakların, olanakların ve fırsatların adaletli bir şekilde paylaşılması ve dağıtılmasıdır. Eşitlik kavramı, herhangi bir ayırım veya ayrımcılık yapılmaksızın herkesin aynı değerde olduğunu ifade eder. Eşitlik, insanların ırk, cinsiyet, etnik köken, din, dil ve fiziksel engellilik gibi özellikleri nedeniyle ayrımcılığa uğramadan, adil bir şekilde muamele görmelerini gerektirir. Eşitlik adalet, özgürlük ve insan hakları ile yakından ilişkilidir ve birçok toplumun temel değerlerinden biridir.

Eşitlik kavramı çok yönlü bir kavramdır ve neyin eşit olarak dağıtılması gerektiğine bağlı olarak farklı anlamlar kazanabilir. Kurumsal eşitlik, doğuştan eşitlik fikrine dayanarak her insanın yaşamının eşit bir ahlaki değere sahip olduğunu kabul eder. Hukuk karşısındaki eşitlik, herkesin yasalar önünde eşit olduğu ve aynı haklara sahip olduğu anlamına gelir. Fırsat eşitliği, herkesin aynı başlangıç noktasında olduğu ya da eşit yaşam şanslarına sahip olduğu bir sistemdeki eşitliği ifade eder. Siyasi eşitlik ise her seçmenin tek bir oy hakkına

sahip olduğu ve her oyun aynı değerde olduğu demokratik sistemdeki eşitliği ifade eder (Urhan, 2016, s. 109; Heywood, 2015, s. 174).

Demokrasi, eşitlik ve adalet ilkelerine dayanır. Bu ilkelerin olmadığı bir sistem gerçek bir demokrasi olarak kabul edilemez. Demokratik bir sistemde, tüm vatandaşlar eşit haklara sahiptir ve siyasi güç, tüm vatandaşlar arasında eşit bir şekilde dağıtılır. Eşitlik olmadığında, bazı insanlar diğerlerinden daha fazla siyasi güce sahip olacakları için kararlar da bu insanların çıkarlarına göre alınacaktır (Wallerstein, 2021, s. 16). Bu da demokratik bir sistemin olmadığını gösterir. Demokrasilerde eşit oy ilkesi temel bir ilkedir ve tüm vatandaşların eşit oy hakkına sahip olduğu kabul edilir. Bu ilke, tüm vatandaşların siyasi süreçlere eşit şekilde katılımını ve kararlarda eşit derecede etkili olmalarını sağlar. Her vatandaşın oyu aynı değere sahiptir ve herkesin oy kullanma hakkı eşittir. Bu şekilde, vatandaşlar arasındaki eşitlik ilkesi siyasi kararlarda da geçerli kılınmış olur (Dağı ve Polat, 2004, s. 13). Toplumların varoluşundan bu yana hukuk, adalet ve eşitlik gibi kavramlar önemli rol oynamıştır. Toplumlar, bu kavramlar aracılığıyla birbirleriyle etkileşimde bulunurken birlikte yaşamının kurallarını belirlemiş ve bu kuralların uygulanmasını sağlamışlardır. Hukuk, adalet ve eşitlik ilkeleri, insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde dürüstlük, saygı, adalet ve eşitlik gibi değerleri koruma altına alırken, toplumsal düzenin ve huzurun korunmasına da yardımcı olur. Bu nedenle, bu kavramlar toplumların varoluşundan beri önemini korumuştur.

Adalet ve eşitlik kavramları, genellikle birbiriyle yakın anlamda kullanılır ve bu nedenle karıştırılabilirler. Adaletin sağlanması genellikle eşitlikle ilişkilendirilir ve adaletin temel unsurlarından biri olarak kabul edilir. Adalet genel olarak adil ve hakkaniyetli davranışları ifade ederken, eşitlik insanların benzer haklara ve fırsatlara sahip olması ilkesini ifade eder (Erdoğan, 2008, s. 12). Adalet, bazen eşitlik ilkesini içerirken, eşitlik sadece insanların eşit muamele görmesini hedefler. Adalet daha geniş bir kavramdır ve eşitlik, adaletin bir bileşeni olarak kabul edilir. Adalet, farklılıkları ve özel durumları dikkate alarak herkese adil bir şekilde davranılmasını hedefler.

2.2.2.5. Hukuk

Hukuk, toplumda bireylerin davranışlarını düzenleyen ve devlet tarafından uygulanan kuralların bütünüdür (Arslan, 2018, s. 255). Işıқтаç'a (1998, s. 3) göre hukuk, adalete yönelmiş toplumsal yaşama düzenidir. Ertan'a (1999, s. 743) göre ise hukuk, toplumda adil bir düzen sağlamak amacıyla hak ve sorumlulukları belirlemek, çatışmaları çözmek için oluşturulan bir kurallar sistemidir. Hukuk, yazılı veya yazılı olmayan kaynaklardan (anayasa, yasalar, mahkeme kararları, teamüller, uluslararası anlaşmalar vb.) elde edilen kuralları içerir. Bu kurallar, toplumun normlarına dayanır ve insanların davranışlarını düzenler.

Hukuk insanların toplumsallaşması ve uyum içinde bir arada yaşamasını sağlar. Ayrıca hukuk, toplumda adaletin sağlanmasına amaçlanmaktadır. Hukukun uygulanması ve korunması ise devletin yetki ve gücü ile sağlanır (Çeçen, 1975, s. 74). Bir demokraside hukukun temel prensipleri şunlardır: hak ve özgürlüklerin korunması, yasama ve yürütme denetimi, hukukun üstünlüğü, adil yargılanma hakkı. Demokraside hukukun uygulanması toplumda adalet, eşitlik ve özgürlüklerin korunmasını sağlar. Hukuk, toplumun güvenliği ve sürekliliği için önemlidir ve hukuk, demokratik değerlerin korunmasında etkin bir rol oynar.

2.2.2.6. Egemenlik

Bir demokraside egemenlik, iktidarın kaynağının halk olduğu anlamına gelir. Demokrasi, halkın doğrudan veya temsilciler aracılığıyla yönetimi elinde tuttuğu bir yönetim şeklidir. Egemenlik, demokrasilerde bireylerin eşit haklara sahip olduğu ve toplumun siyasi süreçlere katılımının teşvik edildiği bir temel ilkedir (Kaya, 2016, s. 119). Rousseau, "Toplum Sözleşmesi" adlı eserinde egemenlik kavramını ele almış ve egemenliğin halka ait olduğunu savunmuştur. Rousseau'ya göre, egemenlik halkın iradesine dayanır ve halk, kendi kaderini tayin etme hakkına sahiptir. Egemenlik, doğal bir hak olarak her bireye aittir ve hiçbir zaman başka bir kişi veya gruba devredilemez. Egemenlik, bölünemez bir varlıktır ve halkın tamamını temsil eder. Rousseau, egemenliğin halkın toplumsal birleşimi olduğunu ve başka bir kişiye veya gruba aktarılamayacağını savunur. Rousseau'ya göre, egemenlik halkın iradesini temsil eden kurumlar aracılığıyla ortaya çıkar. Bu nedenle, iktidar başkasına geçebilir, yani bir yönetici veya hükümet değişebilir, ancak egemenlik her zaman halkta kalır. Egemenlik, halkın kolektif iradesini ifade eder ve halkın katılımı ve onayı olmadan başka bir

kişiyeye veya gruba devredilemez. Bu görüş, demokrasi anlayışında halkın katılımı ve iradesinin önemini vurgular. Egemenlik, toplumun ortaklaşa yönetimine dayandığı için, halkın aktif katılımı, düşünce özgürlüğü ve demokratik süreçlerin teşvik edilmesi gerektiğini ifade eder (Rousseau, 2020, s.24).

Halk egemenliğı, demokratik bir sistemde çeşitli organlar aracılığıyla kullanılır. Bunlar yasama, yürütme ve yargı organlarıdır. Bu organlar, farklı işlevlere sahip olup birbirinden bağımsız olarak faaliyet gösterir. Yasama, yürütme ve yargı organları, güçler ayrılığı ilkesi gereğı birbirini denetler ve dengeleyerek halk egemenliğinin sağlıklı işlemlerini sağlar (Ormanoğlu, 2018, s. 256). Bu denge ve denetim mekanizmaları, demokratik sürecin gücün kötüye kullanılmasını önler ve halkın iradesini en iyi şekilde temsil etmeyi hedefler.

Demokrasilerde halkın aktif katılımı, çeşitli demokratik kurumlar ve süreçler aracılığıyla teşvik edilir. Bunlar arasında sivil toplum örgütleri, medya, kamuoyu yoklamaları, referandumlar ve açık toplum tartışmaları yer alabilir. Sonuç olarak, demokrasilerde egemenlik, halkın iktidarı ve katılımıyla ilgili bir kavramdır (Wallerstein, 2021, s. 20). Halkın iradesi, yönetimi belirleme ve devletin politikalarını şekillendirme yetkisini yansıtabilir.

2.2.2.7. Seçim

Seçim, bir grup veya toplum içerisindeki bireylerin veya temsilcilerin arasından birini veya birkaçını belirlemek için yapılan bir süreçtir. Demokratik sistemlerde kullanılan seçimler, halkın temsilcilerini belirlemek veya politik liderleri seçmek amacıyla gerçekleştirilir. Heywood'e (2014, s. 298) göre seçimler, belirli bir topluluğun veya seçmenlerin tercihleri doğrultusunda bir kişiyi veya bir gruptan birkaçını makamlara veya pozisyonlara yerleştirmek için kullanılan bir araçtır.

Seçimler, bireylerin siyasi süreçlere katılımını sağlar ve halkın iradesinin yön verdiği bir yönetim şekli olan demokrasinin temel bir unsuru olarak kabul edilir. Seçimler, halkın tercihlerini ifade etme ve yönetimde söz sahibi olma hakkını kullanma fırsatı sunar. Seçimler, farklı seviyelerde gerçekleştirilebilir. Ulusal seçimler, bir ülkenin tüm vatandaşlarının katıldığı ve ulusal düzeyde temsilcilerin veya liderlerin belirlendiğı seçimlerdir. Buna örnek olarak, parlamento seçimleri veya cumhurbaşkanlığı seçimleri verilebilir. Ayrıca, yerel

seçimler de düzenlenir. Yerel seçimler, belirli bir bölge veya yerleşim birimindeki vatandaşların yerel yöneticileri seçtiği seçimlerdir. Belediye başkanlığı seçimleri veya yerel meclis seçimleri gibi örnekler verilebilir.

Seçimler, demokratik ilkeleri ve süreçleri yansıtırken, halkın katılımını ve tercihlerini önemser. Seçimlerde oy kullanma, vatandaşların demokratik haklarını kullanma ve politik süreçleri etkileme imkanına sahip olma anlamına gelir. Seçimler, şeffaflık, adil rekabet, seçim kampanyaları, oy verme süreci ve sonuçların açıklanması gibi unsurları içerir. Bu unsurlar, demokratik bir seçim sürecinin güvence altına alınması için önemlidir. Seçimler, toplumun farklı kesimlerinin temsil edilmesini ve politik liderlerin halka hesap vermesini sağlar. Bu şekilde, seçimler demokrasinin temel ilke ve değerlerini yansıtır ve halkın yönetim sürecine katılımını teşvik eder.

Seçimler, halkın tercihlerini somut bir şekilde ifade etmesini ve böylece meşru, halka dayalı bir yönetimin oluşmasını sağlayan süreçlerdir. Günümüzde seçimler, temsili demokrasinin bir zorunluluğudur. Düzenli aralıklarla yapılan seçimler ve seçim sonuçlarına göre yönetimlerin barışçıl değişimi modern demokrasinin göstergelerindedir. Seçimler, hükümetleri belirleyen ve meşrulaştıran işlevleri yanında onları seçmenlere karşı sorumluluk taşıdıkları bilincine taşıyan ve vatandaşların yönetimi denetledikleri/değerlendirdikleri süreçlerdir. Demokrasi, farklı düşünce ve tutumların hem bir arada var olmasını hem de siyasal güce ulaşmak için yarışmalarına imkân verir. Farklılaşan ve yarışan görüşlerin haklılığını ve doğruluğunu tayin etmek imkansızdır. Sorunu çözecek olan halkın tercihleridir, çoğunluğun benimsemesidir. Demokrasiler, yönetimlerin barışçıl yöntemlerle değişmesini sağlar. Yönetim, çatışma yerine özgür bir rekabetle (özgür ve adil seçimler) değiştirilir (Dağı ve Polat, 2004, s. 18). Seçimlerin belli ilkeler doğrultusunda yapılması, adil, özgür ve şeffaf bir seçim sürecini sağlar. Bu ilkeler arasında oy verme hakkının evrensel olarak tanınması, seçimlere katılma hakkının engellenmemesi, adayların eşit bir şekilde seçimlere katılabilmesi, oy sayımının dürüst ve şeffaf bir şekilde yapılması gibi unsurlar bulunur (Özdemir ve Nişancı, 2019, s. 46).

2.2.2.8. Katılım

Katılım kavramı, insanların toplumsal yaşama etkili bir şekilde dahil olması, karar alma süreçlerine katkı sağlaması ve yönetimde etkin bir şekilde yer alması anlamına gelir. Birch'e (2002, s. 144) göre katılım, bir tutumdan farklı olarak aktif bir faaliyettir. Demokratik bir toplumda bireylerin aktif bir şekilde dahil olabileceği süreçler siyasi, sosyal ve ekonomik olarak farklılaşabilmektedir. Örneğin seçimlere katılmak, siyasi partilere üye olmak, toplumsal hareketlere katılmak, sivil toplum örgütleriyle iş birliği yapmak, kamusal tartışmalara katılmak, halkla ilişkiler faaliyetlerine katılmak gibi. Aynı zamanda bilim ve teknolojinin gelişimiyle birlikte çevrimiçi iletişim araçları ve sosyal medya ile katılımın şekli ve boyutu da değişim göstermiştir.

Modern demokrasilerde katılım, siyasal ve sosyal katılım olmak üzere iki boyutta gelişir. Siyasal katılım, bireylerin vatandaşlık görevlerini yerine getirme alışkanlığı kazanmalarının bir yolu olarak görülmektedir. Siyasal katılım, bireylerin politik süreçlere aktif olarak dahil olması ve vatandaşlık sorumluluklarını yerine getirmesi anlamına gelir. Siyasal katılım, bireylerin perspektifini genişletir ve onları kendi kişisel koşullarının ötesindeki çıkarlarla tanıştırır. Kamusal meselelerin önemini ve kamusal çıkarları kabul etme gerekliliğini vurgular. Bireylerin sadece kendi özel çıkarlarına odaklanmaktan ziyade, genel çıkarlar ve toplumun refahı gibi daha geniş meselelere dikkat etmelerini teşvik eder (Oldfield, 2012, s. 102). Bireylerin politik süreçlere katılması, politikaların daha adil, kapsayıcı ve toplumun ihtiyaçlarını yansıtan şekilde oluşturulmasına katkıda bulunur. Aynı zamanda, siyasal katılım, bireylerin politik sisteme güvenmelerini sağlar. Kendi seslerini duyurma fırsatına sahip olmaları, demokratik süreçlere inançlarını artırır ve toplumsal değişim için umut verir. Bu nedenle, modern demokrasilerde siyasal katılım, bireyleri vatandaşlık görevlerini yerine getirmeye teşvik eder, onları kamusal meselelere odaklanmaya yönlendirir ve politik süreçlere aktif olarak katılmaya teşvik eder. Siyasal katılım, demokrasinin sağlıklı işleyişini destekler ve toplumun katılımcı ve bilinçli vatandaşlar yetiştirmesine katkıda bulunur.

Demokrasilerde vatandaşlardan beklenen bir diğer katılım türü sosyal katılımıdır. Katılım, yalnızca seçim döneminde değil, sürekli olarak var olan bir kavramdır ve halkın siyasi eylemlerini, siyasi partilerdeki faaliyetleri ve sivil toplum örgütlerindeki çabalarını

içerir. Bu çabaların etkisi, modern toplumlarda sivil toplumun örgütlenme düzeyiyle de ilişkilidir (Dağı ve Polat, 2004, s. 16). Sosyal katılım, toplumun çeşitli kesimlerinin bir araya gelerek ortak sorunları çözme, dayanışma ve iş birliği içinde olma fırsatı sağlar. Bu, toplumun refahını ve dayanışmasını artırırken, demokratik süreçlere ve toplumsal değişime katkıda bulunur. Sosyal katılımın önemi, bireylerin aktif vatandaşlar olarak toplumsal meselelere duyarlı olmalarını teşvik etmesi, toplumsal sorunlara çözüm bulma sürecine katkıda bulunması ve toplumun refahını artırmasıdır (Kıncal ve Kartal, 2015, s. 232). Sosyal katılım, toplumun demokratik değerlerini güçlendirir ve insanların kendi yaşadıkları topluma etki etme ve değiştirme potansiyelini ortaya çıkarır.

1.3. Kavramlar ve Öğretimi

Bu başlıkta önce kavramlar ve özellikleri açıklanmış daha sonra kavram öğretimine yer verilmiştir.

2.3.1. Kavramlar

2.3.1.1. Kavramın tanımı

Kavram, benzer özellikleri olan nesnelere, olaylar, durumlar veya fikirlerin bir araya getirilmesiyle oluşan bir düşünce ya da zihinsel yapıdır. Kavram, düzenleyici bir fikirdir, pek çok olguyu bir araya getiren, onları kategoriler veya sınıflar halinde düzenleyerek anlamlandırmaya çalışan bir soyutlamadır (Fisher, 2005, s. 59).

Kavramlar, bir insanın yaşamı boyunca düşünce için temel yapıdır. Birçok bilişsel öğrenme, kavramları içerir (Prater, 1993 s. 51). Bu nedenle kavramlar, düşünme sürecinde kolaylık oluştur ve insanlığın bilimsel faaliyetlerini yürütmesini gerçekleştirir (Cüceloğlu, 2021, s. 212). Bununla birlikte, kavramlar, insanlar arasında bir anlaşma sağlamak için kullanılır. Genellikle sözlü veya yazılı iletişimde kullanılır. Kavram, bir kelimeye yüklenmiş, bilgilerin toplamıdır ve dünyadaki her şeyin dilde anlatım buluşudur. Bu anlatım, farklı seslerden oluşur; genellikle bir kelimeyle ifade edilir, somut ve soyut olarak adlandırılır. (Aksan, 2020, s. 151; Lawson, 1976, s. 16; Cevizci, 2010, s. 500).

2.3.1.2. Kavramların özellikleri

Kavramlar, toplum tarafından kabul görmüş kelimelerin anlamıdır. Belli kelime grubunu temsil eden kavramlar; öğrenilebilmesi, kullanılabilmesi, açık olma, genel olma ve güçlülük özellikleri taşırlar (Senemoğlu, 2020, s. 512; Doğan, 2004, s. 66; Ülgen, 2004, s. 108-117):

- *Öğrenilebilir olma:* Kavramların öğrenilebilirliği farklılık gösterir. Örneğin, gözlemlenebilir kavramlar genellikle daha kolay öğrenilirken, daha soyut ve tanımlayıcı kavramlar daha zor öğrenilebilir.
- *Kullanılabilir olma:* Kavramlar, ilkeleri anlamayı ve sorunları çözmeyi içeren farklı alanlarda kullanılırlar. Bazı kavramlar sıkça kullanılırken, diğerleri daha nadir kullanılır.
- *Açık olma:* Kavramlar net ve anlaşılır olmalıdır aynı zamanda konuyla ilgili uzmanlar arasında kavramın anlamı konusunda bir görüş birliği olmalıdır.
- *Genel olma:* Kavramlar hiyerarşik bir düzen içinde sıralanmıştır. Bu hiyerarşide en üstte bulunan kavram en genel olanı temsil eder. Genel kavramlar alt gruplara doğru indikçe, genel özellikleri azalarak daha spesifik ve özelleşmiş kavramlara dönüşür.
- *Güçlülük:* Bir kavramın gücü, diğer kavramları ve prensipleri anlamakta, sorunları çözmekte yardımcı olma yeteneği ile ilişkilendirilir.

Bir kavramın tüm özelliklerinin öğrenilmesi genellikle yıllara yayılan bir süreçtir. Kavramların öğrenilmesi, öğrencinin mevcut bilgileri, deneyimleri ve bilişsel gelişim seviyesi gibi faktörlere bağlı olarak farklılık gösterebilir. Kavramlara ilişkin bu özelliklerin bilinmesi, öğrenme ve öğretme süreçlerinde önemli bir role sahiptir (Ülgen, 2004, s. 20).

2.3.1.3. Kavram çeşitleri

Gagne, kavramları somut ve soyut olarak iki kategoriye ayırır. Somut kavramlar, en temel ve basit kavramların bir örneğidir. Somut kavramlar, gerçek nesnelerin ve olayların sınıflandırılmasını içerir. Duyu organları yoluyla algılanabilen ve gözlemlenebilen özelliklere sahip olan kavramlar, somut kavramlardır. Somut kavramların benzer veya farklı özelliklerini ayırt etmek kolaydır. Örneğin; masa, kalem. Varlığı duyu organlarıyla

algılanamayan ve düşünsel özellik gösteren kavramlar, soyut kavramlardır. Örneğin; özgürlük, adalet, barış, umut. Soyut kavramların algılanabilir özelliği bulunmadığından dolayı aynı anlamı herkes için taşımazlar. Bu nedenle soyut kavramları tanımlamak da öğrenmek de zordur (Şimşek, 2006, s. 29; Özlem, 2004, s. 70; Akyürek, 2003, s. 24).

Çocuk, birçok somut kavramı öğrenir. Yaşamın ilk aylarından itibaren informal olarak somut kavramlar öğrenilmektedir. Fakat soyut kavramları öğrenme genellikle öğretimle gerçekleşir (Alkış, 2014, s. 70). Örneğin “adalet” kavramını öğrenmek için formel eğitim gereklidir. Öğrenci sosyal bilgiler dersinde bu soyut kavramı öğrenebilmesi için aynı zamanda soyut işlemler döneminde bulunmalıdır. Somut işlemler dönemindeki çocukların, soyut kavramları öğrenmesi zordur (Senemoğlu, 2020, s. 414-514).

Vygotsky (1994) ise kavramları günlük ve bilimsel kavramlar olarak sınıflandırmıştır. Günlük kavramlar, çocukların eğitim kurumunun dışındaki etkileşimiyle oluşan ve gündelik yaşamla var olan kavramlardır. Bu kavramlar, kendiliğinden öğrenilir, belli amaç dahilinde öğrenilmez. Günlük kavramlar kapsamlı değildir, bir aşamalı yapısı yoktur ve çocuklar tarafından bilinçli biçimde kullanılamaz. Bilimsel kavramlar bir bilim disipliniyle okulun öğrenme konusudur. Bu kavramların tanımlanması, sistematik ve aşamalıdır. Bilimsel kavramlar, kapsayıcı ve doğru bir tanım sunar, eğer günlük yaşam deneyimleriyle örtüşmezse kolayca unutulabilir (Şimşek, 2006, s. 30).

2.3.2. Kavram Öğretimi

2.3.2.1. Kavram öğretiminin önemi

Kavram öğretimi, belirli bir kavramın öğrencinin zihninde oluşmasını sağlayan bir süreçtir. Günümüzdeki öğretim yaklaşımları, öğretmen merkezli bir yaklaşım yerine öğrenci merkezli bir yaklaşım benimsemektedir. Bu bağlamda kavram öğretimi iki farklı şekilde ele alınabilir (Çaycı, vd., 2007, s. 625):

Geleneksel olarak sunulan kavram öğretimi, öğretmenin kavramın tanımını öğrencilere aktardığı bir yaklaşımdır. Bu durumda öğretmen, kavramın belirleyici ve ayırt edici özelliklerini tanımlar ve örneklerle açıklar. Kavrama ait örneklerle birlikte, kavrama dahil olan ve dahil olmayan örnekler de sunulabilir. Öğrencilerin pasif bir şekilde bilgiyi alması ve kavramı ezberlemesi beklenir. Bu yaklaşımda öğretmen, bilginin kaynağı olarak görülür

ve öğrencilerin öğrenme sürecinde aktif katılımı ve deneyimlemesi sınırlıdır. Öğrencilerin kendi düşüncelerini ve fikirlerini ifade etmeleri ve kavramları keşfetmeleri teşvik edilmez.

Modern kavram öğretimi, kavramsal değişim yaklaşımı olarak da bilinir ve öğrencinin kavramı keşfetme sürecine aktif bir şekilde katılmasını amaçlar. Bu yöntem, öğrencinin bilginin yapılandırıcısı olarak rolünü vurgular. Kavramsal değişim yaklaşımı, aşağıdaki adımları içerir (Çaycı, 2007, s. 91):

- Kavramı en iyi anlatan örnekle başlama: Öğretmen, kavramı en iyi anlatan bir örnek sunarak öğrencilerin dikkatini çeker ve kavramı anlamalarına yardımcı olur.
- Kavramı niteleyen diğer örnekleri verme: Öğretmen, kavrama dahil olan diğer örnekleri sunar ve öğrencilerin kavrama dair daha fazla örnekle ilişkilendirme yapmalarını sağlar.
- Ortak özelliklerin bulunması: Öğrenciler, kavrama dahil olan örneklerden hareketle kavramın ortak özelliklerini bulmaya çalışır. Öğretmen, öğrencilerin bu ortak özellikleri keşfetmelerine rehberlik eder.
- Genellemeye gidilmesi: Öğrenciler, bulunan ortak özelliklerden yola çıkarak genellemeler yapmaya başlar. Kavramın tüm örneklerde paylaşılan özelliklerini tanımlarlar.
- Kavrama dahil olmayan örnekleri verme: Öğretmen, kavrama dahil olmayan örnekleri sunar ve öğrencilerin kavrama dair ayırt edici özellikleri bulmalarına yardımcı olur.
- Ayırt edici özelliklerin bulunması: Öğrenciler, kavramın tanımına uymayan örneklerden yola çıkarak kavramın ayırt edici özelliklerini bulmaya çalışır. Öğretmen, öğrencilerin bu ayırt edici özellikleri keşfetmelerini sağlar.

Öğrenci merkezli kavram öğretimi, öğrencilerin daha derinlemesine anlamlandırma yapmalarını, eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerini ve kavramları gerçek hayatta uygulayabilmelerini sağlar. Bu yöntem, öğrencilerin kendi öğrenme ihtiyaçlarına göre öğrenmelerini ve bilgiyi yapılandırmalarını destekler. Sonuç olarak, günümüzde kavram öğretimi geleneksel yöntemlerden öğrenci merkezli yaklaşımlara doğru evrilmiştir. Öğrencilerin aktif katılımını teşvik eden ve kavramları keşfetme sürecine odaklanan öğretim

yöntemleri, derinlemesine anlama, eleştirel düşünme ve uygulama becerilerinin gelişimini destekler. İlköğretime başlayan öğrenciler, zaman içinde yaşamlarında bazı sosyal kavramlarla ilk defa karşılaştıkları için, bu tür kavramları anlamakta zorluk çekebilirler. Bu durumda, genellikle kavramları karıştırabilirler veya kavramlarla ilgili yanlışlara düşebilirler. Ayrıca, derslerin geleneksel yöntemlerle işlenmesi ve teknolojik araçların yetersizliği nedeniyle, öğrencilerin konuları anlamlı bir şekilde öğrenmelerine engel olabilir (Yazıcı ve Sabancı, 2003).

Öğrenciler, sosyal bilgiler dersinde öğrendikleri bilgi ve kavramları günlük hayatlarında kullanarak kendi zihinsel gelişimlerine olumlu katkı sağlayabilirler. Ayrıca, karşılaştıkları olaylar ve sorunlar karşısında gerekli açıklamaları yaparak çözüm üretebilirler. Öğretmenler, öğrencilerin önceden sahip oldukları bilgi ve kavramları ortaya çıkarmalı ve bu bağlamda yanlış bilgileri düzelterek doğru kavramları öğretmek için çaba göstermelidirler. Bu süreçte kavram öğretimi önemlidir ve kavramın türü ile öğretildiği yaş grubu dikkate alınmalıdır. Türkiye'de sosyal bilgiler, dördüncü sınıftan yedinci sınıfa kadar öğretilen bir ders olarak yer alır. Bu sınıflardaki öğrencilerin yaşlarındaki farklılık, bilişsel gelişim özelliklerinin de farklı olduğunu gösterir. Aynı kavramı her yaş grubundaki çocuğa aynı şekilde öğretmek doğru bir yaklaşım değildir. Özellikle küçük yaşlardaki çocuklara kavramlar öğretilirken bol miktarda örnek kullanmak gereklidir. Piaget'e göre, ilk oluşan şemalarımızın deneyimlerimizden oluştuğunu ve kavramlarla ilgili zihnimizde var olan bilgilerin farklı, yanıltıcı ya da eksik olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca, karşılaşılan yeni bilgiyi zihin eski bilgiyle birleştirmeye çalışır, ancak bu sırada eski bilgiden kolayca vazgeçmeyeceğini ifade etmiştir. Bu durumun kavramsal yanlışlara yol açabileceğini de vurgulamıştır (Yükselir, 2006).

2.3.2.2. Kavram öğretiminin kuramsal temelleri

Kavram öğretimi, öğrencilerin kavramları anlamalarına ve öğrenmelerine yardımcı olmak için tasarlanmış bir öğretim yöntemidir. Kavram öğretimi, öğrencilerin yeni kavramları öğrenmelerine, var olan kavramları geliştirmelerine veya değiştirmelerine olanak tanır (Şimşek, 2006). Kavram öğretimi konusunda farklı kuramsal bilgiler üretilmiştir. Bunlar; klasik yaklaşım, prototipçi yaklaşım ve örnekleyici yaklaşımdır.

Kavram öğretiminde klasik yaklaşım, kavramların ortak özelliklerini belirleyerek kavramın bu özelliklere sahip olup olmama durumunu belirleyen bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre bir kavramın tanımı, kavramın tüm özelliklerini ve bu özelliklerin belirli bir şekilde bir araya gelmesiyle oluşan kavramın anlamını belirler. Klasik yaklaşım, öğrencilerin kavramları öğrenirken, kavramların özelliklerini ve bu özelliklerin nasıl bir araya geldiğini öğrenmelerini sağlar (Şimşek, 2006). Örnek olarak “kedi” kavramını ele aldığımızda, tüm kedilerin üç ortak özelliğinin olduğu söylenebilir: dört ayaklı olması, tüylü olması, miyavlaması. Bir hayvanı kedi olarak adlandırabilmek için bu üç özelliğin tümüne sahip olması gerekir.

Klasik yaklaşımının avantajları arasında, öğrencilerin kavramları daha iyi anlamalarına ve hatırlamalarına yardımcı olması sayılabilir. Kavramların özelliklerinin açık bir şekilde tanımlanması, öğrencilerin kavramları daha doğru bir şekilde öğrenmelerine ve hatırlamalarına yardımcı olur. Ancak, klasik yaklaşımın dezavantajları da vardır. Bu yaklaşım, kavramların gerçek hayattaki kullanımlarıyla uyumsuz olduğu durumlarda zorluklar çıkarabilir. Uzmanlar bile kendi alanlarındaki birçok kavramın ortak özelliklerini belirlemede yetersiz kalmaktadırlar (Coşkun, 2011, s. 10).

Kavram öğretiminde prototipçi yaklaşım, kavramların özellikleri yerine, örneklerinin özelliklerine odaklanır. Bu yaklaşıma göre, bir kavramın örnekleri belirlenir ve öğrencilere bu örneklerin ortak özellikleri öğretilir. Böylece, öğrenciler kavramları anlamada örneklerden yola çıkarak öğrenirler (Şimşek, 2006, s. 39). Örneğin, “meyve” kavramı öğretilirken, prototipçi yaklaşım, öğrencilere belirli meyve örnekleri (elma, muz, portakal vb.) göstererek meyvenin ortak özelliklerini öğretir. Bu yaklaşıma göre bazı örneklerin diğerlerinden daha tipik (prototip) olabileceği kabul edilir. Elma örneği, meyve kavramının prototipi olarak kabul edilebilir çünkü diğer meyvelerle ortak özellikleri daha fazladır.

Prototipçi yaklaşımın avantajları arasında, kavramların öğrenilmesi daha kolay hale gelir. Öğrenciler, örnekleri daha kolay hatırlayabilir ve kavramları anlamada daha az zorluk yaşayabilirler. Ayrıca günlük yaşamda daha iyi uygulanabilir ve daha esnek bir yaklaşımdır. Prototipçi yaklaşım, öğrencilerin farklı örnekleri ve durumları anlayarak kavramları daha iyi öğrenmelerini sağlar. Ancak, prototipçi yaklaşımın da bazı dezavantajları vardır. Özellikle, öğrencilerin kavramların özelliklerini tam olarak anlamalarına engel olabilir. Kavramların örneklerinin belirli özelliklerini vurgularken, bazı özelliklerin diğerlerinden daha az önemli

olduğu algısı yaratılabilir. Ayrıca, öğrenciler kavramların genel özelliklerini anlamakta zorluk yaşayabilirler.

Kavram öğretiminde örnekleyici yaklaşım, öğrencilere bir kavramın özelliklerini öğretmek yerine, kavramın örneklerini tanıtmaya odaklanır. Bu yaklaşımda, öğrenciler, kavramın örnekleri arasındaki ortak özellikleri belirleyerek kavramın tanımını yaparlar. Örnekleyici yaklaşıma göre öğrenciler, kavramların soyut özelliklerini öğrenmek yerine, somut örnekler üzerinden kavramları anlarlar (Şimşek, 2006, s. 40). Örneğin “demokrasi” kavramını öğretirken öğretmen, öğrencilere demokratik ülkelerden örnekler verebilir ve bu ülkelerdeki demokrasi örneklerinin ortak özelliklerini tartışabilirler. Böylece öğrenciler, demokrasi kavramının özelliklerini öğrenirken, gerçek hayattaki uygulamalarını da anlayabilirler.

Örnekleyici yaklaşımın avantajları arasında, öğrencilerin kavramları öğrenmelerinin daha kolay hale gelmesi ve öğrencilerin daha aktif bir öğrenme süreci yaşamasına yardımcı olur çünkü öğrenciler örnekleri inceleyerek ve tartışarak kendi anlamalarını oluştururlar. Örnekleyici yaklaşıma göre öğretmenler, öğrencilerin kavramları öğrenmeleri için belirli stratejiler kullanabilirler. Örneğin, öğrencilere kavramın örnekleri sunabilir ve bu örneklerin ortak özelliklerini tartışmalarını sağlayabilirler. Ayrıca, öğrencilere farklı örnekleri incelemeleri ve ortak özellikleri belirlemeleri için fırsatlar vererek öğrencilerin örnekleyici yaklaşımı kullanarak öğrenmelerini sağlayabilirler.

2.3.2.3. Kavram öğretim modelleri ve stratejileri

Kavram öğretiliyle ilgili çeşitli modellemeler geliştirilmiştir. Bu modeller arasında Gagne'nin kavram öğretim modeli, Merrill'in kavram öğretim modeli, Klausmeier'in kavram öğretim modeli ve Martorella'nın kavram analizi stratejisi bulunmaktadır. Bu modellerin ve stratejilerin özellikleri ise şunlardır:

Gagne'nin kavram öğretim modeli: Gagne'nin (1985) kavram öğretim modeli, “öğrenme durumları” yaklaşımına dayanır ve kavramların zihinsel becerilerin bir alt kategorisi olduğunu vurgular. Model, somut kavramların öğrenilmesi ve tanımlanmış kavramların öğrenilmesi olmak üzere iki tür kavram öğrenme üzerine odaklanır. Somut kavramların öğrenilmesi: Bu tür kavramlar, somut nesnelere, olaylar veya durumlarla

ilişkilendirilen kavramlardır. Öğrenme sürecinde, öğrenciler somut örneklerle çalışarak kavramları tanırlar, hatırlarlar ve anlarlar. Tanımlanmış kavramların öğrenilmesi: Bu tür kavramlar, daha soyut ve genel kategorilere ait olan ve belirli bir düzeyde zihinsel soyutlama gerektiren kavramlardır. Bu aşamada, kavramların tanımı yapılır ve örnekler aracılığıyla tanımı uygun durumlarla ilişkilendirilir.

Gagne'nin öğrenme durumları yaklaşımı dokuz aşamadan oluşur. Bu aşamalar şunlardır: Dikkat çekme, öğrenciye amaçları bildirme, önkoşul bilgileri uyarma, öğrenilecek içeriği sunma, öğrenmeye rehberlik etme, performans sergilemeye olanak tanıma, performansın doğruluğu hakkında geri bildirim verme, başarıyı değerlendirme, kalıcılık ve transferi destekleme. Bu aşamaların özellikleri şunlardır:

- Dikkat çekme: Öğrencinin dikkatini çekmek için uygun bir başlangıç sağlanır.
- Öğrenciye amaçları bildirme: Öğrencilere öğrenme hedefleri ve beklentileri açıklanır.
- Önkoşul bilgileri uyarma: Öğrencilerin öğrenmeleri için gerekli önkoşul bilgilerini hatırlatma veya uyarma.
- Öğrenilecek içeriği sunma: Kavramların öğretildiği ana aşama. Kavramlar açıklanır, örnekler verilir ve ilgili materyaller sunulur.
- Öğrenmeye rehberlik etme: Öğrencilere öğrenme sürecinde rehberlik edilir ve yönlendirilir.
- Performans sergilemeye olanak tanıma: Öğrencilere kavramları uygulama fırsatı verilir.
- Performansın doğruluğu hakkında geri bildirim verme: Öğrencilere performansları hakkında geri bildirim sağlanır.
- Başarıyı değerlendirme: Öğrencilerin öğrenme hedeflerini başarıyla tamamlaması değerlendirilir.
- Kalıcılık ve transferi destekleme: Öğrenilen kavramların kalıcılığını ve transferini sağlamak için tekrar, uygulama ve ilişkilendirme gibi stratejiler kullanılır.

Bu model, öğrenme sürecini adımlara böler ve öğrencilerin kavramları anlamalarını, hatırlamalarını ve uygulamalarını desteklemeyi amaçlar. Öğrencilere rehberlik edilir, geri bildirim sağlanır ve öğrenmeyi sürdürmeleri ve kavramları farklı bağlamlarda uygulamaları teşvik edilir.

Merrill'in kavram öğretim modeli: Merrill'in (1983) kavram öğretim modeli, "öğeyleştirme kuramı" yaklaşımını temel alır ve öğrenme düzeylerine göre içerik türlerinin öğrenilmesini vurgular. Bu modelde, içerik türleri olarak olgular, kavramlar, işlemler ve ilkeler dikkate alınırken, öğrenme düzeyleri olarak anımsama, kullanma ve bulma aşamaları belirlenir. İçerik türleri şu şekildedir:

- Olgular: Gerçek dünyadaki somut örnekler, olaylar veya durumlar olarak tanımlanır.
- Kavramlar: Soyut fikirler, kategoriler veya genellemeler olarak tanımlanır.
- İşlemler: Bir dizi adım veya prosedürlerle ilişkilendirilen eylemler veya işlemler olarak tanımlanır.
- İlkeler: Genel kurallar, yasalar veya genel geçerli prensipler olarak tanımlanır.

Öğrenme düzeyleri ise şu şekildedir:

- Anımsama: Öğrenilen bilgileri hatırlama ve geri çağırma düzeyidir. Öğrenci, önceden öğrenilen bilgilere erişebilir ve hatırlayabilir.
- Kullanma: Öğrenilen bilgileri belirli bir bağlamda uygulama düzeyidir. Öğrenci, öğrenilen bilgileri gerçek yaşam durumlarında veya problem çözme süreçlerinde kullanabilir.
- Bulma: Öğrenilen bilgileri yeni durumlar veya sorunlarla ilişkilendirme ve yeni çözümler veya anlayışlar geliştirme düzeyidir. Öğrenci, öğrenilen bilgileri daha karmaşık durumları anlamak ve yeni bağlantılar kurmak için kullanabilir.

Merrill'in kavram öğretim modeline göre eğitimciler veya öğrenciler, hedeflenen öğrenme düzeyine uygun öğretim stratejilerini belirlemeli ve kullanmalıdır. Örneğin, anımsama düzeyinde bir kavramın öğrenilmesi hedefleniyorsa, tekrar, görsel destek veya ezberleme gibi stratejiler kullanılabilir. Kullanma veya bulma düzeyinde bir kavramın öğrenilmesi hedefleniyorsa uygulama tabanlı öğrenme, problem çözme veya örnek olaylarla çalışma gibi stratejiler tercih edilebilir. Bu model, öğrenmeyi öğrencilerin daha

derinlemesine anlamalarını teşvik etmek için içerik türleri ve öğrenme düzeyleri arasındaki uyumu vurgular. Aynı zamanda öğretim sürecinin, öğrencilerin daha yüksek düzeyde bilişsel becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmasını sağlamayı hedefler.

Klausmeier'in kavram öğretim modeli: Klausmeier'in (1992) kavram öğretim modeline göre, kavramların dört farklı düzeyde kazanıldığı belirtilir. Bu düzeyler şunlardır:

- Somut Düzey: Kavramın somut örnekler üzerinden anlaşılması ve hatırlanmasıyla gerçekleşir. Öğrenci, kavramın somut örneklerini tanıyabilir, ayırt eder ve hatırlar. Örneğin, bir kavramın somut bir örneği olan bir nesneyi tanıma ve adlandırma bu düzeyde gerçekleşir.
- Tanıma Düzeyi: Kavramı farklı ortam ve bağlamlarda tanıma ve hatırlama ile gerçekleşir. Öğrenci, kavramı daha geniş bir bağlamda tanıdığı ve hatırladığında bu düzeye ulaşır. Örneğin, bir kavramın farklı uygulama alanlarında kullanıldığını ve onu tanıdığını fark etmek bu düzeyde gerçekleşir.
- Sınıflama Düzeyi: Bu düzeyde kavramın en az iki farklı örneğini aynı kavram olarak tanıma ve gruplandırma işlemi yapılır. Öğrenci, kavramın farklı örneklerini gördüğünde, onları aynı kavram olarak algıladığında ve sınıflandırdığında bu düzeye ulaşır. Örneğin, farklı hayvanların aynı kategori altında sınıflandırıldığını fark etmek ve tanımak bu düzeyde gerçekleşir.
- Formal Düzey: Kavramın örneklerini doğru olarak tanıma, belirleyici özelliklerini söyleme, toplumda kabul edilen tanımını verme ve örnekler ile örnek olmayanlar arasındaki farkları gösterme ile gerçekleşir. Öğrenci, kavramı tam anlamıyla anladığında ve onu açıklayabildiğinde bu düzeye ulaşır. Örneğin, bir kavramın tanımını ve belirleyici özelliklerini doğru bir şekilde ifade etmek ve kavramı diğer kavramlardan ayırt etmek bu düzeyde gerçekleşir.

Klausmeier'in modeli, öğrencilerin kavramları adım adım kazanmalarını ve derinlemesine anlamalarını teşvik etmeyi amaçlar. Öğretmenler, öğrencilerin her düzeyi başarıyla tamamlamasını ve kavramın daha karmaşık özelliklerini anlamalarını sağlamak için uygun öğretim stratejileri kullanabilirler.

Martorella'nın Kavram analizi stratejisi: Martorella (1986) tarafından önerilen kavram analizi sürecindeki adımlar şunlardır:

- Kavramın en çok kullanılan adının belirlenmesi: İlgili kavram için en yaygın kullanılan adın belirlenmesi gerekmektedir. Bu ad, kavramın neyle ilişkilendirildiği veya nasıl adlandırıldığı konusunda bir fikir vermelidir.
- Kavramın basit bir tanımının belirlenmesi: Kavramın temel anlamını ve özünü yansıtan basit bir tanım oluşturulmalıdır.
- Kavramın karakteristiklerinin belirlenmesi: Kavramın karakteristik özelliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu özellikler, kavramı diğer kavramlardan ayıran özelliklerdir. Kavramın tanımında vurgulanan ve öğrencilerin kavramı anlamalarına yardımcı olan önemli özellikler tespit edilmelidir.
- Kavramla ilgili olan ayırt edici olmayan özelliklerin belirlenmesi: Kavramla ilgili olan ancak kavramı diğer kavramlardan ayırt etmeyen özellikler de dikkate alınmalıdır. Bu özellikler, kavramın genel bağlamını tamamlamaya yardımcı olabilir ve öğrencilerin kavramı daha kapsamlı bir şekilde anlamalarını sağlayabilir.

Martorella'ya göre, kavram analizi süreci, öğretmenin kavramı daha iyi anlaması ve öğrencilere kavramı öğretmesi için bir temel sağlar. Bu analiz, kavramın temel özelliklerini vurgulamak, kavramın anlaşılmasını kolaylaştırmak ve öğrencilerin kavramla ilgili derinlemesine bir anlayış geliştirmesini sağlamak amacıyla yapılır.

Kavram öğretimiyle ilgili olarak örtük programın dikkate alınması önemlidir. Örtük program, resmi eğitim programı dışında kalan ancak öğrencilerin günlük yaşamda edindikleri bilgileri ve deneyimleri içeren bir yapıdır. Bu program, öğrencilerin kavramları günlük yaşamlarında fark etmelerini, ilişkilendirmelerini ve anlamlandırmalarını sağlar. Kavram öğretimi sırasında örtük program, öğrencilerin var olan bilgilerini ve deneyimlerini kullanmalarını teşvik eder. Öğrencilerin sahip oldukları bilgileri ve deneyimleri kavramlarla ilişkilendirmeleri, kavramların anlamını daha iyi anlamalarını sağlar. Örtük program, kavramları gerçek dünya bağlamlarına taşır ve öğrencilerin kavramları günlük yaşamda nasıl kullandıklarını anlamalarına yardımcı olur.

Öğretmenler, örtük programı kavram öğretimine entegre etmek için çeşitli stratejiler kullanabilirler. Örneğin, öğrencilerin günlük yaşamda karşılaştıkları durumları ve sorunları tartışmalarını sağlayabilirler. Öğrencilerin deneyimlerini paylaşmaları ve bu deneyimleri kavramlarla ilişkilendirmeleri için fırsatlar yaratabilirler. Ayrıca, alan gezileri, saha çalışmaları veya projeler aracılığıyla öğrencilerin gerçek dünya bağlamlarında kavramları deneyimlemelerini sağlayabilirler. Örtük programın kavram öğretiminde kullanılması, öğrencilerin kavramları daha iyi anlamalarını ve öğrenmelerini sağlar. Öğrencilerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları durumlarla kavramları ilişkilendirmeleri, kavramları somut ve anlamlı hale getirir. Böylece öğrenciler, kavramları daha iyi kavrar, derinleştirir ve daha kalıcı bir şekilde öğrenirler.

2.3.2.4. Kavram öğretim teknikleri

Kavram öğretimi, öğrencilerin soyut veya somut kavramları anlamalarını ve öğrenmelerini sağlamak için kullanılan bir öğretim yöntemidir. Kavram öğretimi, öğrencilere kavramları tanıtmak, açıklamak, ilişkilendirmek ve anlamalarını pekiştirmek için çeşitli teknikler kullanır. İşte yaygın olarak kullanılan bazı kavram öğretim yöntemleri ve teknikleri (Tokcan, 2015, s. 49):

Kavram haritaları: Öğrencinin önceden sahip olduğu ilgili bilgiyi temsil etmek için bir araştırma aracı olarak geliştirilen ve daha sonra anlamlı öğrenmeyi artırmak için bir araç olarak kullanılan bir öğrenme stratejisidir. Kavram haritaları, kavramlar arasındaki ilişkileri gösteren bir grafikdir. Kavram haritasını oluşturan kavramlar ve bağlantı kelimeler hiyerarşik olarak düzenlenir ve en genel kavram haritanın en üstünde bulunurken, alt kavramlar daha genel olanlardan daha az kapsayıcıdır (Heinze-Fry ve Novak, 1990, s. 463). Kavram haritası oluşturulurken, kavramlar arasındaki ilişkileri göstermek için oklar, bağlantılar veya etiketler kullanılabilir. Kavram haritaları, kavramsal bilgiyi düzenlemek, ilişkileri anlamak, öğrenmeyi kolaylaştırmak ve kavramsal anlayışı geliştirmek için kullanılır. Kavram haritaları, öğrenme konularının görsel bir özetini bütünsel bir şekilde gösterir. Ayrıca öğrencilerin kavramsal ilişkileri öğrenmelerine ve bilgiyi hatırlamalarına yardımcı olur.

Zihin haritası: Düşünceleri, fikirleri ve bilgiyi iki boyutlu ve görsel olarak temsil eden öğrenme araçlarından. Öğrencilerin fikirlerini ifade etmelerine ve bilgilerini özgürce paylaşmalarına olanak sağlayan görsel bir tekniktir. Konuyla ilgili ana bileşenler ve kodlar kullanarak, resimler ve şekillerden yararlanarak fikirleri ifade etmeyi sağlar (Patil, Chavan ve Khandagale, 2019, s. 470).

Kavram ağları: Kavram ağları, öğrencilerin mevcut bilgilerini kullanarak kavramlar arasındaki ilişkileri ve kavramların kapsamalarını geliştirmeyi amaçlayan grafik araçlardır (Gürlek ve Demirkuş, 2020, s. 1401). Kavram ağları, bir konuyu veya konuyu temsil eden ana kavramı merkezine yerleştirir ve bu kavramı diğer ilgili kavramlarla bağlantılarla ilişkilendirir. Kavram ağları, öğrencilere görsel bir organizasyon sunar ve kavramları birbirleriyle bağlantılandırarak bütünsel bir bakış açısı sağlar. Bu şekilde, öğrenciler kavramları daha iyi anlayabilir, ilişkileri görebilir ve kavramsal yapıyı kavrayabilirler.

Balık kılıcı diyagramı: Karmaşık bir olayın sebeplerini açıklamak ve detayları ortaya çıkarmak için kullanılan bir grafik düzenleyici olarak balık kılıcı diyagramı oldukça etkilidir (Dönmez, Yazıcı ve Sabancı, 2008, s. 443). Sorunların veya belirsizliklerin nedenlerini belirlemek ve analiz etmek için kullanılan bir araçtır. Bu diyagram, sorunun etkilerini veya sonuçlarını gösteren bir başlık veya ana sorunun merkezine yerleştirilen bir çizgi ile başlar. Bu çizgi, bir balığın kılıcına benzeyen bir yapıya sahiptir. Balık kılıcı diyagramı, sebep-sonuç ilişkilerini görsel olarak temsil eder ve olayın birden çok sebebe dayandığı durumlarda analitik düşünmeyi teşvik eder.

Yapılandırılmış grid: Yapılandırılmış bir grid, belirli bir konu veya konuyla ilgili bilgileri sistematik bir şekilde düzenlemek için kullanılabilir. Her bir hücre, farklı bir öge, konu, kavram veya veri noktasını temsil edebilir. Grid'in başlık veya sınıflandırma satırları, belirli kategorileri veya alt başlıkları temsil ederken, yan kolonlar veya sütunlar, bu kategorilere ait verileri veya bilgileri içerir. Yapılandırılmış bir grid, öğrencilerin kavram öğrenmesini, kavramları sıralama ve düzenleme becerilerini geliştirmeyi amaçlayan bir ölçme ve değerlendirme tekniğidir. Bu yöntem, öğrencilerin bilgi eksikliklerini belirlemek ve kavramsal yanılgıları ortaya çıkarmak için etkilidir. Aynı zamanda, öğrencilerin kavramları daha derinlemesine anlamalarını sağlar ve öğrenmeyi destekler (Temizyürek ve Türktan, 2015, s. 273).

Tanılayıcı dallanmış ağaç: Öğrencilerin doğru veya yanlış yanıtlar vererek bir sonuca ulaşmalarını sağlamak için tartışmalı veya ilişkili önermelerle birlikte bir ağaç diyagramı kullanılan bir ölçme ve değerlendirme aracıdır. Bu sayede öğrencilerin zihinsel yapılarındaki bilgi örüntülerini ve kavram yanlışlarını tespit etmeyi amaçlar (Kocaarslan, 2012, s. 272).

Anlam çözümleme tabloları: Anlam çözümleme tabloları, öğrencilerin kavramlar arasındaki ilişkileri anlamalarını ve konuların tanımlayıcı ve ayırt edici özelliklerini öğrenmelerini sağlayan etkili bir öğretim stratejisidir. Bu tablolar, öğrencilere bir konuyu derinlemesine analiz etme ve kavramları daha iyi anlama fırsatı sunar (Tuncel, 2012, s. 128). Anlam çözümleme tabloları, öğrencilere konunun ana başlıklarını belirleme, kavramları tanımlama, farklı özelliklerini ayırt etme ve ilişkilerini gösterme gibi becerileri geliştirmede yardımcı olur. Öğrenciler, tablolar aracılığıyla kavramları ve ilişkileri organize ederken, konuyu daha iyi anlamalarına ve önemli detayları fark etmelerine olanak sağlar.

Kavram karikatürleri: kavram karikatürleri genellikle bir diyalog formatında yazılan metinlerle görsel öğeleri birleştirir. Bu diyaloglar, çeşitli karakterler arasında gerçekleşir ve farklı fikirleri ifade etmelerine olanak tanır. Karikatürler, kavramları daha anlaşılır hale getirmek için kullanılır. Keogh ve Naylor'ın (1999, s. 432) çalışması, kavram karikatürlerinin etkili bir öğretim aracı olduğunu ve öğrencilerin fikirlerini ifade etmelerini sağlayarak öğrenmeyi desteklediğini göstermiştir.

Bilgi haritaları: Bilgi haritaları, metindeki önemli sözel bilgilerin ve bu bilgiler arasındaki ilişkilerin şematik olarak gösterildiği bir yöntemdir. Bu yöntem, metinlerin anlaşılmasını kolaylaştırmak ve bilgilerin düzenli bir şekilde organize edilmesini sağlamak amacıyla kullanılır (Tay, 2005, s. 219). Bu haritalar, öğrencilere bir konuyu veya kavramı daha iyi anlamaları için bir çerçeve sağlar. Ana fikirler, alt başlıklar ve ilişkiler, grafiksel bir şekilde düzenlenerek görsel bir hiyerarşi oluşturulur.

Kavramsal değişim metinleri: Kavramsal değişim metinleri, öğrencilerin mevcut kavramlarıyla bilimsel olarak doğru kabul edilen kavramlar arasındaki çelişkileri fark etmelerini sağlamak amacıyla kullanılan metinlerdir. Bu metinler, öğrencilere alternatif kavramları sorgulama ve değerlendirme fırsatı vererek, sahip oldukları yanlış veya eksik kavramları ortaya çıkarır (Şahin, Bülbül ve Durukan, 2013, s. 40). Kavramsal değişim metinleri, öğretmenlerin ve eğitimcilerin öğrencilerin kavramsal anlayışını geliştirmek için etkili bir araç olarak kullanabilecekleri bir stratejidir. Bu metinler, öğrencilerin öğrenme

sürecinde aktif katılımını teşvik eder ve derinlemesine anlama ve kavramsal değişim sağlama imkânı sunar.

Kelime ilişkilendirme testi: Kelime ilişkilendirme testi, öğrencinin zihinsel yapısındaki kavramlar arasındaki ilişkileri değerlendirerek uzun dönemli hafızadaki kavramlar arasındaki bağlantıların yeterli ve anlamlı olup olmadığını belirlemeyi amaçlayan bir yöntemdir. Bu test, öğrencinin kelime anlama becerilerini, kelime dağarcığını ve kavramsal bağlantıları anlamasını ölçmeyi hedefler (Taşdere, Özsevgeç ve Türkmen, 2014, s. 130).

Kavram bulmacaları: Kavram bulmacaları, öğrencilerin kavramsal anlayışlarını ve kelime dağarcıklarını geliştirmek için kullanılan etkili bir öğrenme aracıdır. Bu bulmacalar, genellikle kelimelerin anlamlarını, ilişkilerini veya kavramları içeren boşluklar veya eksik parçalar şeklinde sunulur. Öğrencilerin bu boşlukları doldurarak doğru kavramları bulmaları gerekmektedir. Kavram bulmacaları, öğrencilere kelime dağarcığını genişletme, anlam çıkarımı yapma, kavramları ilişkilendirme, kelime anlamlarını hatırlama ve kelime bilgisini uygulama gibi becerileri geliştirme fırsatı sunar.

İki aşamalı teşhis testi: İki aşamalı teşhis testlerinde genellikle ilk aşama, bilinen çoktan seçmeli veya sınıflama gerektiren testlerle benzerdir. Bu aşamada, öğrencilere kök denilen bir soru veya bilgi önermesi sunulur ve çeşitli cevap seçenekleri arasından doğru olanı seçmeleri istenir. Seçenekler arasında çeldiriciler bulunabilir ve öğrencilerin doğru cevabı bulması beklenir. Ancak iki aşamalı testlerin farkı, ikinci kısmında ortaya çıkar. Bu bölümde, öğrencinin ilk aşamada işaretlediği seçeneği veya cevabı gerekçelendirmesi istenir. Öğrenci, neden seçimini yaptığını açıklamalı veya düşüncelerini ifade etmelidir. Bu, öğrencinin düşünce sürecini ve kavramsal anlayışını daha derinlemesine değerlendirmeyi sağlar. İkinci aşama, öğrenci yanılgılarını belirlemek amacıyla tasarlanabilir. Öğrencilerin genellikle yanlış cevap verdikleri veya karıştırdıkları kavramları hedefleyen çoktan seçmeli veya açık uçlu sorular içerebilir. Bu şekilde, öğrencilerin hangi yanılgılara düştükleri ve neden hatalı cevap verdikleri belirlenebilir. İki aşamalı teşhis testleri, öğrencilerin sadece doğru cevapları bilmelerinden ziyade düşünce süreçlerini ve kavramsal anlayışlarını değerlendirmek için kullanılan etkili bir ölçme aracıdır. İkinci aşama, öğrencilerin düşüncelerini açıklamalarını ve hatalı cevaplarının ardındaki kavramsal yanılgıları ortaya çıkarmalarını sağlar. Bu sayede, öğretmenler öğrencilerin eksik anlamalarını ve hatalı kavramları tespit edebilir ve uygun öğretim stratejileri geliştirebilir (Karataş, Köse ve Coştu, 2003, s. 57).

Tahmin et-gözle-açıkla: Tahmin et, gözlemlerle, açıkla yöntemi, kavramsal değişimin gerçekleşmesinde ve etkin öğrenme ortamının oluşturulmasında önemli bir rol oynar. Bu strateji, öğrencilerin kavramları anlamalarını derinleştirmek ve etkili öğrenme deneyimleri yaşamak için aktif bir rol üstlenmelerini sağlar (Sünkür vd., 2013, s. 131). Tahmin et, gözle, açıkla yöntemi; öğrencilerin tahmin etme, gözlem yapma ve açıklama yapma süreçleri, bilgiyi anlamlı bir şekilde işlemelerini ve kavramsal anlayışlarını geliştirmelerini sağlar. Ayrıca, öğrencilerin yanlış tahminler veya çelişkili gözlemler üzerinde düşünmelerine ve hatalarını analiz etmelerine olanak tanır, böylece bilimsel düşünceyi teşvik eder.

V diyagramları: V diyagramı, genellikle üç ana bölümden oluşur: kavramsal kısım, odak sorusu ve yöntemsel kısım. Bu yapıda, büyük bir V harfinin şeklini andıran bir diyagram çizilir. V diyagramı, projelerin veya problemlerin analiz edilmesi, planlanması ve çözülmesi için kullanılan bir araçtır. Bu diyagram, projenin veya problemin sürecini bütünsel bir şekilde görselleştirir ve farklı aşamalar arasındaki ilişkileri netleştirir (Novak ve Gowin, 1984). V diyagramı, öğrencilerin kavram yanlışlarını tespit etmek için kullanılabilir.

2.3.2.5. Kavram yanlışları

Bilimsel bilgi, bağlantılı kavramlardan oluşan bir ağdır. Bu nedenle kavramlar bilginin temel unsurlarıdır. Öğrencilerin kavramsal anlayışı, bilgi yapılarını oluşturma, doğru kavramları tanımlama ve uygulama, uzmanlık ve yetkinlik geliştirme süreçlerinde kritik bir rol oynar. Bununla birlikte, öğrencilerin kavramlarla ilgili yanlış anlamaları, genellikle kavram yanlışları olarak adlandırılır ve her akademik disiplinde mevcuttur (Liu ve Fang, 2023, s. 2). Kavram yanlışları, öğrencilerin bilgiyi yapılandırma sürecinde ortaya çıkan yaygın ve tekrarlanan hatalar olarak kabul edilir.

Öğrenciler, doğal dünyayı anlamaya çalışırken bazen bilimsel olarak doğru kabul edilen bilgilerden farklı anlayışlar geliştirebilirler. Bu anlayışlar, hatalı bilgilere veya yanlış yorumlamalara dayanabilir. Öğrencilerin bu tür yanlış anlayışları düzeltmek ve doğru bilgiyle uyumlu kavramları geliştirmek için eğitim süreci önem taşımaktadır. Bu nedenle eğitim araştırmaları ve öğretim stratejileri, öğrencilerin kavram yanlışlarını tespit etmeyi, anlamalarını düzeltmeyi ve gerçek anlamda kavramsal anlayışı geliştirmeyi hedefler.

2.3.2.5.1. Kavram yanlışlığının tanımı

Ulusal Araştırma Konseyi, kavram yanlışlarını “bilimsel olarak doğru bilinenlerden farklı anlayışlar veya açıklamalar” olarak tanımlamaktadır (NRC, 2012, s. 58). Smith, DiSessa ve Roschelle’e (1994, s. 117) göre kavram yanlışlığı, öğrencilerin bilimsel kavramları anlama şekilleri ile uzmanların bu kavramları anlaması arasındaki temel farklılıkları ifade eder. Leonard, Kalinowski ve Andrews (2014, s. 180) ise kavram yanlışlarını, “bilimsel olarak yanlış ve yaygın olarak kabul edilen fikirler” olarak ifade etmektedir.

Kavram yanlışlığına ilişkin bu tanımlar, öğrencilerin bilimsel konularda yanlış anlamalarını ifade etmek için kullanılır. Bu yanlış anlamalar, öğrencilerin kavramsal olarak doğru olmayan fikirlere sahip olmalarını ve bu fikirleri sürdürmelerini ifade eder. Kavram yanlışlığı terimi, öğrencilerin bilimsel düşüncelerini anlamak ve onları düzeltmek için eğitim araştırmalarında ve öğretimde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Örneğin sosyal bilgiler dersinde öğrencilere demokrasi kavramı, sadece “seçim yapmak ve çoğunluğun iradesine dayanmak anlamına gelir” şeklinde bir tanım verildiğinde bu tanım öğrencilerin zihninde yer etmiş olur. Bu durumda öğrenciler, demokrasiyi yalnızca seçimlerle sınırlı bir kavram olarak algılayabilirler ve demokrasinin diğer temel unsurlarını göz ardı edebilirler. Öğrenciler, demokrasinin katılımcılık, özgürlük, adalet, insan hakları gibi kavramlarla ilişkisini tam olarak anlamayabilirler. Bu, bir kavram yanlışlığıdır çünkü demokrasi, sadece seçimlerle sınırlı değildir; daha geniş bir demokratik kültürü ve değerleri içerir.

Kavram yanlışlığı, öğrencilerin kavramları sınırlı bir şekilde anlamalarından kaynaklanır. Bu yanlış anlamalar, öğrencilerin bilimsel olarak yanlış veya eksik fikirlere sahip olmalarını ve bu fikirleri sürdürmelerini ifade eder. Öğretmenlerin ve araştırmacıların, öğrencilerin demokrasi kavramında yanlış anlamalarını belirlemek ve düzeltmek için çeşitli stratejiler kullanmaları önemlidir. Öğrencilerin demokrasi kavramını doğru şekilde anlamaları, demokratik değerleri benimsemeleri ve demokratik bir toplumda etkin vatandaşlar olmaları için önemlidir. Öğrencilerin kavram yanlışlığını belirlemek ve düzeltmek için öğretmenler, kavram haritaları, tartışmalar, örnek olaylar üzerinden analiz

gibi yöntemleri kullanabilirler. Bu sayede öğrencilerin doğru kavramsal anlayışı geliştirmelerine yardımcı olunabilir.

2.3.2.5.2. Kavram yanlışlığının özellikleri

Kavram yanlışlıkları, kavram öğretimi sürecinde belirlenmeli ve düzeltilmelidir. Bunun için de öğrencilerin doğru kavramları anlama ve kazanma sürecinin desteklenmesi gerekir. Kavram yanlışlıkları, aşağıdaki özelliklere sahip olabilir (Wessel, 1998, s. 25-26):

- Kavram yanlışlıkları, öğrencilerin yanlış bir şekilde benimsedikleri bir kavramı sürekli olarak uygulamaları ve sistematik bir şekilde tekrarlamalarına neden olur.
- Kavram yanlışlıkları, bireyin mevcut inançlarına sıkı sıkıya bağlı olabilir ve değişikliğe direnç gösterebilir. Birey, yeni bilgilerle karşılaşsa bile yanlış kavramları benimseyebilir.
- Kavram yanlışlıkları, birçok öğrenci arasında yaygın olarak görülebilir. Öğrencilerin benzer hataları yapma eğilimi vardır çünkü yanlış anlama veya eksik kavrama ortak zihinsel süreçlerden kaynaklanabilir.
- Kavram yanlışlıkları, bireyin farklı kavramlar veya kavramsal ilişkiler arasında tutarsız bağlantılar kurmasına neden olabilir. Birey, bir konuyla ilgili birden fazla yanlış kavramı aynı anda benimseyebilir.
- Kavram yanlışlıkları, kolaylıkla düzeltilmeyebilir. Öğretim veya deneyimlerle karşılaşsa bile, bireyin yanlış kavramlarından vazgeçmesi ve doğru kavramları benimsemesi zaman alabilir.
- Kavram yanlışlıkları, belirli bir bağlam veya problem alanıyla ilişkili olabilir. Birey, bir konuda yanlış kavramlara sahip olabilirken, başka bir konuda doğru kavramlara sahip olabilir.

Kavram yanlışlıkları, öğrenme sürecinde engeller oluşturabilir ve doğru kavramların anlaşılmasını ve kazanılmasını zorlaştırabilir. Öğretimde kavram yanlışlıklarının tanınması ve ele alınması önemlidir, çünkü öğrencilerin eksik veya yanlış anlamalarını düzeltmek ve gerçek kavramsal anlayışı geliştirmek için stratejiler uygulanabilir.

2.3.2.5.3. Kavram yanlışlığının nedenleri

Kavram yanlışları, öğrencilerin ya sınıfta önceki öğrenmelerinden ya da fiziksel ve sosyal dünyayla etkileşimlerinden kaynaklanır (Smith, DiSessa ve Roschelle, 1994, s. 121). Kavram yanlışları, öğrenme sürecinde ise farklı faktörlerden kaynaklanabilir. Bu faktörler arasında şunlar yer alabilir (Skelly, 1993, s. 6; Şen ve Yılmaz, 2013, s. 60; Yaylacı, Yamak ve Kavak, 2011, s. 2765; Özsoy, Avcı ve Kirbaşlar, 2012, s.664):

- *Dil ve semboller:* Dil ve semboller, kavramların iletişimde önemli bir rol oynar. Ancak dilin yanlış kullanımı veya sembollerin yanlış yorumlanması, kavram yanlışlarına yol açabilir.
- *Önceden edinilen bilgiler:* Öğrencilerin sahip oldukları önceki bilgi ve kavramlar, yeni bilgilerin anlaşılmasını etkileyebilir. Eğer önceki bilgilerde hatalı kavramlar veya yanlış anlamalar varsa, bu yanlışlar yeni bilgilerin yanlış şekilde anlaşılmasına neden olabilir.
- *Öğrenme ortamı ve öğretim yöntemleri:* Öğrenme ortamı ve kullanılan öğretim yöntemleri de kavram yanlışlarının oluşumunda etkili olabilir. Eğer öğrencilere uygun öğretim yöntemleri kullanılmaz veya öğrenme ortamı etkili değilse, yanlış anlamaların oluşması daha olasıdır.
- *Öğrenenin bilişsel gelişim düzeyi:* Öğrenme sürecinde, öğrenilen konunun karmaşıklığı, öğrenenin bilişsel yetenekleri ve gelişim düzeyiyle uyumlu olmalıdır. Eğer öğrenci, konuyu anlamak için gerekli bilişsel becerilere sahip değilse veya henüz ilgili gelişim düzeyine ulaşmamışsa, yanlış kavramlar oluşabilir.
- *Gözlem ve deneyim:* Bireyler, kendi gözlemleri ve deneyimleriyle doğrudan etkileşime geçerken kavram yanlışları geliştirebilirler. Gözlem ve deneyimler, yanıltıcı olabilir veya eksik bir görüntü sunabilir, bu da yanlış kavramların oluşmasına yol açabilir.
- *Öğrenci Tutumları ve Motivasyon:* Öğrencilerin tutumları, motivasyonları ve öğrenmeye yönelik yaklaşımları da kavram yanlışları üzerinde etkilidir. Öğrencilerin ilgisizlikleri, öğrenmeye karşı olumsuz tutumları veya düşük motivasyonları, yanlış anlamaların oluşumuna neden olabilir.

- *Öğretmenler:* Eğer bir öğretmen yanlış bir kavrama sahipse, bu yanlış kavramı öğrencilere yanlış bir şekilde aktarabilir.
- *Ders kitapları:* Ders kitaplarında yer alan yanlış kavramlar kavram yanlışlarının ortaya çıkmasına neden olabilir. Öğrenci, eğitim sürecinde ders kitabı aracılığıyla yanlış kavramlar edinebilir.
- *Kültürel inançlar:* Bireyin ve ailesinin inançları, din, toplum, ritüeller, gelenekler gibi unsurlar, yanlış kavramları etkileyebilir. Bireyin bulunduğu toplum ve kültür, kavram yanlışları üzerinde etkili olabilir.
- *Medya:* Medya, bireylerin düşünce yaklaşımını şekillendiren en güçlü araçtır. Bilimsel temele dayanmayan yanlış inançları yayınlayan televizyon kanalları, dizi ve reklam içerikleriyle yanlış düşüncelerin oluşmasına neden olabilir.

Bu nedenlerden dolayı kavram yanlışları, bilimsel kavramların doğru bir şekilde öğrenilmesini engelleyen önemli engellerdir. Eğitimde bu yanlışların farkında olmak ve uygun öğretim yöntemleriyle doğru kavramların oluşturulmasını desteklemek önemlidir.

2.3.2.5.4. Kavram yanlışısının belirlenmesi

Kavramsal anlayışı ve yanlış kavramları belirlemek için birçok yöntem vardır. Bu yöntemlere örnek olarak açık uçlu sorular, iki aşamalı teşhis testi, çizimler, kavram haritaları, kelime ilişkilendirme testleri, kavramsal değişim metinleri verilebilir (Köse, 2008, s. 283; Patil, Chavan ve Khandagale, 2019, s. 468):

- *Açık uçlu sorular:* Açık uçlu anket, öğrencilerin kendi fikirlerini düşünmeleri ve detaylandırmaları için zaman verir, ancak aynı derecede sonuçları değerlendirmek zordur.
- *Çoktan seçmeli testler:* Çoktan seçmeli testler hemen puanlanmak için yararlı olabilir ve çok sayıda öğrenciye uygulanabilir ve öğrencinin kavramasını belirlemek için kullanılabilir.
- *İki aşamalı teşhis testleri:* İki aşamalı testlerin ilk kısmı genellikle geleneksel çoktan seçmeli testlerle benzerdir. Bu kısım, bir kök soru veya bilgi önermesi ile bu soruya ait çeşitli seçeneklerden oluşur. Bu seçenekler arasında hem doğru cevap hem de

çeldirici (yanıltıcı) cevaplar bulunur. Ancak asıl farklılık, ikinci aşamada ortaya çıkar. İlk aşamada işaretlenen cevap doğru veya yanlış olsa da öğrenciden bu cevabın nedenini açıklaması istenir. Bu, öğrencinin düşünsel süreçlerini, mantıklı çıkarımlarını ve anlayışını ifade etme yeteneğini ölçer.

- *Çizimler:* Çizimler, öğrencilerin kavramsal anlayışlarını ve yanılgılarını açığa çıkarabilir. Öğrencilerin çizimlerinde ortaya çıkan yanlış veya eksik temsiller, kavram yanılgılarının varlığını gösterebilir.
- *Kelime ilişkilendirme testleri:* Bilişsel yapıların araştırılmasında kullanılan en eski yöntemlerden biridir ve birçok araştırmacı tarafından kullanılmıştır. Belirli bir konuyla ilgili anahtar kelimeler bir grup öğrenciye verilir ve her bir uyarıcı kelime için belirli bir süre içinde mümkün olduğunca çok ilgili terim yazmaları istenir.
- *Kavramsal değişim metinleri:* Kavramsal değişim metinlerinde öğrencilere konuyla ilgili yanlış anlamalarını harekete geçirecek şekilde hiyerarşik olarak sorular sorulur. Ardından öğrencilere yanlış anlamaları gösterilir ve kavramlara ilişkin anlama biçimlerinin neden yanlış olduğu açıklanır. Öğrencilere konu ve kavramlarla ilgili bilimsel açıklamalarla örnekler verilerek kavramsal değişimin gerçekleşmesi sağlanır.

Kavram yanılgılarının belirlenmesi, öğrencilerin anlama süreçlerini anlamak ve öğretim stratejilerini buna göre uyarlamak için önemlidir. Yanılgıları tespit etmek, öğrencilerin yanlış anlamalarını düzeltmek ve doğru kavramları oluşturmak için etkili bir adımdır.

2.3.2.5.5. Kavram yanılgılarının giderilmesi

Kavram yanılgıları, öğrencilerin bilimsel konuları anlamalarını ve ilerlemelerini zorlaştırabilir, öğrenme sürecini etkileyebilir. Dolayısıyla, kavram yanılgılarının giderilmesi önemlidir çünkü doğru fikirlerin gelişimi ve ilerlemesi için temel bir adımdır (Soeharto vd., 2019, s. 248). Öğrencilerde kavramsal değişimin gerçekleştirilebilmesi için şu adımlar izlenebilir (Posner vd., 1982, s. 218):

- *Öğrencinin kendi bilgisinin yetersizliğinin farkına varması:* Öğrenci, mevcut bilgisinin belirli bir konuda yetersiz olduğunu ve daha fazla öğrenme gerektiğini anlamalıdır. Bu farkındalık, yeni bilgi arayışı için bir motivasyon sağlar.
- *Öğrencinin kendine verilen yeni bilgiyi anlaşılabilir bulması:* Öğrenci, yeni bilgiyi kavrayabilecek düzeyde olmalıdır. Yeni kavramlar, öğrencinin mevcut kavramsal çerçevesiyle bağlantı kurabileceği şekilde sunulmalı ve açıklanmalıdır.
- *Öğrencinin kendine verilen yeni bilgiyi mantıklı bulması:* Öğrenci, yeni bilginin kendi deneyimleri ve mantığıyla uyumlu olduğunu düşünmeli ve onu kabul edilebilir bulmalıdır. Yeni bilginin içeriksel ve mantıksal tutarlılık göstermesi önemlidir.
- *Öğrencinin kendine verilen yeni bilgiyi karşılaştığı yeni problemlerin çözümünde kullanması gerektiği:* Öğrenci, yeni bilgiyi pratikte uygulayarak gerçek dünya problemlerini çözmek için kullanılmalıdır. Yeni bilginin kullanılabilirliği ve etkinliği, öğrencinin bu bilgiyi kabul etme ve benimseme olasılığını artırır.

Bu dört koşul, öğrencilerin mevcut kavramsal çerçevelerini değiştirmelerini ve yeni bilgiyi benimsemelerini teşvik etmek için önemlidir. Öğrencilerin yanlış kavramları değiştirmek için kullanılan çeşitli stratejiler ve teknikler bulunmaktadır. Bu stratejiler, kavramsal değişim stratejileri olarak adlandırılabilir. Kavramsal değişimi kolaylaştırmak için kullanılan stratejiler arasında aşağıdakiler bulunur (Bahar, 2003, s. 57):

- *Kelime ilişkilendirme testleri:* Öğrencilerin kavramları belirli kelimelerle ilişkilendirmelerini sağlayarak kavramsal değişimi teşvik eden bir yöntemdir.
- *Yapısal iletişim kılavuzu:* Öğrencilere kavramları ve ilişkileri düzenlemeleri için bir iletişim şeması sunarak kavramsal değişimi kolaylaştıran bir yöntemdir.
- *Bireysel/grup için klinik görüşmeler:* Öğrencilerle yapılan bireysel veya grup görüşmeleri, kavram yanlışlarını tespit etmek ve düzeltmek için kullanılan etkili bir stratejidir.
- *Örnekler ve olaylar hakkında görüşmeler:* Gerçek hayattan örnekler ve olaylar sunularak öğrencilerin kavramsal değişim sürecine katılmaları teşvik edilir.
- *Tahmin-gözlem ve açıklama:* Öğrencilere bir kavramla ilgili önce bir tahmin yapmaları, ardından gözlem yapmaları ve son olarak da kavramı açıklamaları istenir.

Bu süreç, kavram yanlışlarını fark etmelerini ve doğru anlayışı geliştirmelerini sağlar.

- *Kavram haritaları ve ilişkili diyagramlar:* Kavramları görsel olarak temsil etmek ve ilişkilerini göstermek için kullanılan araçlar, öğrencilerin kavramsal değişimi anlamalarına ve kavram yanlışlarını düzeltmelerine yardımcı olur.
- *Sınıf tartışmaları:* Öğrenciler arasında kavramlar üzerine yapılan aktif tartışmalar, kavram yanlışlarının ortaya çıkmasını ve düzeltilmesini sağlar.
- *Bilgisayar simülasyonları:* Bilgisayar tabanlı simülasyonlar, öğrencilere gerçek dünya deneyimleri sunarak kavramsal değişimi teşvik eder.
- *Tanılayıcı dallanmış ağaç:* Kavram yanlışlarını tanımlamak ve düzeltmek için kullanılan bir tekniktir. Öğrenciler, sorulara yanıt vererek kavramları doğru bir şekilde anlamaya yönlendirilir.
- *Günlük yazma:* Öğrencilere kendi düşüncelerini ve anlayışlarını günlük yazma yoluyla ifade etmeleri teşvik edilir. Bu, kavram yanlışlarını fark etmek ve doğru anlayışı geliştirmek için bir fırsat sağlar.
- *Kavramsal değişim metinleri:* Öğrencilere, kavram yanlışlarının doğru bir şekilde anlatıldığı metinler sunularak kavramsal değişim süreci desteklenir.
- *Tartışma ağı:* Öğrencilerin farklı görüşleri ve anlayışları paylaşmalarını teşvik eden bir stratejidir. Bu, kavram yanlışlarını fark etmek ve düzeltmek için etkili bir yöntem olabilir.
- *Analoji:* Kavram yanlışlarını doğru kavramlarla ilişkilendirmek için kullanılan bir stratejidir. Analojiler, öğrencilere kavramsal değişim sürecini kolaylaştırabilir.

Kavram yanlışları, öğrencilerin bilimsel konularda yanlış anlamalarını ifade eder. Bu yanlış anlamalar, öğrencilerin kavramsal olarak doğru olmayan fikirlere sahip olmalarını ve bu fikirleri sürdürmelerini ifade eder. Kavram yanlışlığı terimi, öğrencilerin bilimsel düşüncelerini anlamak ve onları düzeltmek için eğitim araştırmalarında ve öğretimde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, öğretmenlerin öğrencilerin kavram yanlışlarını belirlemek ve düzeltmek için etkili stratejiler kullanmaları önemlidir.

2.4. İlgili Araştırmalar

Yapılan literatür incelemesi, kavram öğretimi ve kavram yanılgıları üzerine birçok bilimsel araştırmanın yapıldığını ortaya koymuştur. Ancak Türkiye’de ve dünyada kavram öğretimi ve kavram yanılgısı konularının daha çok fen, matematik ve kimya eğitimi alanlarında yoğunlaştığı görülmüştür. Sosyal bilgiler eğitimi alanında yapılan ilgili araştırmalar, I) Sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimi, II) Öğrencilerin demokrasi ile ilgili kavram algıları ve kavram yanılgıları başlıkları altında toplanmıştır. Bu bağlamda hem ülke içinde hem de uluslararası düzeyde gerçekleştirilen çalışmalar karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiş ve aşağıda özetlenmiştir.

2.4.1. Sosyal Bilgiler Dersinde, Demokrasi ve Demokrasiyle İlgili Kavram Öğretimi ile İlgili Araştırmalar

Sosyal bilgiler dersinde, demokrasi ve demokrasi ile ilgili kavramların öğretimi konusundaki araştırmalar, yurt içinde ve yurt dışında olmak üzere iki ana başlık altında incelenmiştir.

2.4.1.1. Yurt içinde yapılan araştırmalar

Alan yazın incelemesinde, Türkiye’de sosyal bilgiler eğitimi alanında demokrasi ve demokrasi ile ilgili kavramların öğretimiyle ilgili daha az çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar, deneysel yöntem ile bir yöntemin etkililiğinin belirlenmesi, eylem araştırması ile kavram öğretiminin geliştirilmesi, öğretmenlerin kavram öğretimi uygulamaları ve öğrencilerin kavram yanılgılarını giderme konusundaki anket çalışmaları ve nitel görüşmeler şeklindedir. Bu araştırma sonuçlarına bakıldığında sosyal bilgiler dersinde geleneksel kavram öğretim yöntemlerinin daha çok kullanıldığı en çok kavram haritaları tekniğinden yararlanıldığı, bazı kavramların öğretiminde öğretmenlerin zorluk yaşadığı görülmektedir. Bu çalışmalar içerisinde demokrasi kavramının sosyal bilgiler dersinde nasıl öğretildiğini irdeleyen ayrıntılı çalışmaların yeterli olmadığı görülmektedir.

Sosyal bilgiler dersinde bir öğretim yönteminin etkililiğini inceleyen deneysel çalışmalardan biri, Kısa (2007) tarafından, “İlköğretim altıncı sınıf sosyal bilgiler dersinde beyin fırtınası tekniğiyle yapılan kavram öğretiminin öğrencilerin akademik başarı düzeylerine etkisi” başlığıyla bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde belirli kavramların akademik başarı düzeyine etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını, 60 altıncı sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında, öğrenci başarı testi kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında bulunan 40 kavramın (örneğin demokrasi, hak, hükümet, vatan vb.) öğretiminde, beyin fırtınası tekniğinin anlatım yöntemine göre daha etkili olduğu bulunmuştur.

Sosyal bilgiler dersinde kavram öğretim sürecinde deneysel desen olarak yapılan bir başka araştırma Dağdelen (2017) tarafından “İlkokul dördüncü sınıf sosyal bilgiler dersi insanlar ve yönetim ünitesindeki kavram yanlışlarının giderilmesinde kavramsal değişim yaklaşımının etkisi” ismiyle gerçekleştirilmiştir. Dağdelen’in çalışmasında, ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin “insanlar ve yönetim” ünitesindeki kavramları öğrenmelerinde, kavramsal değişim yaklaşımını temel alan kavramsal değişim metinlerinin etkisini belirlemeyi amaçlayan bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar, 46 dördüncü sınıf öğrencisinden oluşturulmuştur. Verilerin toplanmasında, kavram belirleme formu ve başarı testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin “anayasa, bağımsızlık, cumhuriyet, demokrasi, devlet, kamuoyu, merkezi yönetim, milli egemenlik, yerel yönetim” gibi kavramlarla ilgili yanlışlarının düzeltilmesinde, kavramsal değişim metinlerinin geleneksel öğretim yöntemine kıyasla daha etkili olduğu tespit edilmiştir.

Aladağ ve Yılmaz (2014) tarafından gerçekleştirilen başka bir araştırma, “Kavramsal değişim metinlerinin öğrencilerin sosyal bilgiler dersindeki kavram yanlışlarını giderme üzerindeki etkisi” başlığını taşımaktadır. Öğrencilerin sosyal bilgiler dersindeki kavram yanlışlarını gidermede kavramsal değişim metinlerinin etkisini belirlemeyi amaçlayan çalışmada, nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları 15 dördüncü sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında kelime ilişkilendirme testi kullanılmıştır. Araştırmada, kavramsal değişim metinlerinin öğrencilerin kavramsal

yanılıgılarını ve kavramlarla ilgili hatalı tanımlamalarını düzeltme konusunda etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Habiboğlu (2009) tarafından yapılan bir tarama çalışmasında, sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin kavram öğretimi uygulamaları incelenmiştir. Bu çalışmanın başlığı “İlköğretim beşinci ve altıncı sınıf sosyal bilgiler dersindeki cumhuriyet ve demokrasi kavramlarıyla ilgili içerik öğelerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi” şeklinde-dir. Bu araştırma, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki cumhuriyet ve demokrasi kavramlarının öğretim yöntemlerinin, belirli değişkenlere bağlı olarak nasıl gerçekleştirildiğini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada, 182 sınıf öğretmeni ve sosyal bilgiler öğretmeninin katılımcı olarak yer aldığı ve verilerin toplanmasında kişisel bilgi formu ve anket kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenlerin cumhuriyet ve demokrasi kavramları için benzer tanımlar sunduğu ve çoğunluğunun demokrasiyi insan haklarının korunması ve halkın kendi kendini yönetme yeteneği gibi özelliklerle ilişkilendirdiği görölmüştür.

Sosyal bilgiler dersinde kavram öğretiminin nasıl gerçekleştiğini belirlemek için yapılan nitel çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri, Tuncel ve Ayva (2010) tarafından gerçekleştirilen “Sosyal bilgiler dersinde demokrasinin serüveni ünitesinde geçen kavramların öğrencilere kazandırılması üzerine bir uygulama” adlı araştırmadır. Bu alışma, 6. sınıf sosyal bilgiler dersinin “demokrasinin serüveni” ünitesinde geçen kavramların öğrencilere nasıl ve ne düzeyde öğretildiğini belirlemeyi hedefleyen bir durum çalışmasıdır. Araştırmanın katılımcıları 23 altıncı sınıf öğrencisinden oluşmaktadır ve öğrencilere 2N formu, çalışma kâğıdı, karikatür çizimleri ve görüşme formu gibi araçlar uygulanmıştır. Araştırma sonucuna göre, kavramları öğretmek için kullanılan drama, karikatür/çizim yapma ve çalışma yapraklarının öğrenciler üzerinde olumlu ve anlamlı bir etki bıraktığı tespit edilmiştir. Ayrıca, demokrasi kavramının diğer kavramlara göre daha ayrıntılı bir şekilde öğrenciler tarafından yapılandırıldığı tespit edilmiştir.

Öğretmenler ile sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimi uygulamalarına ilişkin yapılan çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan biri, Akbaş (2013) tarafından yapılan “Coğrafya ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimi ve kavram yanılıgıları hakkındaki görüşleri” isimli çalışmadır. Akbaş, coğrafya ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin

kavram öğretimi, kavram yanılgıları ve kavram yanılgılarını gidermede kullanılan yöntemler hakkındaki görüşlerini tespit etmeyi amaçladığı araştırmasında, tarama yöntemi kullanmıştır. Araştırmada katılımcılar 40 sosyal bilgiler ve coğrafya öğretmeninden oluşmaktadır. Araştırmada verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada derslerde kavram öğretiminin, daha çok geleneksel öğretim yöntemlerine dayalı olarak yapıldığı ve öğretmenlerin çoğunluğunun, kavram yanılgılarının tespit edilmesi ve giderilmesi konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Başka bir araştırmada, Memişoğlu ve Tarhan (2016) tarafından “Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimine ilişkin görüşleri” ismiyle yapılmış ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimine yönelik görüşlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Nitel araştırma yöntemini kullanılan araştırmanın katılımcılarını, 13 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmuştur. Araştırmada verilerin toplanmasında, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminde sunuş yolunu tercih ettikleri, kavram öğretim materyallerinden en çok kavram haritasını kullandıkları ve kavram öğretiminde en çok zorlandıkları kavramların soyut kavramların bulunduğu tarih ve vatandaşlık konularının bulunduğu üniteler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmen ve öğrenciler ile görüşme yapılarak veri toplanılan bir diğer araştırma Soylu (2019) tarafından “Sosyal bilgiler öğretmenleri ve ortaokul öğrencilerinin kavram öğretimine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi” ismiyle yayımlanmıştır. Bu araştırma sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve ortaokul öğrencilerinin kavram öğretimi ile ilgili görüşlerini incelemeyi amaçlamış ve olgu bilim deseni kullanılmıştır. Katılımcılar arasında 50 sosyal bilgiler öğretmeni ve 75 ortaokul öğrencisi yer almıştır. Veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma sonunda, sosyal bilgiler öğretmenlerinin en çok tercih ettikleri kavram öğretim tekniklerinin kavram haritası ve zihin haritası olduğu belirlenmiştir. Öğretmenler, özellikle soyut ve tarihi kavramlarda zorluk yaşadıklarını ve bu kavramların öğrenilmesinin daha zor olduğunu düşünmektedir. Ortaokul öğrencileri ise sosyal bilgiler dersinde en çok kullanılan kavram haritası tekniğini belirtmiş ve soyut, tarihi kavramları öğrenmede zorluklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Çümen (2019) tarafından yapılan “Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram yanlışlarını belirleme ve giderme yollarının incelenmesi” isimli çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram yanlışlarını tespit etme ve bu yanlışları giderme çabalarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Çalışmanın katılımcıları, 26 sosyal bilgiler öğretmeninden oluşmaktadır. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmada, sosyal bilgiler öğretmenleri kavram yanlışını, kavramların yanlış anlaşılması ve yanlış kullanılması, benzer kavramların karıştırılması, kavramlarla ilgili yanlış ön bilgilerin olması ve kavramların anlamlandırılmaması olarak tanımlamışlardır. Öğretmenler, sosyal bilgiler dersinde en sık karşılaştıkları kavram yanlışlarını şu şekilde açıklamışlardır: soyut kavramlar, coğrafya ve tarih kavramları, eski medeniyet isimleri, fiziki haritalarda renklerle yükselti basamaklarının karıştırılması, bilişim kavramları ve yabancı dilden geçen kavramlar.

Kürümlüoğlu (2019), “Altıncı sınıf sosyal bilgiler dersi demokrasinin serüveni ünitesindeki kavram yanlışlarını giderme: bir eylem araştırması” isimli araştırmasında altıncı sınıf öğrencilerinin “demokrasinin serüveni” ünitesindeki kavram yanlışlarını ve öğrencilerin kavramsal bilgilerinin değişimini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları arasında 24 altıncı sınıf öğrencisi bulunmaktadır. Verilerin toplanmasında açık uçlu soru formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, cumhuriyet, egemenlik, demokrasi, meşrutiyet, monarşi, oligarşi, teokrasi, yasama, yargı ve yürütme kavramlarıyla ilgili öğrencilerde var olan kavram yanlışlarının giderilmesinde ve başarının artmasında, eylem araştırmasındaki etkinliklerin öğrencilerdeki yanlışları gidermede ve kavram öğretiminde etkili olduğu görülmüştür.

Meral (2022) tarafından yapılan “Kavramsal değişim metinlerin kavram öğretimindeki rolü: etkin vatandaşlık öğrenme alanı” isimli bu çalışma, 6. sınıf sosyal bilgiler dersindeki “etkin vatandaşlık” öğrenme alanında zorlu ve sıklıkla yanlış anlaşılan kavramların öğretiminde kavramsal değişim metinlerinin etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, deneysel bir araştırma tasarımı kullanılarak 67 altıncı sınıf öğrencisiyle gerçekleştirilmiştir. Veriler, kavram anlama testi ve kavramla ilgili akademik başarı testiyle toplanmıştır. Araştırma, etkin vatandaşlık öğrenimi alanında belirlenen kavramları öğretmek için

kavramsal değişim metnlerinin kullanılmasının öğrencilerin bu kavramları daha kolay öğrenmelerini sağladığını ve öğrencilerin yanlış kavramsal anlamalarını gidermede etkili olduğunu savunmaktadır.

Gündüz (2016) tarafından yapılan “Ortaokullarda demokrasi kavramının kazandırılmasında demokrasi eğitimi ve okul meclisleri uygulamasının etkisi” isimli çalışmasında ortaokullarda demokrasi eğitiminin ve okul meclisi projesinin demokrasi kavramının kazandırılmasına etkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcı grubunu, sekizinci sınıf 402 öğrenci oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında, anket ve görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesinin öğrencilerde hedeflenen yerleşik demokrasi kültürü kazandırmada etkili olduğu ve demokrasi bilinci kazandıracak olan öğretmenlerin demokrasiyi içselleştirmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Verilen çalışmalar, sosyal bilgiler dersinde kavram öğretiminin etkililiğini farklı yöntemler ve yaklaşımlarla inceleyen bir dizi araştırmayı içeriyor. Bu çalışmalar, öğrencilerin kavramsal anlayışlarını geliştirmek, kavram yanlışlarını gidermek ve öğretmenlerin kavram öğretimi uygulamalarını değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Nicel ve nitel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmalar, beyin fırtınası, kavram değişimi yaklaşımı, kavram haritaları, öğretmen görüşleri, öğrenci görüşleri, deneysel desenler ve eylem araştırmaları gibi çeşitli yaklaşımların kavram öğretiminin etkililiğine nasıl katkı sağlayabileceğini inceliyor. Araştırmaların sonuçları, kavram öğretimi için farklı tekniklerin ve stratejilerin kullanılmasının öğrenci başarısını artırabileceğini, kavram yanlışlarını gidermede etkili olabileceğini ve öğretmenlerin bu konuda daha fazla rehberliğe ihtiyaç duyabileceğini göstermektedir.

2.4.1.2. Yurt dışında yapılan araştırmalar

Alan yazın incelemesi ile yurt dışında da sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimi konusunda birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar incelendiğinde, bir kısmı deneysel, bir kısmı karma ve nitel çalışmalardan oluşmaktadır. Deneysel çalışmalar, öğretimin etkinliğini değerlendirmek için, karma araştırmalar eksiklikleri ve sorunları belirlemek için ve nitel çalışmalar kavramsal anlayışı derinlemesine keşfetmek için

yapılmıştır. Bu araştırma sonuçları incelendiğinde deneysel çalışma, öğretimin siyasi kavramları anlama düzeyini artırdığını gösterirken, karma araştırma demokrasi kavramının öğretimindeki zayıflıklara işaret etmiş ve nitel çalışma ise vatandaşlık kavramının anlayışında farklılıklar olduğunu ve okulların önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur.

Yurt dışında sosyal bilgiler dersinde yapılan deneysel çalışmalardan biri Berti ve Andriolo (2001) tarafından “Third graders’ understanding of core political concepts -law, nation-state, government- before and after teaching (Üçüncü sınıf öğrencilerinin, öğretim öncesinde ve sonrasında temel siyasi kavramları -hukuk, ulus-devlet, hükümet- anlama düzeyleri)” ismiyle yapılmıştır. Bu araştırma, üçüncü sınıf öğrencilerinin temel siyasi kavramları (hukuk, ulus-devlet, hükümet) anlama düzeylerini öğretim öncesi ve öğretim sonrasında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Katılımcılar, iki İtalyan 3. sınıftan toplamda 43 çocuktan oluşmaktadır. Araştırmada, ön test-son test kontrol gruplu deneysel model kullanılmıştır. Araştırmanın verileri, tüm çocuklara uygulanan bireysel ön test-son test şeklinde yapılandırılmış ve görüşmelerle toplanmıştır. Araştırmanın başlangıcında, öğrencilerin bu kavramları anlama düzeyi ölçülmüştür. Öğrencilerin hukuk, ulus-devlet ve hükümet hakkındaki bilgi düzeyleri ve anlayışları ölçülerek başlangıç noktası belirlenmiştir. Daha sonra, öğretim süreci gerçekleştirilmiştir. Öğrencilere, hukukun ne olduğu, ulus-devletin ne anlama geldiği ve hükümetin nasıl işlediği gibi konuları kapsayan dersler verilmiştir. Öğretim, öğrencilere bu kavramları somut örnekler ve etkinliklerle açıklama ve anlamalarını artırma üzerine odaklanmıştır. Araştırmanın son aşamasında, öğretim sonrasında öğrencilerin anlama düzeyi tekrar ölçülmüştür. Öğrencilerin hukuk, ulus-devlet ve hükümet konusundaki bilgi düzeyleri karşılaştırılarak öğretimin etkinliği değerlendirilmiştir. Sonuçlar, öğretim sürecinin öğrencilerin siyasi kavramları anlama düzeyini artırdığını göstermiştir. Öğrencilerin hukuk, ulus-devlet ve hükümet hakkında daha fazla bilgi sahibi oldukları ve bu kavramları daha iyi anladıkları tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler dersinde kavram öğretiminde yapılan karma araştırmalardan birini Adeyemi (2002), “An investigation into the status of the teaching and learning of the concept of democracy at the junior secondary school level in Botswana (Botswana’da ortaokul düzeyinde demokrasi kavramının öğretilmesi ve öğrenilmesi durumunun incelenmesi)” ismi ile gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada bir Afrika ülkesi olan Botswana’da demokrasi

kavramının sosyal bilgiler dersi öğretmenlerince nasıl öğretildiği, bu konudaki eksiklik ve sorunlara çözüm önerileri getirmeyi amaçladığı araştırmasında, nicel ve nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcı grubu 72 sosyal bilgiler öğretmeninden oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında likert tipi bir ölçek ve görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçları, Botsvana'daki ortaokul düzeyinde demokrasi kavramının öğretiminin yetersiz olduğunu göstermiştir. Öğrencilerin demokrasiye ilişkin temel bilgi ve anlayış düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin demokrasi konusunda yeterli hazırlık ve bilgiye sahip olmadığı belirlenmiştir. Karma araştırmalardan bir diğeri, Arora ve Sahoo (2022) tarafından “A study of the concept of ‘citizenship’ among the students and teachers of the state of Jammu & Kashmir (Jammu ve Keşmir Eyaleti öğrencileri ve öğretmenleri arasında ‘vatandaşlık’ kavramı üzerine bir araştırma)” ismi ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada “Vatandaşlık” teriminin öğrenciler ve öğretmenler arasındaki kavramsal anlayışını keşfetmeyi, okul eğitiminin vatandaşlığı teşvik etmedeki rolünü analiz etmeyi ve “vatandaşlık” kavramının öğrencilerin sorumlu vatandaşlar olmalarına nasıl yardımcı olduğunu incelemeyi amaçlayan araştırmada, nitel ve nicel bir yaklaşımın birleşimini içeren karma bir yöntem benimsenmiştir. Araştırma için 512 öğrenci ve 84 öğretmenden veri toplanmıştır. Veriler, görüşmeler, odak grup tartışmaları, sınıf gözlemleri ve anketler gibi yöntemlerle toplanmıştır. Araştırmanın sonunda, “vatandaşlık” teriminin anlayışında farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir. Öğrenciler, kavramı somut terimlerle açıklarken eylem fiillerini kullanarak tanımlamışlardır, örneğin çatışmaları yönetmek, katılım, topluluklar oluşturmak, kuralları birlikte yapmak, birbirlerini dinlemek ve farklılıkları tanımak gibi. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun, vatandaşlık kavramını hukuki bir perspektiften benimsediğini göstermektedir. Ayrıca, okulların ve uygulayıcıların vatandaşlık eğitiminde önemli bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır.

Yukarıda bahsedilen çalışmalar, yurt dışında sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimi alanında araştırmalara ilişkin bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmalar, sosyal bilgiler eğitiminde kavram öğretiminin önemini ve öğrencilerin siyasi ve sosyal kavramları anlama düzeyini geliştirmeye yönelik stratejilerin gerekliliğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda, eğitimcilerin öğrencilere demokrasi, vatandaşlık gibi temel kavramları daha iyi kavratmak için daha etkili yöntemler ve kaynaklar geliştirmesi gerektiği sonucunu ortaya koymaktadır.

2.4.2. Öğrencilerin Demokrasi ve Demokrasiyle İlgili Kavramlara ilişkin Algıları ve kavram yanlışları ile İlgili Araştırmalar

Öğrencilerin demokrasi ve demokrasiyle ilgili kavramlara ilişkin bilgi, algı ve kavram yanlışlarını irdeleyen araştırmalar yurt içinde ve yurt dışında olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

2.4.2.1. Yurt içinde yapılan Araştırmalar

Alan yazın incelemesine göre Türkiye’de sosyal bilgiler eğitimi alanında demokrasi ve demokrasinin temel kavramlarıyla ilgili kavram yanlışları üzerine birçok çalışma yapıldığı tespit edilmiştir. Bu araştırma sonuçları incelendiğinde, öğrenci algısını belirlemeye yönelik çalışmaların daha çok nicel ve büyük gruplar üzerinde tarama modelinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bununla birlikte araştırmaların “egemenlik, siyasi partiler, özgürlük, eşitlik demokrasi, hürriyet, milli egemenlik, iktidar partisi, muhalefet, kamuoyu, millet, vatandaş, devlet, vatan, kanun, anayasa” gibi kavramları irdeledikleri ve “haklarımı öğreniyorum, insanlar ve yönetim, etkin vatandaşlık, demokrasinin serüveni” ünitelerinde ve öğrenme alanlarında geçen kavramlar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu araştırma sonuçlarına göre ilköğretim düzeyindeki öğrencilerin demokrasi ve sosyal bilgiler dersinde yer alan diğer kavramlarda, kavram yanlışlarının olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmalara ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

Bu çalışmalardan biri Kaldırım (2005) tarafından “İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin demokrasi algıları” ismiyle yapılmıştır. 8. sınıf öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’ndaki demokrasiyle ilgili “egemenlik, siyasi partiler, özgürlük ve eşitlik” kavramlarını nasıl algıladıklarını belirlemeyi amaçladığı araştırmada, nicel araştırma yöntemi kullanmıştır. Araştırmanın katılımcıları 8. sınıf 464 öğrenciden oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında anket kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin demokrasi kavramı içinde eşitlik, siyasi partiler, özgürlük ve milli egemenlik kavramlarını yanlış anladıkları ortaya çıkmıştır. Araştırmada, ilköğretim 8. sınıf kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla demokrasi kavramının eşitlik ve millî egemenlik boyutlarını daha iyi anladıkları belirlenmiştir. Cinsiyetin, öğrencilerin demokrasi kavramının siyasi partiler ve

özgürlük boyutunu algılamalarını etkilemediği sonucuna varılmıştır. Öğrencilerin anne ve babalarının eğitim düzeyi yükseldikçe, demokrasi kavramını daha iyi anladıkları tespit edilmiştir. Araştırmada, öğrencilerin okullarının sosyoekonomik düzeyi ile demokrasi kavramının eşitlik, siyasi partiler ve özgürlük boyutlarını anlamaları arasında bir ilişki bulunamamıştır. Ancak, okullarının sosyoekonomik düzeyi yükseldikçe, öğrencilerin demokrasi kavramının millî egemenlik boyutunu daha iyi anladığı gözlemlenmiştir.

Doğrukök (2004) tarafından yapılan “İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde yer alan kavramların kazandırılma düzeyi” isimli çalışmada sosyal bilgiler dersinde yer alan demokrasi, hürriyet, milli egemenlik, eşitlik, iktidar partisi, muhalefet, kamuoyu, millet, vatandaş, devlet, vatan, kanun, anayasa gibi bazı kavramların kazandırılma düzeylerini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırma verilerinin anket formu aracılığıyla toplandığı araştırmaya 6. sınıf 686 öğrenci katılmıştır. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin demokrasi ve eşitlik kavramlarını, yüksek oranda; özgürlük ve milli egemenlik kavramlarını ise orta düzeyde kazandığı belirlenmiştir.

Öktem (2006), tarafından “İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde yer alan kavramları anlama ve kazanma düzeyleri” ismiyle gerçekleştirilen çalışmada, İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yer alan demokrasi, kamuoyu, cumhuriyet, adalet, yerel yönetim, ulusal egemenlik, millet gibi kavramların 4. ve 5. sınıf öğrencileri tarafından ne kadar anlaşıldığını ve kazanıldığını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada, tarama modeli kullanılmış ve veriler anket formuyla toplanmıştır. Araştırmanın katılımcılarını, 4. sınıf ve 5. sınıf 500 öğrenci oluşturmuştur. Araştırma sonucunda, öğrencilerin demokrasi ve cumhuriyet kavramlarını ayırt edemedikleri, adalet kavramının 4. sınıf öğrencileri tarafından öğrenilmediği ancak 5. sınıf öğrencilerinin adalet kavramını öğrendiği belirlenmiştir. Ayrıca ulusal egemenlik kavramının, 4 ve 5. sınıf öğrencileri tarafından bilinmediği ve karıştırıldığı belirlenmiştir.

Sabancı (2008), tarafından “İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde yer alan vatandaşlık konularıyla ilgili kavramsal anlamaları” ismiyle yapılmıştır. Çalışmada, ilköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde yer alan vatandaşlık konularının öğretiminde karşılaşılan kavramsal anlamaların ve kavram yanlışlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, betimsel tarama deseni kullanılmıştır. Katılımcılar, 7. sınıf 606 öğrenci ve 15

sosyal bilgiler öğretmeninden oluşmaktadır. Veriler anket formu, ilgi ölçeği ve kavramsal anlama testi kullanılarak toplanmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin vatandaşlık konularıyla ilgili kavramsal yanılgılara düştüğü belirlenmiştir. Öğrencilerin “milli egemenlik” kavramını “demokrasi” ile karıştırdıkları, “katılım” kavramını “dayanışma” ile, “özgürlüğü ve egemenliği” ise “bağımsızlık” ile karıştırdıkları tespit edilmiştir. Ayrıca, öğrencilerin “seçimi demokrasiyle”, “cumhuriyeti demokrasiyle” ve “sorumluluğu hak” kavramlarıyla karıştırdığı belirlenmiştir.

Karadeniz (2008), tarafından “İlköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan Atatürkçülük konularındaki kavramların kazandırılma düzeyleri” ismiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yer alan Atatürkçülük konularındaki demokrasi, bağımsızlık, ulusal egemenlik, millet, cumhuriyet kavramlarının 4. ve 5. sınıf öğrencileri tarafından ne kadar anlaşıldığını ve kazanıldığını belirlemeyi amaçlanmıştır. Araştırmada, tarama modeli kullanılmış ve araştırmaya 4. ve 5. sınıf 367 öğrenci katılmıştır. Veriler, anket formuyla toplanmıştır. Araştırma sonucunda, 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin genel olarak bilgi düzeyinde başarılı oldukları, ancak kavrama ve özellikle analiz düzeyindeki kavramlarla ilgili sorularda başarının kademeli olarak düştüğü tespit edilmiştir.

Yılmaz (2008), “İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi haklarını öğreniyorum ünitesi ile ilgili kavramları anlama düzeyleri” isimli araştırmasında, sosyal bilgiler dersinin 5. sınıf programında yer alan “haklarını öğreniyorum” ünitesindeki “sorumluluk, rol, hak, düşünce, davranış” gibi kavramların ne kadar anlaşıldığını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada, tarama modelinde betimsel bir yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını, 5. sınıf 120 öğrenci oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında, kavram başarı testi ve görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin “rol, sorumluluk” kavramlarını anlama düzeyleri, tam öğrenme alt sınırı olan yetmişin üzerindedir. Ancak, “hak, düşünce, davranış” kavramlarının anlaşılma düzeyleri yetmişin altındadır.

Fidan (2009), “İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde geçen demokrasi ve cumhuriyet kavramlarıyla ilgili bilgilerin incelenmesi” isimli çalışmada, sosyal bilgiler dersinde geçen “cumhuriyet ve demokrasi” kavramlarıyla ilgili olarak 8. sınıf

öğrencilerinin bilgilerini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmada, tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcı grubunu, 8. sınıf 218 öğrenci oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında, kavram başarı testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin siyasi rejimi ve devlet şeklini ayıramadıkları, cumhuriyet kavramının türsel kavramı olan “monarşi” kavramını çok az kullandıkları ve demokrasi dışındaki “teokrasi, diktatörlük, komünizm” gibi diğer siyasi rejimleri belirten terimleri çok az kullandıkları tespit edilmiştir. Bununla birlikte, araştırmada sadece çok az sayıda öğrencinin cumhuriyet ve demokrasi kavramlarının örneklerini ve örnek olmayanlarını doğru bir şekilde ayırt edebildiği ve bu kavramların bazı özelliklerinin farkında oldukları belirlenmiştir.

Doğanay (2010), “What does democracy mean to 14-year-old Turkish children? A comparison with results of the 1999 IEA Civic Education Study (14 yaşındaki Türk çocukları için demokrasi ne anlama geliyor? 1999 IEA Sivil Eğitim Çalışması sonuçlarıyla karşılaştırma)” isimli çalışmada, 14 yaşındaki Türk öğrencilerin demokrasi kavramına ilişkin algılarını araştırmayı ve bulguları 28 ülkede gerçekleştirilen 1999 IEA Vatandaşlık Eğitimi çalışmasının sonuçlarıyla karşılaştırmayı amaçlamıştır. Araştırmada, 8. sınıf 495 öğrenciden oluşan bir örneklem kullanarak tarama modelini kullanmıştır. Veri toplama sürecinde, demokrasi algısı anketi kullanılmıştır. Araştırma, 14 yaşındaki Türk öğrencilerin demokrasi kavramını net bir şekilde anlamadıklarını göstermiştir. 1999 IEA Vatandaşlık Eğitimi çalışmasında yer alan diğer 28 ülkenin 14 yaşındaki öğrencileriyle karşılaştırıldığında, Türk öğrenciler arasında demokrasiye destek düzeyi daha zayıf bulunmuştur.

Bal ve Akış (2010) tarafından gerçekleştirilen “Sosyal bilgiler dersi insanlar ve yönetim ünitesinde karşılaşılan kavram yanlışları” isimli çalışmalarında, ilköğretim birinci kademe öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi 4. sınıf programında yer alan “İnsanlar ve Yönetim” ünitesinde geçen kavramlar hakkındaki yanlışlarını ve bu yanlışların sebeplerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar arasında 5. sınıf 100 öğrenci yer almaktadır. Araştırma verileri test aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin “insanlar ve yönetim” ünitesinde geçen milli egemenlik, yurttaşlık, bağımsızlık ve kamuoyu kavramları hakkında yanlışlara sahip oldukları belirlenmiştir.

Kaya (2011), “İlköğretim 7. Sınıf öğrencilerinin bazı demokrasi kavramları hakkındaki görüşleri ve yanılgıları” isimli çalışmasında, ilköğretim 7.sınıf öğrencilerinin demokrasi konusundaki demokrasi, yurttaşlık, cumhuriyet, devlet, bağımsızlık, milli egemenlik, eşitlik, yasa gibi 20 kavrama ilişkin görüşleri ve yanılgıları tespit etmeyi amaçladığı araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanmıştır. Araştırmanın katılımcıları 18 yedinci sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında, görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin hoşgörü, kamuoyu, egemenlik, yurttaşlık ve cumhuriyet kavramlarında yanılgıya düştüğü belirlenmiştir. Öğrencilerin farklı kelimelerle kavramları ifade edebildikleri belirlenmiştir. Öğrencilerin SBS puanları düştükçe, kavramları ifade edebildikleri kelime sayısının da azaldığı gözlemlenmiştir.

Kuş (2012), “İlköğretim öğrencilerinin demokrasi algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi” isimli araştırmasında, ilköğretim öğrencilerinin demokrasi algılarının tespit edilmesini, bunları etkileyen faktörlerin ortaya çıkarılmasını amaçlamıştır. Araştırmada, tarama modeli kullanmıştır. Araştırmanın katılımcı grubu, 6., 7. ve 8. sınıflarda öğrenim gören toplam 1667 öğrenciden oluşmuştur. Verilerin toplanmasında, demokrasi algı ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, ilköğretim öğrencilerinin demokrasi kavramını tam olarak anlamadıkları ve bazı yanlış algılara sahip oldukları tespit edilmiştir. İlköğretim öğrencilerinin demokrasi algıları, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba eğitim durumu, ailenin gelir durumu ve yaşadığı yer gibi değişkenlere göre farklılık göstermiştir. Ancak, öğrencilerin sosyal kulüplerde görev alma durumu ve günlük gazete alma durumuna göre demokrasi algılarında farklılık gözlenmemiştir. Öğrenciler, okullarında bazı demokratik fırsatların sağlandığına inanmaktadırlar. Türkiye’de eğitim gören öğrencilerin demokratik fırsatlarla ilgili düşünceleri, bazı konularda uluslararası ortalamadan düşük, bazı konularda ise uluslararası ortalamadan yüksek olduğu belirlenmiştir.

Yılmaz (2013) tarafından gerçekleştirilen “İlköğretim öğrencilerinin vatandaşlık eğitimi ile ilgili temel kavramlara ilişkin algılarının incelenmesi” isimli çalışmasında, ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık eğitiminde sık kullanılan sorumluluk, hak, eşitlik, vatandaşlık ve egemenlik kavramlarına ilişkin algılarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar arasında 8. sınıf 10 öğrenci yer almaktadır. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanmıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre öğrencilerin çoğunun hak ve sorumluluk kavramlarına ilişkin algıları yeterli düzeydedir. Ayrıca hak ihlali durumunda ne yapmaları gerektiği konusunda oldukça bilinçlidirler. Ancak bazı öğrencilerin eşitlik, vatandaşlık ve egemenlik kavramlarını eksik algıladıkları ve anlamlarını ifade etmekte zorlandıkları gözlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin bu kavramları diğer kavramlarla özellikle hak, görev ve özgürlük kavramlarıyla karıştırdığı ve kavram yanılgısı içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

Kılıç (2015), “İlköğretim 8. sınıf vatandaşlık ve demokrasi dersinde öğrencilerin kavram yanılgılarının incelenmesi” isimli çalışmasında, ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık ve demokrasi dersindeki kavram yanılgılarını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Araştırmaya 70 8. sınıf öğrencisi katılmıştır. Veriler, anket formu kullanılarak toplanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin eşitlik, özgürlük, hak, cumhuriyet ve iş birliği kavramlarına verdikleri cevaplarda doğru tanımların sayısının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak çoğulculuk, vatandaşlık, adalet ve demokrasi kavramlarında yanlış tanımların daha fazla olduğu belirlenmiştir. Yanlış tanımlarda, öğrencilerin özellikle birbiriyle ilişkili kavramları karıştırdıkları ve tanımlarken bu kavramları birbirinin yerine kullandıkları gözlemlenmiştir.

Akpınar (2019) tarafından gerçekleştirilen “İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık ile ilgili kavram yanılgılarının incelenmesi ve giderilmesi” isimli çalışmasında, ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin “etkin vatandaşlık” ünitesinde yer alan vatandaşlık kavramıyla ilgili yanılgılarını tespit etmeyi ve bu yanılgıları gidermek için tasarlanan etkinliklerin etkisini araştırmayı amaçlamıştır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması kullanılmıştır. Araştırmaya 4. sınıf 28 öğrenci katılmıştır. Veriler, öğrencilere uygulanan etkinlikler, görüşmeler ve araştırmacının notlarıyla toplanmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin vatandaşlık, sorumluluk, hak, cumhuriyet, ulusal egemenlik, demokrasi ve bağımsızlık gibi kavramlarda sorun yaşadığı ortaya çıkmıştır. Uygulanan etkinliklerin kavram yanılgılarını gidermede olumlu sonuçlar verdiği ve öğrencilerin kavram yanılgılarının giderildiği belirlenmiştir.

Polat ve Çalış (2019), “6. sınıf sosyal bilgiler dersindeki bazı kavramların algılanışları ve kavram yanılgıları” isimli çalışmada, altıncı sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde yer alan cumhuriyet, saltanat, yönetim şekilleri, küresel sorunlar, dış ticaret açığı, ithalat ve

ihracat kavramlarına ilişkin algılarını ve kavram yanılgılarını incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Katılımcılar arasında 6. sınıf 30 öğrenci yer almaktadır. Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, 6. sınıf öğrencilerinin kavramları tek başına tam olarak algılamadıkları görülmüştür. Öğrenciler, cumhuriyet kavramını Atatürk, halk, seçim, ülke, medeniyet, özgürlük ve demokrasi gibi kavramlarla ilişkilendirmişlerdir. Ancak, birçok öğrenci cumhuriyet kavramını asıl anlamını karşılayan yönetim şekliyle ilişkilendirememiş, yönetim şekillerini tam olarak ifade edememiş ve küresel sorunlar kavramını doğru bir şekilde algılayamamıştır.

Ünal ve Er (2017), “Öğretmen adaylarının sosyal bilgiler dersinde öğretimi zor olan soyut kavramlara ilişkin bilişsel yapılarının incelenmesi” isimli çalışmalarında, sosyal bilgiler dersinde öğretimi zor olan soyut kavramlara ilişkin öğretmen adaylarının bilişsel yapılarını incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırmada, nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Katılımcı grubu, 4. sınıf 32 sosyal bilgiler öğretmeni adayından oluşmuştur. Verilerin toplanmasında, kelime ilişkilendirme testi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmen adayları sosyal bilgiler dersinde siyaset disipliniyle ilişkili olarak en çok zorluk yaşadıkları soyut kavramın “yönetim şekilleri” olduğunu belirtmişlerdir. Bu kavramı sırasıyla parti, seçim, ideoloji, propaganda, sivil toplum kuruluşu, iktidar, meclis, politika, hükümet, rejim, siyaset, milli egemenlik, cumhuriyet, başkanlık sistemi, muhalefet, referandum, kamuoyu, oy, gensoru, kamu ve ülke kavramları izlemiştir.

Bozdoğan (2018), “Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler öğretim programında yer alan tarih kavramlarına yönelik algılarının incelenmesi” isimli çalışmada, Sosyal Bilgiler Dersi 5., 6. ve 7. Sınıf Öğretim Programı’nda yer alan ve geliştirme, pekiştirme düzeyinde öğrencilere verilen tarih kavramlarının (cumhuriyet, demokrasi, devlet, milli egemenlik) 8. sınıf öğrencileri tarafından nasıl algılandığını incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmada, nitel araştırma desenlerinden olan olgu bilim deseni kullanmıştır. Araştırmanın katılımcıları, 8. sınıf 693 öğrenciden oluşmuştur. Verilerin toplanmasında, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun demokrasi kavramını “eşit hakların ve özgürlüğün olduğu, rahat, huzurlu ve aydınlık bir yaşam atmosferi” olarak algıladıkları görülmüştür. Milli egemenlik kavramını ise “sahibinin

kayıtsız şartsız milletin olduğu ortak bir iradenin tapusu, ortak bir anlayış ruhu, seçim sonucunda milli iradenin yansıdığı sandık” şeklinde algıladıkları belirlenmiştir.

Çelikkaya ve Kürümlüoğlu (2019), “Sosyal bilgiler dersi demokrasinin serüveni ünitesi ile öğrencilerin bilişsel yapılarının ve kavramsal gelişim süreçlerinin incelenmesi” isimli çalışmada, 6. sınıf “demokrasinin serüveni” ünitesinin içinde programda yer alan (cumhuriyet, demokrasi, egemenlik, meşrutiyet, monarşi, oligarşi, teokrasi, yargı, yasama, yürütme) 10 kavramla ilgili ders işlenmesi, ders öncesi ve sonrası öğrencilerin bilişsel gelişimini ortaya koymak ve kavramsal değişim sürecini incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırmalarında, tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları, 6. sınıf 33 öğrenciden oluşturulmuştur. Verilerin toplanmasında, kelime ilişkilendirme testi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre öğrencilerin kavram ağlarında en sık olarak “yönetim, devlet, seçim” gibi kelimeleri kullandıkları belirlenmiştir. Ayrıca, öğrencilerin hem kavram ağlarında hem de kurdukları ilgili cümlelerde “monarşi, meşrutiyet, oligarşi, cumhuriyet, yürütme, teokrasi” gibi kavramlarla ilgili bazı kavram yanlışlarına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Şener (2019), “Ortaokul öğrencilerinin etkin vatandaşlık öğrenme alanındaki kavramlara yönelik bilişsel yapılarının belirlenmesi” isimli çalışmada, ortaokul öğrencilerinin etkin vatandaşlık öğrenme alanında geçen anayasa, bağımsızlık, cumhuriyet, egemenlik, eşitlik, demokrasi, devlet, monarşi, oligarşi, saltanat, yasama, yurttaşlık, yürütme, yargı, teokrasi, özgürlük gibi kavramlara yönelik bilişsel yapılarını ve kavram algılarını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada, betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar, ortaokulda öğrenim gören 200 öğrenciden oluşmuştur. Veri toplama aracı olarak kelime ilişkilendirme testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, 6. ve 7. sınıf düzeyindeki öğrencilerin en çok cumhuriyet kavramıyla ilişkilendirme yaptıkları görülmüştür. Ancak yürütme kavramıyla en az ilişkilendirme yapıldığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin devlet kavramını ise en çok toprak kavramıyla ilişkilendirdikleri belirlenmiştir. Demokrasi kavramı en çok eşitlik kavramıyla, özgürlük kavramı ise en fazla hak kavramıyla ilişkilendirilmiştir.

Bu araştırmaların sonuçları, sosyal bilgiler derslerinin içeriği ve öğretim yöntemlerinin gözden geçirilmesi gerektiğini işaret etmektedir. Öğrencilerin kavramları daha iyi anlamaları ve yanlışlarını düzeltmeleri için farklı öğretim stratejileri ve materyalleri kullanılabilir.

Öğretmenler, öğrencilerin kavramları daha iyi anlamalarına yardımcı olmak için bu araştırmaların sonuçlarını dikkate alabilirler.

2.4.2.2. Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Alan yazın incelendiğinde yurt dışında öğrencilerim demokrasi kavramına ilişkin algılarını ve kavram yanlışlarını belirlemeye yönelik birçok araştırma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların bir kısmı birçok ülkede gerçekleştirilen uluslararası çalışmalardan oluşmaktadır. Bu araştırma sonuçları, gençler arasında demokrasi kavramının anlaşılması konusunda farklılıklar olduğunu göstermektedir. Bu farklılıklar, demografik özellikler, siyasi katılım düzeyi ve eğitim gibi faktörlerden etkilenebilmektedir. Ayrıca, bazı araştırmalar, gençlerin demokrasiye ilişkin kavramları ve algıları üzerinde eğitimin önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin demokrasiyi daha iyi anlamalarını sağlamak için, demokrasi eğitimi ve vatandaşlık eğitimi gibi programların önemi vurgulanmaktadır. Aşağıda, bu araştırmalardan bazılarının özetleri yer almaktadır.

Torney-Purta vd. (2001), “Citizenship and education in twenty-eight countries (Yurttaşlık ve eğitim: yirmi sekiz ülkede durum)” isimli çalışmasını, Uluslararası Eğitim Başarısının Değerlendirilmesi Birliği (IEA) CivEd çalışması 1999 yılında 28 ülkede gerçekleştirilmiş olup, 14 yaşındaki gençlerin demokrasi kavramlarını değerlendirmek için hangi koşulların demokrasi için çok iyi, iyi, kötü veya çok kötü olduğunu sormuştur. Sonuçlar, ülkeler arasında politik liderleri özgürce seçme hakkının ve çeşitli türde örgütlere üye olma fırsatının demokrasi için iyi olduğu konusunda fikir birliği olduğunu göstermiştir. Daha fazla çatışmayı düşündüren konularda (örneğin, insanların sosyal ve siyasi haklarını talep etmeleri), birlikte hareket etme konusunda çok az fikir birliği bulunmaktadır.

Husfeldt ve Nikolova (2003), “Students’ concepts of democracy (Öğrencilerin demokrasi kavramları)” isimli çalışmalarında, IEA Vatandaşlık Eğitimi Çalışması, ergenlerin vatandaşlık bilgi ve becerilerini değerlendirmenin yanı sıra demokrasi kavramlarını da araştırmışlardır. Bu çalışma, önceki teoriler ve araştırmalar temel alınarak çeşitli demokrasi modellerini kapsayan bir anket maddeleri seti geliştirmiştir. 1999’da 14 yaşındaki öğrencilerle yapılan çalışmada, onaylayıcı faktör analizi, genel veya hukukun üstünlüğü modeline ilişkin maddeleri tek bir faktör altında toplamıştır. Ancak katılımcı

demokrasiyi temsil eden ikinci bir faktör, IEA ölçekleme standartlarını karşılamamıştır. Buna karşılık, lise öğrencileri üzerinde yapılan analizler, demokrasi maddeleri için üç faktörlü bir yapı ortaya koymuştur ve bu durum, lise öğrencilerinin 14 yaşındaki öğrencilere göre daha farklı demokrasi kavramlarına sahip olduklarını göstermektedir.

Flanagan, vd., (2005), “What does democracy mean? correlates of adolescents’ views (Demokrasi ne anlama geliyor? ergenlerin görüşleriyle ilişkili faktörler)” isimli araştırmalarında, öğrencilerin siyasi görüşlerini ve toplum algılarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırmada, nicel araştırma yöntemi kullanmışlardır. Araştırmaya 12 ile 19 yaşları arasında değişen 701 öğrenci katılmıştır. Veriler, öğrencilerle yapılan anketler aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmada öğrencilerin küçük bir çoğunluğu demokrasiyi doğru bir şekilde tanımlamıştır. Yaş, ebeveyn eğitimi, siyasi tartışmalar ve okul dışı etkinliklere katılım gibi faktörler, demokrasiyi tanımlayabilen gençleri diğerlerinden ayırmıştır. Öğrencilerin tanımlamalarında üç ana vurguyu ortaya çıkarmıştır: bireysel haklar, temsili yönetim ve vatandaş eşitliği.

Carr (2006) tarafından gerçekleştirilen “Democracy in the classroom? (Sınıfta demokrasi?)” isimli araştırmada, eğitimcilerin demokrasi eğitimiyle ilgili algılarını, bakış açılarını ve deneyimlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada, 129 eğitim fakültesi öğrencisi katılımcı olarak yer almıştır. Verilerin toplanmasında anket formu kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, öğrencilerin demokrasi kavramına ilişkin sınırlı bir kavramsallaştırmaya sahip olduklarını, öncelikli olarak seçim politikalarına odaklandıklarını ve bunu eğitimle sınırlı bir şekilde ilişkilendirdiklerini ortaya koymuştur.

Arensmeier (2010), “The democratic common sense: young swedes’ understanding of democracy-theoretical features and educational incentives (Demokratik ortak akıl: genç İsveçlilerin demokrasi anlayışı-teorik özellikler ve eğitimsel teşvikler)” isimli araştırmada, gençlerin demokrasiye dair görüşlerini demokratik teori bağlamında analiz etmeyi amaçlamıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları, 8. ve 9. sınıf öğrencileri ile son sınıf 10 öğrenciden oluşmaktadır. Veriler, odak grup görüşmeleri yoluyla toplanmıştır. Araştırma, gençler arasında demokratik fikre büyük destek olduğunu ve gençlerin demokrasiyi sorgulanan bir değer olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

Schulz vd. (2010), “ICCS 2009 international report: civic knowledge, attitudes, and engagement among lower-secondary school students in 38 countries (ICCS 2009 uluslararası raporu: 38 ülkedeki ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisi, tutumları ve katılımları)” isimli çalışma, ICCS 2009 Uluslararası Raporu’nu ele almaktadır. Bu rapor, 2008-2009 yıllarında 38 ülkedeki ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisi, tutumları ve katılımları üzerine odaklanmaktadır. Araştırma, gençlerin demokratik bilgi düzeylerini, demokrasiye yönelik tutumlarını ve toplumsal katılımlarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma sonunda, öğrencilerin demokratik bilgi düzeyleri önemli ölçüde değişmektedir. Bazı öğrenciler temel vatandaşlık bilgisine sahipken, diğerleri daha karmaşık konuları anlama becerisine sahiptir. Genel olarak, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek vatandaşlık bilgi düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Öğrencilerin demokrasiye yönelik tutumları da farklılık göstermektedir. Birçok öğrenci demokrasiyi olumlu bir şekilde değerlendirirken, bazıları ise demokrasiye karşı daha eleştirel bir tutum sergilemektedir. Öğrencilerin tutumları, ailelerinin tutumları, sosyal çevreleri ve eğitim düzeyleri gibi faktörlerden etkilenebilmektedir.

Avery (2012), “Adolescents’ conceptions of democracy in Central/Eastern Europe and the United States (Orta/Doğu Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri’nde ergenlerin demokrasi algıları)” isimli çalışmada, öğrencilerin demografik özelliklerine, siyasi katılım düzeylerine ve sınıf ortamına göre demokrasi kavramlarına ilişkin algılarını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çek Cumhuriyeti, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Ukrayna ve Amerika Birleşik Devletleri’nden yaşları 13 ile 19 arasında değişen 2848 öğrenci katılımcı olarak yer almıştır. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre öğrencilerin büyük çoğunluğu kabul edilebilir demokrasi tanımları yapmıştır ve öğrenciler demokrasiyi genellikle özgürlükler ve haklar açısından tanımlamışlardır. Ancak vatandaş eşitliği, demokrasinin bir yönü olarak en az bahsedilen konu olmuştur. Ayrıca, demografik özellikler, öğrencilerin siyasi katılım düzeyi ve sınıf ortamı algıları, öğrencilerin demokrasi algılarının karmaşıklığını etkilediği tespit edilmiştir.

Kennedy ve Chow (2013), “Hong Kong students’ conceptions of democracy under Chinese Sovereignty: A Rasch Measurement Approach (Çin egemenliği altında Hong Kong öğrencilerinin demokrasi algıları: Bir rasch ölçüm yaklaşımı)” isimli araştırmalarında, Hong

Konglu ve ABD'li öğrencilerin demokrasi anlayışlarını karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya 15 yaşında 500 Hong Konglu ve ABD'li öğrenci katılmıştır. Araştırma, öğrencilerin kavramsal düzeydeki anlayışlarının temel yapılarının her iki örneklem için benzer olduğunu göstermiştir. Hong Konglu öğrencilerin sınırlı devlete vurgu yaptığı, ABD'li öğrencilerin ise haklar ve sorumluluklar üzerinde durduğu tespit edilmiştir.

Mathé (2016), “Students’ understanding of the concept of democracy and implications for teacher education in social studies (Öğrencilerin demokrasi kavramını anlama ve sosyal bilgiler öğretmen eğitimine ilişkin içeriklerin etkileri)” isimli araştırma, 16 yaşındaki öğrencilerin demokrasi kavramına yönelik anlayışlarını incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, Norveç'teki üç farklı ortaöğretim okulundan toplam 23 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Veriler, yarı yapılandırılmış grup görüşmeleri yoluyla toplanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğrenciler demokrasi kavramını, öncelikle seçimlerde oy kullanma faaliyetine odaklanarak liberal bir perspektifle açıklamışlardır. Ayrıca öğrencilerin anlayışları, bazıları için sınırlı, bazıları için ise daha kapsamlı bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Mathé (2018), “Engagement, passivity and detachment: 16-year-old students’ conceptions of politics and the relationship between people and politics (Katılım, pasiflik ve tarafsızlık: 16 yaşındaki öğrencilerin siyaset kavramları ve insan ve siyaset arasındaki ilişki)” isimli çalışmada, 16 yaşındaki öğrencilerin siyaset kavramını nasıl algıladıklarını ve insanlar ile siyaset arasındaki ilişki algılarını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada, dokuz öğrenciyle bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, öğrencilerin ‘siyaset’ kavramını üç ana yönüyle algıladıklarını göstermektedir: bir ülkeyi yönetme, toplumu şekillendirme ve tartışma. Ayrıca öğrenciler insanlar ve siyaset arasındaki ilişkiyi üç farklı kavrayışta ifade etmişlerdir: katılım, pasiflik ve uzaklık.

Helwing (1998), 6-11 yaş arasındaki çocukların ifade özgürlüğü, demokratik ve demokratik olmayan yönetim sistemlerine ilişkin yargılarını ve bu çocuklardaki adalet ve demokrasi kavramının gelişimini incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre tüm yaş gruplarındaki çocuklar, siyasal anlamda adalet kavramını farklı yönetim sistemlerini değerlendirirken ve demokratik olmayan sistemlere karşı çıkarken kullanmaktadırlar. Yani

çocuklar adalet kavramını, farklı yönetim şekilleriyle ilişkilendirerek değerlendirmekte ve demokratik olmayan sistemlere karşı adaleti savunmaktadırlar. Ayrıca, yaşça büyük çocukların siyasal sistemleri değerlendirirken konuşma özgürlüğü, temsil edilme gibi bireysel özgürlükleri daha fazla vurguladıkları ve daha mantıklı bir şekilde değerlendirme yaptıkları tespit edilmiştir.

Bryant (1994) tarafından yürütülen “Children’s conceptions of fair government and freedom of speech (Çocukların adil yönetim ve ifade özgürlüğü anlayışları)” isimli araştırma, beşinci sınıf düzeyinde sosyal bilgiler dersindeki kavram yanlışlarını tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu çalışmada nitel bir araştırma yöntemi olan durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları beşinci sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında öğrenci görüşmeleri, düzenli sınıf gözlemleri, alan notları, öğrenci eserleri ve araştırmacı tarafından hazırlanan semantik haritalar kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, sınıftaki tüm öğrencilerin farklı düzeylerde “demokrasi, adalet ve ifade özgürlüğü” gibi temel siyasi kavramlarda kavram yanlışlarına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu yanlışlar özellikle öğrenci sunumlarında, rol oyunlarında, güncel olayların tartışıldığı aktivitelerde ve yazılı ödevlerde ortaya çıkmıştır.

Print (2007), “Citizenship education and youth participation in democracy (Vatandaşlık eğitimi ve gençlerin demokrasiye katılımı)” isimli çalışmada, gençlerin Avustralya demokrasisi hakkında bilgisini, gençlerin oy verme davranışları ve tutumlarının anlaşılmasını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. 17-25 yaş arasındaki gençlerle derinlemesine grup ve bireysel görüşmeler yapılarak, anketler aracılığıyla veri toplanmıştır. Araştırma, Avustralya’daki okullardaki vatandaşlık eğitiminin sınırlı bir başarıya sahip olduğunu ve demokratik katılım düzeylerini artırmak için daha fazla çaba gerektiğini göstermektedir. Araştırma, okulun son yılındaki Avustralya öğrencilerinin siyasi ve seçim konularında bilgi eksikliği yaşadığını, ancak çoğunun oy kullanma yaşına geldiklerinde oy vermeyi düşündüklerini bulmuştur. Oy kullanma zorunlu olmasaydı, neredeyse yarısının oy kullanmayacağı belirlenmiştir.

Yapılan araştırmalar, gençlerin demokrasiye ve siyasi kavramlara yönelik anlayışlarını incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar farklı yaş gruplarındaki öğrencilerin demokrasi, adalet, ifade özgürlüğü gibi siyasi kavramları nasıl algıladıklarını ve bu kavramlara ilişkin tutumlarını belirlemeyi hedeflemiştir. Araştırmalarda nicel ve nitel

yöntemler kullanılmış, ankete dayalı verilerin yanı sıra derinlemesine görüşmeler de yapılmıştır. Gençlerin demokrasiyi ne kadar anladığı, hangi yönleriyle vurguladığı, siyasi katılım düzeyleri, siyasi görüşleri, eğitim seviyeleri gibi faktörlerin demokrasi algılarını nasıl etkilediği incelenmiştir. Çalışmaların genel sonuçları, gençlerin demokrasi kavramını farklı açılardan anladıklarını ve bu anlayışların yaş, eğitim düzeyi, sosyal çevre gibi etkenlere bağlı olarak değiştiğini göstermektedir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma deseni, araştırma ortamı, çalışma grubu, araştırmacının rolü, veri toplama araçları, verilerin analizi, geçerlik güvenirlik ve araştırma etiği yer almaktadır.

3.1. Araştırma Deseni

İlköğretim sosyal bilgiler dersinde demokrasiyle ilgili temel kavramların nasıl öğretildiğinin ortaya konulması ve öğrencilerin demokrasiyle ilgili kavram yanlışlarının neler olduğunu belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma yönteminin tercih edilmesinde birçok etken bulunmaktadır. Öncelikle nitel araştırma yöntemi, belirli bir alanda sınırlı bilgi veya araştırma bulunduğu daha fazla bilgi sağlamak için kullanılır (Creswell, 2013, s. 4). Bu çalışmada yapılan alan yazın incelenmesinde öğrencilerin demokrasi ve demokrasi ile ilgili kavram yanlışlarının olduğu görülmüştür. Ancak bu kavramların sosyal bilgilerde nasıl öğretildiğine ilişkin ayrıntılı çalışmaların yeterli olmadığı belirlenmiştir. Bu amaçla sosyal bilgiler dersinde bu kavramların nasıl öğretildiği nitel araştırma ile belirlenmesi amaçlanmıştır.

Nitel çalışmaların temel özelliği, yaşam deneyimlerinden yola çıkarak detaylı ve derinlemesine incelemeler yapmaktır. Nitel araştırma, gelişen ve değişen dünyamızdaki anlayışları ve sorunları detaylı bir şekilde anlamamıza olanak sağlayarak yeni bakış açıları sunar (Seggie ve Bayyurt, 2017, s. 2). Aynı zamanda nitel araştırma, insanların dünyayı, duygularını ve yaşadıkları deneyimleri nasıl algıladıklarıyla ilgilenir (Silverman, 2018, s. 25). Nitel araştırma süreçlerinin tamamında araştırmacı, katılımcıların soruna veya problem alanına nasıl anlam yüklediğini öğrenmeye odaklanır (Creswell, 2013, s. 186). Bu çalışmada öğrencilerin demokrasi ile ilgili kavramlara yükledikleri anlamlar ve temel kavram yanlışları ayrıntılı bir biçimde ortaya konulması amaçlanmıştır.

Nitel araştırmalardaki veriler, kelimeler, resimler, belgeler ve diğer sayısal olmayan bilgiler gibi farklı kaynaklardan elde edilen bilgilerdir. Veriler toplandığı esnada ve toplandıktan sonra araştırmacı, katılımcıların kişisel bakış açılarını anlamaya yönelik çaba sarf eder (Christensen, Johnson ve Turner, 2015, s. 54). Bununla birlikte nitel araştırma, ayrıntılı bilginin insanlarla doğrudan iletişim kurularak davranışlarının ve çevrelerindeki

eylemlerinin gözlemlenerek toplandığı bir araştırma yöntemidir (Creswell, 2013, s. 186). Nitel araştırmacılar genellikle görüşmeler, gözlem, doküman incelemesi gibi çeşitli veri kaynaklarını kullanarak verileri toplarlar. Bu yöntem, katılımcıların deneyimlerini, düşüncelerini ve bakış açılarını anlamak için etkili bir şekilde kullanılır. Eğitim araştırmalarında, öğrenci ve öğretmenlerin anlayışlarını, deneyimlerini ve bakış açılarını araştırmak, nitel araştırma yönteminin en uygun seçenek olduğunu göstermektedir (Tahnh ve Tahnh, 2015, s. 25).

Nitel araştırma yöntemi, araştırmacılara katılımcıları doğrudan gözleme, dokümanları inceleme ve görüşmeler yaparak veri toplama fırsatı sunar. Bu da araştırmacılara geniş bir perspektif ve detaylı bir anlayış kazandırır. Araştırmada nitel olarak toplanan veriler, öğrenci ve öğretmenlerin demokrasiyle ilgili kavramları nasıl anladıklarını, öğretim sürecinin nasıl gerçekleştiğini ve öğrencilerin kavram yanılgılarının neler olduğunu ortaya koyarak araştırma amaçlarına ulaşma olanağı sağlamıştır. Bir başka deyişle, sosyal bilgiler dersinde demokrasiyle ilgili temel kavramların nasıl öğretildiğini ve öğrencilerin demokrasiyle ilgili kavram yanılgılarının neler olduğunu belirlemeye yönelik bu araştırmada nitel araştırmanın görüşme ve gözlem gibi temel veri toplama tekniklerinden yararlanılarak katılımcıların deneyimlerini ve düşüncelerini anlamak için derinlemesine bilgi edinilmiş ve araştırmanın sorularına daha kapsamlı yanıtlar aranmıştır.

3.1.1. Durum çalışması

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan “durum çalışması” deseni tercih edilmiştir. Durum çalışması deseni, sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan bir betimsel araştırma yöntemidir. Bu desen özellikle psikoloji, sosyoloji ve eğitim bilimleri gibi alanlarda sıkça kullanılmaktadır. Bu çalışmalar bir kişi, olay veya kurumu derinlemesine ve çok yönlü bir şekilde incelemeyi amaçlar. Durum çalışmaları genellikle özgün ve detaylı araştırmalardır çünkü belirli bir durumu ayrıntılı bir şekilde ele alır (Paker, 2017, s. 119). Yin (2017) durum çalışmasını, özellikle olgunun çevresiyle belirgin şekilde sınırlanmadığı durumlarda, güncel bir olguyu gerçek hayattaki bağlamında araştıran ampirik bir yöntem olarak tanımlamıştır.

Durum çalışması deseni, özel bir durumun belirlenmesiyle başlar. Bu durum bir isim, bir nesne veya bir varlık olabilir. Örneğin, okullar gözlem yapmayı kolaylaştıran ve somut deneyimler sunan bir durum olarak öne çıkabilir. Ayrıca birden fazla durumun tanımlanabileceği karşılaştırmalı bir analiz yapmak, durum çalışması araştırmalarının, belirlenen durumları derinlemesine inceleyerek anlama ve açıklama sürecine odaklanmasını sağlar (Creswell, 2020, s. 100).

Durum çalışmalarında, neden ve nasıl sorularına cevap bulma amacıyla, tek bir veri kaynağının yetersiz olduğu düşüncesiyle çeşitli veri kaynaklarına başvurulur (Akar, 2016, s. 119). Bu da derin bir anlayış sağlayan nitel bir durum çalışmasının önemli bir özelliğidir. Araştırmacı, bu amacı gerçekleştirmek için görüşmelerden gözlemlere, dokümanlardan görsel-işitsel materyallere kadar çeşitli veri türlerini toplar (Creswell, 2020, s. 100). Durum çalışmaları, araştırmacının müdahale etmeden, olayın doğal akışını gözlemlemesine ve betimlemesine olanak tanır. Durum çalışmalarında araştırmacılar, gerçek ortamlarda sonuçları daha iyi gözlemeleme imkanına sahiptirler (Paker, 2017, s. 120).

Demokrasi ile ilgili temel kavramların nasıl öğretildiği ve öğrencilerin kavram yanılgılarının neler olduğunun sosyal bilgiler dersinde gözlemlemeyi ve katılımcıların görüşlerine başvurmayı içeren bu araştırmada, belirli bir öğrenim ortamı ve sürecini kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçladığı için durum çalışması deseni benimsenmiştir. Durum çalışması, araştırmacının müdahalesinin sınırlı olduğu ve olayların doğal bir ortamda gerçekleştiği bir yaklaşımı sunar. Bu durumda öğretim süreci ve öğrenci tepkileri daha gerçekçi bir şekilde gözlemlenebilir. Sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin günlük yaşamlarında karşılaşılabilecekleri demokrasi ve demokrasiyle ilgili kavramları içerir, bu yüzden gerçek öğretim ortamı ve öğrencilerin gerçek tepkilerini gözlemlemek önemlidir. Tüm bu nedenlerle, durum çalışması deseni, sosyal bilgiler dersinde demokrasiyle ilgili temel kavramların doğal ortamı içerisinde nasıl öğretildiğini derinlemesine anlayabilmek ve öğretim sürecini gözlemleyebilmek için tercih edilmiştir.

3.1.2. Durum çalışması türleri

Araştırmacılar, çalıştıkları durumun özelliklerine ve amaçlarına bağlı olarak durum çalışmalarını farklı sınıflandırmalara ayırmışlardır. Stake (1995) içsel, araçsal ve kolektif

olmak üzere üç ayrı kategori belirlemiştir. Merriam (2001) durum çalışmalarını tarihsel, psikolojik, sosyolojik ve etnografik olarak dört ana başlık altında sınıflandırılırken, Keesee (1990), durum çalışmalarını eğitim, eylem, değerlendirme ve etnografik olmak üzere dört ayrı kategoriye ayırmıştır. Yin (2017) ise durum çalışmalarını keşfedici, betimleyici ve açıklayıcı olmak üzere üç başlık altında sınıflandırmıştır.

Bu araştırmada, durum çalışması türlerinden Yin'in (2017) oluşturduğu betimleyici durum çalışması türü benimsenmiştir. Betimleyici durum çalışması, bir durumu kendi bağlamı içinde ayrıntılı bir şekilde tasvir etmeyi amaçlar. Araştırmacı, durumu anlamak için ayrıntılı bir şekilde betimleme yaparak durumun özelliklerini, bileşenlerini ve bağlamlarını tanımlayan betimsel bir yaklaşım kullanır. Bu yaklaşım, araştırmacının durumu tam anlamıyla anlamasını ve açıklamasını sağlar. Betimleyici durum çalışması, araştırmacının derinlemesine bir anlayış elde etmesine ve durumu tüm karmaşıklığıyla incelemesine yardımcı olur. Araştırmacı, durumun özgünlüğünü ve bağlamsal ayrıntılarını vurgular ve katılımcıların gerçek deneyimlerini yansıtmaya çalışır (Yin, 2017, s. 49). Böylece araştırmacı durumu tamamlayıcı bir şekilde betimleyerek okuyucuya ayrıntılı bir resim sunar.

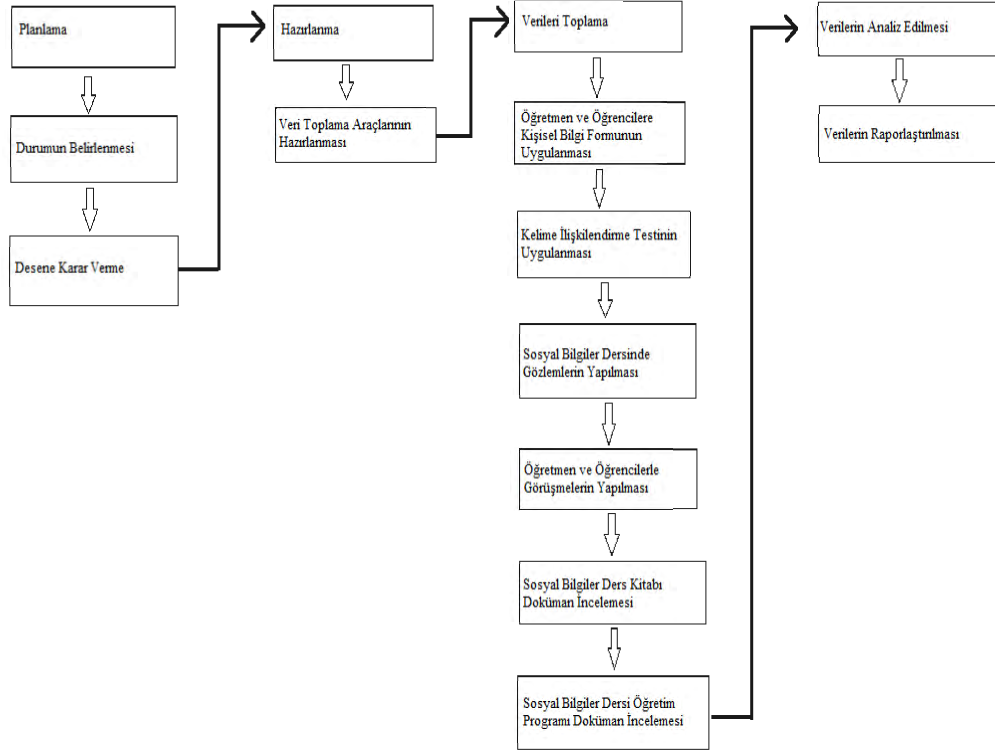
3.1.3. Durum çalışmasının planlanması

Durum çalışması yapılırken, izlenebilecek adımlar şu sekiz başlık altında sıralanabilir (Paker, 2017, s. 124):

- Araştırma sorularının geliştirilmesi
- Araştırmanın alt problemlerinin geliştirilmesi
- Analiz biriminin saptanması
- Çalışılacak durumun saptanması
- Araştırmaya katılacak bireylerin seçimi
- Verilerin toplanması ve toplanan verinin alt problemlerle ilişkilendirilmesi
- Verinin analiz edilmesi ve yorumlanması
- Durum çalışmasının raporlaştırılması

Durum çalışmasının planlanması ve uygulanmasına ilişkin Şekil 1'de gösterilen "sosyal bilgiler dersinde demokrasiyle ilgili temel kavramların öğretilmesi ve kavram

yanılgılarının belirlenmesine ilişkin durum çalışması akış şeması”, durum çalışmasının adımlarını ve sürecini şu şekilde yansıtmaktadır:

Şekil 3.1. Sosyal bilgiler dersinde demokrasiyle ilgili temel kavramların öğretilmesi ve kavram yanılgılarının belirlenmesine ilişkin durum çalışması akış şeması

Araştırma sorularının geliştirilmesi: Bilimsel çalışmalar ‘kim, ne, nerede, nasıl, niçin’, gibi belirli araştırma soruları ile başlamaktadır. ‘Nasıl ve niçin (neden)’ soruları, durum çalışmasına en uygun soru alanlarıdır (Yin, 2017, s. 22). Yıldırım ve Şimşek (2013, s. 317) ayrıca durum çalışmalarında “ne” sorusunu da önemli bulmaktadır, bu soruların yanıtlanması gerektiğini belirtmektedir. Bu çalışmada araştırma sorusu “demokrasi ve demokrasinin temel kavramları sosyal bilgiler dersinde nasıl öğretilmektedir ve öğrencilerin bu kavramlara ilişkin yanılgıları nelerdir” olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın alt problemlerinin geliştirilmesi: Araştırmanın alt problemlerinin oluşturulması, araştırmacının dikkatini belirli bir alana yoğunlaştırmasını sağlar. Bu alt problemler, araştırmacının veri toplarken özellikle odaklanacağı konuları belirlemesine yardımcı olur. Alt problemlerin her çalışmada olması bir zorunluluk veya kural da yoktur (Yıldırım ve Şimşek, s. 318). Bu çalışmada tespit edilen alt problemler aşağıdaki gibidir:

- Öğrencilerin demokrasi ve demokrasinin temel kavramlarına ilişkin algıları nelerdir?
- Öğrencilerinin demokrasi ve demokrasinin temel kavramlarına ilişkin kavram yanılgıları nelerdir?
- Sosyal bilgiler öğretmeninin demokrasi ve demokrasinin temel kavramlarına ilişkin algıları nelerdir?
- Sosyal bilgiler dersinde demokrasi ile ilgili temel kavramların öğretimi nasıl yapılmaktadır?
- Öğretmen demokrasi ile ilgili temel kavramların öğretiminde ders programı ve ders kitaplarından nasıl yararlanmaktadır?

Analiz biriminin saptanması: Analiz birimi olarak araştırmacı bir bireyi, bir kurumu veya bir olayı konu alabilir. Durum çalışmasında analize konu olan birim, durumun ne olduğunu belirlemeye ilişkin boyutun belirlenmesidir (Paker, 2017, s. 124; Yıldırım ve Şimşek, s. 318). Bu çalışmada analiz birimi olarak bir sosyal bilgiler öğretmeni ve bu öğretmenin dersine katılan öğrenciler seçilmiştir.

Çalışılacak durumun saptanması: Araştırmacı, araştırma problemini tanımlar ve varsa alt problemleri ile analiz birimini belirler. Daha sonra, araştırma problemini en iyi ele alabileceği durumu veya durumları tespit eder (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 320). Bu çalışmada araştırmacı, kavram öğretimi ve kavram yanılgıları konusunda durumu belirlemek için Eskişehir il merkezindeki ilköğretim okullarıyla ilgili öğretim elemanlarının görüşlerine başvurulmuştur. Bu kapsamda önerilen iki ilköğretim okuluna Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün izni dahilinde ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu iki okul, öğrenci sayısının kalabalık olması nedeniyle iki zamanlı eğitim vermektedir. Bu nedenle okuldaki eğitim sabah ve öğleden sonra olmak üzere yarı zamanlı yapılmaktadır. İki ilköğretim okulunda da sabah eğitimindeki sosyal bilgiler dersine giren bir tane sosyal bilgiler öğretmeni bulunmaktadır.

İki okulun sabah eğitimi veren öğretmenleri, yedinci sınıf sosyal bilgiler dersinde gözlemlenmiştir. İki öğretmenin de durum çalışmasını belirleme sürecinde yapılan gözlemlerinde sosyal bilgiler dersinde eğitim-öğretim uygulama ve etkinliklerine dikkat edilmiştir. Araştırmacı Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün resmi izniyle iki ilköğretim okulundan bir okul ve o okulun sosyal bilgiler öğretmeni araştırmaya katılım gönüllüğü kapsamında belirlenmiştir. Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün resmi izin belgesi EK-1 ve EK-2'de sunulmuştur.

Araştırmaya katılacak bireylerin seçimi: Araştırmacı belirlediği durum veya durumlardan hangi bireylerin çalışmada yer alacağına ilişkin karar vermelidir. Bu karar araştırmanın içinde, bir okul, kurum, kuruluş veya gruptan kimlerin olacağıyla ilgilidir. Durum çalışmaları, diğer nitel araştırma yöntemlerine kıyasla daha az katılımcı ve birim içeren bir yaklaşım olduğundan, bu yöntemde de katılımcı sayısı daha sınırlı olacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 320). Bu çalışmada, sosyal bilgiler öğretmeni ile 7/A ve 7/B sınıflarında okuyan tüm öğrenciler, araştırmaya katılan bireyler olarak seçilmiştir. Bu katılımcıların özellikleri, “katılımcılar” başlığı altında detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Verilerin toplanması ve toplanan verinin alt problemlerle ilişkilendirilmesi: Araştırmanın temel problemi ve alt problemleri göz önüne alındığında, verilerin toplanması sürecinde birden fazla veri kaynağından veya türünden farklı araçlarla çeşitlilik sağlanmalıdır. Durum çalışmalarında, katılımcı gözlem, katılımcı olmayan gözlem, görüşme ve doküman incelemesi gibi çeşitli veri toplama yöntemleri kullanılabilir (Paker, 2017, s. 125). Bu çalışmada, hangi yöntemler kullanılarak verilerin toplandığı, “verilerin toplanması” başlığı altında detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Verinin analiz edilmesi ve yorumlanması: Elde edilen veriler, araştırmanın başlangıcında belirlenen alt problemlere dayalı olarak düzenlenir ve yorumlanır. Verilerin analiz ve yorumlama sürecinde, araştırmacının incelediği sorunla ilgili alandaki literatürü etkili bir biçimde kullanması gerekmektedir. Ayrıca ilgili alan yazından alıntılar yapılarak başka araştırma sonuçları ile uyum ve çelişkiler konusunda tartışma açılarak analiz ve yorumlamalar zenginleştirilebilir. Doğrudan görüşmeler ile elde edilen çarpıcı veriler ve söylemlerle örüntüler desteklenebilir (Paker, 2017, s. 125; Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 322). Araştırmada bu basamağa ilişkin bilgilere “verilerin analizi ve yorumlanması” başlığı altında yer verilmiştir.

Durum çalışmasının raporlaştırılması: Durum çalışmasını raporlama konusunda tek bir standart yöntem bulunmasa da bazı araştırmacılar kronolojik bir yaklaşım kullanarak hikayeleştirme veya her önerme/alt problem için bağlantılar oluşturmayı tercih etmişlerdir. Ayrıca genellikle raporlama süreci, araştırma sorusu veya alt problemler temel alınarak gerçekleştirilir.

3.2. Araştırma Ortamı

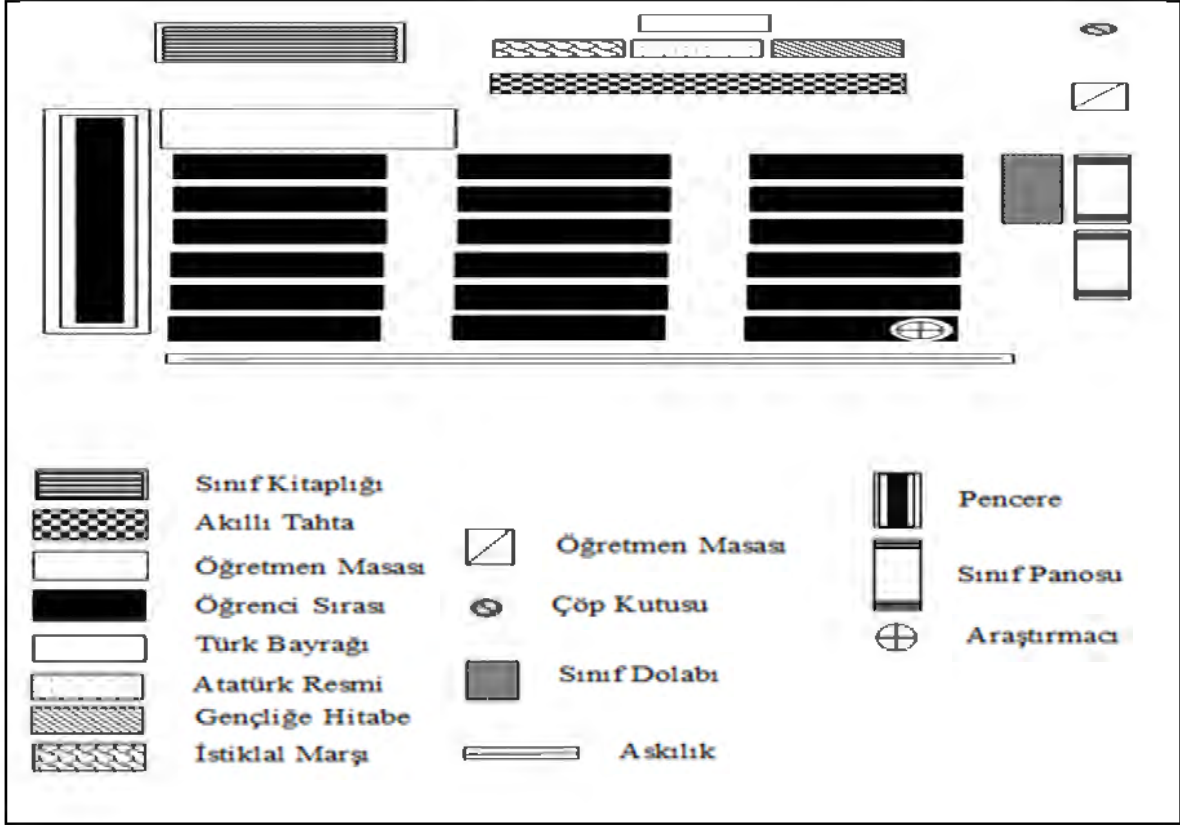
2019-2020 öğretim yılında, Eskişehir il merkezindeki bir ortaokulda, 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma, birinci ve ikinci yarı dönemlerde gerçekleştirilmiş olup, 26 Eylül 2019 tarihinde başlayıp 13 Mart 2020 tarihinde sona ermiştir. Bu çalışma, “iletişim ve insan ilişkileri, Türk tarihinde yolculuk, ülkemizde nüfus, zaman içinde bilim, ekonomi ve sosyal hayat” gibi farklı üniteleri kapsayan sosyal bilgiler dersi çerçevesinde, 7-A ve 7-B sınıflarında yapılmıştır.

Araştırma okulunda öğrenci sayısının fazla olması nedeniyle iki zamanlı eğitim sistemi uygulanmaktadır. Bu durumda, okuldaki eğitim sabah ve öğleden sonra olmak üzere iki ayrı zaman diliminde gerçekleştirilmektedir. 7A ve 7B sınıfları, bu iki zamanlı eğitimi alan sınıflardır. 7A sınıfı sabah saatlerinde eğitim alırken, 7B sınıfı ise öğleden sonra eğitim almaktadır. 7A ve 7B sınıfları aynı sınıf mekanını paylaşmaktadır. Bu sınıfta on sekiz sıra bulunmaktadır. Ayrıca sınıfta öğretmen masası ve sandalyesi ile kitap dolabı da mevcuttur. Bu eşyalar, öğretmenin sınıf yönetimi için gereken araçları sağlamakta ve öğrencilerin ders materyallerini düzenli bir şekilde saklamalarını sağlamaktadır.

Öğrenciler genellikle sıralara ikişerli oturmakta ancak bazen tek başlarına oturdukları da gözlemlenmektedir. 7-B sınıfında ise öğrenciler kız-erkek şeklinde birbirleriyle yan yana oturmakta ve haftalık olarak sıralarda ilerleyerek yer değiştirmektedirler. Ayrıca, 7-B sınıfında öğrenciler ders esnasında konuşma veya arkadaşlarını rahatsız etme gibi durumlarda tek başlarına oturmaktadır. 7-A sınıfında ise oturma düzeni sabit kalmaktadır ve değişmemektedir.

Araştırma sürecinde, araştırmacı veri toplamak için en arka sırada tek başına oturarak öğrencilerin oturma düzenlerinin bozulmamasına özen göstermiştir. Bu şekilde, öğrencilerin normal davranışlarını ve oturma düzenlerini daha doğal bir şekilde gözlemlemiş ve veri elde

etmiştir. Araştırmanın gerçekleştirildiği 7-A ve 7-B sınıf düzeni, Şekil 3.2’de görüntülenmektedir. Bu şekilde, sınıf ortamındaki öğrenci ve eşyalar sembollerle gösterilmiştir.

Şekil 3.2. 7/A ve 7/B şubeleri sınıf düzeni

Sınıfın içerisinde, internet bağlantısı olan bir akıllı tahta ve yanında bir yazı tahtası bulunmaktadır. Akıllı tahta, öğretmenin sınıfta sunum yapmak ve görsel materyalleri göstermek için kullanılan bir teknolojidir. Öğretmen bu tahtayı ders materyallerini paylaşmak, örnekler sunmak ve interaktif içerikler kullanmak için kullanmaktadır. Yazı tahtası ise daha geleneksel bir öğretim aracıdır ve öğretmen ders notlarını yazmak için kullanmaktadır. Öğretmen, yazı tahtasını kullanarak önemli noktaları vurgulamaktadır ve öğrencilerin not almasını sağlamaktadır. Bu şekilde, sınıfta hem modern bir teknoloji olan akıllı tahta hem de geleneksel bir öğretim aracı olan yazı tahtasının bulunması, öğretmenin

dersi daha etkili bir şekilde yönetmesine ve öğrencilere farklı öğrenme deneyimleri sunmasına olanak tanımaktadır.

Sınıfta, öğrencilerin ödünç alıp okudukları kitapların bulunduğu bir kitap dolabı yer almaktadır. Kitap dolabı, öğrencilere çeşitli konularda okuma materyalleri sunmaktadır. Sınıfta diğer malzemeler arasında sınıf panosu ve askılık bulunmaktadır. Sınıf panosu, öğrencilerin çalışmalarını sergilemek, önemli bilgileri paylaşmak kullanılmaktadır. Öğrencilerin yapmış oldukları etkinlik örnekleri, sınıf panosunda sergilenmektedir. Askılık ise öğrencilerin çantalarını veya kıyafetlerini asmak için kullanılmaktadır.

3.3. Katılımcılar

Eskişehir ilinin merkez ilçesinde bulunan Odunpazarı'nda yer alan bir ortaokuldan seçilen 7. sınıf öğrencileri ve bu sınıfların sosyal bilgiler öğretmeni, bu çalışmanın katılımcı grubunu oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı, sosyal bilgiler dersinde demokrasiyle ilgili temel kavramların nasıl öğretildiğini ve öğrencilerin demokrasiyle ilgili kavram yanılgılarını belirlemektir. Bu nedenle çalışma grubunu oluştururken, amaçlı örneklem belirleme yöntemi tercih edilmiştir.

Amaçlı örneklem yöntemi, araştırmacının belirli bir amaç doğrultusunda katılımcıları seçmesini sağlayan bir yöntemdir (Patton, 2002, s. 230). Araştırmacı, çalışmasının amacına en uygun katılımcıları seçmeyi tercih eder. Bu yöntemde, belirli ölçütler veya kriterler kullanılarak katılımcılar seçilir. Araştırmada, yedinci sınıf öğrencileri seçilmiştir çünkü demokrasiye ilişkin kavramların öğretiminin yapıldığı Sosyal bilgiler dersinin son sınıf düzeyidir. Sosyal bilgiler dersi, 4. sınıftan itibaren demokrasi konularını içermektedir ve 7. sınıf bu konuların daha derinlemesine işlendiği bir aşamadır.

Ayrıca, araştırmanın yapılacağı iki yedinci sınıf şubesindeki öğretmenler de ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Bu öğretmenlerin bir önceki eğitim-öğretim döneminde (2018-2019) sosyal bilgiler öğretmeni olarak görev yapmış olmaları tercih edilmiştir. Bu seçim, öğretmenin geçmiş deneyimlerine dayanarak araştırmanın amacına uygun verilerin elde edilmesini sağlamayı hedeflemektedir. Öğretmenlerin bu dönemde demokrasi konularını işlemiş olmaları, araştırmanın demokrasiyle ilgili kavramların öğretimi

üzerine odaklanmasıyla uyumludur. Çalışmaya katılan öğrencilerin bireysel özellikleri, Tablo 3.1’de sunulmuştur.

Tablo 3. 1. Araştırmaya katılan öğrencilerin kişisel özellikleri

Öğrencilerin özellikleri	F
<i>Cinsiyet</i>	
Kız	6
Erkek	15
<i>Kardeş sayısı</i>	
Yok	3
1	15
2	3
<i>Anne eğitim durumu</i>	
İlkokul	1
Ortaokul	1
Lise	13
Üniversite	6
<i>Baba eğitim durumu</i>	
İlkokul	1
Ortaokul	2
Lise	13
Üniversite	5
<i>Annenin mesleği</i>	
Ev hanımı	13
İşçi	1
Memur	3
Esnaf	4
<i>Babanın mesleği</i>	
İşçi	10
Memur	6
Esnaf	5
Toplam	21

Tablo 3.1’e göre araştırmaya toplamda 21 öğrenci katılmıştır, bunların 6’sı kız ve 15’i erkektir. Öğrencilerin kardeş durumları incelendiğinde, 15 öğrencinin tek kardeşi olduğu, 3 öğrencinin ise iki kardeşi olduğu görülmüştür. Ayrıca, 3 öğrencinin ise kardeşi bulunmamakta ve ailenin tek çocuğu oldukları tespit edilmiştir. Aile bireylerinin eğitim durumlarına bakıldığında, annelerden 13’ünün lise mezunu, 6’sının üniversite mezunu ve 2’sinin ilkokul/ortaokul mezunu olduğu belirlenmiştir. Babalardan 13’ünün lise mezunu,

5'inin üniversite mezunu, 2'sinin ortaokul mezunu ve 1'inin ilkokul mezunu olduğu tespit edilmiştir. Aile bireylerinin meslek durumları incelendiğinde, annelerin çoğunluğunun (13 kişi) ev hanımı olduğu, 4'ünün esnaf, 3'ünün memur ve 1'inin işçi olduğu görülmektedir. Babalardan ise 10'unun işçi, 6'sının memur ve 5'inin esnaf olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın katılımcıları arasında bulunan sosyal bilgiler öğretmeni 45 yaşında ve kadındır. Öğretmen, 23 yıllık mesleki deneyime sahiptir ve bu sürenin 20 yılını araştırmanın yapıldığı Eskişehir il merkezindeki ortaokulda görev yaparak geçirmiştir. Eğitim geçmişi olarak, öğretmen edebiyat fakültesi tarih bölümü mezunudur ve aynı zamanda tarih ana bilim dalında yüksek lisans derecesine sahiptir. Yüksek lisans tezini siyasal bilimler ve tarih konularında gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda öğretmen sanat ve edebiyatla ilgilenmektedir ve Edebiyat alanında çocuk-gençlik ve çocuk öykü-roman kategorilerinde eserler vermiş bir yazardır. Aynı zamanda Eskişehir ve diğer illerdeki ilköğretim okullarında çağrılı konuşmacı yazar olarak bulunmakta ve öğrencilerle söyleşiler gerçekleştirmektedir. Öğretmen, yazdığı çocuk kitaplarıyla kitap fuarlarına da katılmaktadır. Sanat alanında müziğe olan ilgisi de bulunan öğretmen, sınıfta zaman zaman şarkı ve türkülerle derslerini zenginleştirmektedir.

3.4. Araştırmacının Rolü

Araştırmacı, lisans eğitimini sosyal bilgiler öğretmenliği programında tamamlamış ve yüksek lisans eğitimini de sosyal bilgiler eğitimi alanında almıştır. Doktora eğitimi sürecinde nicel ve nitel araştırma yöntemleri ile ilgili dersler almıştır ve yüksek lisans tezinde nitel araştırma yöntem ve tekniklerini uygulamıştır. Yüksek lisans tez çalışması, “sosyal bilgiler derslerinde demokrasi uygulamaları” konusunda tamamlanmıştır. Araştırmacı, sosyal bilgiler eğitimi alanında çeşitli bilimsel bildirilere ve kitap bölümlerine katkı sağlamıştır.

Durum çalışması araştırması sürecinde araştırmacı, eğitim-öğretim ortamının doğal yapısını korumaya dikkat etmiştir. Sınıftaki ders etkinliklerine ve öğretim uygulamalarına müdahale etmemiştir. Öğrencilerin ders ortamında olduğu gibi davranmalarına ve öğretmenin kendi rolünü sürdürmesine özen göstermiştir. Araştırmacı, öğrencilerin olağan ders işleyişi içinde doğal davranışlarını sergileyebilmelerine imkân sağlayarak gözlem yapmıştır. Böylece araştırmacının öğrencilerin gerçek tepkilerini, tutumlarını ve öğrenme süreçlerini daha doğru bir şekilde gözlemleyebilmesi sağlanmıştır. Araştırmacı sınıfta

gözlem yapmış ve öğrencilerle grup üyeliğinin özünü oluşturacak faaliyetlere katılmamıştır. Aynı zamanda araştırmacı derste öğretmenin görev ve sorumluluklarını üstlenmemiştir.

Sosyal bilgiler öğretmeni, kendi yaratmış olduğu sınıf iklimi içerisinde olağan ders işleyişini bozmadan eğitim-öğretimi devam ettirmiştir. Araştırmacı yarı yapılandırılmış görüşmelerini öğretmen ve öğrencilerle ders saatleri dışındaki bir zaman aralığında gerçekleştirilmiştir.

Araştırmacı, yarı yapılandırılmış görüşmelerini öğretmen ve öğrencilerle ders saatleri dışında daha esnek bir zaman aralığında gerçekleştirmiştir. Böylece öğretmenin sınıf iklimini etkilemeden olağan ders işleyişini sürdürmesine olanak sağlanmıştır. Ayrıca öğrencilerin derslere ve öğretmenin ders yönetimine odaklanmasına engel olunmamıştır. Araştırmacının görüşmeleri ders saatleri dışında gerçekleştirmesi, öğretim sürecinin seyrini etkilemeden daha derinlemesine ve detaylı bilgiler elde etmesini sağlamıştır. Öğretmen ve öğrenciler, ders saatleri dışında daha rahat ve özgür bir ortamda görüşmeleri gerçekleştirebilmişlerdir.

3.5. Verilerin Toplanması

Veri, sıradan bir şekilde ortaya çıkan bilgilerin sadece toplamı olarak düşünülemez. Bir bilginin veri olarak kabul edilip edilmeyeceği, araştırmacının ilgi alanına, incelediği konuya ve bakış açısına bağlı olarak değişebilir (Merriam, 2013, s. 83). Patton (2002) tarafından ifade edildiğine göre metin veya kelimelerle elde edilen veriler nitel olarak adlandırılırken, sayılarla ifade edilen verilere ise nicel veriler denilmektedir. Nitel durum çalışmalarının önemli bir özelliği, duruma ilişkin derinlemesine bir anlayış sunmaktır. Bu tür çalışmalarda, araştırmacılar katılımcıların deneyimlerini, düşüncelerini ve duygularını kapsayan nitel verileri toplarlar. Bu sayede durumu daha iyi anlamak ve zengin bir perspektif elde etmek mümkün olur. Ancak tek bir veri kaynağına dayanmak genellikle yeterli değildir. Creswell'e (2020, s. 100) göre, derinlemesine bir anlayış geliştirmek için genellikle birden fazla veri kaynağına ihtiyaç vardır. Farklı veri kaynakları kullanılarak durumun çeşitli yönleri ve katılımcıların farklı perspektifleri göz önüne alınır.

Bu araştırmada, veri toplama süreci çok yönlü olarak planlanmıştır. Araştırmacı, çalışmanın amacına uygun olarak çeşitli veri toplama araçları kullanmıştır. Bu araçlar şunlardır: öğretmen ve öğrenci kişisel bilgi formu, öğrencilere yönelik kelime ilişkilendirme

testi, yapılandırılmamış gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme formu. Ayrıca, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Milli Eğitim Ders Kitabı dokümanlarından alıntılar da kullanılmıştır.

3.5.1. Kişisel bilgi formu

Araştırmanın katılımcıları olan öğretmenler ve öğrencileri daha iyi anlamak için, araştırmacı özel bir kişisel bilgi formu kullanmıştır. Bu form, öğretmenler ve öğrenciler için ayrı ayrı tasarlanmıştır. Öğretmenler için kullanılan form, öğretmen kişisel bilgi formu olarak adlandırılmaktadır. Bu formda, öğretmenlere kişisel ve mesleki özellikleri hakkında sorular yöneltilmiştir. Sorular arasında cinsiyet, yaş, mesleki deneyim yılı, mezun olduğu okul ve program, lisansüstü eğitim durumu, sosyal bilgiler alanında aldığı hizmet içi eğitim gibi konular bulunmaktadır. Öğretmen kişisel bilgi formunun örneği EK-7’de sunulmuştur.

Öğrenciler için kullanılan form ise öğrenci kişisel bilgi formu olarak adlandırılmaktadır. Bu formda öğrencilere demografik özellikleri hakkında sorular yöneltilmiştir. Sorular arasında cinsiyet, kardeş sayısı, anne-baba eğitim düzeyi ve meslekleri gibi konular yer almaktadır. Öğrenci kişisel bilgi formunun örneği EK-6’da sunulmuştur. Bu kişisel bilgi formları, araştırmacının öğretmenlerin ve öğrencilerin bireysel özelliklerini daha iyi anlamasını ve araştırmanın sonuçlarını daha etkili bir şekilde yorumlamasını sağlamaktadır.

3.5.2. Kelime ilişkilendirme testi

Öğrencilerin anlamlı ve kalıcı öğrenmelerini engelleyen önemli bir etken kavram yanılgılarıdır. Kavram yanılgıları, öğrencilerin kendi kendilerine geliştirdikleri ve bilimsel olarak kabul edilen kavramlardan farklı olan kavramları ifade eder. Bu nedenle öğrencilerin sahip oldukları kavram yanılgılarını belirlemek önemlidir. Kavramsal anlama ve kavram yanılgılarını belirlemek için çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Açık uçlu sorular, iki aşamalı teşhis testi, kavram haritalama, kavramsal değişim metinleri, durumlar ve olaylar hakkında görüşmeler bu yöntemlere örnek olarak verilebilir (Köse, 2008, s. 238). Kelime ilişkilendirme testi ise kelimelerin uzun süreli bellekten yanıt alma sırasını ve birbirleriyle olan anlamsal ilişkilerini ölçmek için kullanılan bir yöntemdir. Bu test, öğrencilerin

kavramlar arasındaki ilişkileri anlama ve hatırlama becerilerini değerlendirmek için kullanılabilir (Bahar, Johnstone ve Sutcliffe, 1999, s. 134).

Kelime ilişkilendirme testleri, birçok farklı amaç için kullanılmıştır ve kavram yanlışlarını tespit etme, kavramsal değişimleri belirleme, kavramsal ilişkileri kurma, hazır bulunuşluk düzeyini tespit etme, öğrencilerin bilişsel yapılarını ve algılarını ortaya koyma gibi alanlarda kullanılmıştır. Özellikle fen bilimleri eğitimi alanında bu tür testlerin kullanımı yaygındır. Kelime ilişkilendirme testleri, öğrencilerin kavramları nasıl anladıklarını ve ilişkilendirdiklerini değerlendirmek için etkili bir araçtır (Tokcan ve Yiter, 2017, s. 117). Öğrencilere belirli kavramlarla ilişkili kelime veya terimler verilir ve öğrencilerden bu kavramlarla ilişkili kelimeleri veya terimleri listelemeleri istenir. Bu şekilde, öğrencilerin kavramları ne kadar iyi anladıklarını, kavramlar arasında nasıl ilişkiler kurduklarını ve olası kavram yanlışlarını belirlemek mümkün olabilir.

Fen bilimleri eğitimi alanında yapılan çalışmalar, kelime ilişkilendirme testlerinin öğrencilerin fen bilimleri kavramlarını anlama düzeyini değerlendirmede etkili olduğunu göstermiştir. Öğrencilerin fen bilimleriyle ilgili temel kavramları ne kadar doğru anladıklarını, yanlış anlamalarını ve kavram yanlışlarını belirlemek için bu testler kullanılmıştır. Ancak, kelime ilişkilendirme testlerinin kullanımı sadece fen bilimleri eğitimiyle sınırlı değildir. Kelime ilişkilendirme testleri, çeşitli öğrenme alanlarında da kullanılmıştır. Bu testler, dil, matematik, sosyal bilgiler gibi farklı disiplinlerde öğrencilerin kavramsal anlamalarını değerlendirmek için kullanılmıştır.

Bu çalışmada, yedinci sınıf öğrencilerinin bilişsel yapılarını, algılarını ve kavram yanlışlarını belirlemek amacıyla sosyal bilgiler dersinde kelime ilişkilendirme testi kullanılmıştır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kapsamında, öğrencilere ilköğretim dördüncü sınıftan itibaren demokrasi ile ilgili temel kavramlar öğretilmeye başlanmakta ve yedinci sınıflarda da bu kavramlar üzerine odaklanılmaktadır. Bu sebeple, öğrencilerin bu sınıflarda kavramları yanlış öğrenmeleri, ilerleyen öğrenim yaşamlarında da aynı hatalara düşmelerine yol açabilir. Araştırmada Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda, öğretilmesi amaçlanan demokrasi ve demokrasiyle ilgili temel kavramlar seçilmiştir.

Kelime ilişkilendirme testi için seçilen anahtar kelimeler, sosyal bilgiler dersinin temel bilgi ve kavramlarına dayanmaktadır. Bu kavramlar şunlardır: demokrasi, özgürlük, eşitlik, hak, adalet, hukuk, egemenlik, seçim, katılım. Bu kavramlar, testin her bir sayfasında bir

anahtar kavram olacak şekilde yazılmıştır. Her sayfada, aynı anahtar kavram alt alta beş kez yer almaktadır. İlk sayfada testin nasıl uygulanacağına dair yönergeler ve bir örnek bulunmaktadır. Testin uygulanması sırasında, her bir kelime için öğrencilerden 30 saniye içinde, o kelimeyle yakından ilişkili olduklarını düşündükleri en fazla beş kelimeyi listelemeleri istenmektedir. Öğrencilerin bu kavramlarla ilişkilendirdikleri kelimeleri yazarak testi tamamlamaları beklenmektedir.

Bu çalışmada, kelime ilişkilendirme testi sınıf ortamında yedinci sınıf öğrencileriyle yapılmıştır. Araştırmacı tarafından toplam test süresi beş dakika olarak kabul edilmiştir. Katılımcılar, çalışmada yer alan A ve B şubelerindeki mevcut öğrenci sayısı olarak 90 kişi olarak belirlenmiştir. Kelime ilişkilendirme testi, sosyal bilgiler dersinin başlangıcında öğrencilere uygulanmıştır. Bu test, öğrencilerin kavramları anlama ve ilişkilendirme becerilerini değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Kelime ilişkilendirme testi, hem bir ölçme aracı olarak kullanılabilir hem de bir tanı aracı olarak değerlendirilebilecek bir yöntemdir. Kelime ilişkilendirme testi formu, çalışmanın ekler bölümünde (EK-5) sunulmuştur. Bu form, öğrencilerin kavramları nasıl ilişkilendirdiklerini ve hangi kavramlarla daha fazla ilişkilendirme yaptıklarını değerlendirmek için kullanılmıştır.

3.5.3. Yarı yapılandırılmış görüşmeler

Araştırmacı ve katılımcının birlikte bulunduğu durumda, konuşma sürecine odaklanarak, araştırma yapılan alana yönelik hazırlanan sorularla bilgi toplama işlemine görüşme denir. Görüşmeler, gözlemlememiz mümkün olmayan davranışlar, duygular veya insanların çevrelerini nasıl yansıttıklarını anlamak için önemlidir. Ayrıca, geçmişte yaşanmış ve tekrarlanmayacak olayları öğrenmek istediğimizde de görüşme yöntemine başvurulur (Merriam, 2013, s. 86). Araştırmacı, katılımcılarla etkileşim kurarak onların deneyimlerini, düşüncelerini, tutumlarını ve yaşadıkları olayları daha derinlemesine anlamaya çalışır. Görüşme süreci, araştırmanın amacına uygun verilerin elde edilmesini sağlar ve araştırma sorularının yanıtlarını keşfetmek için önemli bir araç olarak kullanılır.

Araştırma kapsamında, kavram öğretimi ve kavram yanılgısı konularında öğretmen ve öğrencilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler için, sosyal bilgiler öğretmenine ve öğrencilere yönelik olarak iki farklı yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi, araştırmacının önceden belirlediği sorulara ek olarak, görüşme esnasında ortaya çıkan yeni konulara göre de soruların yönlendirilebildiği bir yaklaşımdır. Bu yöntem, nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir veri toplama yöntemidir (Güler, Halıcioğlu ve Taşgın, 2015, s. 113). Araştırma kapsamında, öğretmenin ve öğrencilerin düşüncelerini ve görüşlerini elde etmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Bu şekilde, katılımcılardan derinlemesine bilgi elde edilerek kavram öğretimi ve kavram yanılığısıyla ilgili konular daha iyi anlaşılmasına çalışılmıştır.

Öğrencilere yönelik olarak hazırlanan görüşme formunda, bir bilgilendirme metni ve görüşme soruları bulunmaktadır. Tasarlanan görüşme formu, alan uzmanlarına sunularak geri bildirimler alınmıştır. Uzmanların dönütleri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmış ve sorular yeniden biçimlendirilmiştir. Öğrenci görüşme formunun son halinde, toplamda on bir soru bulunmakta ve bazı sorular yeniden düzenlenmiştir. Sorular, ortaokul öğrencilerinin anlayabileceği bir dil kullanılarak ve araştırmanın amacını net bir şekilde yansıtabilecek şekilde tasarlanmıştır. Formda, öğrencilerin kavram yanılıklarını ve Sosyal bilgiler dersinde öğrendikleri kavramları günlük yaşamlarına nasıl yansıttıklarını örneklerle açıklayabilecekleri sorular yer almaktadır. Bu şekilde, öğrencilerin düşünceleri ve anlayışları daha iyi anlaşılabilir ve araştırmanın hedefine uygun veriler elde edilebilir. Öğrencilere yönelik yarı yapılandırılmış görüşme formu, EK-3'te sunulmuştur.

Araştırma sürecinde Covid-19 salgınına bağlı olarak sosyal mesafe ve güvenlik önlemlerinin sağlanması amacıyla görüşmeler telefon üzerinden gerçekleştirilmiştir. Gönüllü öğrencilerle bireysel telefon görüşmeleri yapılarak veri toplanmıştır. Bu yöntem, yüz yüze görüşmelerin mümkün olmadığı durumlarda kullanılan etkili bir alternatif olmuştur. Görüşmeler sırasında öğrencilerin rahat ve güvende hissetmeleri sağlanmış ve verimli bir iletişim kurulması hedeflenmiştir. Araştırmacı, öğrencilerle telefon görüşmeleri yaparak öğrencilerin demokrasi kavramıyla ilgili düşüncelerini, kavram yanılıklarını ve kavramları günlük yaşamlarına nasıl yansıttıklarını öğrenme fırsatı elde etmiştir. Gönüllü öğrencilerle gerçekleştirilen görüşmelere ait bilgiler, Tablo 3.2'de sunulmuştur.

Tablo 3.2. Öğrencilerle yapılan görüşme bilgileri

Öğrenci kod ismi	Görüşmenin yapıldığı tarih	Görüşme süresi
Yücel	13.06.2020	34' 34"
Kenan	11.06.2020	22' 42"
Nazmi	10.06.2020	35' 14"
Ezgi	10.06.2020	28' 34"
Özer	10.06.2020	37' 27"
Miray	10.06.2020	39' 01"
Özer	10.06.2020	35' 36"
Engin	10.06.2020	34' 30"
Çağlar	10.06.2020	35' 05"
Esin	10.06.2020	30' 51"
Murat	09.06.2020	31' 24"
Furkan	09.06.2020	41' 46"
Elif	09.06.2020	31' 00"
Zeliha	09.06.2020	31' 22"
Miraç	09.06.2020	30' 57"
Kerem	09.06.2020	32' 29"
Canan	09.06.2020	37' 15"
Hayat	09.06.2020	31' 21"
Hazel	09.06.2020	27' 39"
Göktuğ	09.06.2020	46' 29"

Tablo 3.2’de görüldüğü üzere araştırmada, görüşmelerin gerçekleştirildiği tarihler 09.06.2020 ile 13.06.2020 arasındadır. Öğrencilerle yapılan görüşmelerin süresi 22 ile 46 dakika arasında değişmektedir. Toplamda 671 dakika 56 saniye (11 saat 11 dakika 56 saniye) süren görüşmeler tamamlanmıştır. Araştırmacı tarafından yapılan görüşmeler kaydedilmiş ve kayıtlar bilgisayara aktarılmıştır. Bu şekilde, görüşmelerin daha sonra analiz edilmesi ve verilerin doğru şekilde değerlendirilmesi için kaynak belgeler elde edilmiştir.

Öğretmen görüşme formunda, demokrasi ve demokrasiyle ilgili temel kavramların öğretimi ve öğrencilerin kavram yanılgıları hakkında bilgilerin alınabilmesi için bilgilendirme yazısı ve sorular bulunmaktadır. Formun hazırlanma sürecinde, demokrasi konusunda temel kavramları içeren sorular ve öğrencilerin kavram yanılgılarını tespit etmeye yönelik sorular tasarlanmıştır. Formun tasarlanmasının ardından uzman görüşü alınmıştır. Bu şekilde, uzmanların geri bildirimleri ve önerileri doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmış ve formun son hali oluşturulmuştur. Öğretmen görüşme formunda on altı soru bulunmaktadır. 24 Eylül 2020’de öğretmenle görüşme yapılmıştır. Öğretmenle yapılan görüşme 71 dakika sürmüştür. Öğretmen görüşme formu, EK-4’te verilmiştir.

3.5.4. Yapılandırılmamış Gözlem

Araştırmada, demokrasi ve demokrasiyle ilgili temel kavramların öğretiminin sosyal bilgiler dersinde nasıl yapıldığının belirlenmesi, kavram öğretimiyle ilgili derslerde neler yapıldığının ve kavram yanlışlarının neler olduğunun ortaya konması için gözlemler aracılığıyla verilerin toplanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda Eskişehir ilinde bir okulun iki ayrı sınıfında (yedinci sınıf) sosyal bilgiler dersinde demokrasi ve demokrasiyle ilgili temel kavramlara ilişkin öğretim etkinlikleri, öğretmen ve öğrencilerin ders sırasında sınıf ortamındaki etkileşim ve faaliyetleri dikkate alınarak derinlemesine ve detaylı bir inceleme olanağına sahip olunmuştur. Araştırmacılar katılımcıları doğal ve yapılandırılmış ortamlarında gözlemler. İlkine doğal gözlem denir çünkü gerçek dünya ortamlarında yapılır ve yapılandırılmamış gözlem olarak adlandırılır (Christensen, Johnson ve Turner, 2015, s. 60). Bu araştırmada doğal katılımcı gözlem türü kullanılmıştır, çünkü bu yöntem araştırmacının birçok kişiye ve geniş kapsamlı bilgiye ulaşmasına olanak sağlamaktadır. Bu gözlemler, davranışın olduğu doğal ortamında gözlemlenir ve genelde araştırmacı ortamda yer aldığında, katılımcı gözlem yöntemi benimsenmiştir. Katılımcı gözlem yakın çevre ve grupların gözlenmesinde kullanılır. Gözlemci, araştırmaya katılanlarla etkileşimde bulunduğu durumda durumları veya konuları anlamak kolaylaşır (Paker, 2017, s. 121). Bu gözlem süreci aracılığıyla, demokrasi ve demokrasiyle ilgili temel kavramların öğretimiyle ilgili yapılan derslerin içeriği, öğretim yöntemleri, materyallerin kullanımı ve öğrenci-öğretmen etkileşimi gibi unsurlar detaylı bir şekilde gözlemlenmiştir. Bu sayede araştırmacı, kavram öğretiminin etkililiği, öğrencilerin kavramları nasıl anladığı ve olası kavram yanlışlarının neler olduğu hakkında derinlemesine bir inceleme yapabirmiştir. Araştırmacı gözlemler sırasında notlar almış ve daha sonra bu gözlemleri biter bitmez uygun zamanda gözlem notları yazıya aktarılmıştır. Araştırma sürecinde gözlem verilerinin toplanma tarihleri Tablo 3.3'te verilmiştir.

Tablo 3.3. Araştırmadaki gözlem verilerinin toplanma tarihleri

Tarihler	Süre 7-A	Süre 7-B	Etkinlik
30.09.2019	80'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
01.10.2019	40'	80'	Derse gözlemci olarak katılma.
07.10.2019	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
09.10.2019	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
14.10.2019	80'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
16.10.2019	40'	80'	Derse gözlemci olarak katılma.
21.10.2019	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
23.10.2019	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
28.10.2019	40'	80'	Derse gözlemci olarak katılma.
31.10.2019	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
04.11.2019	80'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
07.11.2019	40'	80'	Derse gözlemci olarak katılma.
11.11.2019	80'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
14.11.2019	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
18-22 Kasım 2019			Ara tatil
25.11.2019	40'	80'	Derse gözlemci olarak katılma.
27.11.2019	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
02.12.2019	80'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
03.12.2019	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
09.12.2019	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
11.12.2019	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
16.12.2019	40'	80'	Derse gözlemci olarak katılma.
20.12.2019	80'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
23.12.2019	40'	80'	Derse gözlemci olarak katılma.
24.12.2019	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
30.12.2019	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
03.01.2020	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
06.01.2020	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
07.01.2020	40'	80'	Derse gözlemci olarak katılma.
13.01.2020	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
15.01.2020	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
20-31 Ocak 2020			Yarı yıl tatili
03.02.2020	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
04.02.2020	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
10.02.2020	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
12.02.2020	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
17.02.2020	40'	80'	Derse gözlemci olarak katılma.
19.02.2020	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
24.02.2020	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
25.02.2020	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
02.03.2020	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
04.03.2020	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.
09.03.2020	40'	40'	Derse gözlemci olarak katılma.

3.5.5. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 2017 yılının ocak ayında taslak olarak hazırlanmıştır. MEB, öğrencilerden, öğretmenlerden, velilerden ve toplumun tüm bireylerinden taslak programlara ilişkin görüşlerini paylaşmalarını istemiştir. Bu talep doğrultusunda, programlara ilişkin görüş ve öneri sayısı mesaj yoluyla 184 bin olarak iletilmiştir. 2017-2018 eğitim öğretim yılında, birinci, beşinci ve dokuzuncu sınıflar için toplam 176 öğretim programı yenilenmiş ve uygulamaya geçirilmiştir. İlköğretim sınıflarında yer alan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ise 18 Ocak 2017 tarihinde yayımlanmıştır. Bu şekilde güncellenen programlar, öğrencilere daha etkili bir eğitim sunmayı hedeflemektedir.

Öğretim programlarının yenilenmesi, eğitim-öğretim sürecini genel olarak etkiler. Yenilenen öğretim programları, yeni amaçlar, kazanımlar, öğrenme alanları, değerler ve becerileri içermektedir. Bu sebeple, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı da güncellenmiş ve yenilenmiş şekliyle çalışmaya dahil edilmiştir. Öğretim programı, öğretmenlere rehberlik ederek yıl boyunca derslerin işlenişinde önemli bir rol oynar. Bu nedenle öğretmenler, yenilenen öğretim programını takip ederek derslerini planlamakta ve uygulamaktadır. Yenilenen öğretim programıyla birlikte Sosyal Bilgiler ders kitapları da yeniden yayımlanmıştır ve öğretmenlerin derslerinde kullanabileceği kaynaklar sunulmuştur. Araştırmada, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kapsamında kavram öğretiminin nasıl yer aldığı ve demokrasiyle ilgili kavramların hangi kazanım, beceri ve değerlerde yer aldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu sayede öğretim programının öğrencilerin kavramları anlamalarına ve demokrasi kavramını kazanmalarına nasıl katkı sağladığı incelenmiştir.

3.5.6. Sosyal Bilgiler Millî Eğitim Ders Kitabı (Yedinci Sınıf)

Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (SBDK), Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2019 yılında yayımlanmıştır. Gözlem sürecinde, öğretmenin derslerinde bu ders kitabından yararlandığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin de derslere başlamadan önce sıralarının üzerinde tarih ve coğrafya atlaslarının yanı sıra 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarını hazır bulduklarını gözlemlenmiştir. Bu gözlemler, öğretmenin derslerde ders kitabını temel kaynak olarak kullandığını ve öğrencilerin de ders materyallerini düzenli bir şekilde

yanlarında bulduklarını göstermektedir. Öğretmenin ders kitabını kullanması, öğretim programıyla uyumlu bir şekilde derslerin işlendiğini ve öğrencilerin kazanımları edinmelerine yardımcı olduğunu göstermektedir.

Araştırmada, öğretmenin ders esnasında ders kitabından örnekler gösterdiği, öğrencilerle birlikte kitaptaki resimleri ve fotoğrafları incelediği ve bazen öğretmenin ders kitabından öğrencilere sesli okumalar yaptırdığı belirlenmiştir. Ders kitabında “birlikte yapıyoruz” etkinliklerinin bulunduğu ve bu etkinliklerin bazen sınıfta öğretmenle birlikte yapıldığı, bazen de öğretmen tarafından ödev olarak verildiği gözlemlenmiştir. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabı, araştırma veri setine dahil edilmiş ve araştırmada bu kitap üzerinden kavram öğretimi ve demokrasiyle ilgili kavramların hangi kazanım, beceri, değer ve ünitelerde yer aldığı belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu şekilde, araştırmada ders kitabının kullanımıyla ilgili önemli gözlemler yapılmış ve öğretmenin kavram öğretimine nasıl yer verdiğini, demokrasiyle ilgili kavramların hangi bağlamlarda işlendiği incelenmiştir.

3.6. Verilerin Analizi

Veri çözümleme araştırmanın sorularına cevap bulmak için kullanılan önemli bir süreçtir. Bu süreçte veriler betimlenir ve temalar oluşturulmaya çalışılır. Araştırmacı, elde edilen verileri yorumlar ve temaları araştırmanın konusuyla ilişkilendirir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 255). Durum çalışmalarında verilerin çözümlenmesinde durum etkin bir biçimde analiz edilmelidir. Bu, durumun parçalardan oluşmuş bir sistem gibi analiz edilmesini gerektirir. Ayrıca analiz sürecinde birleştirmeyi de içermelidir (Christensen, Johnson ve Turner, 2015, s. 419). Veri çözümleme sürecinde araştırmalarda farklı yöntemler kullanılabilir. Bunlar arasında betimsel analiz ve içerik analizi önemlidir. Betimsel analiz, verilerin ayrıntılı bir şekilde betimlenmesini ve anlaşılmasını sağlar. İçerik analizi ise verilerin içeriğinin sistematik olarak analiz edilmesini ve belirli temaların ortaya çıkarılmasını amaçlar. Bu süreçler, araştırmacının elde ettiği verileri anlamak, önemli temaları belirlemek ve araştırmanın sorularına cevap bulmak için kullanılan etkili yöntemlerdir.

Araştırmada toplanan verileri açıklamak için betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde, araştırmadaki kavramsal yapının araştırma öncesinde belirlenmiştir. Betimsel analiz yaklaşımında toplanan veriler, önceden belirlenmiş temalara göre özetlenip ve yorumlanmaktadır. Veriler, araştırma sorularının belirlediği temalara göre düzenlenebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 256). Bu kapsamda araştırmada toplanan veriler “sosyal bilgiler dersinde demokrasi ile ilgili temel kavramlarının nasıl öğretildiği ve öğrencilerin demokrasi ile ilgili temel kavram yanılgılarının neler olduğuna” ilişkin araştırma sorusunun ortaya koyduğu temalara (demokrasi, özgürlük, eşitlik, adalet, hukuk, hak, egemenlik, seçim, katılım) göre düzenlenmiştir. Araştırmadaki veriler, görüşmelerden, alandaki gözlemlerden, öğretim programından ve ders kitabından elde edilmiştir ve betimsel analiz yaklaşımına göre çözümlenmiştir.

Veri analiz sürecine görüşme, gözlem, öğretim programı ve ders kitabından elde edilen verilerin düzenleme ve yönetimi ile başlanmıştır. Öncelikli olarak veri kaynakları gruplandırılarak bütünleştirilmiştir. Kodlanan veriler temalar kapsamında gruplandırılmıştır. Verilerin çözümlenmesinden önce elde edilen tüm veriler okunmuş ve bu okumalar farklı zamanlarda üç kez daha tekrarlanmıştır. Veriler, okumalar sırasında düzenlenmiş ve sınıflandırılmaya gidilmiştir. Bundan sonrası için kodlamaya geçilmiştir. Kodlar daha önceden araştırma sorusuna göre belirlenen temalarla ilişkilendirilmiştir.

3.7. Araştırmada Geçerlik ve Güvenirlik

Verilerin toplanma ve çözümlenme sürecinde araştırmanın güvenilirlik ve geçerliğin oluşması için Lincoln ve Guba (1985, s. 300) inandırıcılık, tutarlılık, aktarılabilirlik ve doğrulanabilirlik nitel araştırma literatüründe kullanılan stratejileri önermektedir. İnandırıcılığı sağlamak için araştırmacı; 2019-2020 eğitim-öğretim döneminin birinci yarı döneminde 18 hafta, ikinci yarı dönemde 6 hafta, toplamda 24 hafta araştırma ortamının içinde gözlemci olarak bulunmuştur. Araştırmacı ortamda uzun zaman bulunduğu katılımcılar araştırmacının içselleştirilmesi ve bulunduğu ortama ait olarak görülmesi sağlanmış olur. Bu durumda katılımcılar doğal davranış ve tutumlarını ortaya koyabilirler. Böylece araştırmacı katılımcılar ve araştırma ortamına yönelik gözlemler yapmıştır. Gözlemlerin bitmesinde sonra öğretmen ve gönüllü öğrencilerle görüşmeler yapmış ve veri

setini oluşturmuştur. İnanırcılık için farklı araçlarla veriler toplanmıştır. Veriler toplanırken, yapılandırılmamış gözlem, görüşme, sosyal bilgiler ders kitabı (SBDK) ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (SBDÖP) gibi farklı araçlardan yararlanılmıştır.

Araştırmada elde edilen sonuçların benzer koşullara uygulanabilmesi, araştırmanın aktarılabirliğinin sağlanmasında veriler, detaylı bir şekilde betimlenmiştir. Araştırmanın bulguları; gözlem ve SBDÖP kapsamındaki verilerin ve görüşmeden sağlanan alıntılar kullanılmıştır. Araştırmada tutarlılığı sağlanmak amacıyla araştırmadaki veri toplama araçları için uzman görüşü alınmış ve uzman dönütler kapsamında yeniden biçimlendirilmiştir. Verilerin çözümlenmesiyle oluşturulan kod ve kategoriler için uzman görüşü sağlanmıştır. Uzman dönütleri kapsamında bazı kodlar birleştirilerek sadeleştirilmiş ve yeni kategoriler oluşturulmuştur.

Araştırmanın doğrulanabilirliğinin ortaya konması, verilerin tarafsız bir bakış açısıyla toplandığını göstermek amacıyla her bir derse ait gözlem notları tutulmuş ve gözlem sırasında sınıfta işlenen derslerde öğretmen ve öğrencilere yönelik verilerin kayba uğramamasına dikkat edilmiştir. Araştırmacı veri toplama sürecinde yorum yapmaktan uzak durmuştur. Öğretmen ve öğrenci görüşmeleri ses kaydına alınmış ve 21 ses kaydı veri kapsamında düzenlenmiştir. Araştırmanın güvenilirliği için, analiz sürecinde bir eş gözlemciyle çalışılmıştır. Ses kayıtları uzman bir kişi tarafından dinlenip incelenmiş, bu kayıtların dökümleri hazırlanmıştır. Araştırma verileri, uzmanın görüşüne sunulmuş ve araştırma süreci detaylı bir şekilde aktarılmıştır.

3.8. Araştırma Etiği

Araştırmanın etik kurallara uygun bir şekilde yapılabilmesi için gerekli izinler alınmıştır. Bu bağlamda, araştırma için öncelikle Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'na başvuru yapılarak, etik kurul izin belgesi alınmıştır. Araştırmanın gerçekleştirileceği Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne başvuru yapılarak, araştırma izni talep edilmiş ve izin belgesi sağlanmıştır. Bu izin belgesi, araştırmanın ilgili okullarda yürütülmesine olanak sağlamıştır. Araştırma izin belgesinin (EK-1 ve EK-2) alınmasından sonra araştırmaya başlanmıştır. Bu aşamada araştırmacı, izin belgesinde belirtilen prosedürleri ve etik kuralları takip etmiştir. İzin belgesi, araştırmanın

yapılması için resmi izin ve onay sağladığından, araştırmacı çalışmasını bu belgeye dayanarak gerçekleştirmiştir. Bu süreçte araştırmacı, bilimsel araştırma etiğine uygun hareket etmiş ve gerekli izinleri alarak araştırmanın yapılmasını sağlamıştır. Bu izinlerin alınması, araştırmanın etik kurallara uygun şekilde yürütülmesini ve katılımcıların haklarının korunmasını sağlamaktadır.

Araştırmanın yapılabilmesi için öğrenciler, öğretmenler ve velilerden gönüllü katılım formu veya izin formu imzalanması istenmiştir. Araştırmada, öğrenciler için gönüllü katılım formu (EK-8), veliler için veli izin formu (EK-9) ve öğretmenler için öğretmen gönüllü katılım formu (EK-10) oluşturulmuştur. Covid-19 pandemisi sürecinde sağlık tedbirleri kapsamında, öğrenciler, veliler ve öğretmenler tarafından imzalanan gönüllü katılım formları elektronik posta yoluyla araştırmacıya gönderilmiştir. Bu şekilde, fiziksel temasın azaltılması ve sosyal mesafenin korunması amacıyla sağlık önlemlerine uygun bir şekilde veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir. Formlar tarayıcıdan geçirilerek dijital bir formatta araştırmacıya iletilmiştir. Bu yöntem, araştırma sürecinin devam etmesini sağlamış ve katılımcıların sağlığını koruyarak veri toplama sürecini güvenli hale getirmiştir. İmza formlarının alınmasının ardından gözlemlere başlanmıştır. Bu süreçte araştırmacı, katılımcıların gönüllü katılımını sağlamak ve etik kurallara uygun hareket etmek için bu imza formlarını kullanmıştır.

Araştırmanın etik kurallara uygunluğunu sağlamak amacıyla çeşitli önlemler alınmıştır. Bu önlemler şunları içermektedir:

- Araştırmada yer alan katılımcılar için kod isimler kullanılmış ve gerçek isimler gizli tutulmuştur. Bu sayede katılımcıların kimlikleri korunmuş ve gizlilikleri sağlanmıştır.
- Araştırma yapılan okulun ismi de gizli tutulmuştur. Bu şekilde okulun kimliği ve yer bilgisi paylaşılmamış ve kurumun gizliliği korunmuştur.
- Verilerin toplanması ve çözümlenmesi sürecinde araştırmacı, verilere sadık kalmış ve doğru olmayan ifadelerden kaçınmıştır.

Bu etik önlemler, araştırmada yer alan katılımcıların haklarını korumak, gizliliklerini sağlamak ve doğru verilere dayalı sonuçlar elde etmek amacıyla uygulanmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın verileri analiz edilerek, “demokrasi, özgürlük, hak, eşitlik, adalet, hukuk, egemenlik, seçim ve katılım” kavramlarıyla ilgili elde edilen bulgular sunulmuştur. Her bir kavramın açıklaması altında, öğrencilerin kavramlara yönelik algıları, öğretmenlerin algıları ve uygulamaları bütüncül bir şekilde ele alınmıştır.

4.1. Demokrasi Kavramı

Demokrasi kavramıyla ilgili öğrenci ve öğretmen görüşlerini, deneyimlerini ortaya koymak amacıyla görüşmeler, gözlemler ve kelime ilişkilendirme testleri kullanılarak toplanan veriler analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

4.1.1. Öğrencilerin demokrasi kavramına yönelik algıları

Ders gözlemlerine başlamadan önce, öğrencilerin demokrasi kavramına yönelik bilişsel alt yapıları, kelime ilişkilendirme testi (KİT) kullanılarak belirlenmiştir. Tablo 4.1’de, demokrasi kavramıyla ilgili kelime ilişkilendirme testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4.1. *Demokrasi kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri*

Şube/ Öğrenci sayısı	Yönetim sistemiyle ilgili kavramlar	Siyasi değerlerle ilgili kavramlar	Hukukla ilgili kavramlar
A (31)	Seçim (6) Oy (4) Cumhurbaşkanı (2) Aday (1) Yönetim (1) Halk oylaması (1) Meclis (1) Parti (1)	Adalet (12) Eşitlik (12) Hak (9) Özgürlük (5) İnsan hakları (3)	Hukuk (2) Kanun (1) Yasa (1)
B (32)	Türkiye (20) Cumhuriyet (7) Devlet (5) Seçim (5) Halk (4) Yönetim (3) Oy (3) Meclis (2) Başkan (2) Katılım (1)	Adalet (21) Eşitlik (20) Hak (7) Özgürlük (7)	Hukuk (7) Kurallar (3) Mahkeme (1) Yargı (1)

Tablo 4.1, iki öğrenci grubu olan A ve B şubelerinin “demokrasi” kavramını nasıl ilişkilendirdiğini ve bu ilişkilendirmelerin kategorilere ayrıldığını göstermektedir. Her iki grup da demokrasiyi benzer bir şekilde anlamlandırmaktadır. Öğrencilerin “demokrasi” ile ilişkilendirdikleri kelimeler üç farklı kategoriye ayrılmaktadır. İlk iki kategori, “yönetim sistemiyle ilgili kavramlar” ve “siyasi değerlerle ilgili kavramlar” olarak adlandırılmaktadır. Bu kategoriler, doğru ilişkilendirmelerin büyük bir çoğunluğunu içermektedir. Öğrencilerin, demokrasiyi genellikle bir yönetim biçimi olarak ve siyasi değerlerle ilişkilendirdikleri belirlenmiştir. Ancak üçüncü kategori olan “hukukla ilgili kavramlar” bölümünde, yanlış ilişkilendirmeler tespit edilmiştir.

A ve B grubundaki öğrenciler “demokrasi” kavramına ilişkin en çok ilişkilendirmeyi “siyasi değerlerle ilgili kavramlar” kategorisinde “adalet, eşitlik, hak, özgürlük” gibi kelimelerle ilişkilendirme yaptıkları tespit edilmiştir. “Yönetim sistemiyle ilgili kavramlar” kategorisinde ise “seçim, oy, cumhurbaşkanı, aday, yönetim, halk oylaması, meclis, parti” gibi kelimelerle ilişkilendirme yaptıkları belirlenmiştir. Her iki kategoride de B grubundaki öğrencilerin A grubundakilere göre demokrasi kavramına daha fazla kelimeyle ilişkilendirme yaptığı görülmüştür.

Görüşme sırasında öğrencilere “Demokrasi ne demektir?” sorusu sorulmuş ve demokrasiyi tanımlamaları istenmiştir. Öğrencilerin demokrasi hakkındaki tanımları, Tablo 4.2’de özetlenmiştir.

Tablo 4.2. *Demokrasi kavramının tanımına ilişkin öğrenci cevapları*

Kategoriler	Tanımlar	Cevap sayısı (A)	Cevap sayısı (B)
Demokrasinin genel tanımı	Demokrasi, halkın kendini yönetecek kişiyi seçmesi ve tüm insanların kanunlar önünde eşit olduğu bir yönetim biçimidir.	–	2
Yönetim biçimi	Demokrasi, ülkemizin kullandığı bir yönetim biçimidir.	1	1
Seçim yapma	Demokrasi, halkın seçim yapmasıdır.	6	7
Açıklama yok	–	2	1

Tablo 4.2 incelendiğinde, sadece iki öğrencinin demokrasiyi doğru bir şekilde “Halkın kendini yönetecek kişiyi seçmesi ve tüm insanların kanunlar önünde eşit olduğu bir yönetim biçimi” şeklinde tanımlayabildiği görülmektedir. Diğer on beş öğrencinin demokrasi tanımına ilişkin verdiği cevaplar tabloda yer almaktadır. Çoğu öğrencinin demokrasi kavramını “seçim yapma ve yönetim biçimi” kategorilerinde eksik bir şekilde anladığı tespit edilmiştir.

Demokrasinin tanımı sorulduğunda, öğrenciler genellikle “seçim yapma” kategorisinde “Demokrasi, halkın seçim yapmasıdır” şeklinde bir tanım yapmışlardır. Örneğin, Hayat adlı öğrenci, “Demokrasi bir ülkede halkın oy kullanabilmesi anlamına gelir. Türkiye’de başkanların seçimi oy ile yapılır ve sınıf başkanlığı seçimi de oy kullanılarak yapılır” şeklinde görüş bildirmiştir. Bazı öğrenciler ise demokrasiyi tanımlarken ülkemizden örnekler vermişlerdir. Örneğin, Zeliha adlı öğrenci, “Demokrasi, ülkemizin kullandığı bir yönetim biçimidir” şeklinde ifade etmiştir, bu da “yönetim biçimi” kategorisindedir. Son olarak, üç öğrenci açık uçlu soruya demokrasinin tanımıyla ilgili bir yanıt verememiştir.

Araştırmada öğrencilerin algıları değerlendirildiğinde, demokrasi kavramına ilişkin “yönetim sistemiyle ilgili kavramlar ve siyasi değerlerle ilgili kavramlar” kategorilerinde doğru ilişkilendirmeler; “hukukla ilgili kavramlar” kategorisinde ise yanlış ilişkilendirmeler yaptıkları görülmüştür. Demokrasi kavramını “adalet, eşitlik, hak, özgürlük, insan hakları” gibi kelimelerle ilişkilendirdikleri belirlenmiştir. Öğrencilerin çoğu, demokrasi kavramını “ülkemizin kullandığı bir yönetim biçimi” olarak tanımlarken bazılarının da “halkın seçim yapması” olarak tanımladıkları belirlenmiştir. Öğrencilerin demokrasi kavramını seçim yapma ve yönetim biçimi olarak tanımlamaları, kavramı tek bir özelliğiyle eksik kavramsallaştırdıkları anlaşılmaktadır.

4.1.2. Öğretmenin demokrasi kavramına ilişkin algı ve uygulamaları

Sosyal bilgiler öğretmeniyle yapılan görüşmeler ve ders gözlemleri, öğretmenin demokrasi kavramına ilişkin algılarını ve uygulamalarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Aşağıda, öğretmenin demokrasi kavramına yönelik algı ve uygulamaları alıntılarla birlikte ifade edilmiştir:

Öğretmen, demokrasi kavramını “halkın egemenliğine dayanan bir sistem” şeklinde teknik bir tanım olarak açıklamıştır. Öğretmenin demokrasi tanımı, ders kitabındaki demokrasi tanımıyla benzerlik göstermektedir (Görsel 4.1).

DEMOKRASİNİN TARİHTEKİ YOLCULUĞU

Toplum hayatında demokrasinin varlığı neden önemlidir? Açıklayınız.

Demokrasi, halkın egemenliğine dayanan bir yönetim şekli olarak tanımlanır. Bir başka tanıma göre ise demokrasi, insanın sırf insan olması nedeniyle sahip olduğu hak ve hürriyetlerini kullanmasına imkân tanıyan bir yönetim şeklidir. Mustafa Kemal Atatürk ise Vatandaş için Medeni Bilgiler adlı kitabında demokrasiyi şu şekilde açıklamaktadır:

“Demokrasi temeline dayalı hükümetlerde egemenlik; halka, halkın çoğunluğuna aittir. Demokrasi ilkesi egemenliğin millette olduğunu, başka yerde olmayacağını gerekli bulur. Bu bakımdan demokrasi ilkesi, siyasi kuvvetin, egemenliğin kaynağına ve yasallığına değinmektedir.”

Atatürk, *Medeni Bilgiler*, s. 52

Görsel 6. 1: Seçim Sandığı

Görsel 4.1. 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında demokrasi kavramı (MEB, 2019)

Ders gözlemleri sırasında öğretmenin dersleri işlerken ders kitabını kullandığı gözlemlenmiştir. Ders kitabında, Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda bulunan “Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkıları açıklar” kazanımı çerçevesinde Atatürk’ün demokrasiye dair görüşleri de açıklanmaktadır. Atatürk’ün, demokrasiyi sadece bir yönetim biçimi olarak görmediği ve demokrasinin uygulanması gerektiğini savunduğu ifade edilmektedir. Ona göre demokrasi, sadece devlet yönetiminde değil, toplumun her alanında eşitlik, özgürlük ve insan haklarıyla birlikte hayata geçirilmelidir. Ders kitabında, Atatürk’ün demokrasinin bir yönetim biçimi olarak uygulanmasının yanı sıra toplumsal hayatta da uygulanmasına ilişkin görüşleri şu şekilde açıklanmıştır:

Mustafa Kemal Atatürk, hayatı boyunca demokrasinin gelişmesi için çaba göstermiştir. Demokrasinin sadece ülke yönetimi ve siyasette uygulanmasının yeterli olmayacağını savunan Mustafa Kemal Atatürk, insan hak ve özgürlüklerinin toplumun her kesimine eşit şekilde uygulanması gerektiğini savunmuştur.

Öğretmen, “Demokrasi, başkalarının haklarına saygı göstermek demektir çünkü demokrasi bir yaşam tarzıdır” diyerek demokrasinin sadece bir yönetim biçimi olmadığını vurgulamıştır. Bu tanım, ders kitabındaki demokrasi tanımıyla benzerlik gösterirken öğrencilerin demokrasiyi sadece bir yönetim biçimi olarak algılamalarından ayrılmaktadır.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’ndaki “Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar” 7. sınıf kazanımı kapsamında ders kitabında, “demokratik hayat” ünitesinde demokrasi kavramının kökeninden ve demokrasi kavramını ilk kullanan Atinalılardan bahsedilmiştir. Demokrasinin günümüze gelinceye kadar geçirdiği aşamaları Dünya ve Türkiye açısından konu edinmiştir.

Öğretmen de “Sosyal bilgiler dersinde demokrasi kavramını nasıl ele alıyorsunuz?” sorusuna demokrasi kavramının öncelikle sözlük anlamını daha sonra onunla ilişkili kavramları birlikte ele aldığını belirtmiştir. Öğretmen demokrasi kavramını nasıl açıkladığını şöyle ifade etmiştir:

İlk önce Grekçe sözcüğü bölüyoruz. Demos ve Kratos. Ondan sonra işte halk ve yönetim. Ondan sonra bu teknik tanımdan sonra demokrasinin ilkeleri üzerinde duruyoruz. Tanımı yaparken temel ilkeleri eşitlik, özgürlük, bağımsızlık, siyasi partiler, anayasa gibi kavramları da veriyoruz. Haliyle tanım da bu şekilde ortaya çıkıyor.

Demokrasi kavramına, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (SBDÖP)’nda özel amaçlarda öğrencilerin; “İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri” kapsamında yer verilmiştir (Görsel, 4.2). Ayrıca SBDÖP’nin uygulamadaki dikkat edilmesi gerekenler bölümünde “Sosyal bilgiler öğrenme alanlarının içinde olan demokrasi konularının bütünleştirilmiş olarak ele alınması ve konuların disiplinler arası yaklaşımla işlenmesi” gerektiği vurgulanmıştır.

Kadınların Cumhuriyet Dönemi'nde elde ettiği ekonomik, sosyal ve siyasal hakların demokrasinin gelişmesine katkısı nelerdir? Tartışınız.

Görsel 4.2. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı'nda demokrasi kavramı (MEB, 2019)

Demokrasi kavramının derste nasıl ele alındığı konusunda öğrencilerden de benzer yanıtlar gelmiştir. Demokrasiyi “Bir ülkede halkın oy verebilmesi”, şeklinde tanımlayan öğrencilerden biri olan Hayat'ın, “Demokrasinin gelişiminde, Demos ve Kratos'u öğrenmiştik, halk ve yönetmek” ifadesi öğretmenle yapılan görüşme bulgularını desteklemektedir. Öğretmen aynı zamanda sosyal bilgiler dersinde demokrasi kavramını belirli bir zaman diliminde işlemediğini, tüm ilişkili ünitelerde yer vererek ilişkilendirdiğini söylemiştir. Öğretmenin demokrasi kavramını, dersinin farklı zamanlarında uyguladığına ilişkin görüşleri şöyledir:

Senenin başı, ortası, sonu hiç fark etmiyor. Sene içerisinde her derse mümkün olduğu kadar yayıyorum. İşlediğim konunun da bir önemi yok. Osmanlı tarihi işliyorsam da mutlaka giriyor içine, Selçuklu işliyorsan da giriyor, tarihle ilgili pek çok konuda giriyor. Belki coğrafya ile ilgili konularda girmiyor. Dağ nedir, plato nedir tanımlarken demokrasiye gerek yok. Eğer coğrafya işliyorsam da çocuklar söz hakkı alırken demokratik kurallara uyararak derse katılıyorlar.

Öğretmenin bu ifadesi kapsamında görüşmeden elde edilen bulguların gözlemlerden elde edilen bulguları desteklediği belirlenmiştir. Gözlemler sırasında öğretmenin farklı ünite ve konularda demokrasi kavramıyla ilgili açıklamalarda bulunduğu belirlenmiştir. Sosyal bilgiler ders kitabında (SBDK), “demokrasi” kavramına ilk olarak “Türk tarihinde yolculuk” ünitesinde, demokrasi kavramının tüm dünyaya Fransız İhtilali ile yayılmış olduğuna değinilmiştir. Daha sonrasında “demokratik hayat” ünitesinde demokrasi kavramı “Halkın

egemenliğine dayanan bir yönetim şekli” olarak tanımlanırken ders kitabında bu kavram için başka bir tanımda “demokrasi, insanın sırf insan olması nedeniyle sahip olduğu hak ve hürriyetlerini kullanmasına imkân tanıyan bir yönetim şekli” olarak yer verilmiştir (Görsel 4.1). Öğretmen, A şubesindeki 16.10.2019 tarihli gözlemde “Türk tarihinde yolculuk” ünitesinde “Avrupa’daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti’ni değişime zorlayan süreçleri kavrar” kazanımını ile Fransız İhtilali’ni demokrasi kavramı ile ilişkilendirerek şöyle vermiştir:

Şehirde yaşayıp ticaretle zenginleşen sınıf, bunlar çok özel imtiyazlardan çok özel ayrıcalıklardan yararlanıyorlar ve şunu söyleyeyim burjuva olmak çok büyük entelektüel birikimi gerektirir çocuklar. Fransız İhtilali'ne yol açan burjuvadır. Bugün bildiğimiz demokrasinin anayasa, siyasi parti, eşitlik, özgürlük gibi kavramları ortaya çıkartan burjuva hareketidir (Gözlem Kaydı, 16.10.2019).

Öğretmen, sosyal bilgiler dersinde aydınlanma çağını anlatırken Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluş yılları ile ilişkilendirerek ele almıştır. Ayrıca demokrasi ve demokrasinin alt kavramlarına yer vermiştir. Öğretmen B şubesinde 25.02.2020 tarihli gözlemde “zaman içinde bilim” ünitesinde “XV-XX. yüzyıllar arasında Avrupa’da yaşanan gelişmelerin günümüz bilimsel birikiminin oluşmasına etkisini analiz eder” ve “Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir” kazanımlarında demokrasi ile aydınlanma çağını şöyle ilişkilendirmiştir.

Arkadaşlar! Rousseau, Voltaire, Montesquieu, Fransız aydınlanmacı bu üçü. Mustafa Kemal der ki benim biyolojik babam Ali Rıza efendidir, fikir babalarım Rousseau, Voltaire, Montesquieu’dür. Mustafa Kemal bu düşünürlerinin eserlerini okur. Hak, hukuk, adalet, eşitlik, özgürlük, milliyetçilik çok etkilenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’ni kurmuştur. Cumhuriyet, demokrasi, anayasa, siyasi partiler bu kavramlar bu düşünülen eserlerinden ortaya çıkmıştır. Bugün demokrasi adına bildiğimiz her şeyi ortaya çıkartan ilkeler, Fransız İhtilalidir. Fransız İhtilaline yol açan aydınları görüyorsunuz şu anda (Gözlem Kaydı, 25.02.2020).

Öğretmen, demokrasinin sadece sosyal bilgiler dersinin konusu olmadığını, toplumun tümünün uygulaması gerektiği görüşünü savunmuştur. Ayrıca öğretmen demokrasi kavramına derslerinde sadece sosyal bilgiler öğretmeninin değil, diğer branşlardaki öğretmenlerin de yer vermesi gerektiğini dile getirmiştir. Örneğin bir matematik öğretmenin de derste demokrasi kavramını vermesi gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Matematik çok zor ve korkutucu bir derstir ve çocuğun anlamadığı bir soruyu anında öğretmenine sorabilme özgürlüğünü bulması gerekir. İşte bu, demokrasidir.”

Öğretmen derslerinde demokrasi kavramını sınıf içi günlük yaşam uygulamaları ile ilişkilendirerek de vermektedir. Örneğin 13.01.2020 günü B şubesinde yapılan gözlemlerde öğretmenin dersinde öğrenciler fotoğraf çekimi için bir alt kata iniyorlar. Fotoğraf çekimi bittikten sonra sınıflarına geri dönüyorlar. Öğretmen, dersine kaldığı yerden devam ederken diğer öğrencilerin fotoğraf çekirmek için alt kata inerken koridordan gelen sesleri ve gürültüleri duyuluyor. Öğretmen, sınıfın kapısını açarak koridordaki öğrencileri sessiz olmaları konusunda uyarıyor ve sonrasında dersine dönerek kendi sınıfındaki öğrencilere başkasının haklarına saygılı olma konusunda aşağıdaki açıklamayı yaptığı görülmüştür:

Evet size teşekkür ederim. Terbiyeli indiniz, terbiyeli çıktınız. Ama bu değil mi? Demokratik toplumlar başlarına bir çoban istemez dimi çocuklar! Uygur toplumlar, yapılması gerekeni bilir. Bu kadar basit değil mi arkadaşlar? Yani birinin çıkıp bağırmasına gerek var mı? Sizin göreviniz, düzeni bozmadan diğer sınıflardaki arkadaşlarınızın haklarına saygılı olarak kimseyi rahatsız etmeden aşağı inmek (Gözlem Kaydı, 13.01.2020).

Gözlemler sırasında, öğretmenin sınıf öğretmenliği yaptığı B şubesinde öğrenciler demokrasi kavramını daha çok seçimle ilişkilendirmişlerdir. Bunun nedenlerinden biri öğretmenin sınıfta yaptığı sınıf başkanı seçme uygulamasından kaynaklandığı söylenebilir. Öğretmenin sınıf öğretmenliğini yaptığı B şubesinde her ay bir sınıf başkanı ve yardımcısı seçimleri yapılıyor. Seçimi öğrenciler, öğretmen sınıfta yokken kendileri ay sonundaki son derste yapıyorlar. En çok oy alan iki kişi sınıf başkanı ve yardımcısı olarak seçiliyor. Öğretmenin B şubesindeki bu uygulamasının, öğrencinin demokrasi kavramını daha çok seçim yapma olarak tanımlamasına katkı sağladığı söylenebilir. Öğrencilerin sınıf başkanlığı seçimi uygulamasına ilişkin görüşlerinden örnekler şöyledir:

Demokrasi, halkın seçime katılması. Bizim okulda seçim yaptığımız gibi seçimle başkan seçilmesi. (Nazmi)

Mesela biz bizi yönetecek kişiyi seçiyoruz ya bence demokratik bir uygulama. Biz okulda da başkanlık seçimleri yapıyoruz. Okul temsilciliği de seçimle yapılıyor. (Özer)

Demokrasi yani herkesin mesela biz sınıfta yapıyoruz. Herkesin katıldığı halkın seçtiği bir oylama şekli demektir. Sınıfta sınıf başkanı seçmemiz, cumhurbaşkanını seçmek gibi muhtarlığın seçilmesi. (Miray)

Demokrasi, halkın seçime katılması. Seçimlerde halkın söz sahibi olması, bizim okulda seçim yaptığımız gibi seçimle başkan seçilmesi. (Engin)

Sınıf başkanlığı seçimlerinde herkesin oy kullanması. (Murat)

Öğretmen, demokrasi kavramının sadece sosyal bilgiler dersinin konusu olmadığını ifade etmektedir. “Anne babaların, bütün toplumun uygulaması gerek. Yani Sosyal Bilgiler dersi ders olarak kalmamalı topluma da yayılmalı.” Öğretmenin bu görüşlerini, demokrasi kavramını doğru tanımlayan öğrencilerden ikisi “Demokratik bir uygulamaya örnekler verebilir misiniz?” sorusuna verdikleri cevaplarla desteklemektedirler. Öğrencilerden Canan ve Nazmi’nin ailedeki demokratik uygulamalara ilişkin verdikleri örnekler şöyledir.

Ailede bir karar alınacak ikiye bir oyla mesela ben ve annem istiyoruz, babam istemiyor. O zaman demokratik bir şekilde olduğu için çokluğun istediği şey yapılır. Yine verdiğim örnekten gideyim. Ben tatile çıkmak istiyorum, annem de istiyor bunu ama babam istemiyor. 2'ye 1 oyla biz, istediğimiz için demokratik bir davranışla tatile gideriz. (Canan)

Ailede bir karar alınırken ortak fikirlerin alınması, demokratik bir uygulamadır. (Nazmi)

Araştırmada öğretmenin algı ve uygulamaları değerlendirildiğinde, demokrasiyi hem bir yönetim biçimi olarak hem de bir yaşam biçimi olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamaları, eğitim-öğretim sürecinde farklı zamanlarda ve konularda derslerine dahil etmek suretiyle öğrencilere aktarmaktadır. Ayrıca öğretmen, diğer derslerin öğretmenlerinden de demokrasi kavramına, derslerinde yer vermelerini desteklemektedir. Öğretmen, sınıf içinde öğrencilerin günlük yaşamlarında demokrasiyi uygulamaya yönelik uygun ortamlar yaratmaktadır. Bu yaklaşım, bazı öğrencilerin demokrasiyi sadece bir yönetim biçimi olmaktan öte bir yaşam tarzı olarak algılamalarına etkide bulunmaktadır. Bu öğrenciler, sınıf başkanlığı seçimi, okul temsilcisi seçimi, söz isteme hakkı için parmak kaldırma gibi örneklerle demokrasiyi bir yaşam tarzı olarak algılamakta ve öğretmenin algısıyla benzerlik göstermektedir.

SBDÖP’de, “demokrasi” kavramı ilk olarak altıncı sınıfta “Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır” ve “Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar” kazanımlarıyla ‘etkin vatandaşlık’ öğrenme alanında yer almaktadır. Yedinci sınıfta ise yine ‘etkin vatandaşlık’ öğrenme alanında üç kazanım dahilinde demokrasi kavramına yer verilmektedir. Bu kazanımlar, “Atatürk’ün Türk

demokrasinin gelişimine katkıları açıklar”, “Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder” ve “Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar”

Tablo 4.3. *Demokrasi kavramına ilişkin kazanımlar*

Sınıf	Kazanımlar / Öğrenme alanları
4. sınıf	–
5. sınıf	–
6. sınıf	Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır. (Etkin vatandaşlık) Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar. (Etkin vatandaşlık)
7. sınıf	Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkıları açıklar. (Etkin vatandaşlık) Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder. (Etkin vatandaşlık) Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar. (Etkin vatandaşlık)

SBDÖP’de, “demokrasi” kavramına ilişkin kazanımlara 6. ve 7. sınıfta yer verilirken 4. ve 5. sınıftaki kazanımlarda “demokrasi” kavramı bulunmamaktadır. “Demokrasi” kavramına 6. sınıf kazanımlarında, ‘farklı yönetim biçimlerini karşılaştırma ve toplumsal hayattaki önemi’ olarak yer verilmiştir. “Demokrasi” kavramına 7. sınıfta ise ‘dünyada ortaya çıkışı ve gelişim evreleri, Türkiye’de gelişimi ve uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunlar’ olarak yer verilmiştir.

Araştırmada öğretim programı ve ders kitabı değerlendirildiğinde, öğretim programında 4. ve 5. sınıftaki kazanımlarda “demokrasi” kavramı bulunmazken 6. ve 7. sınıfta beş kazanımda demokrasi kavramına yer verilmiştir. Demokrasi kavramına ilişkin 7. sınıf kazanımlarının üçü de “etkin vatandaşlık” öğrenme alanında demokrasinin ortaya çıkışı, gelişim evreleri, günümüzde ifade ettiği anlamları demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları ve Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkıları olarak yer verilmiştir. Demokrasi kavramına ders kitabında öğretim programındaki kazanımlar doğrultusunda yer verilmiştir.

Araştırma sonucuna göre öğrencilerin demokrasi kavramını algımlarken “yönetim sistemiyle ilgili kavramlar ve siyasi değerlerle ilgili kavramlar” kategorilerinde doğru ilişkilendirmeler yapabildikleri ancak “hukukla ilgili kavramlar” kategorisinde yanlış ilişkilendirmeler yaptıkları görülmüştür. Öğrenciler demokrasiyi “adalet, eşitlik, hak, özgürlük, insan hakları” gibi kavramlarla ilişkilendirmişlerdir. Demokrasiyi çoğunlukla “ülkeminin kullandığı bir yönetim biçimi” olarak veya “halkın seçim yapması” olarak tanımlamışlardır. Ancak bu tanımlamalar, demokrasi kavramını sadece bir özelliğiyle eksik kavramsallaştırdıklarını göstermektedir. Öğretmenin algı ve uygulamaları incelendiğinde, demokrasi kavramını “halkın egemenliğine dayanan yönetim sistemi ve aynı zamanda başkasının haklarına saygılı olan bir yaşam biçimi” olarak algıladığı tespit edilmiştir. Öğretmen, demokrasinin tanımını “demokrasi yaşam biçimidir” şeklinde yaparak, sosyal bilgiler derslerinde demokrasiyi belli bir zaman ve ünite kapsamı olmadan her zaman ders konusu yapabildiğini düşünmektedir. Bu doğrultuda öğretmenin sınıfta demokrasiyi pekiştirmek için çeşitli uygulamalara yer verdiği görülmüştür. Örneğin, öğrencilerin sınıf başkanlığı seçimleri yapması, ders sırasında tüm öğrencileri derse dahil etmek için her dersinde soru-cevap yöntemini kullanması, öğrencilerin zaruri ihtiyaçları için öğretmenden izin almadan sınıftan çıkabilmeleri, ders sırasında yiyecek-içecek tüketmelerine izin vermesi gibi.

Araştırmada öğretim programı ve ders kitabı da değerlendirilmiştir. Demokrasi kavramı, öğretim programında 4. ve 5. sınıftaki kazanımlarda yer almazken, 6. ve 7. sınıfta beş kazanıma yer verilmiştir. Bu kazanımlar genellikle demokrasinin ortaya çıkışı, gelişim evreleri, günümüzde ifade ettiği anlamlar, demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunlar ve Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkıları üzerine odaklanmaktadır. Ders kitabında da öğretim programındaki kazanımlar doğrultusunda demokrasi kavramına yer verildiği belirlenmiştir. Sonuç olarak, araştırma demokrasi kavramının öğrenciler arasında farklı algılanabildiğini ve eksik kavramsallaştırılabildiğini ortaya koymuştur. Öğretmenin demokrasiyi kapsamlı bir şekilde tanımladığı ve derslerinde demokrasiyi pekiştirmek için çeşitli uygulamalara yer verdiği görülmüştür. Ayrıca, öğretim programı ve ders kitabının demokrasi kavramını öğrencilere anlatmada uygun içeriklere sahip olduğu belirlenmiştir.

4.2. Özgürlük Kavramı

Özgürlük kavramıyla ilgili öğrenci ve öğretmen görüşlerini, deneyimlerini ortaya koymak amacıyla görüşmeler, gözlemler ve kelime ilişkilendirme testleri kullanılarak toplanan veriler analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

4.2.1. Öğrencilerin özgürlük kavramına yönelik algıları

Ders gözlemlerine başlamadan önce, öğrencilerin özgürlük kavramına yönelik bilişsel alt yapıları, kelime ilişkilendirme testi (KİT) kullanılarak belirlenmiştir. Tablo 4.4'te, özgürlük kavramıyla ilgili kelime ilişkilendirme testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4.4. *Özgürlük kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri*

Şube/Öğrenci Sayısı	Bağımsızlık	Hukuki Haklar	Bireysel Haklar	Siyasi Haklar
A (31)	–	Hak (11) İnsan hakları (2)	Yaşam (8) Düşünme (6) Konuşma (3) Eğitim (2) Sanat (2) Seyahat (2) Basın (2)	Seçim (2) Eşitlik (2) Demokrasi (1) Oy (1)
B (32)	Bayrak (3) Halk (2) Bağımsızlık (2) Toprak (1) Vatan (1) Millet (1) Ülke (1)	Hak (16) Adalet (8) Çocuk hakları (7) Hukuk (2) Kadın hakları (1) Anayasal (1) Kurallar (1)	Yaşam (14) İnsan (5) Din (1)	Eşitlik (6) Demokrasi (2) Cumhuriyet (2) Seçim (1) Seçme (1)

Tablo 4.4, farklı kelime ilişkilendirme kategorilerinin sıklıklarını özetlemektedir. Bu tabloda A ve B gruplarındaki öğrencilerin özgürlük kavramını ilişkilendirme çerçeveleri arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Özgürlük kavramına yönelik kelime ilişkilendirmeleri, B grubu için dört kategoriden, A grubu için ise üç kategoriden oluşmaktadır. Bu kategoriler arasında “hukuki haklar, bireysel haklar ve siyasi haklar” kategorileri doğru ilişkilendirmelerin yapıldığı kategorilerdir. Diğer yandan, “bağımsızlık” kategorisi ise yanlış ilişkilendirmelerin olduğu bir kategoridir. B grubundaki bazı

öğrencilerin, özgürlük kavramını “bağımsızlık” kategorisindeki vatan, millet, bayrak, toprak gibi kelimelerle ilişkilendirerek yanlış bir kavramsallaştırma yaptıkları tespit edilmiştir.

A grubundaki öğrencilerin, özgürlük kavramında en çok ilişkilendirmeyi “bireysel haklar” kategorisinde gerçekleştirdikleri belirlenmiştir. Bu kategorideki ilişkilendirmelerde “yaşam, düşünme, konuşma, eğitim” gibi kelimeler ön plana çıkmaktadır. Buna karşılık B grubundaki öğrencilerin özgürlük kavramında en çok ilişkilendirmeyi “hukuki haklar” kategorisinde yaptıkları belirlenmiştir. Bu kategorideki ilişkilendirmelerde ise “hak, adalet, çocuk hakları” gibi kelimeler öne çıkmaktadır. Ayrıca B grubundaki öğrencilerin A grubundaki öğrencilere kıyasla özgürlük kavramıyla daha fazla kelimeyi ilişkilendirdikleri tespit edilmiştir.

Görüşme sırasında öğrencilere “Özgürlük ne demektir?” sorusu sorulmuş ve özgürlüğü tanımlamaları istenmiştir. Öğrencilerin özgürlük hakkındaki tanımları, Tablo 4.5’te özetlenmiştir.

Tablo 4.5. *Özgürlük kavramının tanımına ilişkin öğrenci cevapları*

Kategoriler	Tanımlar	Cevap sayısı (A)	Cevap sayısı (B)
İstedğini yapabilme	Özgürlük, bir kişinin başkalarının haklarını kısıtlamadan istediğini yapabilmesidir.	9	11

Tablo 4.5 incelendiğinde, öğrencilerin özgürlük kavramının tanımını “istediğini yapabilme” kategorisinde doğru bir şekilde ifade ettikleri gözlemlenmiştir. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde, “özgür bir insanın nelere sahip olduğu” sorulduğunda, bazı öğrencilerin “düşünce ve ifade özgürlüğü” ile “yerleşme ve seyahat özgürlüğü” gibi örnekler verdiği belirlenmiştir. Öğrencilerin özgür bir insanla ilgili verdiği örnekler arasında şunlar bulunmaktadır:

Özgür bir insan, düşünme hakkı böyle konuşma, istediğini söyleyebilme. (Furkan)

Özgür bir insan, gezilmeye sahiptir. (Elif)

Özgür bir insan, istediği gibi seyahat etme hakkına sahiptir. (Miraç)

Özgür bir insan, istediği gibi gezebilir, istediği oyunu oynayabilir. (Kerem)

Özgür bir insan, dışarıda başkalarına zarar vermeden istediği gibi gezebilir, bir yerlere gidebilir sonrasında istediği gibi alışveriş yapabilir yemek yiyebilir yani bazı hakları da var özgürlüklerin.

(Canan)

Özgür bir insan, istediği şekilde seyahat edebilir. (Hazel)

Mesela sınıfta düşüncelerimizi ifade etme özgürlüğünüz var. Aile içinde alınan kararlarda çocukların da kendi fikrini söyleme özgürlüğü vardır. (Miray)

Mesela kendi başıma kısıtlanmadan seçimde oy kullanmam. (Nazmi)

Görüşmeler sırasında bazı öğrenciler, “özgür bir insanın nelere sahip olduğu” sorusuna “haklar” kapsamında cevaplar vermiştir. Örneğin, Kenan isimli öğrenci “Özgürlük bir haktır ve bu hakkı insanların diğer haklarını çiğnemenin davranmamızdır. Özgür bir insan ilk olarak haklarını bilir ve diğer insanların da haklarını bilir” şeklinde bir görüş belirtmiştir. Öğrencilerin açıklamalarında, “haklar” kavramı özgürlük kavramının içerisinde ifade edilmiştir. Öğrencilerin örnek ifadelerinden bazıları ise şunlardır:

En önemlisi düşüncelerini ifade etme hakkı, eğitim hakkı, gezme hakkı, barınma hakkı, beslenme hakkı. (Ezgi)

Özgür bir insan istediği zaman dışarı çıkabilir, istediği partiye oy verebilir sonra istediği insanla konuşabilir istediği insanla konuşmaz. (Özer)

Eğitim özgürlüğümüz, seyahat, yaşama özgürlüğümüz var. (Çağlar)

Öğrencilerin kelime ilişkilendirme testinde, özgürlük kavramını bazı öğrencilerin yanlış ilişkilendirdiği görülmektedir. Özgürlük kavramını “bağımsızlık” kategorisindeki “bayrak, toprak, vatan, millet, ülke” gibi kelimelerle ilişkilendiren öğrencilerin, özgürlük kavramıyla ilgili yanlış ilişkilendirme yaptıkları ve kavramsal bir yanılgıya düştükleri söylenebilir. Ancak öğrencilerin özgürlüğün tanımına ilişkin verdikleri yanıtlarda, özgürlüğü doğru kavramsallaştırdıkları anlaşılmaktadır. Öğrencilerin özgürlük kavramına yönelik kelime ilişkilendirmelerindeki kavramsal yanılgılarının ardından sosyal bilgiler dersinde doğru kavramsallaştırmaya ulaşmaları göz önünde bulundurulduğunda, sosyal bilgiler öğretiminin öğrencilerin özgürlük kavramını doğru bir şekilde anlamalarına katkı sağladığı söylenebilir.

4.2.2. Öğretmenin özgürlük kavramına yönelik algı ve uygulamaları

Sosyal bilgiler öğretmeniyle yapılan görüşmeler ve ders gözlemleri, öğretmenin özgürlük kavramına ilişkin algılarını ve uygulamalarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Aşağıda, öğretmenin özgürlük kavramına yönelik algı ve uygulamaları alıntılarla birlikte ifade edilmiştir.

Öğretmen, özgürlük kavramını “Kişilerin kanunlar çerçevesinde başkalarına zarar vermeden istediğini yapabilmesi” olarak tanımlamaktadır. Öğretmen, derslerinde öğrencilere özgürlük kavramının ne anlama geldiğini anlatıyor. Bu anlamda, öğrencilerin düşüncelerini rahatça ifade edebilecekleri ve istedikleri şeyleri yapma konusunda özgür olduklarını vurguluyor. Yani öğrencilere, fikirlerini özgürce paylaşabilecekleri ve istedikleri faaliyetleri gerçekleştirebilecekleri bir ortam sağlandığını ifade ediyor. Öğretmenin görüşmede ifade ettiği şu ifadeler bu durumu yansıtmaktadır:

Öncelikle her şeyi düşünmenin serbest olduğunu söylüyorum. Öğrencilerim düşüncelerini her türlü ifade edebilir benim derslerimde. Ama ağzımızdan çıkan sözcüklere ya da o sözcüklerin oluşturduğu cümlelere dikkat etmemiz gerektiğini söylüyorum. Her düşündüğümüzü söylemek değil özgürlük. Tabii ki anayasal haklarımızın da farkında olarak saygı çerçevesinde istediğimiz düşünceyi ifade edebiliriz.

B şubesindeki bir gözlemde, “Türk tarihinde yolculuk” ünitesinde “Osmanlı Devleti'nin siyasi güç olarak ortaya çıkış sürecini ve bu süreci etkileyen faktörleri açıklar” kazanımı işlenirken öğrencilerden Murat ile öğretmen arasında aşağıdaki diyalog gerçekleşmiştir:

Öğretmen: Şimdi size çok acımasızca gelecek. Biliyorsunuz veraset sistemi yüzünden hükümdar ailesi birbirini öldürüyor. Bu Orta Asya'dan beri böyle. II. Mehmet bunu sadece yasal hale getirmiş. Kanunname i Ali Osman'la, kardeş katli yasal hale geliyor. Evet Murat!

Murat: Öğretmenim siz şimdi Fatih Sultan Mehmet'in böyle çok iyi bir komutan, iyi bir padişah dediniz ama şimdi bu kanunu kendi lehine çıkartmış yani bunun neresi iyi?

Öğretmen: Şimdi Mustafa! Anne olarak ben bunu acımasız bulacağım, öğretmen olarak da dönemin koşullarına göre değerlendireceğim. Şimdi bir öğretmen olarak veraset sisteminin bir kurala bağlandığını söylemeliyim. Kardeşini öldüren ilk Yıldırım Beyazıt'tır aslında. Hepsi birbirini öldürüyor. II. Mehmet'in düşüncesi şu: En güçlü olan tahta çıksın. Ama tabii ki saray entrikaları oluyor. Evet burada bir açık olabilir. Mesela sen bunun yanlış olduğunu söyleyebilirsin

hiçbir mahsuru yok. Bu da senin kişisel özgürlüğün tamam mı tatlım (Gözlem Kaydı, 04.02.2020).

Öğrenci ve öğretmen ifadelerine bakıldığında, öğretmenin özgürlük kavramını derslerinde öğrencilerin kendi düşüncelerini ifade etmesine olanak sağlayarak verdiği görülmektedir. Öğretmen, derslerinde düşünce özgürlüğünün önemini açıkladığını belirtmiştir. A şubesinde 25.02.2020 günü “zaman içinde bilim” ünitesinde “Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir” kazanımını işlerken öğretmenin düşünce özgürlüğüne ilişkin öğrencilere, “Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısı nedir? Neden özgür düşüncenin olduğu yerde bilimsel ilerleme sağlanır?” sorusuna öğrenciler aşağıdaki şu yanıtları vermişlerdir:

Özgür düşünce olmasaydı deney yapamazdık. (Yusuf)

Özgür düşünce olmasaydı fikirlerini dile getiremezdik. Bilim daha geride olurdu. (Büşra)

Fikirlerimizi öne süremezdik ve böylece ortada karışıklık çıkardı. (Özer)

Hocam özgür düşünce olmasaydı şu an burada olmayabilirdik. (Kadir) (Gözlem kaydı, 25.02.2020).

Öğrencilerin ifadelerine göre öğretmenin sınıftaki uygulamalarında özgürlük kavramına özellikle düşünce özgürlüğüne önem verdiği anlaşılmaktadır. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde, öğrencilerin özgürlük kavramına ilişkin görüşleri de ortaya konmuştur. Öğrencilerden Özer, “İnsanların hepsi özgürlük hakkını kullanıyor bence. Sınıfta kendi düşüncelerimizi ifade edebiliyoruz ama kurallara göre” şeklinde ifade etmiştir. Benzer şekilde, Miray da “Kendi kararlarımı kendimin alabilmesi özgür olduğumu ifade eder. Mesela sınıfta düşüncelerimizi ifade etme özgürlüğümüz var” şeklinde ifade etmiştir. Bu ifadeler, öğretmenin öğrencilere düşünce özgürlüğünün önemini vurguladığını ve sınıfta öğrencilerin düşüncelerini ifade etmelerine olanak tanıdığını göstermektedir. Öğretmenin bu uygulamaları, öğrencilerin özgürlük kavramını anlamalarına ve özgür düşüncenin değerini kavramalarına katkı sağladığı söylenebilir.

24.02.2020 tarihinde B şubesindeki dersinde, “zaman içinde bilim” ünitesinde “Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendir” kazanımını işleyen öğretmen, ders kitabında geçen ‘düşünce’ kavramını okuduktan sonra aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır:

Düşünce: *Uzay ve zamanın ötesinde, öznenin dışında, kendiliğinden var olan, duyuyla değil, yalnızca ruhen algılanabilen asıl gerçeklik, fikirdir.*

Benim düşünceme uygun değil ya da benim düşünceme çok uygun... Hiç kimsenin düşüncelerinize engel olmasına izin vermeyin. Çocuk olabilirsiniz çok değerlisiniz. Çocuklar daha bilimsel bakar, merak duygunuz vardır çünkü anlaştık mı arkadaşlar! Lütfen düşüncelerinizi ifade etmekten korkmayın. Sevmediğiniz istemediğiniz bir şey için sakın sizi zorlamalarına izin vermeyin. Bu ben bile olsam. Fikirlerinizi söylemekten çekinmeyin, yanlış yapmaktan korkmayın.

Öğretmenin A şubesindeki dersinde, 04.03.2020 tarihinde “ülkemizde nüfus” ünitesinde “Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir” kazanımında seyahat özgürlüğü konusunu ele aldığı ve öğrencilere şu soruyu sorduğu belirlenmiştir: “Acaba devlet bazı durumlarda bu seyahat özgürlüğümüzü bizim kısıtlayabilir mi? Ben kısıtlayamam sen de kısıtlayamazsın ama devlet gerekirse bunu kısıtlayabilir mi?” Öğrencilerin bu soruya verdikleri yanıtlar ve öğretmenin açıklamaları şu şekildedir:

Furkan: Mesela hocam hapiste.

Öğretmen: Aranıyordur, yurtdışında da aranıyordur.

Furkan: Mesela imza atması gerekiyordu.

Öğretmen: Evet çok doğru, soruşturma ya da kovuşturma kapsamı içindedir. Başka?

Öğrenciler: Olağanüstü hâl.

Öğretmen: Olağanüstü hâllerde mesela sokağa çıkma yasağını en basiti. Nüfus sayımlarında uygulanıyordu. Başka?

Emre: Olur mu bilmiyorum ama salgınlarda.

Öğretmen: Çok doğru söylüyorsun mesela şu an Çin’e giriş çıkış karantina ile kısıtlanmış durumda devlet seyahat özgürlüğünü kısıtlıyor.

Esin: Savaş halinde.

Öğretmen: Savaş halinde evet çok doğru söylüyorsun. Yani devlet bunlar gibi durumlardan gerekli gördüğü zamanlarda seyahat özgürlüğümüzü kısıtlayabilir. Ama bunu bir tek devlet yapabilir. Mahkeme kararı ile olur, oldu mu arkadaşlar! Ben yapamam sen de yapamazsın. Yani bunu kimse yapamaz bunu yapacak kişi devlettir. Yani seyahat özgürlüğü Anayasanın 23. Maddesi yerleşme hürriyeti suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak, seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek amaçlarıyla kanunla sınırlıdır. Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti ancak suç soruşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlanabilir. Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi madde 13 herkesin her devletin sınırları içinde seyahat ve oturma özgürlüğüne hakkı vardır. Herkes, kendi ülkesi de dahil herhangi bir ülkeden ayrılma ve o ülkeye dönme hakkına sahiptir. Hem İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi hem de 1982 Anayasası yerleşme ve seyahat etme özgürlüğümüzü güvence altına almıştır (Gözlem Kaydı, 04.03.2020).

Gözlem sonuçlarına göre öğretmenin dersinde öğrencilerle yerleşme ve seyahat özgürlüğü konusunda soru-cevap etkinlikleri yaparak uygulama gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. Bu uygulama sırasında öğretmenin hem İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde hem de 1982 Anayasası'nda yerleşme ve seyahat etme özgürlüğüne ilişkin bilgileri öğrencilere aktardığı görülmüştür. Ayrıca öğretmenin özgürlük kavramına ilişkin örnekler sunarak öğrenme sürecine katkıda bulunduğu söylenebilir.

Ders gözlemleri sırasında öğretmenin öğrencilere bazı davranışlarda özgürlük tanıdığı tespit edilmiştir. Örneğin, öğrenciler derste yiyecek ve içecek tüketebilmekte ve bunları arkadaşlarıyla paylaşabilmektedir. Ayrıca, öğrenciler derste ayağa kalkarak dolaşabilmekte, zaruri ihtiyaçları için dışarı çıkabilmekte ve spor yaptıkları kıyafetlerle derse katılabilmektedirler. Öğretmen görüşmede, öğrencilerin bu davranışlarını özgürlük bağlamında nasıl değerlendirdiğini açıklarken öğrencilerin bu özgür davranışlarının onların bireysel tercihleri olduğunu, derse katılım ve rahatlık açısından önemli olduğunu belirtmiştir.

Derste dolaşmak serbest. Yerinde oturamayan çocuklar var, ben o çocuğu yerinde zorla oturtmam. Dersi bu şekilde dinleyebiliyorlar. Ders sırasında yemek serbest ama ses çıkaracak hiçbir şey yemezler. Acıkan çocuğa ben bunu yiyemezsin diyemem. Teneffüs sadece on dakika. İhtiyacını mı gidersin, yemek mi yesin koşturursun mu ortalıkta. Artı gayet güzel anlıyorlar dersi. Bu açıdan bir problem yok.

Araştırmada, sosyal bilgiler öğretmeninin özgürlük kavramına ilişkin algısı değerlendirildiğinde, öğretmenin düşünce ve ifade özgürlüğü konusunda uygulamalar gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. Aynı şekilde öğretmenin derslerinde öğrencilere serbest hareket etme konusunda özgürlükler tanıdığı belirlenmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin özgürlük kavramını “başkalarının haklarını kısıtlamadan istediklerini yapabilme” şeklinde tanımlayabilmeleri ve sınıfta özgür bir ortamın oluşturulması, özgürlük kavramının doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sağladığı söylenebilir.

Özgürlük kavramı, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (SBDÖP)’nin özel amaçlarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu programda öğrencilerin bireysel özelliklerini, ilgi ve yeteneklerini fark etmeleri için özgür olmalarının amaçlandığı belirtilmektedir. Öğretim programının 4. sınıfında, ‘etkin vatandaşlık’ öğrenme alanında, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışı ve ulusal egemenlik arasındaki ilişkinin açıklanması ve birey olarak ülkenin bağımsızlığı için üstlenebilecekleri rollerin örneklerinin verilmesi konularında alt amaçlar belirlenmiştir. 5. sınıfın ‘etkin vatandaşlık’ öğrenme alanında ise temel haklar ve bu hakların kullanımının önemi vurgulanmakta olup, katılım ve düşünce özgürlüğü hakkına özel bir vurgu yapılmaktadır.

Tablo 4.6. *Özgürlük kavramına ilişkin kazanımlar*

Sınıf	Kazanımlar/Öğrenme alanları
4. sınıf	Ülkesinin bağımsızlığı ile bireysel özgürlüğü arasındaki ilişkiyi açıklar. (Etkin vatandaşlık)
5. sınıf	Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar. (Etkin vatandaşlık)
6. sınıf	Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur. (Birey ve toplum)
7. sınıf	İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir. (Birey ve Toplum)
	Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir. (İnsanlar, yerler ve çevreler)
	Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısı değerlendirir. (Bilim, teknoloji ve toplum)

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (SBDÖP) 6. sınıfta özgürlük kavramı “Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur” kazanımıyla ilgili olarak yer alır. 7. sınıfta “insanlar, yerler ve çevreler” öğrenme alanında yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması durumunda ortaya çıkabilecek olumsuz durumları örneklerle açıklamayı amaçlayan bir kazanım bulunmaktadır. Ayrıca “bilim, teknoloji ve toplum” öğrenme alanında özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere nasıl katkı sağladığını değerlendirmek üzere bir kazanım yer alır. “Birey ve toplum” öğrenme alanında ise iletişim araçlarını kullanırken haklarını kullanmayı ve sorumluluklarını yerine getirmeyi içeren bir kazanım bulunmaktadır. Bu kazanımda özel hayatın gizliliği, düşünceyi açıklama özgürlüğü, doğru bilgi alma hakkı ve kitle iletişim özgürlüğü arasındaki ilişki ele alınır. Ayrıca SBDÖP'de, toplamda on sekiz değer arasında özgürlük kavramı da yer almaktadır.

7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında özgürlük kavramı farklı ünitelerde ele alınmaktadır. İlk olarak “iletişim ve insan ilişkileri” ünitesinde düşünceyi açıklama özgürlüğü ve basın özgürlüğü üzerinde durulur. Ardından “nüfus ve yerleşme” ünitesinde yerleşme ve seyahat özgürlüğüne yer verilir. “Türk tarihine yolculuk” ünitesinde özgür düşüncenin tarihsel gelişimi vurgulanırken “zaman içinde bilim” ünitesinde özgür düşünce ortamının bilimsel ilerlemeye katkısı ele alınır. Son olarak “yaşayan demokrasi” ünitesinde temel hak ve özgürlüklerin önemi vurgulanır. Bu şekilde, ders kitabında özgürlük kavramı farklı perspektiflerden ele alınarak öğrencilere aktarılmaktadır.

Tüm haklarımız, yasalar tarafından korunmuş olsa bile kamu sağlığı ve kamu güvenliği söz konusu olduğunda kanunlar çerçevesinde sınırlandırılabilir. Kanunlarda gösterilen durumlar dışında hak ve özgürlüklerimiz sınırlandırılmaz.

Sınıf arkadaşlarınızla çalışma grupları oluşturunuz. Verilen haklar ile ilgili kitle iletişim araçlarından yararlanarak örnek haberler içeren bir proje hazırlayınız. Projenizi sınıf ortamında sununuz.

Görsel 4.3. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı'nda özgürlük kavramı (MEB, 2019)

7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki özgürlük kavramıyla ilgili ünite ve konular, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki kazanımlara uygun olarak belirlenmiştir (Görsel 4.3). Örneğin, “Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir” kazanımı, yerleşme ve seyahat özgürlüğüne odaklanırken, “Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir” kazanımı, özgür düşünme ortamının bilimsel ilerlemeye etkisini ele almaktadır. Ayrıca “İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir” kazanımı, düşünceyi açıklama ve basın özgürlüğünü vurgulamaktadır. Bununla birlikte ders kitabında özgürlük kavramının tanımına yer verilmediği belirlenmiştir.

Sonuç olarak öğrencilerin özgürlük kavramına ilişkin algıları değerlendirildiğinde, doğru ilişkilendirmeleri genellikle “hukuki haklar, bireysel haklar, siyasi haklar” kategorilerinde olduğu görülmüştür. Ancak bazı öğrencilerin “bağımsızlık” kategorisinde yanlış ilişkilendirmeler yaptıkları ve bu bağlamda “bayrak, halk, toprak, vatan” gibi kelimelerle yanlış bir şekilde ilişkilendirdikleri ve kavramsal yanılığa düştükleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun ise özgürlük kavramını “kişinin başkalarının haklarını kısıtlamadan istediğini yapabilmesi” şeklinde doğru bir şekilde tanımladıkları belirlenmiştir. Araştırmada öğretmenin algısı ve uygulamaları değerlendirildiğinde, öğretmenin özgürlük kavramını “kanunlar çerçevesinde başkalarına zarar vermeden istediğini yapabilme” şeklinde algıladığı görülmüştür. Öğretmenin derslerinde düşünce ve ifade özgürlüğü kapsamında uygulamalar gerçekleştirdiği belirlenmiştir. Araştırmada öğretim programı ve ders kitabı değerlendirildiğinde, öğretim programında özgürlük kavramı, düşünceyi açıklama özgürlüğü, kitle iletişim özgürlüğü, yerleşme ve seyahat özgürlüğü gibi farklı özgürlükleri içeren kazanımlarda yer aldığı görülmüştür. Ders kitabında da öğretim programındaki kazanımlar doğrultusunda özgürlük kavramı, düşünceyi açıklama özgürlüğü, basın özgürlüğü, yerleşme ve seyahat özgürlüğü olarak değinildiği görülmüştür.

4.3. Hak Kavramı

Hak kavramıyla ilgili öğrenci ve öğretmen görüşlerini, deneyimlerini ortaya koymak amacıyla görüşmeler, gözlemler ve kelime ilişkilendirme testleri kullanılarak toplanan veriler analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

4.3.1. Öğrencilerin hak kavramına yönelik algıları

Ders gözlemlerine başlamadan önce, öğrencilerin hak kavramına yönelik bilişsel alt yapıları, kelime ilişkilendirme testi (KİT) kullanılarak belirlenmiştir. Tablo 4.7’de, hak kavramıyla ilgili kelime ilişkilendirme testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4.7. *Hak kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri*

Şube/ Öğrenci sayısı	Siyasi haklar	Çocuk hakları	Hukukla ilgili kavramlar
A (31)	Demokrasi (12) Yasama (8) Oy (4) Seçim (2) Yasa (2) Katılım (1)	Eğitim (10) Yaşama (9) Eşitlik (6) Sağlık (5) Oyun (5) Barınma (4) Beslenme (3) Korunma (2)	Adalet (4) Hukuk (1)
B (32)	Seçim (14) Oy (5) Demokrasi (5)	Eşitlik (17) Eğitim (14) Korunma (10) Barınma (5)	Mahkeme (17) Adalet (11) Yargıç (10) Hukuk (7) Hâkim (2) Anayasa (2) Avukat (1) Kurallar (1)

Tablo 4.7’de, A grubundaki ve B grubundaki öğrencilerin hak kavramını benzer şekillerde ilişkilendirdikleri gözlemlenmektedir. Her iki grupta da “siyasi haklar, çocuk hakları ve hukukla ilgili kavramlar” şeklinde üç kategoride doğru ilişkilendirmeler yapıldığı görülmektedir. Öğrencilerin bu üç kategoriye uygun olarak hak kavramını doğru anladıkları tespit edilmiştir. A grubundaki öğrencilerin, hak kavramına en çok “çocuk hakları” kategorisinde “eğitim, yaşama, sağlık, oyun” gibi kelimelerle ilişkilendirme yaptıkları tespit edilmiştir. Bu ilişkilendirmelerden, öğrencilerin çocuk haklarını öğrendikleri söylenebilir. B grubundaki öğrenciler ise hak kavramına en çok “hukukla ilgili kavramlar” kategorisinde “mahkeme, adalet, yargıç” gibi kelimelerle ilişkilendirme yapmışlardır. Tüm üç kategorideki

ilişkilendirmeler değerlendirildiğinde, B grubundaki öğrencilerin A grubundaki öğrencilere göre hak kavramına daha fazla kelime ilişkilendirdikleri tespit edilmiştir.

Görüşme sırasında öğrencilere “Hak ne demektir?” sorusu sorulmuş ve hak kavramını tanımlamaları istenmiştir. Öğrencilerin hak kavramı hakkındaki tanımları, Tablo 4.8’de özetlenmiştir.

Tablo 4.8. *Hak kavramının tanımına ilişkin öğrenci cevapları*

Kategoriler	Tanımlar	Cevap sayısı (A)	Cevap sayısı (B)
Sahip olmak	Hak, insanların sahip olduğu şeylerdir.	1	6
Hukuk	Hak, hukuk kuralları içinde bize ayrılan şey.	5	3
Açıklama yok	–	3	2

Tablo 4.8 incelendiğinde, bazı öğrencilerin “hukuk” kategorisinde hak kavramını “hukuk kuralları içinde bize ayrılan şey” şeklinde tanımladıkları görülmektedir. Örneğin, Kerem “Hak, kanunen bize verilmiş olan şeydir” ifadesini kullanırken Göktuğ “Hak bize yasalar tarafından verilen şeyler” şeklinde bir görüş belirtmiştir. Diğer öğrenciler ise “sahip olmak” kategorisinde hak kavramını tanımlamışlardır. Örneğin, Kenan “Hak, insanların sahip olduğu ve herkesin eşit olarak sahip olduğu bazı durumlar” şeklinde bir tanım yaparken Özer “Hak, bütün insanlarda bulunan özellik” şeklinde ifade etmiştir. “Bir vatandaş olarak hangi haklara sahibiz?” sorusuna öğrencilerin verdikleri cevaplar ise şunlardır:

Öncelikle tabii ki yaşama hakkımız var, eğitim görme hakkımız, sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı, seyahat etme hakkı, kamu kuruluşlarından yararlanma hakkımız var. (Canan)

Yasama hakkı, seyahat hakkı, seçme seçilme hakkı. Ben mesela bu hakların hepsine sahip değilim. (Murat)

Eğitim hakkımız var yani ondan sonra bizim çocukların oyun oynama hakkı gibi şeyler. (Göktuğ)

En önemlisi bence yasama hakkımız var. Sonra beslenme, barınma hakkı, eğitim hakkı, seyahat hakkı bunun gibi. (Ezgi)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere, öğrenciler hak kavramına ilişkin örnekler verebilmektedir. Bu örnekler siyasi haklar ve çocuk hakları olmak üzere iki ana başlık altında toplanmıştır. Öğrencilerin verdiği örneklerden, hak kavramını doğru bir şekilde anladıkları anlaşılmaktadır. Ancak dört öğrencinin açık uçlu soruya cevap veremediği belirlenmiştir.

Öğrencilerin kelime ilişkilendirme testinde hak kavramını doğru bir şekilde ilişkilendirdikleri tespit edilmiştir. Çoğu öğrenci, eğitim, yaşama, sağlık, oyun, barınma, beslenme, korunma gibi kelimelerle hak kavramını ilişkilendirmiş ve kendi sahip oldukları çocuk haklarına odaklanmışlardır. Bu durum, öğrencilerin haklarını öğrendiklerini göstermektedir. Ayrıca, öğrencilerin hak kavramının tanımına ilişkin verdikleri yanıtlardan da hak kavramını doğru bir şekilde kavramsallaştırdıkları anlaşılmaktadır.

4.3.2. Öğretmenin hak kavramına yönelik algı ve uygulamaları

Sosyal bilgiler öğretmeniyle yapılan görüşmeler ve ders gözlemleri, öğretmenin hak kavramına ilişkin algılarını ve uygulamalarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Aşağıda, öğretmenin hak kavramına yönelik algı ve uygulamaları alıntılarla birlikte ifade edilmiştir:

Öğretmen, hak kavramını “hukukun birine ayırdığı şey” olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, öğretmen sosyal bilgiler dersinde hak kavramının önemini ve bu konudaki sorumluluğunu açıklamıştır. Öğretmen, sosyal bilgiler dersinin hak kavramının öğretiminde, bireylerin hem haklarını bilen hem de sorumluluklarını bilen bir toplumun oluşmasına katkı sağlamasının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu şekilde, bireylerin kendi haklarını korurken aynı zamanda başkalarının haklarını da koruyan ve kendi sorumluluklarının farkında olan bireylerden oluşan sağlıklı bir toplumun oluşabileceğini ifade etmektedir.

Öğretmen, derslerinde hak kavramını sorumluluk kavramıyla ilişkilendirerek açıklamaktadır. Bu şekilde, öğrencilere haklarını hatırlattığında hakların aynı zamanda bireye sorumluluk yüklediğini vurgulamaktadır. Öğrenci görüşmeleriyle elde edilen bulgular, öğretmenin görüşlerini desteklemektedir. Örneğin, öğrencilerden Çağlar’ın, “Bir vatandaş olarak hangi haklara sahip olduğumuza ilişkin örnekler verebilir misiniz?” sorusuna verdiği yanıt, öğretmenin görüşlerini destekleyen bir niteliğe sahiptir. Çağlar, “18 yaşımı doldurduktan sonra hepimiz seçme seçilme hakkına sahibiz. Daha sonra eğitim hakkına

sahibiz, ancak aynı zamanda bu haklarımız bize bazı sorumluluklar da yüklüyor. Örneğin, eğitim hakkına sahibiz, ancak aynı zamanda oradaki ödevleri yapmak da bizim sorumluluklarımız oluyor” şeklinde ifade etmektedir.

Yapılan gözlemler, öğretmenin öğrencilerini uyardığı durumlarda sıklıkla hak kavramını ifade ettiğini göstermektedir. Örneğin, A şubesindeki 09.10.2019 tarihli gözlemde, derste konuşan öğrencilere yönelik olarak öğretmen şu açıklamayı yapmıştır: “Demokratik ülkeler neden çok gelişmiş biliyor musunuz? Çünkü vatandaşlar, hakları olduğu için sorumlulukları olduğunun da farkında. Sizin şu anda sorumluluğunuz ne? Sessiz olup derse bu şekilde katılmak” B şubesindeki 21.10.2019 tarihli gözlemde ise öğretmen, hak ve sorumluluk kavramları arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır:

Ders sırasında birbirinizle konuşmanız ve gürültü yapmanız öğrenmenize engel! Demokratik ülkeler neden çok ileride? Çünkü vatandaşlar hakları olduğunu biliyor ama o hakların kendilerine sorumluluk yüklediğini de biliyor. Örneğin, Almanya gibi demokratik bir ülkede, öğretmen öğrencisine “sus” demez. Sen susman gerektiğini bilmek zorundasın (Gözlem kaydı, 21.10.2019).

B şubesindeki 14.10.2019 tarihli derste, “Türk tarihine yolculuk” ünitesinde yer alan “Avrupa’daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti’ni değişime zorlayan süreçleri kavrar” kazanımında, ders kitabındaki “birlikte yapıyoruz” etkinliğinde öğretmen, Görsel 4.4’te yer alan Montesquieu’nün “Bir tek kişiye yapılan haksızlık, bütün topluluğa yönelmiş bir tehdittir” sözünü okuyarak, bu kapsamdaki ifadeleri şöyle açıklamaktadır:

TÜRK TARİHİNDE YOLCULUK

BİRLİKTE YAPIYORUZ

Aşağıda Montesquieu, Voltaire, Rousseau'ya ait sözler bulunmaktadır. Bu sözlerin sizde uyandırdığı düşünceleri ilgili alanlara yazınız.

“Bir tek kişiye yapılan haksızlık, bütün topluluğa yönelmiş bir tehdittir.” (Montesquieu)

.....

.....

.....

“Vatanımız bütün asil ruhlar için en mukaddes yerdir.” (Voltaire)

.....

.....

.....

“Bir ülke ne özgürlük olmaksızın ne de erdem olmaksızın iyi bir biçimde var olamaz.” (Rousseau)

Görsel 4.4. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı'nda hak kavramı (MEB, 2019)

Bir haksızlık karşısında sustunuz, başıma bir iş gelecek diye, o haksızlık bir gün gelip sizi bulur, illaki bulur. Bunu sakın unutmayın, oldu mu yavrum! Haksızlığa karşı o gün orada eğer sesini çıkartamazsan bu haksızlık mutlaka toplumun geri kalanını etkiler. Montesquieu burada haklı, bir kişiye yapılan haksızlık o kişiye değil bütün topluma yöneliktir. Çocuklar sakın unutmayın! Haksızlıklar karşısında sesinizi çıkarın (Gözlem kaydı, 14.10.2019).

Öğretmenin dersteki açıklama ve uygulamalarının, öğrencilerin hak kavramını doğru bir şekilde kavramalarına katkı sağladığı gözlemlenmiştir. Gözlem sürecindeki bulgular, öğretmenle yapılan görüşme sonuçlarını desteklemektedir. Öğretmen, hak kavramıyla ilgili şu açıklamaları yapmıştır:

Bazen öğrencilerin, teneffüste öğretmenlerinin yanına gelip danışmak istedikleri konular olabiliyor. Öğretmenim şimdi dinlenme zamanınız olduğunu biliyorum ama bana vakit ayırır mısınız, diye yaklaşan bir çocuğa, hak kavramını öğretebilmişim. Tamam, çocuk anlamış, diyorum. Yani benim haklarım var, öğretmenim benim için burada, ben bunu biliyorum ama onun da hakları var.

Araştırmada, sosyal bilgiler öğretmenin hak kavramına ilişkin algısı değerlendirilmiş ve öğretmen, hakların bireylere sorumluluklar yüklediği görüşünü dile getirmiştir. Öğretmen, derste öğrencilerinin sahip oldukları hakları hatırlatarak onlara sorumluluklarını sıkça hatırlatmaktadır. Bu durum, öğrencilerin çocuk haklarını doğru bir şekilde anlamalarına katkı sağladığı söylenebilir. Öğretmen ayrıca derslerinde, öğrencilerin haksızlıklara karşı düşünce ve ifade özgürlüklerini kullanmaları konusunda görüşlerini dile getirmektedir.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda, hak kavramına ilişkin özel amaçlar belirlenmiştir. Bu amaçlara göre öğrencilerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak haklarını bilen ve kullanan birer vatandaş olarak yetişmeleri hedeflenmektedir. Ayrıca, öğrencilerin insan hakları kavramının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini anlayarak yaşamlarını demokratik kurallara göre düzenlemeleri amaçlanmaktadır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda, hak kavramı bireysel haklar ve insan hakları kapsamında ele alınmaktadır.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'na (SBDÖP) göre, hak kavramı dördüncü ve beşinci sınıflarda farklı öğrenme alanlarında ele alınmaktadır. 4. sınıfta, etkin vatandaşlık öğrenme alanında yer alan kazanım, öğrencilerin çocuk olarak sahip oldukları haklara örnekler vermesini hedeflemektedir. 5. sınıfta ise birey ve toplum öğrenme alanında yer alan

kazanımlar, öğrencilerin sahip oldukları hakların farkında olmalarını ve aldıkları rollerin gerektirdiği görev ve sorumlulukları yerine getirmelerini vurgulamaktadır. Ayrıca üretim, tüketim ve dağıtım öğrenme alanında yer alan kazanım, öğrencilerin bilinçli tüketiciler olarak haklarını kullanmalarını amaçlamaktadır. Etkin vatandaşlık öğrenme alanında ise temel hakların ve bu hakları kullanmanın önemini açıklanması hedeflenmektedir.

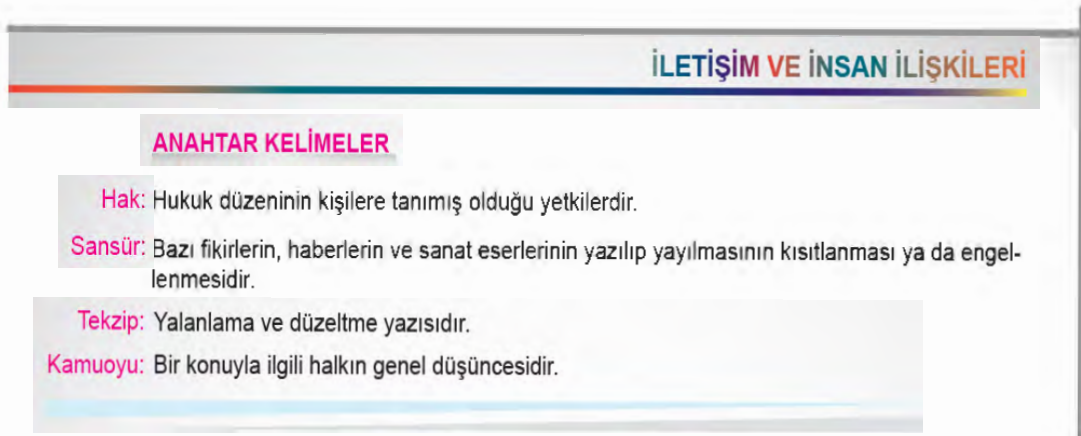
Tablo 4.9. *Hak kavramına ilişkin kazanımlar*

Sınıf	Kazanımlar / Öğrenme alanları
4. sınıf	Çocuk olarak sahip olduğu haklara örnekler verir. (Etkin vatandaşlık)
5. sınıf	Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır. (Birey ve toplum) Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir. (Birey ve toplum) Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır. (Üretim, dağıtım ve tüketim) Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar. (Etkin vatandaşlık)
6.sınıf	Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur. (Birey ve toplum) Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar. (Etkin vatandaşlık)
7.sınıf	İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir. (Birey ve toplum) Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir. (İnsanlar, yerler ve çevreler)

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'na göre, hak kavramı 6. ve 7. sınıflarda farklı öğrenme alanlarında ele alınmaktadır. 6. sınıfta, birey ve toplum öğrenme alanında yer alan kazanım, öğrencilerin bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunmalarını hedeflemektedir. Ayrıca etkin vatandaşlık öğrenme alanında, öğrencilerin Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklamaları beklenmektedir. 7. sınıfta ise birey ve toplum öğrenme alanında, öğrencilerin iletişim araçlarını kullanırken haklarını kullanmalarını ve sorumluluklarını yerine getirmelerini amaçlayan bir kazanım bulunmaktadır. Aynı şekilde insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında, öğrencilerin

yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması durumunda ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler göstermeleri beklenmektedir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (SBDK)'da hak kavramı iletişim ve insan ilişkileri ünitesinde “Hukuk düzeninin kişilere tanıdığı yetkiler” şeklinde tanımlanmıştır. Ders kitabında hak kavramıyla ilgili olarak iletişim ve insan ilişkileri ünitesinde yer alan kazanımda bireysel haklar vurgulanmıştır. Bu bireysel haklar arasında haber, düşünce ve bilgilere ulaşma hakkı, doğru bilgi alma hakkı, özel hayatın gizliliğini koruma hakkı, konut dokunulmazlığı hakkı gibi örnekler verilmiştir. Yaşayan demokrasi ünitesinde ise katılma hakkı, kadın hakları, çocuk hakları, seçme-seçilme hakkı, eğitim-öğrenme hakkı, barınma hakkı gibi haklara değinilmiştir. Nüfus ve yerleşme ünitesinde ise iltica hakkı, sığınma hakkı, seyahat ve yerleşme hakkı gibi haklar ele alınmıştır. Ekonomik ve sosyal hayat ünitesinde ise tüketici hakları üzerinde durulmuştur. Ayrıca Türk tarihine yolculuk ünitesinde azınlık hakları ve insan hakları konularına da yer verilmiştir. Uluslararası belgeler olarak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirgesi de ders kitabında ele alınmıştır.

Görsel 4.5. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 'nda hak kavramı (MEB, 2019)

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda belirlenen 7. sınıf kazanımları doğrultusunda, haklarını kullanma ve sorumluluklarını yerine getirme becerisiyle ilgili olarak “İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir” ve “Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir” kazanımları belirlenmiştir. Bu kazanımlar, 7. sınıf

sosyal bilgiler ders kitabında iletişim ve insan ilişkileri ve yaşayan demokrasi üniteleriyle ilişkilendirilerek bireysel ve siyasi haklara vurgu yapılmıştır. Araştırmada ayrıca öğrencilerin hak kavramını ilişkilendirdikleri kelimelerin ders kitabıyla benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Öğrencilerin kavramsallaştırdığı kavramlar arasında bireysel ve siyasi haklar ön plana çıkmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin hak kavramına ilişkin algıları değerlendirildiğinde, genellikle doğru ilişkilendirmeler yaptıkları görülmüştür. Öğrencilerin hak kavramını çoğunlukla çocuk hakları kategorisinde algıladıkları ve bu kategoriyle ilişkili kavramlarla ilişkilendirmeler yaptıkları belirlenmiştir. Ayrıca, bazı öğrencilerin hak kavramını insanların sahip olduğu şeyler olarak tanımladığı ve bazılarının da hak kavramını hukuk kuralları çerçevesinde bize ayrılan şeyler olarak doğru şekilde tanımladıkları saptanmıştır. Öğretmenin hak kavramına ilişkin algısı ve uygulamaları incelendiğinde, hak kavramını hukukun birine ayırdığı şey olarak algıladığı ve derslerinde öğrencilerin sahip oldukları hakları ve bu haklarla ilişkili sorumlulukları sık sık hatırlattığı görülmüştür. Örneğin öğretmen, eğitim hakkının öğrenciye dersi dinleme sorumluluğunu yüklediğini vurgulamaktadır. Araştırmada ayrıca öğretim programı ve ders kitabının değerlendirilmesi yapılmıştır. Öğretim programında hak kavramına temel haklar, tüketici hakları ve çocuk hakları gibi alanlarda yer verilmiştir. Ders kitabında ise hak kavramı beş farklı ünite kapsamında temel haklar, siyasal ve sosyal haklar, kadın hakları, çocuk hakları, tüketici hakları ve insan hakları gibi konularla ilişkilendirilmiştir.

4.4. Eşitlik Kavramı

Eşitlik kavramıyla ilgili öğrenci ve öğretmen görüşlerini, deneyimlerini ortaya koymak amacıyla görüşmeler, gözlemler ve kelime ilişkilendirme testleri kullanılarak toplanan veriler analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

4.4.1. Öğrencilerin eşitlik kavramına yönelik algıları

Ders gözlemlerine başlamadan önce, öğrencilerin eşitlik kavramına yönelik bilişsel alt yapıları, kelime ilişkilendirme testi (KİT) kullanılarak belirlenmiştir. Tablo 4.10'da eşitlik kavramıyla ilgili kelime ilişkilendirme testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4.10. *Eşitlik kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri*

Şube/Öğrenci sayısı	Yönetim sistemiyle ilgili kavramlar	Hukukla ilgili kavramlar	Siyasi değerlerle ilgili kavramlar
A (31)	Çoğunluk (1) Çoğulculuk (1) Seçme (1) Seçilme (1)	Hâkim (1)	Adalet (9) Kadın-erkek (20) Hak (5)
B (32)	Seçim (3) Seçilme (2) Oy (1)	Hâkim (3) Yargı (2) Avukat (2) Kurallar (1)	Adalet (22) Kadın-erkek (25) Hak (16) Demokrasi (6) Çocuk hakları (3) İnsan hakları (3) Cumhuriyet (2) Hürriyet (1) Özgürlük (1)

Tablo 4.10’da farklı kelime ilişkilendirme kategorilerinin A ve B öğrenci grupları arasındaki sıklıklarını özetlemektedir. İki grup öğrencinin eşitlik kavramına ilişkin kelime ilişkilendirmeleri benzerdir. Eşitlik kavramıyla ilişkili kelimeler, her iki grupta da üç kategoriye ayrılmaktadır. Bu kategoriler, “yönetim sistemiyle ilgili kavramlar, hukukla ilgili kavramlar ve siyasi değerlerle ilgili kavramlar” olarak adlandırılmaktadır. Her iki gruptaki öğrencilerin de bu kategorilerde doğru ilişkilendirmeler yaptıkları belirlenmiştir.

A ve B grubundaki öğrencilerin, eşitlik kavramına en çok ilişkilendirmeyi “siyasi değerlerle ilgili kavramlar” kategorisinde yaptığı görülmektedir. Öğrencilerin bu kategoride adalet, hak, demokrasi, çocuk hakları gibi kelimelerle ilişkilendirme yaptıkları belirlenmiştir. Öğrencilerin bu kategori içinde eşitlik kavramını kadın-erkek eşitliği olarak algıladıkları tespit edilmiştir. “Yönetim sistemiyle ilgili kavramlar” kategorisinde ise öğrencilerin seçim, seçilme, oy gibi kelimelerle eşitlik kavramını ilişkilendirdiği gözlemlenmiştir. “Hukukla ilgili kavramlar” kategorisinde ise öğrencilerin hâkim, avukat, yargı gibi kelimelerle ilişkilendirme yaptıkları görülmektedir. B grubundaki öğrencilerin A grubundaki öğrencilere göre eşitlik kavramını daha fazla kelimeyle ilişkilendirdiği belirlenmiştir.

Görüşme sırasında öğrencilere “Eşitlik ne demektir?” sorusu sorulmuş ve eşitlik kavramını tanımlamaları istenmiştir. Öğrencilerin eşitlik kavramı hakkındaki tanımları, Tablo 4.11’de özetlenmiştir.

Tablo 4.11. *Eşitlik kavramının tanımına ilişkin öğrenci cevapları*

Kategoriler	Tanımlar	Cevap sayısı (A)	Cevap sayısı (B)
Denklik	Eşitlik, iki insanın da aynı şeylere sahip olması.	9	7
Hukuk	Eşitlik, insanların kanunlar önünde aynı olma durumu.	–	4

Tablo 4.11 incelendiğinde, öğrencilerin eşitlik kavramını “denklik” kategorisinde “iki insanın aynı şeylere sahip olması” şeklinde doğru bir şekilde tanımladıkları görülmektedir. A grubundaki öğrenciler ve bazı B grubundaki öğrenciler, eşitlik kavramını “iki insan arasındaki denklik” kapsamında örnekler vererek açıklamışlardır. Öğrencilerin eşitlik kavramına ilişkin örneklerinden bazıları şunlardır:

Eşitlik mesela bizim ailemiz, benim kardeşime bir hediye alıp bana almıyorsa bu eşitlik değildir ama ikimize birlikte alırsa bu eşitliktir. (Yücel)

Eşitlik, herkese eşit biçimde davranılması ya da bir şeylerin dağıtılması. (Kenan)

Her insanın aynı biçimde mesela ders alma gibi yemek yeme gibi şeylerin bulunduğu durum. (Zeliha)

İki insan arasında her şeyi eşit tutmak yani ayrımcılık yapmamak gibi. (Miraç)

Eşitlikte herkese mesela ailede iki çocuk varsa anne ve babanın her çocuğa eşit şekilde sevgi vermesi lazım hepsini eşit tutması lazım. (Miray)

Eşitlik, bütün herkesin aynı yerde olup hepinizin birbirinden üstün olmadığı. (Özer)

Bu örnekler, öğrencilerin eşitlik kavramını doğru anladıklarını ve denklik ilkesi üzerinden düşündüklerini göstermektedir. A grubundaki bazı öğrenciler, eşitlik kavramını “hukuk” kategorisinde “insanların kanunlar önünde aynı olma durumu” şeklinde doğru bir şekilde tanımlamışlardır. Örneğin, Engin “Eşitlik, herkesin yasalar önünde eşit olmasıdır. Bir bankacı ve çiftçinin mahkeme önünde eşit olması gerekmektedir” demiştir. Esin ise “Eşitlik, insanların zengin-fakir, yaşlı-genç gibi ayrımlar olmaksızın yasalar önünde eşit olmalarıdır” şeklinde ifade etmiştir. Çağlar ise “Örneğin, biri zengin bir insan, diğeri fakir bir insandır.

Hukuk önünde eşit olmaları gerekmektedir” şeklinde eşitlik kavramına ilişkin düşüncelerini belirtmiştir. Bu öğrencilerin ifadeleri, eşitlik kavramını hukukun önünde eşit olma ilkesi bağlamında doğru anladıklarını göstermektedir.

Öğrencilerin eşitlik kavramına yönelik kelime ilişkilendirmeleri daha çok “siyasi değerlerle ilgili kavramlar” kategorisinde yoğunlaşmıştır. Bu kategorideki kelimeler, adalet, hak, demokrasi gibi kavramlar doğru kavramsallaştırmayı yansıtmaktadır. “Siyasi değerlerle ilgili kavramlar” kategorisi, öğrencilerin eşitlik kavramını “kanunlar önünde aynı olma durumu” olarak tanımlayan algılarıyla uyumludur. Öğrencilerin, Anayasa’nın 10. maddesinde yer alan “kanun önünde eşitlik” ilkesi çerçevesinde eşitlik kavramını anladıkları söylenebilir.

4.4.2. Öğretmenin eşitlik kavramına yönelik algı ve uygulamaları

Sosyal bilgiler öğretmeniyle yapılan görüşmeler ve ders gözlemleri, öğretmenin eşitlik kavramına ilişkin algılarını ve uygulamalarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Aşağıda, öğretmenin eşitlik kavramına yönelik algı ve uygulamaları alıntılarla birlikte ifade edilmiştir:

Öğretmen, eşitlik kavramını “Halkın dine, inanca, ekonomik güce, cinsiyete ya da ırka bakılmaksızın yasalar önünde eşit olması” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanım, hukuksal eşitliğin ön plana çıktığını göstermektedir. Gözlemler sırasında, öğretmenin ırksal ve dinsel ayırım olmaması gerektiği konusunda bir görüşe sahip olduğu tespit edilmiştir. Öğretmen, B şubesindeki öğrencilere geçen yılki altıncı sınıf dersinde “Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark etme” kazanımını kapsamında bir hatırlatma yapmaktadır. Bu bağlamda, öğretmenin derste öğrencilerle yaptığı diyaloglardan biri aşağıdaki gibidir:

Öğretmen: Emevîler’in yürüttüğü hiçbir şekilde demokratik olmayan bir politika vardı, neydi bu politikanın adı?

Öğrenciler: Mevali!

Öğretmen: Nedir mevali politikası?

Zeliha: Sadece Arap olan Müslümanların üstün olması.

Öğretmen: Hiç demokratik bir tutum değil. İnsan insana üstün değildir (Gözlem Kaydı, 12.02.2020).

A şubesinde yapılan bir gözlemde, öğretmenin ülkemizde nüfus ünitesinde “Örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarını tartışır” kazanımıyla ilgili olarak, şu ifadeleri kullandığı belirlenmiştir: “İnsanlar göç ederek çeşitli akrabalıklar kurabilirler. Yani ırklar birbirine karışabilir. O zaman ana fikir herhangi bir ırkın başka bir ırktan üstün olmak gibi bir şeyi söz konusu olamaz. Bütün insanlar doğuştan insan olduğu için değerlidir ve birbirine eşittir.” Bu cümleler, öğretmenin din ve ırk ayrımı yapılmaksızın insanların eşitliği konusundaki görüşünü yansıtmaktadır.

Gözlemler sırasında öğretmenin tüm sınıfa “sen” diye hitap ettiği gözlemlenmiştir. Öğretmene “Neden sınıfa sen diye hitap ediyorsunuz?” sorusu yöneltildiğinde, öğretmen şu açıklamayı yapmıştır: “Yani sınıfa siz demem. Sınıfın tamamına sen derim çünkü orada benim bütün öğrencilerim tek görünür. Tek renk yani. Hangi dine inandıkları benim için önemli değil, ailelerin dünya görüşü benim için önemli değil. Benim için ‘sen’ diyerek onların hepsi eşit düzeye indirgenir. Ekonomik düzeylerinin bir önemi yoktur, anne-babaların işlerinin bir önemi yoktur.” Bu ifadeler, öğretmenin sınıftaki bu uygulamasının öğrencilerin eşitlik algılarını geliştirmeye yönelik bir strateji olarak gösterdiği söylenebilir.

Gözlemler sırasında öğretmenin eşitlik kavramına ilişkin bir uygulaması belirlenmiştir. Ders konularının sonuna gelindiğinde öğretmen sınıfta soru-cevap yapıyor. Öğretmenin, soruyu sorduğu kişi bir kız ise kendisine sorulan soruyu yanıtladıktan sonra kız öğrenci sınıftaki erkek arkadaşlarından birinin ismini veriyor ve öğretmen o erkek öğrenciye soruyu soruyor. Daha sonra soruyu cevaplayan erkek öğrenci de sınıftaki bir kız arkadaşının ismini öğretmene veriyor. Bu şekilde öğretmenin soru soracağı öğrencinin ismi bir kız bir erkek olarak devam ediyor. Öğretmenin ifadeleri çerçevesinde sınıftaki cinsiyetler kapsamında eşitliğin sağlanmasına yönelik bir uygulamaya yer verildiği görülmektedir. Sınıfta soru-cevap yaparken bir kız bir erkek öğrencinin sırayla sorulara cevap vermelerini istiyor, neden böyle bir uygulama yapıyorsunuz?” sorusuna öğretmen sınıftaki bu uygulamasını şöyle açıklamıştır:

O yaş grubunun özelliğidir ki cinsiyetler birbirlerini tutarlar. İşte erkekler hep erkeklerin ismini verir, en yakın arkadaşları mesela artı alsınlar diye kızlar hep kızların ismini verir. Belirli bir cinsiyetten gidince öbür cinsiyete sıra gelmiyor ama bir kız bir erkek kaldırıncı o kendi aralarındaki oyunu kırıyor, iyi oluyor.

Sosyal bilgiler öğretmeninin, eşitlik kavramına ilişkin algısı değerlendirildiğinde, dersinde bütün öğrencilerini eşit olarak algıladığı ve tüm öğrencilerine eşit uygulamalar gerçekleştirdiği belirlenmiştir. Diğer yandan öğretmenin derslerinde öğrencilerine eşitlikçi bir sınıf ortamı yarattığı görülmüştür. Bu kapsamda öğrencilerin eşitlik kavramını “İki insanın da aynı şeylere sahip olması” olarak tanımlayabilme yeteneğine sahip olmaları ve eşitlik ilkesine dayalı bir sınıf ortamının oluşturulması, eşitlik kavramının doğru bir şekilde kavranmasına katkı sağladığı söylenebilir.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda toplamda on sekiz değer bulunmaktadır ve eşitlik kavramı da bu değerler arasında yer almaktadır. Programda öğrenme alanları kapsamında öğrencilerin kazanması gereken değerler ve beceriler belirlenmiştir. Ancak eşitlik kavramı programda kazanım olarak yer almamıştır. Yani öğrencilerin eşitlik kavramını özel olarak öğrenme alanlarından birinde kazanım olarak bulunması hedeflenmemiştir.

Sosyal bilgiler dersi kitabında eşitlik kavramı, Türk tarihine yolculuk, ülkeler arası köprüler ve yaşayan demokrasi ünitelerinde ele alınmıştır. Türk tarihine yolculuk ünitesinde, aydınlanma çağında eşitsizliğe karşı durulması ve eşitlikle ilgili kitapların yazılması gibi konular ele alınmış, ayrıca Fransız İhtilali’nde eşitlik kavramının dünyaya yayılması işlenmiştir. Yaşayan demokrasi ünitesinde ise Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Fermanı ile herkesin kanun önünde eşitliğine, 1982 Anayasası’nın 10. maddesindeki kanun önünde eşitliğe, Atatürk’ün kadın erkek eşitliği için yaptığı çalışmalara, eğitimde fırsat eşitliğine ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin birinci maddesindeki tüm insanların eşitliğine vurgu yapılmıştır.

Ders kitabında ülkeler arası köprüler ünitesinde farklı ülkelerin demokrasi kültürleri incelenmektedir. Kitapta Hindistan’daki Kast sistemi örneği gibi farklı ülkelerin örnekleri kullanılarak dünyanın çeşitli bölgelerindeki demokrasi kültürü ve toplumsal eşitlik üzerinde durulmaktadır. Eşitlik kavramı ders kitabında iki başlık altında ele alınmıştır. Bunlardan biri kanun önünde eşitlik, diğeri ise toplumsal eşitliktir. Kitapta, öğrencilerin bu kavramları anlamaları ve önemini kavramaları için çeşitli örnekler ve açıklamalar yer almaktadır.

İrem arkadaşımızın demokrasi kültürünün tüm dünyada var olması ile ilgili kalıp yargısını içeren yazısını okudunuz. Sizler de tüm dünyada insanların eşit şartlarda yaşadığını mı düşünüyorsunuz? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız. Demokrasi kültürüne yönelik kalıp yargılarımızı sorguladıktan sonra kast sistemi hakkında bilgi sahibi olalım:

Görsel 4.6. Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı'nda eşitlik kavramı (MEB, 2019)

Yukarıdaki ders kitabında, görselin açıklama bölümünde dil, din, ırk ve cinsiyet ayrımının günümüzdeki eşitsizliklere neden olduğu belirtilmiştir. Öğretmenin eşitlik kavramına ilişkin tanımı da ders kitabında ifade edilen görüşle uyumlu bir şekildedir. Öğretmen, eşitlik kavramını halkın dine, inanca, ekonomik güce, cinsiyete ya da ırka bakılmaksızın yasalar önünde eşit olması olarak tanımlamıştır. Bu durumda, ders kitabıyla öğretmenin eşitlik kavramına ilişkin düşüncelerinin benzer olduğu söylenebilir. Ders kitabında, eşitlikle ilgili örnekler ve açıklamalar yer almaktadır, ancak eşitlik kavramına yönelik bir tanım sunulmamıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, öğrenciler eşitlik kavramına yönelik doğru ilişkilendirmeler yapmışlardır. Eşitlik kavramını bazı öğrenciler, "iki insanın da aynı şeylere sahip olması" şeklinde tanımlarken, bazıları ise "insanların kanunlar önünde aynı olma durumu" şeklinde tanımlamışlardır. Bu durum, öğrencilerin eşitlik kavramını doğru anladıklarını göstermektedir. Araştırmada öğretmenin algı ve uygulamaları incelendiğinde, öğretmenin eşitlik kavramını "dine, inanca, ekonomik güce, cinsiyete ya da ırka bakılmaksızın yasalar önünde eşit olma durumu" olarak algıladığı belirlenmiştir. Ayrıca öğretmenin derslerinde eşitlikçi bir sınıf ortamı oluşturduğu ve tüm öğrencilere eşit davrandığı gözlemlenmiştir. Öğretmen, öğrencilerini eşit olarak görmekte ve her birine aynı uygulamaları yapmaktadır. Araştırmada öğretim programı ve ders kitabı da

değerlendirilmiştir. Öğretim programında eşitlik kavramı, eşitlik değeri olarak yer almaktadır ancak kazanımlarda bu kavrama yer verilmemiştir. Ders kitabında ise eşitlik kavramı, kanun önünde eşitlik ve toplumsal eşitlik başlıkları altında ele alınmıştır.

4.5. Adalet Kavramı

Adalet kavramıyla ilgili öğrenci ve öğretmen görüşlerini, deneyimlerini ortaya koymak amacıyla görüşmeler, gözlemler ve kelime ilişkilendirme testleri kullanılarak toplanan veriler analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

4.5.1. Öğrencilerin adalet kavramına yönelik algıları

Ders gözlemlerine başlamadan önce, öğrencilerin adalet kavramına yönelik bilişsel alt yapıları, kelime ilişkilendirme testi (KİT) kullanılarak belirlenmiştir. Tablo 4.12’de adalet kavramıyla ilgili kelime ilişkilendirme testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4.12. *Adalet kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri*

Şube/ Öğrenci sayısı	Hukukla ilgili kavramlar	Yönetim sistemiyle ilgili kavramlar	Siyasi değerlerle ilgili kavramlar
A (31)	Hukuk (6) Mahkeme (6) Yargıtay (1) Suç (1) Avukat (1) Yargılama (1) Yargı (1) Hâkim (1)	Seçim (3)	Eşitlik (13) Demokrasi (9) Hak (9) Özgürlük (6)
B (32)	Hukuk (10) Mahkeme (6) Hâkim (3) Avukat (3) Yargı (1) Adalet sarayı (1) Kanun (1) Savcı (1) Yargıç (1) Dava (1) Suç (1) Savunma (1)	Yönetim (13)	Hak (18) Özgürlük (12) Eşitlik (11)

Tablo 4.12, öğrencilerin farklı kelime ilişkilendirme kategorilerinde adalet kavramını nasıl algıladıklarını özetlemektedir. A ve B grubundaki öğrencilerin adalet kavramına yönelik kavram çerçeveleri benzerdir. Bu kavrama ilişkin kelime ilişkilendirmeleri A ve B grubunda üç kategoriye ayrılabilir: “yönetim sistemiyle ilgili kavramlar, hukukla ilgili kavramlar ve siyasi değerlerle ilgili kavramlar.” Öğrencilerin bu üç kategori altında adalet kavramını doğru şekilde anladıkları görülmektedir.

Tablo 4.12’de yer alan verilere göre A ve B grubundaki öğrencilerin adalet kavramına ilişkin en fazla ilişkilendirmeleri “siyasi değerlerle ilgili kavramlar” kategorisinde, özellikle eşitlik, özgürlük, hak gibi kelimelerle gerçekleştirdikleri belirlenmiştir. “Hukukla ilgili kavramlar” kategorisinde ise mahkeme, hâkim, avukat gibi kelimelerle ilişkilendirmeler yaptıkları görülmüştür. Adalet kavramına yönelik bu üç kategoride, kelime ilişkilendirme sayılarının en yüksek olduğu grup B grubudur.

Görüşme sırasında öğrencilere “Adalet ne demektir?” sorusu sorulmuş ve adalet kavramını tanımlamaları istenmiştir. Öğrencilerin adalet kavramı hakkındaki tanımları, Tablo 4.13’te özetlenmiştir.

Tablo 4.13. *Adalet tanımına ilişkin öğrenci cevapları*

Kategoriler	Tanımlar	Cevap sayısı (A)	Cevap sayısı (B)
Haklıyı ve haksızı ayırt etme	İnsanların eşit şekilde yargılanması.	5	5
Açıklama yok	–	4	6

Tablo 4.13’te, öğrencilerin adalet kavramını “haklıyı ve haksızı ayırt etme” kategorisinde “İnsanların eşit şekilde yargılanması” şeklinde tanımladıkları görülmektedir. A ve B grubundaki bazı öğrencilerin adalet kavramına ilişkin tanımlarından örnekler şunlardır:

Adalet, suçlu tarafın ceza alması suçsuz tarafın ceza almaması. (Nazmi)

Suçluya ceza veriliyor. Suçsuzda da bir şey olmuyor, bu adalet oluyor. (Ezgi)

Adalet, insanların eşit şekilde yargılanması ve yargının sonucunda kararın uygulanması. (Engin)

İnsanlar mesela kavga eder, biri birini yaralar veya öldürür. Mesela onu cezaevine attığında adaletli oluyor. (Miraç)

Bir suç işleriz mesela gerçekten suçumuz varsa bunun cezasını çekmek zorundayız ve bu da adalet oluyor yani cezayı çekmek adalet bence. (Hazel)

Adalette biri suçluysa suçlaya ceza veriliyor. Suçsuz da bir şey olmuyor bu adalet oluyor. (Miray)

Adalet bir olayın adaletli bir şekilde çözülmesi mesela suçlu tarafından ceza alması suçsuz tarafın ceza almaması. (Yücel)

Öğrencilerin verdiği örneklerden, adalet kavramını eylemsel davranışlarla ilişkilendirmeye çalıştıkları görülmektedir. Öğrencilerin açıklamaları, adaletin suçlu ve suçsuzu ayırt etme, suçluya ceza verme, haklı ve haksızı ayırt etme gibi durumları içerdiğini göstermektedir. Bu bağlamda, bazı öğrencilerin adalet kavramını doğru bir şekilde anladığı belirlenmiştir. Ancak A grubundaki dört öğrenci ve B grubundaki altı öğrenci, adalet kavramının tanımıyla ilgili açık uçlu soruya cevap verememiştir. Öğrencilerin yarısının adalet kavramının tanımı hakkında bir açıklama yapamadığı tespit edilmiştir.

4.5.2. Öğretmenin adalet kavramına yönelik algı ve uygulamaları

Sosyal bilgiler öğretmeniyle yapılan görüşmeler ve ders gözlemleri, öğretmenin adalet kavramına ilişkin algılarını ve uygulamalarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Aşağıda, öğretmenin adalet kavramına yönelik algı ve uygulamaları alıntılarla birlikte ifade edilmiştir:

Öğretmen, adalet kavramını çocuklara kazandırmayı önemseydiğini ve adaletin eşitlikten farklı bir kavram olduğunu vurgulamıştır. Öğretmenin ifadelerine göre eşitlik her zaman adalet anlamına gelmez. Örneğin, iki kişiye eşit ücret vermek maddi durumu kötü olan kişiye yeterli gelmeyebilir. Adalet, maddi durumu zor olan kişiye biraz daha fazla ücret vermek ve ona bu hakkı tanımaktır. Bu nedenle öğretmenin öğrencilerde adalet ve eşitlik kavramlarının ayrımı konusunda farkındalık oluşturmaya çalıştığı söylenebilir.

Öğretmenin geçmiş dönemdeki bir sosyal bilgiler dersinde verdiği örnekle de öğrencilerin adalet ve eşitlik kavramlarını anlamalarına katkı sağladığı görülmektedir. Öğrencilerin öğretmenin örneğine dayanarak adaleti anlamaları, örneğin akıllarında kalıcı olduğunu göstermektedir. Örneğin, öğrencilerden Çağlar, öğretmenin verdiği örnekle ilgili

olarak “Eğer farklı boydaki üç insana aynı boyutta tabure verirse eşitliği sağlamış oluruz. Ancak herkese boylarına göre tabure verirse adaleti sağlamış oluruz” şeklinde ifade etmiştir.

02.03.2020 tarihli gözlem sırasında, bir öğrencinin fiziksel zarar görmesi sonucu yaşanan akran zorbalığı durumundan öğretmen haberdar olmuştur. Ders başlamadan önce, öğretmen öğrencilerle konuşarak bu konuyu ele almıştır. Öğretmen ve öğrenciler arasında geçen diyalog şu şekildedir:

Öğretmen: Şimdi evladım ben size demokrasi ünitesinde adalet ve eşitlik konusunu anlatmıştım hatırlıyor musunuz? Hani futbol maçını izlemeye çalışan farklı boyda 3 kişi vardı, altlarına tabure koymuşlardı hepsinin maçı izlemesi ile ilgili bir görsel. Hatırladınız mı? Adalet ve eşitlik ile ilgili çok güzel bir çalışmaydı. Şimdi bakın, suçluya ve suçsuzda da aynı davranırsan eşitliği sağlamış olurum. Peki adaleti sağlamış olur muyum?

Öğrenciler: Hayır!

Öğretmen: Bu arkadaşınız üzülüyor ve fiziksel olarak zarar görüyor. Hadi bunu bana açıklayın! Şimdi ben sizi cezalandırmazsam adaletsizlik olur. Ben anayasanın bir maddesini size okudum. Kişi dokunulmazlığı, hatırlıyor musunuz?

Öğrenciler: Evet.

Öğretmen: Hiç kimse istemedikçe vücudunuza dokunamaz. Siz istemedikçe ben bile! Hiç kimsenin vücuduna ne yapamazsınız, dokunamazsınız. Kişi dokunulmazlığı (Gözlem Kaydı, 02.03.2020).

Öğretmenin yukarıdaki ifadeleri, adaletsizlik durumlarının cezasız kalmaması gerektiği görüşünü yansıtmaktadır. Öğrencilerin ise adalet kavramını haklı ve haksızı ayırt etme olarak algıladığı belirlenmiştir. Bu durumda öğrencilerin öğretmenle benzer algılamalara sahip oldukları söylenebilir. Öğretmenin verdiği örneklerin, adalet kavramını hatırlamada öğrencilere katkı sağladığı gözlenmiştir. Gözlemler sırasında öğretmenin derslerinde adalet kavramının tanımını belirtmediği fakat bütün öğrencilere eşit davrandığı, hiçbir öğrenciyi diğerinden ayırt etmediği ve öğrenciler arasında çıkan tartışmalarda tarafsız bir tutum sergilediği gözlemlenmiştir.

İlköğretim programlarında on bir kök değer yer almaktadır ve bu kök değerler arasında adalet kavramı bir değer bulunmaktadır. Adalet değeri, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik gibi diğer kök değerlerle birlikte tüm ilköğretim ders programlarında vurgulanmıştır. Bununla birlikte Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda (SBDÖP) adalet kavramına bir kazanım olarak yer verilmemiştir.

Yani, programın hedeflediği öğrenme kazanımları arasında adalet kavramının açık bir şekilde yer almadığı tespit edilmiştir.

Yukarıdaki görselde Magna Carta'nın hangi özelliği anlatılmak istenmiştir? Tartışınız.

1789 Fransız İhtilali, krala karşı halk ayaklanması ile başlamış, İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirgesi'nin yayınlanması gibi önemli sonuçlar doğurmuştur. 1791 Anayasası ile Fransa'da ortaya çıkan cumhuriyet, eşitlik, özgürlük ve adalet gibi kavramlar önce Avrupa'ya daha sonra tüm dünyaya yayılmıştır.

Türklerdeki demokrasinin gelişimi, zaman ve biçim olarak dünyadaki gelişmelerden farklılık göstermiştir. Türklerin sosyal hayatını belirleyen töreler ve ülke yönetiminde izlenen yol, bu farklılığın en önemli unsurlarını oluşturmuştur.

Yûsuf Has Hâcib'in **Kutadgu Bilig** adlı eserinde yer verdiği aşağıdaki sözler Türk töresinin bazı özelliklerini yansıtır:

“Benim tabiatım da adildir. Ben işleri adalet üzerine hâllederim, bey ve kul diye ayırmam.”

“İster oğlum, akrabam ister yolcu, geçici misafir olsun benim için hepsi birdir; hüküm verirken hiçbirinde fark gözetmem.”

İbrahim Kafesoğlu, *Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s. 14

Görsel 6. 4:
Yûsuf Has Hâcib
(Temsil)

Görsel 4.7. *Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı'nda adalet kavramı (MEB, 2019)*

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (SBDÖP), adalet kavramı Türk tarihinde yolculuk ve yaşayan demokrasi ünitelerinde adalet değeri olarak vurgulanmıştır. Türk tarihinde yolculuk ünitesinde Osmanlı Devleti'nin adaletli bir yönetim sistemi uyguladığı, adaletin kazasker tarafından sağlandığı ve Fransız İhtilali'nin adalet kavramının dünyaya yayılmasında etkili olduğu üzerinde durulmuştur. Yaşayan demokrasi ünitesinde ise Yusuf Has Hâcib'in Kutadgu Bilig eserindeki “Benim tabiatım da adildir. Ben işleri adalet üzerine hallederim, bey ve kul diye ayırmam” sözüne yer verilmiştir. Ders kitabında adalet kavramının tanımı yapılmamıştır ve adalet kavramına ilişkin başka konulara ders kitabında yer verilmemiştir.

Araştırma sonucunda öğrencilerin adalet kavramına ilişkin algıları değerlendirildiğinde, genellikle hukukla ilgili kavramlar, yönetim sistemiyle ilgili kavramlar ve siyasi değerlerle ilgili kavramlar kategorilerinde doğru ilişkilendirmeler yaptıkları belirlenmiştir. Öğrencilerin adalet kavramını çoğunlukla siyasi değerlerle ilgili kavramlar kategorisinde eşitlik, demokrasi, hak, özgürlük gibi kelimelerle ilişkilendirdikleri, ayrıca hukukla ilgili kavramlar kategorisinde de mahkeme, hâkim, avukat, yargı, adalet sarayı gibi kelimelerle doğru ilişkilendirmeler yaptıkları görülmektedir. Adalet kavramının tanımı

öğrencilere sorulduğunda çoğu öğrencinin adaleti “haklıyı ve haksızı ayırt etme” kategorisinde “İnsanların eşit şekilde yargılanması” olarak tanımladığı görülmüştür. Bu tanımlamalar doğru kavramsallaştırmaları yansıtmaktadır. Ancak bazı öğrencilerin adalet kavramının tanımına cevap veremediği ve adalet kavramını tam olarak anlamadığı belirlenmiştir. Araştırmada öğretmenin algı ve uygulamaları değerlendirildiğinde, öğretmenin adalet kavramını “İki kişiye eşit ücret verdiğimizde maddi durumu iyi olan kişiye avantaj sağlayacakken maddi durumu zor olan kişiye bir fayda sağlamaz. Adalet, maddi durumu kötü olan kişiye belki biraz daha fazla ücret vermek, bu hakkı ona tanımaktır” şeklindeki ifadeleriyle “sosyal adalet” olarak algıladığı tespit edilmiştir. Araştırmada öğretim programı ve ders kitabı değerlendirildiğinde, öğretim programında adalet kavramının önemli bir değer olarak yer aldığı görülmüştür. İlköğretim programlarında on bir kök değer arasında ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda on sekiz değer arasında adalet kavramına yer verilmiştir. Ders kitabında ise adalet kavramına iki ünite boyunca değer olarak yer verilmiştir.

4.6. Hukuk Kavramı

Hukuk kavramıyla ilgili öğrenci ve öğretmen görüşlerini, deneyimlerini ortaya koymak amacıyla görüşmeler, gözlemler ve kelime ilişkilendirme testleri kullanılarak toplanan veriler analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

4.6.1. Öğrencilerin hukuk kavramına yönelik algıları

Ders gözlemlerine başlamadan önce, öğrencilerin hukuk kavramına yönelik bilişsel alt yapıları, kelime ilişkilendirme testi (KİT) kullanılarak belirlenmiştir. Tablo 4.14’te hukuk kavramıyla ilgili kelime ilişkilendirme testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4.14. *Hukuk kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri*

Şube/ Öğrenci sayısı	Adalet sistemiyle ilgili kavramlar	Yönetim sistemiyle ilgili kavramlar	Siyasi değerlerle ilgili kavramlar
A (31)	Avukat (5) Yargı (2) Meslek (2) Hâkim (1)	Demokrasi (5) Seçim (3) Egemenlik (2)	Adalet (8) Hak (6) Eşitlik (5) Özgürlük (4)
B (32)	Mahkeme (9) Hâkim (9) Avukat (9) Dava (3) Savcı (3) Yargıç (2) Yargı (1)	Demokrasi (4) Seçim (2) Egemenlik (1)	Adalet (19) Eşitlik (13) Özgürlük (6)

Tablo 4.14, A ve B grubundaki öğrencilerin hukuk kavramına ilişkin kelime ilişkilendirme kategorilerinin sıklıklarını özetlemektedir. Her iki grup da hukuk kavramını üç farklı kategoriye göre ilişkilendirmektedir. Bu kategoriler “adalet sistemiyle ilgili kavramlar, yönetim sistemiyle ilgili kavramlar ve siyasi değerlerle ilgili kavramlar” şeklinde adlandırılmaktadır. Bu bulgular, A ve B grupları arasında “hukuk” kavramına yönelik benzer ilişkilendirme çerçevelerinin olduğunu göstermektedir. Yani, her iki grup da “hukuk” kavramını benzer şekillerde bu üç kategoriye bağlamaktadır.

A ve B grubundaki öğrenciler, hukuk kavramını üç kategoriye göre doğru bir şekilde ilişkilendirmektedir. En sık kullanılan kategori, siyasi değerlerle ilgili kavramlardır ve öğrenciler adalet, özgürlük, eşitlik gibi kelimelerle hukuk kavramını ilişkilendirmektedir. İkinci en sık kullanılan kategori ise adalet sistemiyle ilgili kavramlardır ve öğrenciler mahkeme, avukat, hâkim, dava, savcı, yargıç gibi kelimeleri hukuk kavramıyla ilişkilendirmektedir. Ayrıca, B grubundaki öğrencilerin A grubundaki öğrencilere kıyasla hukuk kavramını daha fazla kelimeyle ilişkilendirdiği tespit edilmiştir. Bu, B grubundaki öğrencilerin hukuk kavramını daha geniş bir kavramsal ağ içinde değerlendirdiğini ve daha fazla ilişkili kavramı hatırladığını göstermektedir.

Görüşme sırasında öğrencilere “Hukuk ne demektir?” sorusu sorulmuş ve hukuk kavramını tanımlamaları istenmiştir. Öğrencilerin hukuk kavramı hakkındaki tanımları, Tablo 4.15’te özetlenmiştir.

Tablo 4.15. *Hukuk kavramının tanımına ilişkin öğrenci cevapları*

Kategoriler	Tanımlar	Cevap sayısı (A)	Cevap sayısı (B)
Yasaların bütünü	Hukuk, toplumu düzenleyen yasaların bütünü.	3	5
Adalet	Hukuk, adalet ile aynı şeydir.	3	4
Yargılanma	Hukuk, kötü bir davranış yaptığımızda yargılanmak.	–	2
Açıklama yok	–	3	–

Tablo 4.15 incelendiğinde, bazı öğrencilerin hukuk kavramını “toplumu düzenleyen yasaların bütünü şeklinde doğru bir şekilde tanımladığı görülmektedir. Ancak, diğer öğrencilerin verdiği cevaplarda “adalet ve yargılanma” kategorilerinde yanlış kavramsallaştırmalar yapıldığı belirlenmiştir. “Adalet” kategorisinde bazı öğrenciler, “hukukun adalet ile aynı şey olduğunu” düşündüklerini belirtmişlerdir. Örneğin, Kenan isimli bir öğrenci, “Hukukun adalet ile aynı şey olduğunu düşünüyorum” şeklinde bir görüş bildirmiştir. “Yargılanma” kategorisinde ise bazı öğrenciler, “kötü bir davranış yaptığımızda yargılanmak” şeklinde hukuk kavramını tanımlamışlardır. Örneğin, Özer isimli bir öğrenci, “Biz, kötü bir davranış yaptığımızda yargılanıyoruz. Orada bize cezalar verilebiliyor. Yani yaptığımız suça göre ceza alabiliyoruz. Hukuk deyince mahkeme filan geliyor aklıma. İnsanların yargılanması geliyor” şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca üç öğrenci, hukuk kavramının tanımıyla ilgili açık uçlu soruya yanıt verememiştir.

Yedinci sınıf öğrencilerinin hukuk kavramının tanımına ilişkin algıları genel olarak değerlendirildiğinde, bazı öğrencilerin kavramı doğru bir şekilde anladığı, ancak bazı öğrencilerin yanlış bir şekilde anladığı görülmektedir. Yanlış kavramsallaştırma yapan öğrenciler, “adalet ve yargılanma” gibi kategorilerdeki anlamları hukuk tanımına uygulamışlardır. Öğrencilerin hukuk kavramını ilişkilendirdikleri kelimeler değerlendirildiğinde ise doğru kavramlarla ilişkilendirme yaptıkları anlaşılmaktadır.

4.6.2. Öğretmenin hukuk kavramına yönelik algı ve uygulamaları

Sosyal bilgiler öğretmeniyle yapılan görüşmeler ve ders gözlemleri, öğretmenin hukuk kavramına ilişkin algılarını ve uygulamalarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Aşağıda, öğretmenin hukuk kavramına yönelik algı ve uygulamaları alıntılarla birlikte ifade edilmiştir:

Öğretmen, hukuk kavramını “Toplum düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünüdür” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanım, yedinci sınıf “etkin vatandaşlık” öğrenme alanındaki “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir” kazanımıyla ilgili olarak demokratik devletin nitelikleri arasında yer alan “hukuk devleti” ilkesiyle uyumludur. Ayrıca, öğretmenin yaptığı tanımın, ders kitabında yer alan hukuk kavramının tanımıyla aynı olduğu tespit edilmiştir.

Öğretmen, B şubesinde yapılan 16.10.2019 tarihli gözlemde, “Osmanlı Devleti’nin fetih siyasetini örnekler üzerinden analiz eder” kazanımıyla ilgili olarak “Osmanlı millet sistemi” konusunda hukuk kavramını örneklerle açıklamıştır. Bu açıklama “Türk tarihinde yolculuk” ünitesi içerisinde İslam hukuku ve özel hukuk arasındaki ayırım örnekler verilerek yapılmıştır. Öğretmenin bu konuyla ilgili ifadesi şu şekildedir:

İslam hukukuna göre insanlar Müslim, Gayrimüslim diye ikiye ayrılıyorlar. Müslim, gayrimüslim tüm insanlar Osmanlı tebaası sayılmıştır. Gayrimüslimlere, aile, miras gibi konularda kendi inançlarına göre özel hukuk kuralları uygulanırdı. Diğer toplumsal olaylarda ise İslami hukuk kurallarına tabi olurlardı. Örneğin Sırp bir karı koca boşanmak istediğinde kendi dinlerinin kendi mezhebinin kurallarına göre çoğu gerçekleştirilecek ama Sırp adam karısını öldürdü bu artık özel bir konu olmaktan çıkıyor mu, toplumu ilgilendiriyor? O zaman İslam hukukuna göre yargılanıyorlar (Gözlem Kaydı, 16.10.2019).

Öğretmen, yukarıdaki ifadeleri çerçevesinde “hukukun üstünlüğü ve hukuk devletinin” özelliklerine de değinmiştir. 04.03.2020 tarihli gözlemde her iki şubedeki derslerinde, bir önceki yılın altıncı sınıf “yönetime katılıyorum” ünitesindeki “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıkla” kazanımı kapsamında hukuk devletinin özelliklerini anlatmıştır. Öğretmen sınıfta şu şekilde açıklama yapmıştır: “Türkiye devleti bir hukuk devletidir. Hukuk devleti kısaca, hukukla sınırlanmış devlet anlamına gelir. Hukuk devletinde ülke kanunlarla yönetilir. Bireylerin temel hak ve özgürlükleri kanunlarla güvence altına alınır. Toplum içinde hiç kimseye ayrıcalık tanınmaz, kanun önünde herkes eşittir.” Gözlem sırasında, öğretmenin hukuk kavramına ilişkin bir

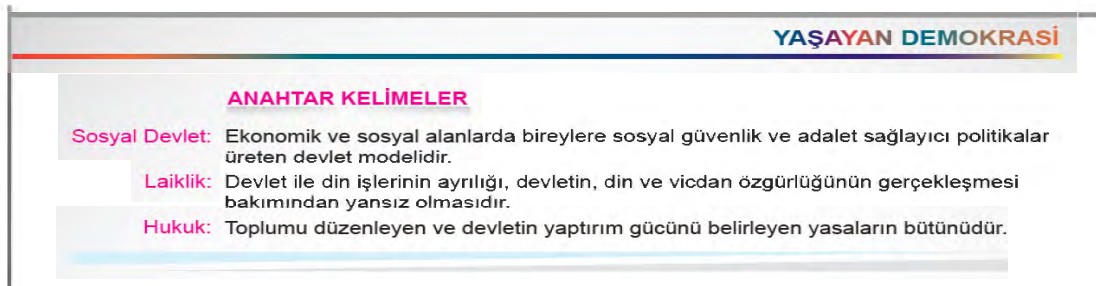

tanım yapmadığı, ayrıca sınıfta hukukla ilgili bir uygulama veya etkinlik gerçekleştirilmediği belirlenmiştir.

Hukuk kavramı, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda özel amaçların üçüncü maddesinde şu şekilde tanımlanmaktadır: “Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilmeleri” Öğretim programının uygulanmasında dikkat edilmesi gereken hususlar bölümünde ise sosyal bilim konularının bütünleştirilmiş ve disiplinler arası yaklaşımla işlenmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi gibi sosyal bilimler içerisinde hukuk biliminin de yer aldığı belirtilmektedir. Öğretim programı, hukuk konularının da bütünleştirilmiş ve disiplinler arası yaklaşımla ele alınması gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda, ‘etkin vatandaşlık’ öğrenme alanında hukuk kavramı bir sosyal bilim olarak yer almaktadır. Hukuk kapsamında öğrencilere kazandırılmak istenen yirmi yedi beceri arasında hukuk okuryazarlığı da yer almaktadır. Hukuk okuryazarlığı, doğru kaynaklara başvurmayı ve hukukla ilgili terimleri doğru bir şekilde anlamayı sağlar. Bu nedenle, hukuk okuryazarlığı öğrencilerin hukuk kavramını anlamalarına katkı sağlar.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda, hukuk kavramı ilk olarak özel amaçlar bölümünde “Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olması” olarak yer almaktadır. Ayrıca, sosyal bilgiler eğitimi içinde hukuk biliminin bir sosyal bilim disiplini olarak tanımlandığı ve kazandırılması hedeflenen beceriler arasında hukuk okuryazarlığının da bulunduğu belirtilmektedir. Ancak, öğretim programında herhangi bir öğrenme alanının kazanımları bölümünde hukuk kavramına yer verilmediği tespit edilmiştir.

Görsel 4.8. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında hukuk kavramı (MEB, 2019)

Görsel 4.8, sosyal bilgiler ders kitabında hukuk kavramının “Toplumunu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünüdür” şeklinde tanımlandığını göstermektedir. Ders kitabında hukuk kavramı, Türk tarihine yolculuk, ekonomi ve sosyal hayat ve yaşayan demokrasi ünitelerinde ele alınmıştır. Türk tarihine yolculuk ünitesinde hukuk kavramı, Osmanlı millet sistemi ile ilişkilendirilmiş ve İslam hukuku ve özel hukuk gibi kavramlarla açıklanmıştır. Ekonomi ve sosyal hayat ünitesinde, Osmanlı Devleti’nde medreselerde hukuk eğitimi verildiği ve medreselerin hukukçu yetiştiren kurumlar olduğu belirtilmiştir. Yaşayan demokrasi ünitesinde ise hukuk devleti kavramı, Cumhuriyet’in niteliklerinden biri olarak ele alınmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin hukuk kavramını değerlendirdiğimizde, “adalet sistemiyle, yönetim sistemiyle ve siyasi değerlerle ilgili kavramlar” kategorilerinde doğru ilişkilendirmeler yaptıkları görülmüştür. Öğrencilerin çoğunlukla siyasi değerle ilgili kavramlar kategorisinde adalet, hak, eşitlik, özgürlük gibi kelimelerle hukuk kavramını doğru ilişkilendirdikleri belirlenmiştir. Hukuk kavramının tanımı sorulduğunda, öğrencilerin çoğunun hukuku “toplumunu düzenleyen yasaların bütünü” olarak tanımladıkları ve doğru bir kavramsallaştırma yaptıkları gözlemlenmiştir. Ancak, bazı öğrencilerin adalet kategorisinde hukuku “hukuk, adalet ile aynıdır” şeklinde tanımlamaları ve yargılama kategorisinde ise hukuku “kötü bir davranış yaptığımızda yargılanmak” olarak tanımlamaları, yanlış kavramsallaştırma yaptıklarını göstermektedir. Araştırmada öğretmenin algı ve uygulamaları değerlendirildiğinde, hukuk kavramını “toplumunu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü” olarak algıladığı tespit edilmiştir. Öğretmenin derslerinde hukuk kavramına ilişkin herhangi bir uygulama veya etkinlik yapılmadığı belirlenmiştir. Araştırmada öğretim programı ve ders kitabı değerlendirildiğinde, öğretim programında hukuk kavramının özel amaçlarda hukuk kuralları, programın uygulanmasında dikkat edilecek hususlarda hukuk bilimi ve programın kazandırılması gereken becerilerinde ise hukuk okuryazarlığı olarak yer verildiği görülmüştür. Ders kitabında ise hukuk kavramı, İslam hukuku, özel hukuk, hukuk bilimi ve hukuk devleti gibi üç farklı ünite içerisinde ele alınmıştır.

4.7. Egemenlik Kavramı

Egemenlik kavramıyla ilgili öğrenci ve öğretmen görüşlerini, deneyimlerini ortaya koymak amacıyla görüşmeler, gözlemler ve kelime ilişkilendirme testleri kullanılarak toplanan veriler analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

4.7.1. Öğrencilerin egemenlik kavramına yönelik algıları

Ders gözlemlerine başlamadan önce, öğrencilerin egemenlik kavramına yönelik bilişsel alt yapıları, kelime ilişkilendirme testi (KİT) kullanılarak belirlenmiştir. Tablo 4.16’da egemenlik kavramıyla ilgili kelime ilişkilendirme testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4.16. *Egemenlik kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri*

Şube/Öğrenci sayısı	Siyasi değerlerle ilgili Kavramlar	Milli bayramlar	Bağımsızlık	Lider/Yönetici
A (31)	Özgürlük (6) Hak (3) Demokrasi (2) Adalet (1) Eşitlik (1)	23 Nisan (6) 19 Mayıs (2)	Bayrak (4) Türkiye (3) Toplum (1) Bağımsızlık (1)	Atatürk (10)
B (32)	Adalet (9) Eşitlik (6) Özgürlük (5) Hak (4) Hukuk (3) Demokrasi (3) Cumhuriyet (3)	Bayram (12) Çocuklar (9) 23 Nisan (3)	Bayrak (6) Türkiye (2) Devlet (4) Bağımsızlık (4) Vatan (2) Toprak (1)	Atatürk (12)

Tablo 4.16, öğrencilerin egemenlik kavramına ilişkin kelime ilişkilendirme testi sonuçlarına dayanarak oluşturulan kategorilerin sıklıklarını özetlemektedir. A ve B grubu öğrencileri, egemenlik kavramını dört farklı kategoride ilişkilendirmeler yapmışlardır. Bu kategoriler şunlardır: siyasi değerlerle ilgili kavramlar, milli bayramlar, bağımsızlık ve lider/yönetici.

Öğrencilerin egemenlik kavramına ilişkin yanlış kavramsallaştırmalar yaptığı görülmektedir, özellikle “milli bayramlar ve bağımsızlık” kategorilerinde. A ve B grubundaki öğrenciler, milli bayramlar kategorisinde “23 Nisan ve 19 Mayıs” gibi tarihleri

egemenlik kavramıyla ilişkilendirmişlerdir. Ayrıca egemenlik kavramını bağımsızlık kategorisindeki vatan, toprak, bayrak gibi sözcüklerle ilişkilendirmişlerdir. Her iki öğrenci grubunda da diğer kategorilerden farklı olarak egemenlik kavramını ülke liderinin ismiyle ilişkilendirilmiştir. Bu kişi, ülkenin kurucu lideri ve yöneticisi olan Atatürk'tür. Doğru kavramsallaştırmanın olduğu “siyasi değerlerle ilgili kavramlar” kategorisi, A ve B grubu öğrencileri için en sık kullanılan kategori olarak belirlenmiştir. Bu kategoride özgürlük, demokrasi, eşitlik, adalet, hak gibi kavramlarla ilişkilendirilmeler yapılmıştır.

Görüşme sırasında öğrencilere “Egemenlik ne demektir?” sorusu sorulmuş ve egemenlik kavramı tanımlamaları istenmiştir. Öğrencilerin egemenlik kavramı hakkındaki tanımları, Tablo 4.17’de özetlenmiştir.

Tablo 4.17. *Egemenlik kavramının tanımına ilişkin öğrenci cevapları*

Kategoriler	Tanımlar	Cevap sayısı (A)	Cevap sayısı (B)
Yönetimde söz sahibi olma	Egemenlik, ülkeyi milletin yönetmesini sağlayan ilke.	3	6
Bağımsızlık	Egemenlik, devletimizin başka bir devletin altında olmadan yaşaması.	2	4
Milli bayramalar	Egemenlik, bayramımızdır.	3	–
Açıklama yok	–	1	1

Tablo 4.17’ye göre, öğrencilerin egemenlik kavramını “yönetimde söz sahibi olma” kategorisinde tanımladıkları görülmektedir. Çoğu öğrenci, egemenlik kavramını “ülkeyi milletin yönetmesini sağlayan ilke” şeklinde doğru bir şekilde tanımlayabilmektedir. Öğrencilerin egemenlik kavramına ilişkin doğru kavramsallaştırma yaptıkları belirlenmiştir.

Tablo 4.17’de, diğer öğrencilerin egemenlik kavramının tanımına ilişkin verdikleri cevaplar bulunmaktadır. Bazı öğrenciler, egemenlik kavramını “bağımsızlık” kategorisinde vurgulamışlardır ve “devletimizin başka bir devletin egemenliği altında olmadan yaşaması” şeklinde tanımlamışlardır. Örneğin, Nazmi adlı öğrenci şunları ifade etmiştir: “Egemenlik, bizim devletimizin başka bir devletin egemenliği altında olmadan kendi bağımsızlığımızı

kurarak yaşamamızı sağlayan bir ilkedir. Eğer egemenlik olmasaydı, başka bir devletin egemenliği altında olurduk ve kendi kararlarımızı alamaz, o devletin kararlarına uymak zorunda kalırdık.”

Öğrencilerin egemenlik kavramını ifade etmek için bazıları milli bayramlar kategorisi altında örnekler vermiştir. Bu öğrencilerden Furkan'ın, “Egemenlik, bizim bayramımızdır” şeklinde bir ifadesi bulunmaktadır. Ancak öğrencilerin “bağımsızlık ve milli bayramlar” kategorilerinde egemenlik kavramına yönelik yanlış kavramsallaştırmalar yaptıkları belirlenmiştir. Ayrıca, iki öğrenci egemenlik kavramına ilişkin açık uçlu soruya yanıt verememiştir.

4.7.2. Öğretmenin egemenlik kavramına yönelik algı ve uygulamaları

Sosyal bilgiler öğretmeniyle yapılan görüşmeler ve ders gözlemleri, öğretmenin egemenlik kavramına ilişkin algılarını ve uygulamalarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Aşağıda, öğretmenin egemenlik kavramına yönelik algı ve uygulamaları alıntılarla birlikte ifade edilmiştir:

Öğretmen “egemenlik” kavramının tanımını, “Milletin yönetimine dayanan ilke. Millet bu hakkını seçtiği milletvekilleri aracılığı ile kullanır” şeklinde açıklamıştır. A şubesindeki 03.01.2020 tarihli gözlemde “Türk tarihinde yolculuk” ünitesinde “Avrupa'daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti'ni değişime zorlayan süreçleri kavrar.” kazanımını ile öğretmen dersinde egemenlik kavramı ile monarşi arasındaki ilişkisel görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Öğretmen: Fransız ihtilaliyle egemenliğin millete ait olduğu ortaya çıktı. Mustafa Kemal çok etkilenmiştir Fransız ihtilalinden. İnsanların eşit olduğu hürriyet, mülkiyet ve güvenlik haklarının insanların temel insan haklarından olduğu kabul ediliyor. Artık iktidarın kaynağı tanrı olmaktan çıkıyor. Size yönetim biçimlerini öğrettim. Monarşiyi öğrettim. Bütün monarkların iktidarının kaynağı neresidir, hangi makamdır? Hatırlayın padişah, kral, çar ve prens fark etmez. O monark yetkiyi kimden alıyordu?

Eylül: Tanrı.

Öğretmen: Evet, ilahi güç. Fransız İhtilali ile egemenliğin kaynağı gökyüzünden yeryüzüne indirilir artık yönetici gücünü kimden almaktadır? Halktan. Bu da halkın yöneticiye ne sorma yetkisi verir? Hesap sorma yetkisi verir. Oysaki monarklara hesap sorulamıyordu. Hatırlıyor musunuz, neden? İlahi, yaratıcı güce hesap sormakla eşit sayılıyordu çünkü Osmanlı devletinde

padişahın lakaplarından biri Allah'ın yeryüzüne düşen gölgesiydi. İşte, Fransız İhtilali ile egemenliğin kaynağı Tanrı ve din olmaktan çıkıyor yerini Millet iradesi ve kanun alıyor (Gözlem Kaydı, 03.01.2020).

Öğretmen, dersinde egemenlik ve monarşi arasındaki farklara değinerek egemenlik kavramını “halkın yönetimde söz sahibi olması” şeklinde ele almıştır. Gözlem verileri, yapılan görüşmelerin bulgularını desteklemekte ve öğrencilerin bazılarının “Egemenlik olmasaydı neler olurdu?” sorusuna yanıt olarak “monarşi” kavramını vurguladıklarını göstermektedir. Öğrencilerin bu durumu destekleyen yanıtları şu şekildedir:

Geçmişteki padişahlar istediğini yaptırabiliyordu, istediğinin yaşam hakkını alabiliyordu, yani öldürebiliyordu bazı insanları. Monarşiydi yani tek kişinin yönetimi. Ulusal Egemenlik de halkın yönetimi. (Hayat)

Monarşi olurdu, hani tek yönetim tek kişi tarafından yönetilirdi. Hiçbir şekilde halk yönetime katılamazdı veya hiçbir şeyde seçme seçilme hakkını kullanamazdı. O yüzden monarşi olurdu diye düşünüyorum. (Canan)

Bir ülkede monarşi yönetim biçimi olurdu. (Kenan)

Yani her şey geriye dönerdi. Padişahlık dönemi, saltanat dönemi, insanların köle olduğu, esir olduğu insanların özgür olmadığı döneme geri dönerdik bence. (Ezgi)

Halk kendi kendini yönetemeyeceği için yine saltanat sistemine dönebilirdik. Zaten Cumhuriyet sağlanmazdı bu yüzden ve demokrasi olmazdı, padişah olurdu. Babadan oğula geçen bir sistemimiz olurdu. (Çağlar)

Öğretmen, “Öğrencilerin demokrasiye ilişkin kavram yanılgıları nelerdir?” sorusuna verdiği cevapta, öğrencilerin egemenlik kavramında öğrenme güçlüğü yaşadığını ifade etmiştir. Öğretmenin bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

Egemenlik, çok karıştırılır. Özellikle üzerinde durulması gereken iki kavram, milli egemenlik ve mili bağımsızlık kavramlarıdır. Mesela hep şu örneği veririm. Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı İmparatorluğu tam bağımsız mıydı, evet öğretmenim. Peki milli egemenlik var mıydı, hayır öğretmenim. Yani tam bağımsızlık olabilir ama halk egemenliği, milli egemenlik olmaz. Milli egemenliğin içerisinde halk yönetimini alırız. Milli bağımsızlığın içerisinde ekonomik bağımsızlık da dahildir siyasi, ekonomik, toplumsal bağımsızlık. Nitekim biz bunu çok ayrıntılı işleriz. Hazır oldukları yaş grubu 8.sınıftır çünkü. 8. sınıfın konusudur bu.

Öğretmen, öğrencilerin öğrenme güçlüğü yaşadığı egemenlik kavramını nasıl anlattığına ilişkin bilgi vermektedir. Egemenlik kavramını dersinde ülke bağımsızlığı ve ekonomik bağımsızlık kavramlarından ayırıştırarak “halk yönetimi” olarak ele almıştır. Ayrıca öğretmen, egemenlik kavramının 7. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda da yer almadığını, egemenlik kavramının 8. sınıf konusu olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle öğrencilerin egemenlik ve bağımsızlık kavramlarını genellikle karıştırdıklarını ifade etmiştir. Öğretmenin derste egemenlik kavramını doğru tanımlama ve açıklama yapmasına rağmen bazı öğrencilerin egemenlik kavramını bağımsızlık kavramıyla karıştırarak yanlış bir şekilde kavramsallaştırdıkları gözlenmektedir.

Öğretim programında egemenlik kavramına özel amaçlar kapsamında yer verildiği tespit edilmiştir. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nın özel amaçları arasında, öğrencilerin insan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik ve cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamlarını demokratik kurallara göre düzenlemeleri hedeflenmektedir. Bu özel amaç doğrultusunda, egemenlik kavramının tarihsel sürecini öğrencilerin anlaması amaçlanmaktadır.

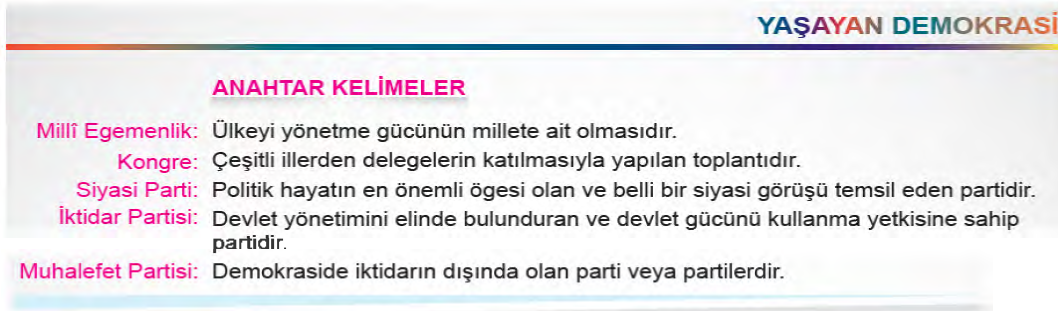
Tablo 4.18. *Egemenlik kavramına ilişkin kazanımlar*

Sınıf	Kazanımlar / Öğrenme alanları
4. sınıf	–
5. sınıf	Milli egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklal Marşına değer verir. (Etkin vatandaşlık)
6. sınıf	–
7. sınıf	–

Egemenlik kavramı, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda kazanımlarda da yer almaktadır. 4. sınıf “etkin vatandaşlık” öğrenme alanında “Ülkesinin bağımsızlığı ile bireysel özgürlüğü arasındaki ilişkiyi açıklar” kazanımının “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışı ile ulusal egemenlik ilişkilendirilir” alt amacında ve beşinci sınıf “etkin vatandaşlık” öğrenme alanında “Milli egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklal Marşı’na değer verir” kazanımında yer almaktadır. Bu şekilde, egemenlik kavramı dördüncü sınıftaki kazanım alt amacında ve beşinci sınıftaki “etkin vatandaşlık” öğrenme alanındaki

kazanımında vurgulanmaktadır. Ancak Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda altıncı sınıf ve yedinci sınıf kazanımlarında egemenlik kavramına kazanımlar kapsamında yer verilmediği belirlenmiştir.

Sosyal bilgiler dersi kitabında, egemenlik kavramı “yaşayan demokrasi” ünitesinde yer almaktadır. Bu ünite altında egemenlik kavramı, “ülkeyi yönetme gücünün millete ait olması” şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı ünite içerisinde, Atatürk'ün “Toplumda en yüksek hürriyetin, en yüksek eşitliğin ve adaletin devamlı şekilde sağlanması ve korunması ancak tam anlamıyla milli egemenliğin kurulmasına bağlıdır. Bundan ötürü hürriyetin de eşitliğin de adaletin de dayanak noktası milli egemenliktir.” sözüne de yer verilmiştir. Ayrıca saltanatın kaldırılmasının milli egemenlik için önemli bir adım olduğu bilgisi de bu bağlamda sunulmaktadır.

Görsel 4.9. *Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı'nda egemenlik kavramı (MEB, 2019)*

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda egemenlik kavramı sadece 5. sınıf kazanımında yer almaktadır. 4., 6. ve 7. sınıf kazanımlarında egemenlik kavramı bulunmamaktadır. Bu durum, öğretmenin egemenlik kavramının yedinci sınıfın konusu olmadığına ilişkin görüşlerini desteklemektedir. Öğretim programındaki öğretimsel amaçlar, öğretmenin öğrenme-öğretme sürecini oluşturmasına yönelik bir çerçeve sunmaktadır. Ayrıca, beşinci sınıf “etkin vatandaşlık” öğrenme alanında “Milli egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklal Marşına değer verir” kazanımında egemenlik ve bağımsızlık kavramlarının bir arada kullanıldığı görülmektedir.

Araştırma sonucuna göre öğrenciler egemenlik kavramına ilişkin doğru ilişkilendirmeleri siyasi değerlerle ilgili kavramlar ve lider/yönetici kategorilerinde yapmışlardır. Ancak milli bayramlar ve bağımsızlık kategorilerinde yanlış ilişkilendirmelerde bulunmuşlardır. Öğrencilerin egemenlik kavramını adalet, eşitlik, özgürlük, hak, hukuk, demokrasi, cumhuriyet gibi siyasi değerlerle ilişkilendirdikleri görülmüştür. Egemenlik kavramının tanımı sorulduğunda çoğu öğrenci, yönetimde söz sahibi olma kategorisinde ülkeyi milletin yönetmesini sağlayan ilke olarak tanımlama yaparak doğru kavramsallaştırmada bulunmuşlardır. Ancak bazı öğrenciler egemenlik kavramını bağımsızlık kategorisinde devletin başka bir devletin altında olmadan yaşaması olarak tanımlayarak yanlış kavramsallaştırma yapmışlardır. Öğretmenin algı ve uygulamaları incelendiğinde, egemenlik kavramını milletin yönetimine dayanan ilke olarak algıladığı ve seçilen milletvekilleri aracılığıyla kullanıldığını belirttiği görülmüştür. Ancak öğretmenin derslerinde egemenlik kavramına yönelik bir uygulama veya faaliyeti bulunmamaktadır. Öğretim programı ve ders kitabı değerlendirildiğinde, egemenlik kavramının öğretim programında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla ulusal egemenlik ilişkilendirilerek yer aldığı görülmüştür. Ayrıca öğretim programı, milli egemenlik ve bağımsızlık kavramlarını bir arada kullanarak bu kavramların sembolleri olarak Bayrağımız ve İstiklal Marşı'na değer verilmesini vurgulamıştır. Ders kitabında ise egemenlik kavramı yönetme gücünün millete ait olması olarak tanımlanmış ve egemenlik örneği olarak saltanatın kaldırılması verilmiştir.

4.8. Seçim Kavramı

Seçim kavramıyla ilgili öğrenci ve öğretmen görüşlerini, deneyimlerini ortaya koymak amacıyla görüşmeler, gözlemler ve kelime ilişkilendirme testleri kullanılarak toplanan veriler analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

4.8.1. Öğrencilerin seçim kavramına yönelik algıları

Ders gözlemlerine başlamadan önce, öğrencilerin seçim kavramına yönelik bilişsel alt yapıları, kelime ilişkilendirme testi (KİT) kullanılarak belirlenmiştir. Tablo 4.19'da seçim kavramıyla ilgili kelime ilişkilendirme testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4.19. Seçim kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri

Şube/Öğrenci sayısı	Temsil	Yöneticiler	Siyasi değerlerle ilgili kavramlar	Lider/Yönetici
A (31)	Oy (18) Seçim (5) Çoğunluk (2) Çoğulculuk (2) Aday (2) Parti (2) Halk oylaması (2) Seçilme (1) Temsil (1) Sandık (1)	Cumhurbaşkanı (6) Başkan (3)	Hak (7) Adalet (5) Eşitlik (4) Özgürlük (3) Demokrasi (2)	Atatürk (6)
B (32)	Seçme (4) Pusulâ (4) Seçilme (3) Sandık (3) Oylama (3) Aday (1) Siyaset (1) Partiler (1) Damga (1) Referandum (1) 18 yaş (1) Zarf (1) Seçmen (1) Mühür (1)	Cumhurbaşkanı (5) Vali (2) Muhtar (2) Başbakan (2)	Hak (14) Adalet (12) Eşitlik (3) Cumhuriyet (2)	Atatürk (12)

Tablo 4.19, öğrencilerin “seçim” kavramına ilişkin kelime ilişkilendirme testi sonuçlarını kullanarak oluşturulan kategorilerin sıklıklarını özetlemektedir. Öğrencilerin “seçim” kavramına yönelik ilişkilendirme çerçeveleri benzerlik göstermektedir. İki grup öğrencinin seçim kavramıyla ilişkilendirdikleri kelimeler dört kategoriye ayrılmıştır. Bu kategoriler “temsîl, yöneticiler, siyasi değerlerle ilgili kavramlar ve lider/yönetici” olarak belirlenmiştir. Her iki grup öğrenci de seçim kavramını doğru bir şekilde anlamış ve ilişkilendirmeler yapmıştır.

Tablo 4.19’a göre, B grubundaki öğrencilerin en sık ilişkilendirmeleri “siyasi değerlerle ilgili kavramlar” kategorisinde gerçekleştirdikleri belirlenmiştir. Bu kategoride hak, adalet, eşitlik gibi kavramlar öne çıkmaktadır. A grubu öğrencileri ise en sık ilişkilendirmeleri “temsîl” kategorisinde yapmışlardır, burada oy, seçim, çoğunluk gibi

kavramlar dikkat çekmektedir. Ayrıca hem A grubundaki hem de B grubundaki bazı öğrencilerin seçim kavramını ülkenin yöneticileri ve liderleri kategorisinde Atatürk'ün ismiyle ilişkilendirdikleri belirlenmiştir. B grubundaki öğrencilerin, A grubundaki öğrencilere göre seçim kavramında daha fazla kelime ilişkilendirmesi yaptığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, bu bulgular, öğrencilerin seçim kavramını farklı kategorilerde doğru bir şekilde kavramsallaştırdıklarını göstermektedir. B grubundaki öğrencilerin siyasi değerlerle ilgili kavramlara daha fazla odaklandığı, A grubundaki öğrencilerin ise temsil kategorisine daha fazla önem verdiği görülmektedir.

Görüşme sırasında öğrencilere “Seçim ne demektir?” sorusu sorulmuş ve seçimi tanımlamaları istenmiştir. Öğrencilerin seçim hakkındaki tanımları, Tablo 4.20’de özetlenmiştir.

Tablo 4.20. *Seçim kavramının tanımına ilişkin öğrenci cevapları*

Kodlar	Örnek açıklamalar	Cevap sayısı (A)	Cevap sayısı (B)
Oy kullanma	Seçim, halkın kendi yöneticisini seçmek için oy vermesi	9	11

Tablo 4.20 incelendiğinde, öğrencilerin seçim kavramını “Seçim, halkın kendi yöneticisini seçmek için oy vermesi” şeklinde tanımlayabildikleri görülmektedir. Ayrıca, tüm öğrencilerin, seçim kavramının tanımıyla ilgili açık uçlu soruya doğru yanıt verdikleri belirlenmiştir. Öğrencilere “Bir ülkede seçimler olmasa ne olurdu?” sorusu sorulduğunda, bazı öğrenciler şu şekilde yanıt vermişlerdir:

Seçimler olmasaydı mesela padişah gibi babadan oğula geçmeler yaşanabilirdi. Hani düzensiz bir yönetim olabilirdi. İnsanlara kötü davranacak kişiler başa çıkarılabilirdi. (Yücel)

Tekrardan monarşi yönetim biçimi olabilirdi. Çünkü bu sefer de millet ülkeyi yönetemezdi. (Kenan)

Seçimler olmasaydı birinci olarak toplumda farklı düşünceler yer almazdı. Çünkü seçim olmayınca tek bir kişinin sözü geçerli olacaktı o şekilde olunca da diğer fikirler yer almayacaktır. (Nazmi)

Yani seçimler olmasaydı padişahlıktan pek bir farkı kalmazdı. En güçlü olan en başa geçmeye çalışırdı. (Özer)

Seçimler olmasaydı halk yönetimde söz sahibi olamazdı ve böylece diktatörlük gibi bir şey olurdu, monarşi olurdu. (Engin)

Bir defa meclis çok karıştırdı yine padişahlık sistemi olurdu diye düşünüyorum. Çünkü biz halk yine kimseyi seçemeyiz. O yüzden de babadan oğula geçerdi herhalde. Herkes ben padişah olabilirim diye düşünürdü. (Çağlar)

Seçim olmasaydı padişahlık olurdu. (Murat)

Yukarıdaki ifadelerle göre öğrencilerin seçimin olmadığı bir ortamda demokratik olmayan bir yönetim sistemi ve tek bir kişinin yönetimi gibi algıları olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin seçim kavramına ilişkilendirdikleri kelimeler ve seçim kavramının tanımına ilişkin yedinci sınıf öğrencilerinin algıları genel olarak değerlendirildiğinde, öğrencilerin seçim kavramını doğru bir şekilde kavramsallaştırdıkları anlaşılmaktadır.

4.8.2. Öğretmenin seçim kavramına yönelik algı ve uygulamaları

Sosyal bilgiler öğretmeniyle yapılan görüşmeler ve ders gözlemleri, öğretmenin seçim kavramına ilişkin algılarını ve uygulamalarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Aşağıda, öğretmenin seçim kavramına yönelik algı ve uygulamaları alıntılarla birlikte ifade edilmiştir:

Öğretmen, seçim kavramını “Halkın ülke yönetimine katılması, yönetimin aldığı kararlarda etkili olabilmesidir. Halk seçme ve seçilme, sivil toplum kuruluşları kurma gibi yollarla katılım hakkını gerçekleştirir” şeklinde tanımlamaktadır. Gözlem sırasında, öğretmen “Türk tarihine yolculuk” ünitesinde Osmanlı Devleti ve günümüz İngiltere’sinin meclis seçimlerine ilişkin bir karşılaştırma yapmaktadır. Öğretmenin ifadeleri şu şekildedir:

Osmanlı'da meclis ikiye ayrılır. Atama ile gelenler ve halktan seçilip gelenler. Atama ile gelenler Meclis-i Ayan, seçilerek gelenler ise Meclis-i Mebusan’dır. Bugün İngiltere’de bunun örneğini görebilirsiniz. İngiltere’de bir monark var, kraliçe var, doğru mu? Kraliçenin yetkilerini kısıtlayan anayasa var bir de meclis var. İngiltere’deki meclis de şu an ikiye ayrılır. Asillerden oluşan lordlar kamarası. Avam, halk demek, halkın temsilcilerinden oluşan avam kamarası ki bütün yetkilerin çoğunluğu avam kamarasındadır (Gözlem Kaydı, 18.12.2019).

Yukarıdaki ifadeleri kapsamında öğretmenin seçim kavramına ilişkin tarihteki ve günümüzdeki seçim uygulamalarına ilişkin algısını göstermektedir. Gözlem verilerine ilişkin bulguların öğrencilerin görüşme verilerine ilişkin bulgularını desteklemektedir.

Öğrencilerin seçim kavramına ilişkin demokratik olmayan yönetim sistemini tek kişinin yönetimi olarak algıladıkları görülmektedir. Gözlemler esnasında öğretmenin seçim kavramına ilişkin dersinde bir tanım yapmadığı anlaşılmaktadır.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda, seçim kavramı dördüncü sınıf "üretim, dağıtım ve tüketim" öğrenme alanında "İstek ve ihtiyaçlarını ayırt ederek ikisi arasında bilinçli seçimler yapar" kazanımıyla "iki şey arasında tercih yapma eylemi" olarak yer almaktadır. Bu kazanım ve öğrenme alanı, ders kitabında "ekonomi ve sosyal hayat" ünitesinde "meslek seçimi" konusuyla ele alınmıştır. Ancak seçim kavramı, siyasal bir tanımlama içerisinde kullanılmamıştır ve programın herhangi bir bölümünde yer almamaktadır.

Tablo 4.21. Seçim kavramına ilişkin kazanımlar

Sınıf	Kazanımlar / Öğrenme alanları
4. sınıf	İstek ve ihtiyaçlarını ayırt ederek ikisi arasında bilinçli seçimler yapar. (Üretim, dağıtım ve tüketim)
5. sınıf	–
6. sınıf	–
7. sınıf	–

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda, "yaşayan demokrasi" ünitesinde seçim kavramına ilişkin örnekler verilmiştir. Öğrencilere öncelikle Osmanlı Devleti'nde 1876 Anayasası'na göre yapılan seçimlerden bahsedilmiş, ardından I. TBMM ve II. TBMM'nin seçimlerle oluşturulduğu örnekler verilmiştir. Ayrıca ders kitabında, Türk kadınlarının Cumhuriyet'in ilanından sonra 1930 belediye başkanlığı, 1933 muhtarlık ve 1934 milletvekilliği seçimlerine katılma hakkını elde etmesi ve 1982 Anayasası'nın 67. maddesinde seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma haklarına ilişkin konulara değinilmiştir. Ders kitabında "yaşayan demokrasi" ünitesinde seçimin özelliklerine de şu şekilde yer verilmiştir:

Günümüzde demokrasi öncelikle yöneticilerin adil, özgür ve düzenli seçimler yoluyla halk tarafından seçildiği yönetim biçimi olarak ifade edilebilir. Seçimlerde halkın çoğunluğunun desteğini alan siyasi partiler, yasaları yapma ve ülke yönetimi ile ilgili kararları alma yetkisini

elinde bulundurur fakat bu, çoğunluğun istediği her şeyi yapması ve azınlıklara dilediği gibi davranması anlamına gelmez.

YAŞAYAN DEMOKRASİ

Bir toplumda demokrasi kültürünün yerleşmesi için toplumun bütün üyelerinin eşitliğinin özellikle kadın-erkek eşitliğinin sağlanması gerekmektedir. Türk kadını, tarih boyunca toplumdaki yerini korumuştur ancak Türk kadınının siyasal haklarına kavuşması cumhuriyetten sonra gerçekleşmiştir. Demokratik uygulamalar sonucunda seçilen Türkiye'nin ilk kadın muhtarını tanıyalım:

Görsel 6. 40: İlk Kadın Muhtar, Gül ESİN

"Atatürk tarafından 1930 yılında kadına, muhtarlık seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı verildi. Aydın'ın Çine Demirdere Köyü'nde yaşayan 32 yaşındaki Gül Esin, 12 Kasım 1933 tarihinde yapılan muhtarlık seçiminde adaylığını koydu. Aldığı 500 oyla Türkiye'nin ilk kadın muhtarı olarak tarihe geçti. Esin, yaptığı hizmetlerden dolayı Atatürk tarafından ödüllendirildi."

Günver Güneş, *Türk Kadınının Muhtarlık ve Köy İhtiyar Heyetlerine Seçme Seçilme Hakkını Kazanması ve Türkiye'nin İlk Kadın Muhtarı Gül Esin (Hanım)*, 176

Görsel 4.10. *Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı'nda seçim kavramı (MEB, 2019)*

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda seçim kavramıyla ilgili bir kazanıma yer verilmemiştir. Ancak ders kitabında "yaşayan demokrasi" ünitesinde seçim kavramı detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Öğretim programında seçim kavramının tanımına ise yer verilmemiştir.

Sonuç olarak, öğrenciler seçim kavramını doğru bir şekilde kavramsallaştırmışlardır. Seçim kavramıyla ilgili kategorilerde doğru ilişkilendirmeler yapmışlar ve çoğunlukla temsil kategorisindeki kavramlarla ilişkilendirmişlerdir. Öğrencilerin tamamı seçim kavramını yöneticiyi belirlemek için oy kullanma şeklinde doğru bir tanımlama yapmışlardır. Araştırmada öğretmenin algı ve uygulamaları incelendiğinde, seçim kavramını halkın ülke yönetimine katılma ve kararlarda etkili olabilme olarak algıladığı ve seçme-seçilme hakkı ile sivil toplum kuruluşları gibi yollarla katılımı gerçekleştirmek olarak değerlendirdiği görülmektedir. Öğretmenin derslerinde sınıf başkanlığı seçimleri gibi uygulamalar yapıldığı tespit edilmiştir. Araştırmada öğretim programı ve ders kitabı değerlendirildiğinde, seçim

kavramının öğretim programında “iki şey arasında tercih yapma eylemi” olarak yer aldığı, ders kitabında ise siyasal bir katılım olarak oy kullanma şeklinde yer aldığı görülmektedir.

4.9. Katılım Kavramı

Katılım kavramıyla ilgili öğrenci ve öğretmen görüşlerini, deneyimlerini ortaya koymak amacıyla görüşmeler, gözlemler ve kelime ilişkilendirme testleri kullanılarak toplanan veriler analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

4.9.1. Öğrencilerin katılım kavramına yönelik algıları

Ders gözlemlerine başlamadan önce, öğrencilerin katılım kavramına yönelik bilişsel alt yapıları, kelime ilişkilendirme testi (KİT) kullanılarak belirlenmiştir. Tablo 4.22’de katılım kavramıyla ilgili kelime ilişkilendirme testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4.22. *Katılım kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorileri*

Şube/Öğrenci sayısı	Siyasal katılım	Sosyal katılım
A (31)	Oy (4) Seçim (4) Halk (2) Yönetim (2) Hak (2) Cumhurbaşkanı (2) Başkan (1)	Sivil toplum kuruluşları (3)
B (32)	Hak (4) Sınıf başkanı (4) Cumhurbaşkanı (3) Seçim (3) Oy (3) Siyasi partiler (3) Muhtar (2) Temsil (1) 18 yaş (1) Yönetim (1) Oylama (1) Belediye başkanı (1)	Sivil toplum kuruluşları (3)

Tablo 4.22, katılım kavramına yönelik kelime ilişkilendirme kategorilerinin sıklıklarını özetlemektedir. İki farklı öğrenci grubu olan A ve B, katılım kavramıyla ilgili benzer ilişkilendirme çerçevelerine sahiptir. Her iki grup da siyasal katılım ve sosyal katılım olmak üzere iki kategori altında kelime ilişkilendirmeleri yapmıştır. En çok ilişkilendirme yapılan kategori siyasal katılımdır ve bu kategoride oy, seçim, çoğunluk gibi kelimeler öne çıkmaktadır. Bu, öğrencilerin katılımı politik süreçlere, oy kullanma ve seçimlere odaklanarak anladıklarını göstermektedir. Diğer bir kategori olan sosyal katılım ise sivil toplum kuruluşları kelimesiyle ilişkilendirilmiştir. Bu da öğrencilerin katılımı, toplumda aktif olma, sivil toplum kuruluşlarına katılma ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirme gibi daha geniş bir sosyal boyutta kavramsallaştırdıklarını göstermektedir. Öğrencilerin, her iki kategori için de doğru kavramsallaştırma yaptıkları görülmektedir. Ancak, A ve B grubundaki öğrenciler arasında kelime ilişkilendirme sayılarında farklılık vardır. B grubundaki öğrencilerin, A grubuna kıyasla katılım kavramında daha fazla kelime ilişkilendirmesi yaptığı belirlenmiştir.

Görüşme sırasında öğrencilere “Katılım ne demektir?” sorusu sorulmuş ve katılımı tanımlamaları istenmiştir. Öğrencilerin katılım hakkındaki tanımları, Tablo 4.23’te özetlenmiştir.

Tablo 4.23. *Katılım kavramının tanımına ilişkin öğrenci cevapları*

Kategoriler	Tanımlar	Cevap sayısı (A)	Cevap sayısı (B)
Siyasal katılım	Katılım, milletin seçimlere katılması.	6	10
Sosyal katılım	Katılım, kendi isteğimizle herhangi bir kuruluşa veya başka bir yere katılmak.	3	1

Tablo 4.23’te, öğrencilerin katılım kavramını “siyasal katılım ve sosyal katılım” bağlamında tanımladıkları görülmektedir. A ve B gruplarındaki öğrencilerin çoğu, katılım kavramını, siyasal katılım perspektifinden “milletin seçimlere katılması” şeklinde tanımlamışlardır. Örneğin, Çağlar, “Seçimlerde katılım sağlıyoruz, her 18 yaşını dolduran kişi seçimlerde seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Bu, katılma hakkımızı kullanarak bizi temsil edecek kişiyi seçebiliriz. Belediye başkanı veya cumhurbaşkanı olabilir” şeklinde bir

görüş belirtmiştir. Diğer taraftan, bazı öğrenciler katılım kavramını ifade etmek için “kendi isteğimizle herhangi bir kuruluşa veya başka bir yere katılmak” ifadesini kullanmışlardır. Örneğin, Kerem’in “Mesela bir yarışmaya katılmak, katılım işte kendi isteğimizle herhangi bir kuruluşa veya başka bir yere katılmak” şeklinde bir ifadesi vardır. Genel olarak yedinci sınıf öğrencilerinin katılım kavramına ilişkin algıları değerlendirildiğinde, tüm öğrencilerin doğru bir şekilde kavramsallaştırdıkları belirlenmiştir. Ayrıca, öğrencilerin kelime ilişkilendirme kategorilerinde de katılım kavramını doğru bir şekilde anladıkları tespit edilmiştir.

4.9.2. Öğretmenin katılım kavramına yönelik algı ve uygulamaları

Sosyal bilgiler öğretmeniyle yapılan görüşmeler ve ders gözlemleri, öğretmenin katılım kavramına ilişkin algılarını ve uygulamalarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Aşağıda, öğretmenin katılım kavramına yönelik algı ve uygulamaları alıntılarla birlikte ifade edilmiştir:

Öğretmen, katılım kavramını “Halkın ülke yönetimine katılması, yönetimin aldığı kararlarda etkili olabilmesidir” şeklinde tanımlamaktadır. Ayrıca, öğretmen katılım kavramını bir hak olarak kabul etmektedir ve bunu “Halk seçme ve seçilme, sivil toplum kuruluşları kurma gibi yollarla katılım hakkını gerçekleştirir” şeklinde ifade etmektedir. Öğretmenin açıklamasında hem siyasal katılım hem de sosyal katılım vurgulanmaktadır. Katılımı, siyasal ve sosyal yollarla yönetimde yer almak olarak yorumlamaktadır.

Gözlem verileri, yapılan görüşmelerde elde edilen bulguları desteklediği gözlemlenmiştir. Görüşmeler sırasında, bazı öğrencilerin katılım kavramını bir “hak” olarak vurguladıkları ve “siyasal katılım” kavramıyla doğru bir ilişkilendirme yaptıkları görülmüştür. Öğrencilerin bu durumu destekleyen yanıtları aşağıdaki gibi örneklenmiştir:

Katılım milletin seçimlere katılması. Cumhurbaşkanı, muhtarlık, sınıf başkanlığı seçimlerinde katılım hakkımızı kullanıyoruz. (Kenan)

Katılım şimdi seçim yaparken aynı zamanda da katılmış oluyoruz. Aslında biz seçim yaparken o kişiyi seçiyoruz ama aynı zamanda katılma hakkımızı da kullanıyoruz. Başkanları seçerken, devleti yönetecek kişiyi seçerken, herhangi bir şey olduğunda görüşümüzü belirtirken. (Nazmi)

Katılım bir konuda fikrinizi düşüncemizi ifade etmek demektir. Mesela ben bir öğrenci olarak derse katılma hakkımı kullanıyorum düşüncelerimi ifade ediyorum mesela aile içinde doluyor bir konu varsa hep beraber katılım hakkının sağlıyoruz. (Ezgi)

Katılım da hani mesela seçimler içinde oylamalar oluyor ya bazı insanlar katılma hakkını kullanıyorlar mesela okulda başkanlık seçimlerine katılmak da olabilir. Mesela oy veriyoruz orada katılmış oluyoruz seçimlere. Ondan sonra bazen biz Cumhurbaşkanı olmak istiyoruz biz o seçimlere katılıyoruz. (Özer)

Katılım girebildiğimiz çoğu bütün yerlere girip düşüncenize falan anlatabildiğimiz... Mesela bir partiye oy vermek, siyasi kuruluşlara katılmak. (Remzi)

Katılım insanların yönetimde söz sahibi olması. Oy verdiğimiz zamanlarda, seçimlerde. (Engin)

Katılım halkın yönetime katılması demektir. Oy kullanarak mesela sınıfta olabilir başkanlık seçimlerinde. (Elif)

Katılım insanların onları ilgilendiren her konuya fikirlerini belirtebilmesidir. Seçimlerde. Yaşadığımız bölgede değişiklik olduğu zaman mesela valiliğe dilekçe yazabiliriz. (Murat)

Bu şekilde, gözlem verileri öğrencilerin görüşmelerde ifade ettikleri katılım kavramını bir hak olarak değerlendirdiklerini ve doğru bir şekilde siyasal katılım ile ilişkilendirdiklerini desteklemektedir. Öğretmen, gözlem sırasında katılım kavramını şu şekilde ifade etmiştir: “Evladım! Demokrasi ünitesinde, ben sana katılım hakkını öğrettim. Sorunlar karşısında vatandaşın sesini çıkartması ve o sorunu çözmeye yönelmesine biz katılım hakkı diyoruz. Sorunlar karşısında sesinizi çıkartmanın önemini öğrettim. Bir sorun karşısında sakın susmayın.” Bu ifadeler, öğretmenin öğrencilerin katılım kavramını algılamalarına katkı sağladığını göstermektedir. Gözlemler sırasında öğretmen, katılım kavramının tanımını sınıfta açıkça belirtmemiştir. Ancak öğretmen öğrencilere sorunlarla başa çıkma, seslerini duyurma ve aktif bir şekilde çözüm bulma konularında katılımın önemini vurgulayarak öğrencilerin kavramsal anlayışlarının oluşmasına katkıda bulunmuştur.

SBDÖP özel amaçlarında, öğrencilerin “Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri hedeflenmektedir. Bu hedef ifadesinde, katılım kavramının anlamı “bireylerin yaşamlarını etkileyen süreçlerde söz sahibi olması” olarak belirtilmiştir. Bu ifadeyle öğrencilerin katılımın önemini kavramaları ve bu farkındalığı kişisel ve toplumsal sorunların çözümünde görüşlerini dile getirerek kullanmaları hedeflenmektedir. Yani bireylerin kendi hayatlarını etkileyen konulara katılım göstererek söz sahibi olmaları ve toplumun sorunlarının çözümünde aktif bir şekilde görüşlerini ifade etmeleri teşvik edilmektedir.

SBDÖP, Türkiye yeterlilikler çerçevesinde belirlenen sekiz anahtar yetkinlikten biri olan “vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler” kapsamında öğrencileri “bireyleri, toplumsal ve siyasal kavram ve yapılarla ilişkin bilgiye, demokratik ve aktif katılım kararlılığına dayalı olarak medeni hayata tam olarak katılmaları için donatmaktadır” şeklinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda, katılım kavramı öğretim programında “hayata katılma” olarak yer almaktadır. Ayrıca, programda yirmi yedi becerinin kazandırılması hedeflenmektedir. Bu becerilerden biri de “sosyal katılım” becerisidir. Öğretim programında, katılım kavramı özel amaçlar ve yeterlilikler bölümünde siyasal katılım olarak yer alırken, kazandırılması amaçlanan beceriler bölümünde sosyal katılım olarak yer almaktadır. Bu şekilde, öğretim programında katılım kavramı, siyasal ve sosyal boyutlarıyla farklı alanlarda vurgulanmıştır.

SBDÖP’nin beşinci sınıf etkin vatandaşlık öğrenme alanında, “Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar” kazanımının alt amaçlarında “Temel haklardan katılım ve düşünce özgürlüğü hakkı üzerinde durulur” ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeyle katılım kavramı, “temel haklara katılım” olarak vurgulanmıştır. Öğretim programında, temel haklar bireylerin anayasal hakları olarak tanımlanmış ve bu haklara katılım kavramı dahil edilmiştir. Katılımın temel haklarla ilişkilendirildiği ve bireylerin anayasal hakları çerçevesinde yer aldığı ifade edilmektedir. Bu şekilde, öğrencilerin temel haklara katılımın önemini anlamaları ve düşünce özgürlüğü hakkı üzerinde durmaları hedeflenmektedir.

SBDK’de, katılım kavramı “ekonomik ve sosyal hayat” ve “yaşayan demokrasi” ünitelerinde sosyal katılım becerisi olarak yer almaktadır. Ders kitabında, siyasal katılım kavramı siyasi partilere ve seçimlere katılım olarak açıklanırken, sosyal katılım kavramı ekonomi ve sosyal hayat ünitesinde tarımı destekleyen kurum ve kuruluşlara, Osmanlı Devleti’nde vakıf sistemi ve günümüzdeki sivil toplum kuruluşlarına katılım becerisi olarak vurgulanmaktadır. Bu şekilde, SBDK’de katılım kavramı hem siyasal katılım hem de sosyal katılım perspektiflerinde ele alınmaktadır. Siyasal katılım kavramı seçimler ve siyasi partilere katılım bağlamında tanıtılırken, sosyal katılım kavramı ekonomik ve sosyal hayatla ilgili konulara ilişkin kurum ve kuruluşlara, Osmanlı Devleti’nde vakıf sistemi ve günümüzdeki sivil toplum kuruluşlarına katılımı içermektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin katılım kavramına ilişkin algıları siyasal katılım ve sosyal katılım kategorilerinde doğru ilişkilendirmeler yaptıklarını göstermektedir. Öğrenciler genellikle katılımı siyasal katılım olarak algılamış ve buna ilişkin oy, seçim, halk,

yönetim, hak, cumhurbaşkanı gibi kelimelerle ilişkilendirmeler yapmışlardır. Bazı öğrenciler ise katılımı “herhangi bir kuruluşa katılmak” şeklinde tanımlamışlardır. Bu bulgular, öğrencilerin katılım kavramını doğru bir şekilde anladıklarını göstermektedir. Araştırmada öğretmenin algı ve uygulamaları değerlendirildiğinde, öğretmenin katılım kavramını karar alma süreçlerinde söz hakkına sahip olma olarak gördüğü ve siyasal katılımı vurguladığı, ayrıca sivil toplum kuruluşları kurma gibi örneklerle de sosyal katılımı algıladığı belirlenmiştir. Öğretmenin derslerinde sosyal katılım uygulamalarına yer verdiği görülmüştür, örneğin öğrencileri derse dahil etmek için soru-cevap yöntemini kullanması, öğrencilere söz hakkı vermesi, sanatsal ve bilimsel etkinliklere katılan öğrencileri ödüllendirmesi gibi. Öğretim programı ve ders kitabı değerlendirildiğinde, öğretim programında katılım kavramının siyasal katılım bağlamında “karar verme süreçlerine katılım, hayata katılım ve temel haklara katılım” olarak yer aldığı belirlenmiştir. Sosyal katılım ise kazandırılması amaçlanan beceriler arasında yer almaktadır. Ayrıca, ders kitabında siyasal ve sosyal katılım kavramlarına yer verildiği tespit edilmiştir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmada bulgular kapsamında sonuçlara, sonuçların alan yazındaki benzer araştırma sonuçları ilişkilendirilerek tartışılması ve araştırma sonuçlarına yönelik geliştirilen öneriler yer almaktadır.

5.1. Sonuç

Sosyal bilgiler dersinde demokrasi ile ilgili temel kavramların öğretimi ve öğrencilerin demokrasi ile ilgili temel kavram yanılgılarını belirlemeye yönelik olarak bu araştırmanın sonunda öğrencilerin demokrasinin temel kavramlarına ilişkin kavram yanılgılarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada öğrencilerin demokrasi, özgürlük, adalet, hukuk, egemenlik kavramlarında yanlış kavramsallaştırmalarının olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan hak, eşitlik, seçim, katılım kavramlarında öğrencilerin doğru kavramsallaştırma yaptıkları ve hak, eşitlik, seçim, katılım kavramlarını doğru öğrendikleri belirlenmiştir.

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmenin dersinde geleneksel öğretim yöntemlerini kullanırken kavram öğretiminde sunuş öğretim modelini kullandığı belirlenmiştir. Bununla birlikte öğretmenin ders işleyişi sırasında demokratik bir öğrenme ortamı kurarak öğrencilerin bu kavramları uygulama olanağı sağladığı ve demokrasinin temel kavramlarını uygulamaya çalıştığı belirlenmiştir.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda eşitlik, adalet, hukuk, seçim, katılım kavramlarına ilişkin kazanımlara yer verilmezken, sosyal bilgiler ders kitabında özgürlük, eşitlik, adalet, seçim, katılım kavramlarının tanımlarına yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara ilişkin ayrıntılı veriler araştırma soruları bağlamında açıklanmıştır.

5.1.1. Öğrencilerin demokrasi ve demokrasinin temel kavramlarına ilişkin algıları ve kavram yanılgıları

Demokrasi kavramını öğrenciler, adalet, eşitlik, hak, özgürlük, seçim, oy, Türkiye olarak algılamışlardır. Öğrenciler, demokrasi kavramını yönetim sistemi ve siyasi değerler boyutları ile tanımlamışlardır. Öğrenciler demokrasinin yönetim boyutunda Türkiye, cumhuriyet, devlet, seçim, halk, yönetim, oy kavramlarıyla ilişkilendirirken siyasi değerler boyutunda adalet, eşitlik, hak, özgürlük, insan hakları kavramları ile ilişkilendirmişlerdir.

Öğrenciler, demokrasinin hukuk boyutuyla ilgili olarak kanun, yasa, kurallar, mahkeme, yargı kavramlarıyla ilişkilendirmişlerdir. Öğrencilerin demokrasinin boyutları ile ilgili yaptığı ilişkilendirmeler değerlendirildiğinde, yönetim ve siyasi değerler boyutuyla doğru ilişkilendirmeler yaptıkları; hukukla ilgili kavramlar kategorisinde ise yanlış ilişkilendirmeler yaptıkları belirlenmiştir. Öğrencilerin demokrasi algıları genel olarak değerlendirildiğinde demokrasiyi daha çok yönetim biçimi ve seçim olarak tanımladıkları görülmektedir. Bu bağlamda öğrencilerin demokrasi kavramını daha çok yönetim işleyişi olarak algıladıkları sosyal yaşam içerisinde kültürel boyuta çok az değindikleri söylenebilir. Dolayısıyla öğrencilerin demokrasi kavramını tek bir boyutuyla eksik kavramsallaştırdıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Özgürlük kavramına ilişkin öğrenciler; hukuki haklar, bireysel haklar ve siyasi haklar kategorilerinde doğru ilişkilendirmeler yaptıkları, ancak, bağımsızlık kategorisinde yanlış ilişkilendirmeler yaptıkları görülmüştür. Özgürlük kavramını bağımsızlık olarak algılamışlar ve buna yönelik de “bayrak, halk, toprak, vatan, bayrak” gibi kelimelerle yanlış ilişkilendirmeler yaptıkları ve kavram yanılgıları olduğu belirlenmiştir.

Hak kavramına ilişkin öğrenciler; siyasi haklar, çocuk hakları, hukukla ilgili kavramlar kategorilerinde doğru ilişkilendirmeler yaptıkları görülmüştür. Hak kavramını öğrenciler “eğitim, yaşama, sağlık, oyun, barınma, beslenme, korunma” olarak algılamışlardır. Öğrencilerin bazıları hak kavramını, “insanların sahip olduğu şeyler” olarak tanımlarken bazılarının da “hukuk kuralları içinde bize ayrılan şey” olarak doğru tanımladıkları belirlenmiştir. Hak kavramını çocuk hakları ve siyasi haklar olarak doğru kavramsallaştırdıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Eşitlik kavramını öğrenciler, kadın-erkek, adalet, hak, demokrasi, çocuk hakları, hâkim, yargı olarak algılamışlardır. Eşitlik kavramına ilişkin öğrenciler, yönetim sistemiyle ilgili kavramlar, hukukla ilgili kavramlar, siyasi değerlerle ilgili kavramlar kategorilerinde doğru ilişkilendirmeler yaptıkları görülmüştür. Öğrencilerin bazıları eşitlik kavramını, “iki insan arasındaki denklik” olarak tanımlarken bazılarının da “insanların kanunlar önünde aynı olma durumu” olarak doğru kavramsallaştırdıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Adalet kavramına ilişkin öğrenciler, yönetim sistemiyle ilgili kavramlar, hukukla ilgili kavramlar ve siyasi değerlerle ilgili kavramlar kategorilerinde doğru ilişkilendirmeler yaptıkları görülmüştür. Adalet kavramını öğrenciler, hukuk, mahkeme, hâkim, avukat, seçim, yönetim, eşitlik, hak olarak algıladıkları belirlenmiştir. Öğrencilerin adalet kavramını eylemsel davranış olarak “adil olma” durumuyla açıklamaya çalıştığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin adalet kavramını ‘suçluyu ve suçsuzu ayırt etme, suçluya ceza verme’ ve ‘haklı ve haksızı ayırt etme’ olarak doğru kavramsallaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bazı öğrencilerin ise adalet kavramının tanımına cevap verememiş olması adalet kavramını bilmediğini göstermektedir.

Hukuk kavramını öğrenciler, adalet sistemiyle ilgili kavramlar, yönetim sistemiyle ilgili kavramlar ve siyasi değerlerle ilgili kavramlar kategorilerinde doğru ilişkilendirmeler yaptıkları görülmüştür. Hukuk kavramını öğrenciler, adalet, eşitlik, özgürlük, mahkeme, hâkim, avukat olarak algıladıkları belirlenmiştir. Hukuk kavramını öğrencilerin bazıları “toplumu düzenleyen yasaların bütünü” olarak tanımlarken doğru kavramsallaştırma yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bazı öğrencilerin de hukuk kavramını “hukuk, adalet ile aynıdır” ve “kötü bir davranış yaptığımızda yargılanmak” olarak yanlış kavramsallaştırma yaptıkları sonucu elde edilmiştir.

Egemenlik kavramına ilişkin öğrenciler; siyasi değerlerle ilgili kavramlar ve lider/yönetici kategorilerinde doğru ilişkilendirme yaptıkları; milli bayramlar ve bağımsızlık kategorilerinde ise yanlış ilişkilendirme yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Egemenlik kavramını bağımsızlık ve milli bayram olarak algılamışlar ve buna yönelik de “bayrak, Türkiye, toprak, vatan, devlet, bayram, 23 Nisan, 19 Mayıs” gibi kelimelerle yanlış ilişkilendirmeler yaptıkları ve kavram yanlışları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin çoğu egemenlik kavramını, ‘yönetimde söz sahibi olma’ kategorisinde “ülkeyi milletin yönetmesini sağlayan ilke” olarak tanımlarken doğru kavramsallaştırma yaptıkları görülmektedir. Bazı öğrencilerin de egemenlik kavramını ‘bağımsızlık’ kategorisinde “devletin başka bir devletin altında olmadan yaşaması” olarak tanımladıkları ve yanlış kavramsallaştırma yaptıkları sonucu elde edilmiştir.

Seçim kavramını öğrenciler, oy, seçim, çoğunluk, özgürlük, demokrasi, olarak algıladıkları belirlenmiştir. Seçim kavramına ilişkin öğrencilerin “temsil, yöneticiler, siyasi değerlerle ilgili kavramlar ve lider/yönetici” kategorilerinde doğru ilişkilendirmeler yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin tümü seçim kavramını, ‘yönetecek kişiyi belirlemek için oy kullanma’ olarak tanımlarken doğru kavramsallaştırma yaptıkları sonucu elde edilmiştir.

Katılım kavramını öğrenciler, oy, seçim, halk, yönetim, cumhurbaşkanı, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları olarak algıladıkları belirlenmiştir. Katılım kavramına ilişkin öğrencilerin siyasal katılım ve sosyal katılım kategorilerinde doğru ilişkilendirmeler yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin çoğu katılım kavramını, ‘seçimlere katılmak’ olarak tanımlarken bazılarının da ‘herhangi bir kuruluşa katılmak’ olarak tanımladıkları belirlenmiştir. Öğrencilerin katılım kavramını doğru kavramsallaştırdıkları ancak siyasal katılımın siyasi partilere üye olma, seçimlere adaylık, siyasi partide yöneticilik yapmak, seçim kampanyalarında aktif olarak çalışmak, toplumsal hareketlere katılma gibi boyutlarına değinmedikleri için eksik kavramsallaştırdıkları sonucuna ulaşılmıştır.

5.1.2. Sosyal bilgiler öğretmenin demokrasi ve demokrasinin temel kavramlarına ilişkin algı ve uygulamaları

Demokrasi kavramını öğretmen, halkın egemenliğine dayanan yönetim sistemi ve aynı zamanda başkasının haklarına saygılı olan bir yaşam biçimi olarak algıladığı belirlenmiştir. Öğretmen, eğitim-öğretim sürecinin farklı zamanlarında ve farklı konularda demokrasi kavramını derslerine dahil ettiği ve öğrencilerin sınıf içi günlük yaşamlarında uygun ortamlar yaratarak demokrasiyi uygulamaya çalıştığı gözlenmiştir.

Özgürlük kavramını öğretmen, kanunlar çerçevesinde başkalarına zarar vermeden istediğini yapabilme, olarak algıladığı belirlenmiştir. Öğretmen derslerinde öğrencilerin düşünce ve ifade özgürlüğünü kullanmalarını sağlayacak şekilde öğretim sürecini şekillendirdiği görülmüştür.

Hak kavramını öğretmen, “hukukun birine ayırdığı kazanımlar” olarak algıladığı belirlenmiştir. Öğretmen, derslerinde sahip olunan hakların bireye sorumluluk yüklemesine yönelik öğrencilere hakları kapsamında sorumluluklarını hatırlattığı belirlenmiştir.

Öğretmen derslerinde hak kavramına ilişkin uygulamaları, çocuk haklarına yönelik temel hakları içerecek şekilde şekillendirmiştir. Bunlar genellikle eğitim ve ifade özgürlüğü gibi hakları kapsadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Eşitlik kavramını öğretmen, “dine, inanca, ekonomik güce, cinsiyete ya da ırka bakılmaksızın yasalar önünde eşit olması” olarak algıladığı belirlenmiştir. Öğretmenin derslerinde özgürlük kavramına ilişkin olarak uygulamalarında öğrencilerini eşit olarak algıladığı ve tüm öğrencilerine eşit uygulamalar gerçekleştirdiği, derslerinde öğrencilerine eşitlikçi bir sınıf ortamı yarattığı gözlemlenmiştir.

Adalet kavramını öğretmen toplumun yaşayış düzeninde denge olması kapsamında ‘sosyal adalet’ olarak algıladığı belirlenmiştir. Öğretmenin derslerinde adalet kavramına ilişkin olarak uygulamalarında öğretmenin bütün öğrencilerine eşit mesafede durduğu, hiçbir öğrenciyi diğerinden ayırmadığı, öğrenciler arasında yaşanan tartışmalarda sorunları çözerken tarafsızlığını koruduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hukuk kavramına ilişkin öğretmenin “toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü” olarak belirlenmiş bir algısının olmasına karşın derslerinde hukuk kavramına ilişkin öğretmenin bir uygulama ve etkinlikte bulunmadığı belirlenmiştir.

Egemenlik kavramını öğretmen ülke bağımsızlığı ve ekonomik bağımsızlık kavramlarından ayırarak “halk yönetimi” olarak ele aldığı belirlenmiştir. Aynı zamanda öğretmen egemenlik kavramını yedinci sınıfın konusu olmadığını egemenlik kavramını sekizinci sınıf konusu olarak gördüğünü açıklamıştır.

Seçim kavramını öğretmen, “halkın ülke yönetimine katılması, alınan kararlarda etkili olabilme” olarak gördüğü ve “seçme ve seçilme” olarak algıladığı belirlenmiştir. Öğretmenin derslerindeki seçim kavramına ilişkin uygulamasını sınıf başkanlığı seçimleri olarak gerçekleştirdiği belirlenmiştir.

Katılım kavramını öğretmenin karar alma süreçlerinde söz hakkına sahip olma olarak gördüğü siyasal katılım ve sivil toplum kuruluşları kurma gibi verdiği örneklerde de sosyal katılım olarak algıladığı belirlenmiştir. Öğretmenin derslerinde de sosyal katılım uygulamaları, soru-cevap yöntemini kullanarak öğrencilerini derse dahil etmesi, söz hakkı verip konuşmalarına destek olması, sanatsal ve bilimsel etkinliklere katılan öğrencilerini dersinde artı puanlarla ödüllendirmesi olarak belirlenmiştir.

Sosyal bilgiler dersinde öğretmen öğretim sürecini sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarına göre şekillendirmektedir. Demokrasi ve demokrasi ile ilgili kavramların Sosyal Bilgiler dersi Öğretim Programında ve ders kitabında nasıl yer aldığı değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır. Demokrasi kavramı, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın özel amaçlarında ve uygulamada dikkat edilmesi gereken hususlar bölümünde yer aldığı görülmüştür. Öğretim programında demokrasi kavramına 6. ve 7. sınıftaki kazanımlarda yer verilirken 4. ve 5. sınıftaki kazanımlarda demokrasi kavramı bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Demokrasi kavramına ilişkin yedinci sınıfta etkin vatandaşlık öğrenme alanında üç kazanım belirlenmiştir. Bu kazanımlarda demokrasi kavramı, demokrasinin ortaya çıkışı, gelişim evreleri, günümüzde ifade ettiği anlamları demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları ve Atatürk'ün Türk demokrasisinin gelişimine katkıları olarak yer verildiği görülmüştür. Ders kitabında ise, demokrasi kavramı "Halkın egemenliğine dayanan bir yönetim şekli" olarak tanımlandığı belirlenmiştir. Yedinci sınıf ders kitabında da demokrasi kavramına, öğretim programındaki kazanımlar doğrultusunda yer verildiği belirlenmiştir. Bu bağlamda öğretmen ve öğrencilerin demokrasiyi bir yönetim biçimi olarak tanımlamaları ile ve ders programı ve ders kitabında verilen tanımların uyumlu olduğu görülmektedir.

Özgürlük kavramı, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın özel amaçlarında ve on sekiz değer arasında yer aldığı görülmüştür. Öğretim programında özgürlük kavramına 4., 5., 6. ve 7. sınıftaki kazanımlarda yer verildiği belirlenmiştir. Özgürlük kavramına ilişkin yedinci sınıfta üç ayrı öğrenme alanında üç kazanım bulunmaktadır. Bu kazanımlarda özgürlük kavramı, temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğü ve özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısı olarak yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki özgürlük kavramıyla ilgili ünite ve konular Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki kazanımlara göre belirlenmiş olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda ders kitabında yerleşme ve seyahat özgürlüğüne, özgür düşünme ortamında bilimin ilerlemesine, düşünceyi açıklama ve basın özgürlüğüne yer verildiği belirlenmiştir. Ancak ders kitabında özgürlük kavramının tanımına yer verilmediği belirlenmiştir.

Hak kavramına Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın özel amaçlarında bireysel haklar ve insan hakları kapsamında yer verildiği belirlenmiştir. Öğretim programında hak kavramına 4., 5., 6. ve 7. sınıftaki kazanımlarda yer verildiği tespit edilmiştir. Özgürlük

kavramına ilişkin yedinci sınıfta bu iki kazanımda haklarını kullanma ve sorumluluklarını yerine getirme, temel haklardan seyahat ve yerleşme hakkı olarak yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal bilgiler ders kitabında hak kavramı “Hukuk düzeninin kişilere tanıdığı yetkiler” olarak tanımlandığı belirlenmiştir. Ders kitabında haklar; İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası kapsamında haber, düşünce ve bilgilere ulaşma hakkı, doğru bilgi alma hakkı, özel hayatın gizliliğini koruma hakkı, konut dokunulmazlığı hakkı, katılma hakkı, kadın hakları, çocuk hakları, seçme-seçilme hakkı, eğitim-öğrenme hakkı, barınma hakkı, iltica hakkı, sığınma hakkı, seyahat ve yerleşme hakkı, tüketici hakları, azınlık hakları ve insan hakları olarak yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Eşitlik kavramı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda on sekiz değerden biri olarak yer almıştır. Eşitlik kavramına, sosyal bilgiler öğretim programında değer olarak yer verilirken bir kazanım kapsamında eşitlik kavramının yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal bilgiler dersi kitabında eşitlik kavramına ‘Türk tarihine yolculuk’, ‘yaşayan demokrasi’ ve ‘ülkeler arası köprüler’ ünitelerinde yer verilmiştir. Bu üniteler kapsamında eşitlik kavramı, kanun önünde eşitlik ve toplumsal eşitlik olarak yer verildiği ancak eşitlik kavramının tanımı ders kitabında yapılmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Adalet kavramı ilköğretim programlarında on bir kök değer arasında ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda on sekiz değeri arasında yer aldığı belirlenmiştir. Fakat öğretim programında adalet kavramına kazanım olarak yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Ders kitabında ise adalet kavramına ‘Türk tarihinde yolculuk’ ve ‘yaşayan demokrasi’ ünitelerinde adalet değeri olarak yer verilmiştir. Adalet kavramı, adaletli bir yönetim sistemi ve adil olmak olarak ders kitabında yer almıştır. Bu iki ünite dışında ders kitabında adalet kavramına verilmeyenken adalet kavramının tanımı da ders kitabında verilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Hukuk kavramı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda, özel amaçlarda ‘hukuk kuralları’, programın uygulanmasında dikkat edilecek hususlarda ‘hukuk bilimi’ ve programın kazandırılması gereken becerilerinde ise ‘hukuk okuryazarlığı’ olarak yer verildiği belirlenmiştir. Ders kitabında hukuk kavramı, “Toplum düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünüdür” olarak tanımlandığı görülmüştür. Ders kitabında hukuk kavramı, ‘Türk tarihine yolculuk’, ‘ekonomi ve sosyal hayat’ ve ‘yaşayan demokrasi’ ünitelerinde yer verildiği belirlenmiştir. Ders kitabında hukuk kavramına üç

farklı ünite de İslam hukuku, özel hukuk, hukuk bilimi ve hukuk devleti kapsamında yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Egemenlik kavramı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda özel amaçlarda yer verilmiştir. Egemenlik kavramına dördüncü sınıfta kazanım alt amaçlarında ve beşinci sınıftaki 'etkin vatandaşlık' öğrenme alanındaki kazanımında "Milli egemenlik ve bağımsızlık" kavramlarını bir arada kullanarak bu kavramların sembolleri Bayrağımız ve İstiklâl Marşı olarak gösterildiği sonucu elde edilmiştir. Öğretim programında egemenlik kavramına altıncı sınıf kazanımları ve yedinci sınıf kazanımlarında yer verilmediği belirlenmiştir. Ders kitabında egemenlik kavramı "ülkeyi yönetme gücünün millete ait olmasıdır" olarak tanımlanırken 'saltanatın kaldırılması' egemenlik örneği olarak yer verildiği belirlenmiştir.

Seçim kavramı, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın herhangi bir bölümünde yer almadığı belirlenmiştir. Öğretim programında seçim kavramı, iki şey arasında tercih yapma eylemi ve meslek seçimi olarak ele alındığı sonucuna ulaşılmıştır. Ders kitabında 'yaşayan demokrasi' ünitesinde seçim kavramına Osmanlı Devleti'ndeki 1876 Anayasası'na göre yapılan seçimlerden, seçimlerle kurulan I. TBMM ve II. TBMM'den, 1930 belediye başkanlığı, 1933 muhtarlık, 1934 milletvekilliği seçimlerinde kadınların katılma hakkı kazanması ve 1982 Anayasası'nın 67. maddesinin seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları olduğuna ilişkin konuların örnek verildiği belirlenmiştir. Ancak ders kitabında seçim kavramına ilişkin bir tanıma yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Katılım kavramı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın özel amaçlarında ve yeterlilikler kapsamında siyasal katılım olarak yer bulurken, sosyal katılım ise kazandırılması amaçlanan beceriler içerisinde yer almaktadır. Ders kitabında siyasal katılım kavramına siyasi partilere ve seçime katılım gösterme olarak yer verilirken sosyal katılım kavramı, ekonomi ve sosyal hayat ünitesinde tarımı destekleyen kurum ve kuruluşlar, Osmanlı Devleti'nde vakıf sistemi ve günümüzdeki sivil toplum kuruluşlarına katılım becerisi olarak yer verildiği görülmüştür.

5.2. Tartışma

Araştırma sonucunda, öğrencilerin demokrasi ve demokrasi ile ilgili bazı kavramlara ilişkin kavram yanılgıları olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğrenciler “demokrasi, özgürlük, egemenlik adalet, hukuk,” kavramları ile ilgili kavram yanılgısı yaşarken diğer yandan öğrencilerin “hak, eşitlik, seçim, katılım” kavramlarında doğru bir kavramsallaştırmaya sahip oldukları ve kavram yanılgısı yaşamadıkları belirlenmiştir.

Araştırmanın en önemli sonuçlarından biri, öğrencilerin demokrasi kavramıyla ilgili yaptıkları eksik kavramsallaştırmadır. Öğrencilerin demokrasi kavramını, seçim yapma ve yönetim biçimi olarak tanımlayarak kavramın tek bir özelliğiyle eksik kavramsallaştırdıkları belirlenmiştir. Demokrasi kavramı gelişim gösteren bir kavram olma özelliği taşımakla birlikte günümüzde bir siyasal yönetim biçimi olduğu kadar bir sosyal yaşam biçimi olarak da kabul görmektedir (Ertürk, 1981, s. 20). Bu bağlamda öğrencilerin demokrasiyi sadece bir yönetim biçimi olarak değerlendirmeleri ve toplumsal yaşam ile ilişkilendirmemeleri demokrasiyi eksik algıladıklarını göstermektedir. Bununla birlikte, öğrenciler demokrasiyi yönetim biçimi olarak değerlendirirken daha çok seçim kavramı ile ilişkilendirmişlerdir. Demokrasi adalet, özgürlük, milli egemenlik, hukukun üstünlüğü, kuvvetler ayrılığı, hak ve özgürlükler gibi birçok temel boyutu olan bir kavramdır (Demir, 2010, s. 600). Öğrencilerin demokrasinin bu çok boyutlu kavramsal yapısı içerisinde en çok seçime vurgu yapmaları, demokrasi kavramında eksik bir kavramsallaştırmaya sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum öğrencilerin demokrasiye ilişkin yaptıkları “ülkemizin kullandığı bir yönetim biçimi” ve “halkın seçim yapması” gibi tanımlarda da gözlenmektedir. Alan yazında öğrencilerin demokrasi algısı üzerine yurt içinde yapılan çalışmalarda benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin Soydaş (2010), çalışmasında öğrencilerin demokrasi kavramını yönetimde söz hakkının olması, yönetenleri seçme, oy verme, seçimlere katılım sağlama olarak ilişkilendirdikleri belirlenmiştir. Bununla birlikte bazı çalışmalarda altıncı sınıf öğrencilerinin demokrasi kavramına ilişkin bilgilerin yeterli olmadığını belirlemiştir (Doğan, 2007; Doğanay, 2010). Bazı çalışmalarda ise öğrencilerin demokrasi kavramını cumhuriyet kavramı ile karıştırdığı belirlenmiştir (Öktem, 2006; Sabancı, 2008).

Öğrencilerin demokrasi algısı ile ilgili yurt dışında bazı ülkelerde gerçekleştirilen çalışmalarda da benzer sonuçlar bulunmuştur. Carr (2006), Amerika Birleşik Devletleri'nde yaptığı çalışmada 22 yaşından küçük öğrencilerin demokrasi kavramını, siyasi seçimlerle ilişkilendirdiklerini belirlemiştir. Sigel ve Hoskin (1981), yaptıkları araştırmada on ikinci sınıf Amerikalı öğrencilerin demokrasi kavramına ilişkin seçimler yoluyla yönetimde söz sahibi olma görüşüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Moodie, Markova ve Plichtova (1995), gerçekleştirdikleri çalışmada İskoçya ve Slovakya'daki yetişkinlerin demokrasi algısını ilişkin belirlemeye çalışmışlar, katılımcıların 30 siyasi terimle ilgili akıllarına gelen ilk kelimeyi yazmaları istendiğinde demokrasiyi oylama ve seçim yapmayla ilişkilendirdiklerini ortaya koymuşlardır. Sinatra, Beck ve McKeown (1992), yaptıkları araştırmada beşinci ve sekizinci sınıftaki Amerikalı öğrencilerin demokrasi algısının net bir şekilde oluşmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Diğer taraftan yurt dışında yapılan bazı çalışmalarda ise öğrenciler demokrasiyi seçim dışında farklı özellikleri ile de tanımlamışlardır. Flanagan, vd. (2005), What Does Democracy Mean? (Demokrasi Ne Anlama Gelir?) isimli araştırmalarında Amerika Birleşik Devletleri'nde 7. ve 12. Sınıf öğrenciler ile yaptığı araştırmada öğrencilerin demokrasiyi bireysel haklar, temsili yönetim ve vatandaş eşitliği boyutları ile de tanımladığını ortaya koymuştur. Avery, (2012), "Adolescents' conceptions of democracy in Central/Eastern Europe and the United States (Orta/Doğu Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ergenlerin demokrasi algıları)" isimli araştırmada ise Çek Cumhuriyeti, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Ukrayna ve Amerika Birleşik Devletleri'nden yaşları 13 ile 19 arasında değişen 2848 öğrencinin demokrasiyi genellikle özgürlükler ve haklar açısından tanımladıklarını ortaya koymuştur. Kennedy ve Chow (2013), "Hong Kong students' conceptions of democracy under Chinese Sovereignty: A Rasch Measurement Approach (Çin egemenliği altında Hong Kong öğrencilerinin demokrasi algıları: Bir rasch ölçüm yaklaşımı)" isimli araştırmalarında, Hong Konglu ve ABD'li öğrencilerin de demokrasiyi çoğunlukla haklar ve sorumluluklar olarak algıladığı görülmektedir. Bu sonuçlar, demokrasinin farklı toplumlarda farklı boyutlarının öne çıktığını göstermekte ve toplumdaki demokrasi uygulamaları ve kültürünün öğrenci algısının şekillenmesinde etkili olduğunu göstermektedir.

Araştırma sonucuna göre, öğretmenin demokrasi algısı ile öğrencilerin demokrasi algısı arasında farklılıklar bulunmaktadır. Öğretmen demokrasiyi “Halkın egemenliğine dayanan bir sistem ve demokrasi, başkalarının haklarına saygı göstermek demektir çünkü demokrasi bir yaşam tarzıdır” şeklinde tanımlayarak sadece yönetim biçimi olarak değil aynı zamanda bir sosyal yaşam biçimi olduğunu belirtmiştir. Öğretmenin uygulamalarında da teorik olarak geleneksel yöntemler ile kavram öğretimi yanı sıra demokratik ilkelere uygun bir sınıf ortamı oluşturarak sınıf içindeki güncel eğitim etkinlikleri ile demokrasiyi uygulamaya ve öğrencilerin yaşayarak öğrenmesine çaba harcadığı görülmüştür. Ancak buna rağmen çok az sayıda öğrenci dışında öğrencilerin çoğunluğunun demokrasiyi sadece bir yönetim biçimi olarak algıladığı ve sosyal yaşamla ilişkilendirmediği görülmektedir. Bu kapsamda öğretmenin derste gerçekleştirdiği uygulamaların neden öğrencilerin demokrasi algısına sosyal yaşam biçimi şeklinde yansımadağı bir tartışma konusu olarak ortaya çıkmaktadır.

Öğretmenin sosyal bilgiler dersindeki uygulamalarını şekillendiren sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve ders kitabında da demokrasinin sadece bir yönetim biçimi olarak verildiği görülmektedir. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı ile ilgili kazanımlar incelendiğinde, demokrasi kavramı, demokrasinin ortaya çıkışı, gelişim evreleri, günümüzde ifade ettiği anlamları demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları ve Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkıları olarak yer verildiği görülmektedir. Benzer biçimde ders kitapları da demokrasi kavramı “Halkın egemenliğine dayanan bir yönetim şekli” olarak tanımlandığı belirlenmiştir. Yedinci sınıf ders kitabında da demokrasi kavramına, öğretim programındaki kazanımlar doğrultusunda yer verildiği belirlenmiştir. Bütün bu sonuçlar değerlendirildiğinde, öğretmenin demokrasi algısının yönetim ve yaşam biçimi olarak belirlenmesi ve ders içi demokratik ortam oluşturarak öğrencilerin bu kavramları uygulanmasına olanak sağladığı ve derste gerçekleştirdiği uygulamalarla bu kavramların öğrenilmesine çalışmasına karşın neden hala öğrencilerin demokrasi algısının sadece devlet yönetim şekli olduğu ve sosyal yaşam biçimi şeklinde yansımadağı bir tartışma konusu olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun nedenlerinden biri, ders programı ve ders kitaplarında demokrasi ve ilgili kavramların verilmiş biçimi olduğu söylenebilir. Ders kitabında demokrasinin sadece tarihsel geçmişi ve yönetim boyutuyla işlenmesi öğrencilerin bu kavramı eksik algılamasında etkili olduğu görülmüştür. Bununla birlikte öğrencilerin çevresinde sosyal yaşamda

demokrasiye ilişkin edindiği bilgi ve deneyimler de demokrasiyi eksik algılamamalarının bir başka nedeni olabilir. Birçok araştırma sonucu öğrencilerin sosyal çevrelerinin vatandaşlık ve demokrasi algılarında etkili olduğunu göstermektedir (Ersoy ve Öztürk, 2015; Kaldırım, 2005; Balbağ, 2018; Kuş, 2012).

Araştırma sonucunda, bazı öğrencilerin egemenlik kavramını yanlış kavramsallaştırdıkları, “bir devletin başka bir devletin egemenliği altında olmadan yaşaması” olan bağımsızlık kavramıyla tanımladıkları belirlenmiştir. Egemenlik, yönetme hakkının kaynağını ve kimde olduğunu belirleyen en temel kavramdır (İpek, 20008, s. 211). Egemenlik kavramı, bir devletin yönetim yetkisinin kaynağının ulus olduğunu ifade eder. Halkın iradesi ve katılımı, devletin yönetimini belirler ve egemenlik kavramı, demokratik yönetim biçimlerinin temelini oluşturur. Bu bağlamda öğrencilerin egemenlik kavramını bağımsızlık kavramıyla ilişkilendirdikleri ve yanlış kavramsallaştırma yaptıkları göstermektedir. Araştırmanın egemenlik kavramına ilişkin öğrencilerin kavram yanlışlığına sahip oldukları sonucu, birçok araştırma sonucu ile benzerlik göstermektedir. Örneğin, Pala (2018), yaptığı araştırmada egemenlik kavramında kavram yanlışlığına düşen 7. sınıf öğrencileri öğrenciler bu kavramı; milletin özgürlüğü olarak ifade etmiştir. Bazı araştırmalarda ise öğrencilerin egemenlik kavramını yeterli düzeyde anlamadıkları görülmüştür. Bal ve Akış (2010), gerçekleştirdikleri araştırmada 4. sınıf öğrencilerinin egemenlik kavramıyla ilgili kavram yanlışlarının olduğu ve bağımsızlık kavramıyla karıştırdıkları sonucuna ulaşılmıştır. Doğan (2007), çalışmasında egemenlik kavramının 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde yeterli düzeyde kazanılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Akça, Gültekin ve Berk (2016), yaptıkları çalışmada egemenlik kavramını 8.sınıf, 11. sınıf ve lisans 1. sınıf düzeyindeki öğrencilerin tanımlama ve örneklendirmelerine yönelik olarak yanlış kavrama oranının yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yılmaz (2013), çalışmasında 8. sınıf öğrencilerinin araştırma konusu olan kavramlar arasındaki en çok kavram yanlışlığının egemenlik kavramında olduğu belirlenmiştir. Kuş (2012), araştırmasında 6. sınıf, 7.sınıf ve 8. sınıf öğrencilerinin egemenlik kavramında yanlış algılara sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Kaya (2011) yaptığı araştırmada 7. sınıf öğrencilerinden bazılarının egemenlik kavramında kavram yanlışlığına düştüğünü belirlemiştir. Soylu ve Memişoğlu (2019), yaptıkları çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerine göre öğrencilerin kavramlarda en çok

yanılıyla karşılaştıkları kavramlardan biri egemenlik kavramı olduğunu olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Öğretmen egemenlik kavramını, “milletin yönetimine dayanan ilke” şeklinde tanımlamıştır. Öğretmen uygulamalarında egemenlik kavramını ülke bağımsızlığı ve ekonomik bağımsızlık kavramlarından ayırıştırarak “halk yönetimi” olarak ele almıştır. Öğretim programında 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda milli egemenlik ve bağımsızlık sembollerine kazanım kapsamında yer verilirken ders kitabında, egemenlik kavramı “ülkeyi yönetme gücünün millete ait olması” şeklinde yer verilmiştir. Araştırmada öğretmenin egemenlik algısı ile öğrencilerin egemenlik algısı arasında farklılık bulunmaktadır. Öğretmenin algı ve uygulaması, ders kitabı ve öğretim programı egemenlik kavramını doğru olarak ele almış olsa da öğrencilerin egemenlik kavramını algılamamalarının nedeni öğrencilerin günlük hayatta egemenlik kavramını sıklıkla kullanılmadığından, öğrencilerin bu kavramı anlaması ve öğrenmesi zor olabilir. Bazı araştırma sonuçları günlük hayatta pek kullanılmayan bazı kavramların öğrenciler tarafından zor anlaşıldığı, benzer kelimelerin veya ses benzemelerinin farklı anlamlara sahip olabileceğini anlamakta zorlandıklarını göstermektedir (Yazıcı ve Samancı, 2003; Bal ve Akış, 2010; Akinoğlu ve Arslan, 2007).

Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin kavram yanılığı içinde oldukları bir diğer kavram özgürlüktür. Araştırmada bazı öğrencilerin, özgürlük kavramını bağımsızlık olarak algıladıkları ve özgürlük kavramını halk, toprak, vatan, bayrak gibi kelimelerle ilişkilendirdikleri görülmüştür. Özgürlük ve bağımsızlık kavramları sıkça kullanılan ancak farklı anlamlara sahip olan terimlerdir. Özgürlük bireylerin kendi içinde ve toplumda hareket etme özgürlüğüdür, bağımsızlık ise bir devletin dış müdahale olmadan kendi egemenliğini koruma yeteneğidir. Bir ülkenin bağımsız olması, başka bir ülkenin yönetim ve denetimi altında olmamasını ifade eder (Günay, 2013, s. 36). Özgürlük daha çok bireysel düzeyde anlam taşırken, bağımsızlık genellikle ulusal düzeyde kullanılan bir kavramdır. Benzer biçimde Kaldırım (2005), çalışmasında 8. sınıf öğrencilerinin özgürlük kavramını bağımsızlık olarak yanlış algıladıklarını belirlemiştir. Kılıç (2015) ise 8. sınıf öğrencilerin özgürlük kavramının doğru tanımlarını yapamadıklarını ve özgürlük kavramını devletin bağımsızlığı veya halkın bağımsızlığı gibi kavramlarla açıklamaya çalıştıkları sonucuna ulaşmıştır.

Özgürlük kavramını öğretmen, “kanunlar çerçevesinde başkalarına zarar vermeden istediğini yapabilme” olarak tanımlamıştır. Öğretmen derslerinde ise öğrencilerin düşünce ve ifade özgürlüğünü kullanmalarını sağlayacak şekilde öğretim sürecini şekillendirdiği görülmüştür. Araştırmada 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda özgürlük kavramı düşünceyi açıklama özgürlüğü, kitle iletişim özgürlüğü, yerleşme ve seyahat özgürlüğü olarak yer almıştır. Ders kitabında da öğretim programındaki kazanımlar doğrultusunda özgürlük kavramına düşünceyi açıklama özgürlüğü, basın özgürlüğü, yerleşme ve seyahat özgürlüğü olarak yer verildiği belirlenmiştir. Ancak buna rağmen bazı öğrencilerin, özgürlük kavramındaki yanlışlarının sebepleri aşırı genelleme kullanımından olabilir. Bireylerin özgürlüklerini düşünen bir öğrencinin, bu düşüncesini ülkelerin genel durumuna uygulaması, yanlış bir genelleme olarak kabul edilebilir.

Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin adalet kavramını eylemsel davranış olarak “adil olma” durumuyla açıklamaya çalıştığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin adalet kavramını suçluyu ve suçsuzu ayırt etme, suçluya ceza verme ve haklı ve haksızı ayırt etme olarak doğru kavramsallaştırdığı, bazı öğrenciler adalet kavramının tanımına cevap verememiş ve adalet kavramını öğrenemediği belirlenmiştir. Araştırmanın bu sonucu İnel, Urhan ve Ünal (2018), yaptıkları araştırmada ortaokul öğrencilerinin adalet kavramına yönelik metaforik algılarından birinin de cezalandırma aracı olarak adalet kategorisi altında toplandığı sonucuyla benzerlik göstermektedir. Ancak araştırmada bazı öğrencilerin adalet kavramına ilişkin cevap vermemeleri bu konuda yeterli düzeyde bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir. Araştırmada hukuk kavramını bazı öğrencilerin de hukuk kavramını “hukuk, adalet ile aynıdır” ve “kötü bir davranış yaptığımızda yargılanmak” olarak yanlış kavramsallaştırma yaptıkları belirlenmiştir.

Araştırmada öğrencilerin hak, eşitlik, seçim ve katılım kavramlarını doğru kavramsallaştırdıkları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada eşitlik kavramını öğrenciler, kadın-erkek, adalet, hak, demokrasi, çocuk hakları, hâkim, yargı olarak algılamışlardır. Öğrencilerin bazıları eşitlik kavramını, “iki insan arasındaki denklik” olarak tanımlarken bazılarının da “insanların kanunlar önünde aynı olma durumu” olarak doğru kavramsallaştırdıkları belirlenmiştir. Bu araştırma sonucunun alan yazındaki benzer araştırma sonuçları tarafından desteklendiği görülmektedir. Kılıç (2015), yaptığı

araştırmasında 8. sınıf öğrencilerin eşitlik kavramının farklı alanlardaki uygulamaları ile ilişkilendirerek eşit davranma, eşit hak, eşit durumda olma, ayrımcılık yapmama, kanun önünde eşitlik, kadın erkek eşitliği gibi kavramlarla açıkladıklarını ortaya koymuştur. 8. sınıf öğrencileri tarafından eşitlik ve hak kavramlarına verilen doğru tanımların sayısının da yüksek olduğu tespit edilmiştir. Doğrukök (2004), yaptığı araştırmasında 6. sınıf öğrencilerin eşitlik kavramını yüksek oranda öğrendiğini belirlemiştir. Yılmaz (2013), çalışmasında 8. sınıf öğrencilerin, “eşitliği kimseye ayrıcalık tanınmadan herkese yasalar ve mahkemeler önünde eşit davranılması” olarak doğru açıkladıklarını belirlemiştir. Mulhan (2007), yaptığı araştırmada 7 sınıf öğrencilerinin eşitlik kavramını daha çok “kadın-erkek eşittir” olarak açıkladıklarını sonucuna ulaşmıştır. Tuncel ve Ayva (2010), yaptıkları araştırmada hak kavramını anlama derecelerine göre 6. sınıf öğrencilerin doğru ve sınırlı anlama yaptıkları belirlenmiştir. Araştırmada katılım kavramını öğrencilerin, seçimlere katılmak olarak doğru tanımladıkları belirlenmiştir. Erdoğan (2003), yaptığı araştırmada gençlerin en çok tercih ettiği katılım türleri arasında oy kullanmanın olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmenin dersinde geleneksel öğretim yöntemlerini (anlatım, soru-cevap, tartışma) kullandığı ve derslerinde kavram öğretiminde sunuş öğretim modelini kullandığı belirlenmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenin demokrasi ile ilgili kavramların sadece tanımını ve açıklamasını yapıp, örnek verdiği belirlenmiştir. Gömcü (2006), araştırmasında öğretmenler derslerinde öğrencilerin pasif olduğu düz anlatım ve soru cevap öğretim yöntemini kullandıklarını belirlemiştir. Memişoğlu ve Tarhan (2016), yaptıkları araştırmada sosyal bilgiler öğretmenleri kavram öğretiminde sunuş öğretim modelini benimsediği sonucuna ulaşılmıştır. Yükselir (2006), çalışmasında kavramların öğretiminde, kavramın sadece tanımının veya bir örneğinin verilerek açıklanması, kavramın anlaşılmasını yeterli düzeyde sağlayamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Aycan (2010), çalışmasında bu yöntemin derslerin işlenmesinde kullanılmasında öğrencilerin olaylar, olgular ve kavramlar arasında anlam kuramamalarına neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Güneş, vd., (2010), yaptıkları araştırmada öğretmenlerin kavram öğretimiyle ilgili geleneksel yöntemleri kullanmaya devam ettikleri, farklı öğretim yöntem ve teknikleri kullanmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Akbaş (2013), çalışmasında öğretmenlerin önemli bir bölümünün kavram öğretimini geleneksel yollarla yapıldığını belirlemiştir. Kısa (2007), yaptığı araştırmasının sonunda genelde kullanılan düz anlatım yöntemi yerine kavram öğretiminin

daha başarılı bir şekilde yapılabilmesi için alternatif olarak farklı öğretim yöntemlerinin kullanılması öğrencinin kavram öğrenmesindeki başarısını artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Bu kapsamda ulaşılan sonuçların ilgili alan yazın tarafından desteklendiği belirlenmiştir. Bu araştırma sonuçlarının hepsi değerlendirildiğinde, özellikle soyut ve öğrencilerin yaşamlarında pek yer almayan kavramları öğrenmelerinde geleneksel öğretim yöntemlerinin etkili olmadığı görülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenin dersinde geleneksel öğretim yöntemleri yerine kavram öğretiminde farklı öğretim yöntemlerini kullanması öğrencilerin kavramları öğrenmesinde yararlı olduğu söylenebilir.

Araştırmada sosyal bilgiler ders kitabında, özgürlük, eşitlik, adalet, seçim, katılım kavramlarının tanımlarına yer verilmediği belirlenmiştir. Kalın (2011) yaptığı araştırmada kullanılan ders kitaplarının bazı kavramların açıklanmasında yetersiz olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ciritçi (2012), çalışmasında altıncı ve yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kapsamındaki kavramların bazılarının yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkyılmaz ve Kuş (2014), yaptıkları araştırmada Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen yüz temel eser arasındaki on kitabın incelenmesinde en az katılım kavramına yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Buğday ve Küçüköglü (2017), gerçekleştirdikleri araştırmada, çocuğun ders kitabıyla geçirmiş olduğu sürenin artması dolayısıyla çocukların katılım kavramını öğrenebilmesi ve kullanabilmesi için ders kitaplarının önemini ortaya koymuştur. Alan yazında bu araştırma sonuçları ile benzer sonuçlara ulaşmış başka çalışmaların (Aybek, 2002; Daşcan, 2000; Esmertaş, 2000; Kılıç, 2015; Joyce ve Weil, 2003) da yer aldığı görülmüştür. Sosyal bilgiler ders kitabında, demokrasi ile ilgili temel kavramlara yer verilmesi kavram öğrenimine katkı sağladığı söylenebilir. Araştırmada sosyal bilgiler ders kitabında demokrasi, hak, hukuk, egemenlik kavramlarına ilişkin tanımlara yer aldığı belirlenmiştir. Berkant ve Atmaca (2013), yaptıkları araştırmada altıncı ve yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında en çok hak ve demokrasi kavramlarına yer verildiğini belirlemişlerdir. Bu araştırma sonuçlarının alan yazındaki benzer araştırma sonuçları tarafından desteklenmesi kapsamında, ders kitaplarında demokrasi ile ilgili bazı kavramlara yer verirken bazılarında yer verilmediği görülmektedir.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (2018), “demokrasi, özgürlük, hak, egemenlik” kavramlarına ilişkin kazanımlar yer alırken; “eşitlik, adalet, hukuk, seçim, katılım” kavramlarına ilişkin kazanımların öğretim programında yer almadığı belirlenmiştir.

Koçoğlu (2008), yaptığı araştırmada günümüze kadar hazırlanmış olan tüm ğretim programlarının insan hakları ve demokrasiye ilişkin ihtiyaçlara hiçbir zaman tam anlamıyla cevap veremediği sonucuna varmıştır. Carpini ve Keeter (1996), yaptıkları araştırmada ğretim programının hem siyasal bilgiyi ve hem katılımı artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Soule (2001) yaptığı araştırmada, siyasal katılım ve bilginin karşılıklı olarak birbirini etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırma sonuçlarının alan yazındaki benzer araştırma sonuçları tarafından desteklenmesi kapsamında ğretim programlarının kavramlara yer verdiği ölçüde kavram öğretimine ve sosyal bilgiler dersine katkı sağlayacağı söylenebilir.

5.3. neriler

Araştırmanın sonuçlarına dayanarak, çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Bu neriler, uygulama odaklı öneriler ve araştırmacılara yönelik öneriler olmak üzere iki başlık altında sunulmuştur.

5.3.1. Uygulamaya Yönelik neriler

- Eğitim programları içinde vatandaşlık ve demokrasi konularına daha fazla odaklanılması için demokrasi ve demokrasinin temel kavramlarına ilişkin daha fazla kazanıma yer verilebilir.
- Sosyal Bilgiler Dersi ğretim Programı ve ders kitaplarında, demokrasinin hem bir yönetim biçimi hem de sosyal yaşam tarzı olarak sunulabilmesi için demokrasi ile ilgili konular günlük yaşam örnekleri ile ilişkilendirilerek verilebilir.
- Sosyal bilgiler ders kitaplarında, demokrasi ile ilgili temel kavramlara daha çok yer verilebilir.
- Öğretmenler, demokrasi ve ilgili temel kavramları farklı ğretim yöntem ve tekniklerini kullanarak verebilir.
- Demokrasi ve vatandaşlık konularının günlük yaşamla ilişkilendirilmesi önemlidir. Öğrencilere, demokratik süreçlere katılabilecekleri ve vatandaşlık görevlerini yerine getirebilecekleri uygulamalı öğrenme deneyimleri sunulabilir.

- Öğrenilmesi zor olan soyut kavramlar arasındaki ayırt edici özelliklere vurgu yapılmalı. Örneğin egemenlik-bağımsızlık, siyasal katılım-sosyal katılım, adalet-eşitlik gibi kavramlar arasındaki farklar verilebilir.
- Öğretmenler, ders kitapları dışında öğrencilerin öğrenebileceği farklı eğitim materyalleri ve kaynaklarını, öğrencilerin demokrasi kavramını anlamalarını destekleyecek şekilde öğretim sürecinde kullanabilir.
- Sosyal bilgiler derslerinde grup çalışmaları, proje tabanlı öğrenme ve saha gezileri gibi etkinliklerle, öğrencilerin aktif olarak katılmasını teşvik eden ve daha interaktif bir öğrenme deneyimi sağlayan yöntemler kullanılabilir.
- Öğretmenler, demokrasi ve ilgili temel kavramlara ilişkin öğrencilerin öğrenme düzeylerini belirleyebilir ve kavram yanlışlarını belirleyerek bunların giderilmesi için önlemler alabilir.
- Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programı'nda, kavram öğretimi derslerine yer verilerek öğretmen adaylarına kavram öğretimiyle ilgili bilgi ve beceriler kazandırılabilir.
- Öğretmenlerin kavram öğretimine yönelik bilgi ve deneyimlerini geliştirecek uygulamalı eğitim çalışmaları yapılabilir.

5.3.2. Yapılacak Araştırmalara Yönelik Öneriler

- Sosyal bilgiler eğitiminde demokrasi ve vatandaşlık kavramlarıyla ilgili öğrencilerin algıları üzerine farklı yaş gruplarında ve sınıf düzeylerinde nitel ve nitel araştırmalar yapılabilir.
- Demokrasi ve ilgili temel kavramlarda öğrencilerin yanlışlarını gidermek için farklı yöntem ve tekniklerin işe koşulduğu deneysel çalışmalar yapılabilir.
- Öğrencilerin demokrasi ile ilgili temel kavramların öğretiminde kullanılacak öğretim materyalleri geliştirme amaçlı çalışmalar yapılabilir.
- Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin demokrasi kavramlarına yönelik algılarını geliştirecek ve kavram yanlışlarını giderecek eylem araştırması ya da deneysel çalışmalar yapılabilir.

- Öğretmenlere yönelik kavram öğretim sürecini ele alan mesleki gelişim programı geliştirme amaçlı araştırmalar yapılabilir.
- Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve ders kitapları ayrıntılı doküman analizi yapılabilir.

Bu öneriler, sosyal bilgiler derslerinde kavram öğretiminin etkili bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak ve öğrencilerin kavramları daha iyi anlamalarını desteklemek amacıyla geliştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Adeyemi, M. B. (2002). An investigation into the status of the teaching and learning of the concept of democracy at the junior secondary school level in Botswana. *Educational Studies*, 28(4), 385-401.
- Akar, H. (2016). Durum çalışması. A. Saban ve A. Ersoy (Editörler), *Eğitimde nitel araştırma desenleri* içinde (s. 111-150). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Akbaş, Y. (2013). Coğrafya ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimi ve kavram yanlışları hakkındaki görüşleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 251-278.
- Akbaşlı, S. (2000). *İlköğretim II. kademe vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ders kitaplarının değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akça, N., Gültekin, F. ve Berk, F. "Hocam ne demek?" 8, 11 ve lisans 1. sınıf öğrencilerinin inkılâp tarihine yönelik kavramlara ilişkin bilgileri. *Turkish History Education Journal*, 5(2), 464-490.
- Akınoğlu, O. ve Arslan, Y. (2007). Türkiye’de ortaöğretim öğrencilerinin tarih kavramlarını kazanma durumu ve değerlendirilmesi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), 137-154.
- Akpınar, B. (2019). *İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık ile ilgili kavram yanlışlarının incelenmesi ve giderilmesi: bir eylem araştırması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aladağ, S. ve Yılmaz, E. (2014). Kavramsal değişim metinlerinin öğrencilerin sosyal bilgiler dersindeki kavram yanlışlarını gidermeye etkisi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 163-176.
- Alkış, S. (2014). Sosyal bilgilerde kavram öğretimi. Safran, M. (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 69-92). Ankara: Pegem Akademi.
- Apple, M. W. ve Beane, J. A. (2011). *Demokratik okullar. Güçlü eğitimden dersler*. (Çev. M. Sarı). Ankara: Dipnot Yayınları.

- Aras, H. (2000). *Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinde öğrencilere insan hakları ile ilgili tutumların kazandırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Arensmeier, C. (2010). The democratic common sense: young swedes' understanding of democracy theoretical features and educational incentives. *Young*, 18(2), 197-222.
- Armağan, M., Aykaç, M. ve Dursun, D. (1990). *Sosyal bilimler ansiklopedisi*. İstanbul: Vahdet Yayınları.
- Arora, P. ve Sahoo, R. K. (2022). A study of the concept of 'citizenship' among the students and teachers of The State Of Jammu and Kashmir. *MIER Journal of Educational Studies Trends and Practices*, 12(2), 365-384.
- Arslan, A. (2018). *Felsefeye giriş*. Ankara: BB101 Yayınları.
- Avery, P. G., Levy, S. A., Simmons, A. M. M. ve Scarlett, M. H. (2012). Adolescents' conceptions of democracy in Central/Eastern Europe and the United States. *Journal of International Social Studies*, 2(2), 25-51.
- Aybek, B. (2000). *İlköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretiminin sosyal ve diğer bilimlerle ilişkisinin değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aycan, Y. (2010). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersinde yer alan kavramları anlama düzeyleri ve kavram yanlışları (Gördes örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bahar, M. (2003). Misconceptions in biology education and conceptual change strategies. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 3(1), 55-64.
- Bahar, M., Johnstone, A. H. ve Sutcliffe, R. G. (1999). Investigation of students' cognitive structure in elementary genetics through word association tests. *Journal of Biological Education*, 33(3), 134-141.
- Bal, M. S. ve Akış, A. (2010). Sosyal bilgiler dersi "insanlar ve yönetim" ünitesinde karşılaşılan kavram yanlışları. *Education Sciences*, 5(4), 2061-2070.
- Bal, M. S. ve Gök, S. (2011). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersindeki cumhuriyet, saltanat ve liderlik kavramlarını algılayışları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 1183-1198.

- Balbağ, N. L. (2018). *İlkokul sosyal bilgiler dersi bağlamında öğrenci ve öğretmenlerin küresel vatandaşlık algıları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Banks J.A. (1990). *Teaching strategies for the social studies inquiry valuing and decision making*. New York: Longman.
- Bar, J. L., Barth, J. L. ve Shermis, S. (1977). *Defining the social studies bulletins*. Washington DC: National Council for the Social Studies.
- Barber, B. (1995). *Güçlü Demokrasi: Yeni bir çağ için katılımcı siyaset*. (Çev. M. Beşikçi). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Barnes, S. ve Simon, J. (1998). *The Postcommunist Citizen*. Budapest: Erasmus Foundation.
- Baviskar, S. ve Malone, M. F. T. (2004). What democracy means to citizens – and why it matters. *Revista Europea de Estudios Latinoamericanos y del Caribe*, (76), 3-23.
- Bayram, A. (1998). *İlköğretim ikinci kademe vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinin hedefleri konusunda öğrenci, öğretmen ve velilerin beklentileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Berkant, H. G. ve Atmaca, Y. (2013). Altıncı ve yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının insan hakları ve demokrasi kavramları açısından incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 8(12).
- Berti, A. E. ve Andriolo, A. (2001). Third graders' understanding of core political concepts (law, nation-state, government) before and after teaching. *Genetic Social and General Psychology Monographs*, 127(4), 346-377.
- Bilge, S. (1997). *İlkokul hayat bilgisi dersi müfredat programında demokrasi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Birch, A. H. (2002). *Concepts and theories of modern democracy*. New York: Routledge.
- Bozdoğan, K. (2018). *Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler öğretim programında yer alan tarih kavramlarına yönelik algılarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Branson, M. (1988). The social and civic attitudes, beliefs and values of American youth. *Paper Presented At The International Conference On The Development Of Civic Responsibility Among Youth*, 8-15.

- Bratton, M., Mattes, R. ve Gyimah-Boadi, E. (2004). *Public Opinion, Democracy, and Market Reform in Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bryant, C. J. (1994). *I think the ones who dropped the tea won: A qualitative study of social studies misconceptions at the fifth-grade level*. Unpublished Doctoral Thesis. Laramie: University of Wyoming.
- Buğday, G. ve Küçüköğlü, A. (2017). 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ders kitabının çocuk katılım hakkı ilkelerine göre incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 2(2), 61-81.
- Büyükdemir, E. (2001). *İlköğretim 7.sınıflarda okutulan vatandaşlık ve insan hakları dersinin etkililiğinin araştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cabestan, J. P. (2009). How East Asians view democracy. *China Perspectives*, (3), 119.
- Camp, R. (2001). *Citizen views of democracy in Latin America*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Can, M. (2020). Platon'un düşüncesinde etik-politik bir sorun olarak adalet. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 145-160.
- Canache, D. (2006). Measuring variance and complexity in citizens' understanding of democracy. *In LAPOP-UNDP Workshop*, Vanderbilt University.
- Carpini, M. X. D. ve Keeter, S. (1996). *What Americans know about politics and why it matters*. New Haven: Yale University Press.
- Carr, P. (2006). Democracy in the classroom. *Academic Exchange Quarterly*, 10(2), 7-12.
- Cemal, M. (2005). *Eşitlikçi toplumlar: sömürsüz bir gelecek için antropolojik inceleme*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Cevizci, A. (2010). *Eğitim sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B., ve Turner, L. A. (2015). *Araştırma yöntemleri: Desen ve analiz* (Çev: A. Aypay). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ciritçi, H. M. (2012). *Sosyal bilgiler programında yer alan kavramların 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki metinlerde kullanılma sıklıkları ile giriş, geliştirme ve pekiştirme düzeyleri açısından değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coşkun, M. K. (2011). *Kavram öğretimi*. Adana: Karahan Kitabevi.

- Creswell, J. W. (2013). *Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları araştırma deseni*. (Çev: S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Çev. Ed.: M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çaycı, B. (2007). Kavram değiştirme metinlerinin kavram öğrenimi üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 87-102. 91
- Çaycı, B., Demir, M. K., Başaran, M. ve Demir, M. (2007). Sosyal bilgiler dersinde iş birliğine dayalı öğrenme ile kavram öğretimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(2), 619-630.
- Çeçen, A. (1975). Hukukta norm ve adalet. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 32(1), 71-115.
- Çeçen, A. (2020). *Adalet kavramı*. Ankara: Astana Yayınları.
- Çelik, M., Turunç, Ö. ve Bilgin, N. (2014). Çalışanların örgütsel adalet algılarının psikolojik sermaye üzerine etkisi: Çalışanların iyilik halinin düzenleyici rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 559-585.
- Çelikkaya, T. ve Kürümlüoğlu, M. (2019). Sosyal bilgiler dersi “demokrasinin serüveni” ünitesi ile öğrencilerin bilişsel yapılarının ve kavramsal gelişim süreçlerinin incelenmesi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 9(1): 56-86.
- Çetinkaya, N. (1998). *Öğretmenlerin ve öğrencilerin çocuk haklarına bakışının değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çıkrık, O. (2001). *İlköğretim okulu hayat bilgisi dersi içeriğinin öğretmen, yönetici ve müfettiş görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dağdelen, O. (2017). *İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersi insanlar ve yönetim ünitesindeki kavram yanlışlarının giderilmesinde kavramsal değişim yaklaşımının etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dağı İ. ve Polat, N. (2004). *Herkes için demokrasi ve insan hakları*. İstanbul: Liberte Yayınları.
- Dahl, R. (2021). *Demokrasi üzerine*. (Çev: B. Kadioğlu). Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Dalton, R. J., Shin, D. C. ve Jou, W. (2007). Popular Conceptions of the Meaning of Democracy: Democratic Understanding in Unlikely Places. *UC Irvine: Center for the Study of Democracy*.
- Daşcan, Ö. (2000). *İlköğretim 6. ve 7. sınıflarda okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarının öğrenci başarısına etkisi konusunda uzman, denetçi, yönetici ve öğretmen görüşleri nelerdir*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- De Tocqueville, A. (2021). *Çoğunluğun zorbalığı*. (Çev. İ. M. Uysal). İstanbul: Can Yayınları.
- Demir, N. (2010). Demokrasinin temel ilkeleri ve modern demokrasi kuramları. *Ege Akademik Bakış*, 10(2) 2010: 597-611.
- Dewey, J. (2020). *Demokrasi ve Eğitim*. (Çev. M. Karaman). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Doğan, O. (2007). *İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler dersi "bir ülke bir bayrak" ünitesindeki kavramların öğrenilmesinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.
- Doğanay, A. (2010). What does democracy mean to 14-year-old Turkish children? A comparison with results of the 1999 IEA Civic Education Study. *Research Papers in Education*, 25(1), 51-71.
- Doğrukök, B. (2004). *İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde yer alan kavramların kazandırılma düzeyi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Douglas, A. (2002). Educating for real and hoped for political worlds: ways forward in developing political literacy. *Unpub-Abridged version submitted for Teaching Citizenship*.
- Dönmez, C., Yazıcı, K. ve Sabancı, O. (2008). Sosyal bilgiler derslerinde grafik düzenleyicilerin kullanımının öğrencilerin akademik bilgiyi elde etmelerine etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(3), 437-462.

- Erdoğan, E. (2003). *Türk gençliği ve siyasal katılım: 1999-2003*. İstanbul: Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı.
- Erdoğan, M. (2008). Adalet ve eşitlik. *Muhafazakâr Düşünce*, 4(15), 9-22.
- Erdoğan, M. (2013). Anayasal-demokratik bir rejimde özgürlük ve güvenlik. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(24), 21-29.
- Ersoy, A. F. (2007). *Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ersoy, A. ve Öztürk, F. (2015). Bir vatandaşlık değeri olarak yurtseverlik: sosyal bilgiler öğretmen adaylarının algısı. *İlköğretim Online*, 14(3), 974-992.
- Ertan, T. F. (1999). Atatürk, cumhuriyet ve hukuk sistemi. *Erdem*, 11(33), 743-757.
- Ertürk, S. (1981). *Diktacı tutum ve demokrasi*. Ankara: Saydam Matbaacılık.
- Esmertaş, S. (2000). *İlköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fancett, V. S., Johns, E., Hickman, W. L. ve Price, R. A. (1968). *Social science concepts and the classroom*. Syracuse, NY: Social Studies Curriculum Center.
- Farabi. (2020). *Mutluluğun kazanılması*. (Çev. A. Arslan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fidan, N. (2009). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde geçen "demokrasi ve cumhuriyet" kavramlarıyla ilgili bilgilerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fidan, N. (2012). *Okulda öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Fidan, N. K. (2019). Sosyal bilgiler eğitimi ve sosyoloji. R. Turan ve T. Yıldırım (Editörler), *Sosyal bilgilerin temelleri içinde* (s. 175-196). Ankara: Pegem Akademi.
- Fisher, R. (2005). *Teaching children to learn*. Nelson Thornes.
- Flanagan, C. A., Gallay, L. S., Gill, S., Gallay, E. ve Nti, N. (2005). What does democracy mean? Correlates of adolescents' views. *Journal of Adolescent Research*, 20(2), 193-218.
- Freedom House. (2022). *Freedom in the world-Electoral democracies*. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world>.

- Freire, P. (2019). *Özgürlüğün Pedagojisi: Etik, demokrasi ve medeni cesaret*. (Çev. G. Kurt Gevinç). İstanbul: Yordam Kitap.
- Fuchs, D. ve Roller, R. (2006). Learned democracy? Support for democracy in Central and Eastern Europe. *International Journal of Sociology*, (36): 70-96.
- Fukuyama, F. (1992). *The End of History*. New York: The Free Press.
- Gauchet, M. (2013). *Yurttaşını Arayan Demokrasi*. (Çev. Z. Savaşçın). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Gordon, S. (2020). *Sosyal bilimler tarihi ve felsefesi*. (Çev. Ü. Tatlıcan, H. Kösebalaban). İstanbul: Küre Yayınları.
- Gömcü, B., (2006). *İlköğretim 8.sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinin Kurtuluş savaşı dönemi ünitesinin işlenişinde karşılaşılan problemlere ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gözler, K. (2001). *Anayasa hukukuna giriş: Genel esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözler, K. (2008). Tabii hukuk ve hukuki pozitivism'e göre adalet kavramı. *Muhafazakâr Düşünce*, 4(15), 77-90.
- Greene, M. (1985). The role of education in democracy. *Educational Horizons*, (63), 3-9.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B. ve Taşğın, S. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gültekin, M. (2008). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı. Ş. Yaşar (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* içinde. Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Günay, M. (2013). Tarih felsefesi açısından Atatürk ve bağımsızlık. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35-47.
- Gündüz, M. (2016). *Ortaokullarda demokrasi kavramının kazandırılmasında demokrasi eğitimi ve okul meclisleri uygulamasının etkisi (İzmir İli Örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güneş, T., Dilek, N. Ş., Demir, E. S., Hoplan, M. ve Çelikoğlu, M. (2010). Öğretmenlerin kavram öğretimi, kavram yanlışlarını saptama ve giderme çalışmaları üzerine nitel bir araştırma. *In International Conference on New Trends in Education and Their Implications* (11), 937-944.

- Gürlek, M. ve Demirkuş, N. (2020). Botanik kavramları öğretiminde, kavram çözümleme tabloları, kavram ağları ve kavram haritalarının uygulanması. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 1391-1414.
- Habiboğlu, E. (2009). *İlköğretim 5. ve 6. sınıf sosyal bilgiler dersindeki "cumhuriyet" ve "demokrasi" kavramlarıyla ilgili içerik öğelerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Heinze-Fry, J. A. ve Novak, J. D. (1990). Concept mapping brings long-term movement toward meaningful learning. *Science Education*, 74(4), 461-472.
- Helwing, C. C. (1998). Children's conceptions of fair government and freedom of speech. *Child Development*, 69(2), 518-531.
- Heywood, A. (2014). *Siyaset*. (Çev: Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla). Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2015). *Siyasetin temel kavramları*. (Çev: Hayrettin Özler). Ankara: Adres Yayınları.
- Hoge, J. D. (2002). Character education, citizenship education, and the social studies. *The social studies*, 93(3), 103-108.
- Husfeldt, V. ve Nikolova, R. (2003). Students' concepts of democracy. *European Educational Research Journal*, 2(3), 396-409.
- Inglehart, R. (2003). How solid is mass support for democracy and how can we measure it? *PS: Political Science & Politics*, 36(1), 51-57.
- Işıқтаç, Y. (1998). Bir hukuk tanımı vermenin zorunluluğu. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2).
- İçerli, L. (2010). Örgütsel adalet: Kuramsal bir yaklaşım. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1).
- İnan, S. (2021). *Siyaset okuryazarlığı: Yöneten birey olmak ve okullarda siyaset eğitimi mümkün mü?* İstanbul: Yeniinsan Yayınevi.
- İnel, Y., Urhan, E. ve Ünal, A. İ. (2018). Ortaokul öğrencilerinin adalet kavramına ilişkin metaforik algıları. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 8(2), 379-402.

- İpek, A. (2008). Ulus egemenliği ve halk egemenliği karşılaştırması ve yeni anayasa için halk egemenliği önerisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20).
- Joyce, B. ve Weil, M. (2003). Attaining concepts: The basic thinking skills. *Models of Teaching*, 161-178.
- Kaldırım, E. (2005). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin demokrasi algıları. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.25, S.3, ss.143-162.
- Kalın, Ö. U. (2011). *Sosyal bilgiler 4. sınıf için tasarlanan "insanlar ve yönetim" adlı ünitenin öğrencilerin akademik başarılarına ve kavram algılama düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kapani, M. (2017). *Politika bilimine giriş*. Ankara. BB101 Yayınları.
- Kaplan, İ. (2013). *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karadeniz, O. (2008). *İlköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan Atatürkçülük konularındaki kavramların kazandırılma düzeyi (Zonguldak ili örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karataş, F. Ö., Köse, A. G. S. ve Coştu, A. G. B. (2003). Öğrenci yanılgılarını ve anlama düzeylerini belirlemede kullanılan iki aşamalı testler. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(13), 54-69.
- Kasapoğlu, H. (2001). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin okullarında insan haklarına uygun davranma düzeyleri konusunda öğretmen ve öğrenci görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kaya, E. (2011). *İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin bazı demokrasi kavramları hakkındaki görüşleri ve yanılgıları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kaya, P. A. (2000). *Sosyal adaletin teorik çerçevesi üzerine bir değerlendirme. Prof. Dr. N. Ekin'e Armağan*. Ankara: TUHİS yayınları.
- Kaya, S. B. (2016). Modern devlette iktidar sorunu ve demokratik hukuk devleti. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1.
- Keeves, J. P. (1990). *Educational research, methodology, and measurement: An international handbook*. Pergamon Press.

- Kennedy, K. J. ve Chow, K. F. (2010). Exploring students' concepts of democracy: A comparison of Hong Kong and US adolescents. *Paper presented at 6th International Citized Conference*, St. Andrew's University, Scotland.
- Keogh, B. ve Naylor, S. (1999). Concept cartoons, teaching and learning in science: an evaluation. *International journal of science education*, 21(4), 431-446.
- Kılıç, A. (2015). *İlköğretim 8. sınıf vatandaşlık ve demokrasi dersinde öğrencilerin kavram yanlışlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kıncal, R. ve Kartal, O. (2015). Teorik olarak yapılandırılmış sosyal ve bireysel katılım faktörlerinin ampirik olarak sınanması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 231-265.
- Kısa, F. (2007). *İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde beyin fırtınası tekniğiyle kavram öğretiminin öğrencilerin akademik başarı düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kilinc, E. (2012). *Conceptual Learning In Social Studies Classroom: An Analysis Of Texas Assessment Of Knowledge And Skills (Taks) Social Studies Questions With And Without Concept*. Doctoral Dissertation, Texas A&M University.
- Kirmanoglu, H. (2011). Amartya Sen'in özgürlük ve kalkınma üzerine düşüncelerine bir bakış. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (47), 21-30.
- Klausmeier, H. J. (1992). Concept learning and concept teaching. *Educational psychologist*, 27(3), 267-286.
- Kocaarslan, M. (2012). Tanılayıcı dallanmış ağaç tekniği ve ilköğretim 5. sınıf fen ve teknoloji dersi maddenin değişimi ve tanınması adlı ünite de kullanımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 269-279.
- Koçoğlu, E. (2008). *İnsan hakları ve demokrasi kavramlarının ilköğretim sosyal bilgiler müfredatındaki yeri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köse, S. (2008). Diagnosing student misconceptions: Using drawings as a research method. *World Applied Sciences Journal*, 3(2), 283-293.

- Kurnaz, M. Ö. (2021). Sosyal bilgiler etkin vatandaşlık öğrenme alanında kavram öğretimi ve kavram yanlışları üzerine öğretmen görüşleri. *In International Marmara Social Sciences Congress.*
- Kuş, Z. (2012). *İlköğretim öğrencilerinin demokrasi algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kuyurtar, E. (2004). Haklar. *Liberal Düşünce Dergisi*, (34), 5-17.
- Kürümlüoğlu, M. (2019). *6. sınıf sosyal bilgiler dersi demokrasinin serüveni ünitesindeki kavram yanlışlarını giderme: bir eylem araştırması.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Laski, H. J. (2019). *Politikaya Giriş.* (Çev. M. Koçakgöl). Ankara: Fol Kitap.
- Lawson, K. R. (1976). *A concept analysis of middle school American history textbooks.* Doctoral dissertation, Virginia Tech.
- Leonard, M. J., Kalinowski, S. T. ve Andrews, T. C. (2014). Misconceptions yesterday, today, and tomorrow. *CBE-Life Sciences Education*, 13(2), 179-186.
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry.* Beverly Hills, CA: Sage.
- Liu, G. ve Fang, N. (2023). The effects of enhanced hands-on experimentation on correcting student misconceptions about work and energy in engineering mechanics. *Research in Science & Technological Education*, 41(2), 462-481.
- Martorella, P. (2001). *Teaching social studies in middle and secondary schools.* Englewood, NJ: Prentice-Hall.
- Martorella, P. H. (1986). *Teaching concepts classroom teaching skills.* USA: Healy and Company.
- Mathé, N. E. H. (2016). Students' understanding of the concept of democracy and implications for teacher education in social studies. *Acta Didactica Norge*, 10(2), 271-289.
- Mathé, N. E. H. (2018). Engagement, passivity and detachment: 16-year-old students' conceptions of politics and the relationship between people and politics. *British Educational Research Journal*, 44(1), 5-24.
- Mathé, N. E. H. (2019). *Democracy and politics in upper secondary social studies.* Doctoral dissertation, University Of Oslo.

- Mattes, R. (2007). Public opinion research in emerging democracies: Are processes different? *Afrobarometer Working Paper*, 67.
- McAllister, I. (1998). Civic education and political knowledge in Australia. *Australian Journal of Political Science*, 33(1), 7-23.
- McIntosh, M. E., MacIver, M. A., Dobson, R. B. ve Grant, S. A. (1993). The meaning of democracy in a redefined Europe. *In Annual Meetings of the American Association for Public Opinion*, St. Charles, Illinois.
- MEB (2004). *Tebliğler Dergisi*. 67. Cildin fihristi. Ankara.
- MEB (2005). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB (2011). *İlköğretim vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi (8. sınıf) öğretim programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB (2013). *Ortaöğretim demokrasi ve insan hakları dersi öğretim programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB (2019). *Sosyal bilgiler 7. Sınıf ders kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Memişoğlu, H. ve Tarhan, E. (2016). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimine ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 6-20.
- Memişoğlu, H. ve Tarhan, E. (2016). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimine ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 6-20.
- Meral, E. (2022). The Role of Conceptual Change Texts in Concept Teaching: An Active Citizenship Learning Space. *Türk Akademik Yayınlar Dergisi (TAY Journal)*, 6(2), 146-174.
- Merriam, S. B. (2001). *Qualitative research and case study applications in education*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev. Ed.: S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Miller, A. H., Miller, V. ve Reisinger, W. (1997). Conceptions of democracy among mass and elite in post-Soviet societies. *British Journal of Political Science*, 27, 157-190.

- Moodie, E., Markova, I. ve Plichtova, J. (1995). Lay representations of democracy: A study in two cultures. *Culture & Psychology*, 1(4), 423-453.
- Mulhan, M. (2007). *İlköğretim 7. sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi kavramlarının öğrenilmesinde sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler ile eğitim-öğretim uygulamalarının etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- National Council for the Social Studies. (1994). *Curriculum standards for social studies: Expectations of excellence*. Washington, DC: National Council for the Social Studies.
- National Research Council (NRC). (2012). *A framework for K-12 science education: Practices, crosscutting concepts, and core ideas*. Washington, DC: National Academy Press.
- Nişancı, D. ve Nişancı, G. S. (2022). Cumhuriyet demokrasi ikilemi: özdeş kavramlar mı farklı kavramlar mı sorusuna hukuk penceresinden cevap arayışı. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(2), 423-440.
- Novak, J. D. ve Gowin, D. B. (1984). *Learning How to Learn*. Cambridge University Press.
- Oldfield, A. (2012). *Vatandaşlık: Doğal Olmayan Bir Pratik mi? A. Kadioğlu (Haz.), Vatandaşlığın dönüşümü üyelikten haklara (93-106) içinde*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Oni, A.A. (2006). The relationship between levels of education and perceptions of democratic governance among Nigerian school leavers. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 7(1), 104-13.
- Ormanoğlu, H. D. (2018). Modern devletin bir unsuru olarak egemenlik ve uluslararası ceza mahkemesi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(1), 245-274.
- Ottemoeller, D. (1998). Popular perceptions of democracy: Elections and attitudes in Uganda. *Comparative Political Studies*, 31(1), 98-124.
- Öktem, G. (2006). *İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde yer alan kavramları anlama ve kazanma düzeyleri (yeni programın pilot uygulaması (Samsun ili örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, A. ve Nişancı, Ş. (2019). Türkiye’de ve dünyada seçim kavramı ve olgusunun gelişimi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (46), 73-96.

- Özlem, D. (2004). *Mantık*. Ankara: İnkılâp Yayınları.
- Özsoy-Güneş, Z., Avcı, F. ve Kirbaşlar, F. G. (2012). Concept knowledge of natural, processed, and artificial consumption substances subject in 4th grade science and technology course books and course book analysis in terms of exemplification. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 31, 663-668.
- Paker, T. (2017). Durum çalışması. (Ed: F. N. Seggie ve Y. Bayyurt), *Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımlar içinde* (s. 119-134). Ankara: Anı Yayıncılık
- Pala, F. (2018). 7. Sınıf sosyal bilgiler dersi yaşayan demokrasi ünitesinde geçen kavramların anlaşılma düzeyi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 3(1), 22-36.
- Parker, W. C. (2005). *Social studies in elementary education*. Upper Saddle River. New Jersey: Merrill Prentice Hall.
- Patil, S. J., Chavan, R. L. ve Khandagale, V. S. (2019). Identification of misconceptions in science: Tools, techniques & skills for teachers. *Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal (AMIERJ)*, 8(2), 466-472.
- Patton, T. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Thousands Oaks, CA: Sage.
- Silverman, D. (2021). *Nitel araştırma nasıl yapılır*. (Çev: E. Hava). İstanbul: Küre Yayınları.
- Pektaş, Ü. T. Ç. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin literatürdeki sosyal bilgiler dersi kavram yanlışlarına ilişkin görüşleri. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 4(2), 102-120.
- Platon, (2000). *Devlet*. (Çev. S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Polat, S. ve Çalış, A. (2019). 6. Sınıf sosyal bilgiler dersindeki bazı kavramların algılanışları ve kavram yanlışları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4), 2057-2072.
- Posner, G. J., Strike, K. A., Hewson, P. W. ve Gertzog, W. A. (1982). Toward a theory of conceptual change. *Science education*, 66(2), 211-227.
- Prater, M. A. (1993). Teaching concepts: procedures for the design and delivery of instruction. *Remedial and Special Education*, 14(5), 51-66.
- Robinson, K. ve Aronica, L. (2018). *Creative schools: The grassroots revolution that's transforming education*. Penguin Books.

- Rose, R., Mishler, W. ve Haerpfer, C. (1998). *Democracy and its Alternatives: understanding post-communist society*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Ross, E. W. ve Marker, P. M. (2005). *Social studies: Wrong; right or left? Critical response to the Frodham Institute where did social studies go wrong?* Washington: Frodham Institute.
- Rousseau, J. J. (2020). *Toplum Sözleşmesi*. (Çev. V. Günyol). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sabancı, O. (2008). *İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde yer alan vatandaşlık konularıyla ilgili kavramsal anlamaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sarısaman, S. (2019). Siyaset bilimi. A. S. Bilgili (Ed.). *Sosyal bilgilerin temelleri içinde* (s. 141-147). Ankara: Pegem Akademi.
- Sawer, M. T. (2015). *Social studies teachers' competence in teaching and assessing learning outcomes in the affective domain in new Juaben Municipal Senior High Schools*. Doctoral dissertation, University of Cape Coast.
- Seggie, F. N. ve Bayyurt, Y. (2017). *Nitel araştırma yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sen, A. (1999). Democracy as a universal value. *Journal of Democracy*, 10(3), 3-17.
- Senemoğlu, N. (2009). *Gelişim, öğrenme ve öğretim*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Shin, D. C. (1999). *Mass Politics and Culture in Democratizing Korea*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sigel, R. ve Hoskin, M. (1981). *The Political Involvement of Adolescents*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Silverman, D. (2018). *Nitel verileri yorumlama*. (Çev. Editörü: E. Dinç). Ankara: Pegem Akademi.
- Simon, J. (1998). *Popular conceptions of democracy in postcommunist Europe*. Budapest: Erasmus Foundation, 70-116.
- Sinatra, G., Beck, I. ve McKeown, M. (1992). A longitudinal characterization of young students' knowledge of their country's government. *American Educational Research Journal* 29: 633-61.

- Skelly, K. M. (1993). *The Proceedings of the Third International Seminar on Misconceptions and Educational Strategies in Science and Mathematics*. Ithaca, Misconceptions Trust.
- Smith, J. P., DiSessa, A. A. ve Roschelle, J. (1994). Misconceptions reconceived: A constructivist analysis of knowledge in transition. *The journal of the learning sciences*, 3(2), 115-163.
- Soeharto, S., Csapó, B., Sarimanah, E., Dewi, F. I. ve Sabri, T. (2019). A review of students' common misconceptions in science and their diagnostic assessment tools. *Jurnal Pendidikan IPA Indonesia*, 8(2), 247-266.
- Soule, S. (2001). Will They Engage? Political knowledge, participation and attitudes of generations x and y. *Center for Civic Education*.
- Soydaş, S. (2010). *Öğrencilerin hayat bilgisi dersinde edindikleri demokrasi ve demokratik yaşamla ilgili kavramlara ilişkin oluşturdukları metaforların hermeneutic yaklaşımla incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Soylu, T. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenleri ve ortaokul öğrencilerinin kavram öğretimine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Soylu, T. ve Memişoğlu, H. (2019). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 5(4), 464-484.
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sünkür, M. Ö., Arıbaş, S., İhan, M. ve Sünkür, M. (2013). Tahmin et-gözle-açıkla stratejisi ile desteklenmiş yansıtıcı düşünmeye dayalı etkinliklerin 7. sınıf öğrencilerinin fen ve teknoloji dersine yönelik tutumlarına etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (36), 131-141.
- Szalay, L. B. ve Kelly, R. M. (1982). Political ideology and subjective culture: Conceptualization and empirical assessment. *American Political Science Review*, 76(3), 585-602.

- Şahin, Ç., Bülbül, E. ve Durukan Ü. G. (2013). Öğrencilerin gök cisimleri konusundaki alternatif kavramlarının giderilmesinde kavramsal değişim metinlerinin etkisi. *Journal of Computer and Education Research*, 1(2), 38-64.
- Şen, Ş. ve Yılmaz, A. (2013). Kimya öğretmen adaylarına göre kavram yanlışlarının nedenleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (35), 59-95.
- Şener, P. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin etkin vatandaşlık öğrenme alanındaki kavramlara yönelik bilişsel yapılarının ve kavram algularının belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şimşek, A. (2006), *İçerik Türlerine Dayalı Öğretim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Taşdere, A., Özsevgeç, T. ve Türkmen, L. (2014). Bilimin doğasına yönelik tamamlayıcı bir ölçme aracı: kelime ilişkilendirme testi. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 2(2), 129-144.
- Taşlı, İ. (2005). 4.-7. sınıf sosyal bilgiler programı üniteleri ile ilgili kavram bulmacaları örnekleri, *Milli Eğitim Dergisi*, 166.
- Tay, B. (2005). Sosyal bilgiler ders kitaplarında öğrenme stratejileri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 209-225.
- Temizyürek, F. ve Türktan, R. (2015). Yapılandırılmış grid test tekniğinin Türkçe eğitiminde kavram öğretimine katkısı. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2).
- Texas Education Agency. (1999). *Texas social studies framework: Kindergarten- Grade 12 research and resources for designing a social studies curriculum*. Austin, TX: Texas Education Agency.
- Thanh, N. C. ve Thanh, T. T. (2015). The interconnection between interpretivist paradigm and qualitative methods in education. *American journal of educational science*, 1(2), 24-27.
- Thomassen, J. (1995). *Support for democratic values*. Oxford: Oxford University Press, 383-416.
- Tokcan, H. (2015). *Sosyal bilgilerde kavram öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Tokcan, H. ve Yiter, E. (2017). 5. sınıf öğrencilerinin doğal afetlere ilişkin bilişsel yapılarının kelime ilişkilendirme testi kit aracılığıyla incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 114-130.

- Torney, J., A.N. Oppenheim ve R.F. Farnen. (1975). Civic education in ten countries: An empirical study. New York: John Wiley and Sons.
- Touraine, A. (2019). *Demokrasi nedir?* (Çev. O. Kunal). İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Yayıncılık.
- Tuncel, G. (2012). Anlam çözümleme tablolarının sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ölçme değerlendirme sürecinde kullanımı. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (25), 127-136.
- Tuncel, G. ve Ayva, Ö. (2010). Sosyal bilgiler dersinde demokrasinin serüveni ünitesinde geçen kavramların kazandırılması üzerine bir uygulama. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (22), 276-294.
- Turan, İ. (2019). Ekonomi. A. S. Bilgili (Ed.). *Sosyal bilgilerin temelleri içinde* (s. 118-126). Ankara: Pegem Akademi.
- Turan, R. ve Ulusoy, K. (2018). Sosyal bilgilerde tarihin yeri ve önemi. R. Turan ve K. Ulusoy (Editörler), *Sosyal bilgilerin temelleri içinde* (s. 60-79). Ankara: Pegem Akademi.
- Türkyılmaz, M. ve Kuş, Z. (2014). İlköğretim 100 temel eserde çocuk hakları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 39-63.
- Urhan, V. (2016). Siyaset felsefesinde adalet, eşitlik, özgürlük. Kaygı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (26), 103-119.
- Ülgen, G. (2004). Kavram geliştirme: Kuramlar ve uygulamalar. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ünal, F. ve Er, H. (2017). Öğretmen adaylarının sosyal bilgiler dersinde öğretimi zor olan soyut kavramlara ilişkin bilişsel yapılarının incelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 6-24.
- Wade, R. C. (1994). Conceptual change in elementary social studies: A case study of fourth graders' understanding of human rights. *Theory & Research in Social Education*, 22(1), 74-95.
- Wallerstein, I. (2021). *Bildiğimiz dünyanın sonu: yirmi birinci yüzyıl için sosyal bilim*. (Çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wessel, W. E. (1998). *Knowledge construction in high school physics: A study of student/teacher interaction*. Faculty of Graduate Studies and Research, University of Regina.

- Yavuz, N., Duman, T. ve Karakaya, N. (2020). *İnsan Hakları ve Demokrasi (Vatandaşlık Bilgisi)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yaylacı, Ö. A., Yamak, H. ve Kavak, N. (2011). Examining pre-service science teachers' opinions about holistic approach in science: Electrical energy example. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 15, 2764-2770.
- Yazıcı, H., Samancı, O. (2003). İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Ders Konuları ile İlgili Bazı Kavramları Anlama Düzeyleri, *Mili Eğitim Dergisi*, Sayı: 158.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. (2013). İlköğretim öğrencilerinin vatandaşlık eğitimi ile ilgili temel kavramlara ilişkin algılarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), 453-463.
- Yılmaz, M. (2019). Psikoloji. A. S. Bilgili (Ed.). Sosyal bilgilerin temelleri içinde (s. 130-137). Ankara: Pegem Akademi.
- Yılmaz, S. (2008). *İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin sosyal bilgiler Dersi "Haklarımı Öğreniyorum" Ünitesi ile İlgili Kavramları Anlama Düzeyleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yin, R. K. (2017). *Durum çalışması araştırması uygulamaları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yükselir, A. (2006). *İlköğretim altıncı sınıf sosyal bilgiler programında geçen kavramların kazanımı ve kalıcılığında kavram analizi yönteminin etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zeybek, İ. (2019). Coğrafya. A. S. Bilgili (Ed.). *Sosyal bilgilerin temelleri içinde* (s. 109-117). Ankara: Pegem Akademi.

EKLER

EK-1 Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği İzni

Proje Kararı Tarihi: 22.05.2019

Proje Kararı No: 41999

Tarih: 24.05.2019

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

CALISMANIN TÜRÜ:	Doktora Tez Çalışması
KONU:	Söylen Bilimleri
BAŞLIK:	Söylen Jigler Cezai ile Demosuni ile ilgili Türk Resimcileri figürünü ve Kavramı Yayınlamak
PROJEYİ YÖRÜTÜCÜSÜ:	Doç. Dr. Arif İsmail ÖZGÜR
TEZ YAZARI:	Tuba ERTÜRKÜ
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	
KARAR:	Olumlu

EK-2 Eskişehir İl Millî Eğitim Müdürlüğü Araştırma İzni

T.C.
ESKİŞEHİR VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 12377788-604.01.01-E.14449408
Konu : Araştırma İzni

02/08/2019

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : Anadolu Üniversitesi Yazı İşleri Müdürlüğü'nün 17.07.2019 tarihli ve 50688 sayılı yazısı.

Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Doktora Programı öğrencisi Tuba ERTUĞRUL'un "Sosyal Bilgiler Dersinde Demokrasi ile İlgili Temel Kavramların Öğretimi ve Kavram Yanılgıları" başlıklı doktora tezi kapsamındaki uygulama çalışması, Müdürlüğümüz Araştırma İzin Komisyonu tarafından incelenmiş ve uygulanmasında sakınca görülmediği bildirilmiştir.

Müdürlüğümüzce de uygun görülmüş olan, Sosyal Bilgiler Dersinde Demokrasi ile İlgili Temel Kavramların Öğretimi ve Kavram Yanılgıları konulu araştırma çalışmasının, 2019-2020 eğitim öğretim yılı içerisinde ve eğitim öğretimi aksatmamak kaydıyla, ilimiz ortaokullarında uygulanmasını takdirlerinize arz ederim.

Hakan CIRIT
İl Millî Eğitim Müdürü

OLUR
.../08/2019

Dr.Erdiñç YILMAZ
Vali a.
Vali Yardımcısı

EK- 3 Öğrenci Görüşme Soruları

1. “Demokrasi” ne demektir? Açıklar mısınız? Demokratik bir uygulamaya örnekler yazabilir misiniz?
2. “Özgürlük” ne demektir? Açıklar mısınız? Özgür bir insan nelere sahiptir örnekler yazabilir misiniz?
3. “Hak” ne demektir? Açıklar mısınız? Bir vatandaş olarak hangi haklarımız olduğuna ilişkin örnekler yazabilir misiniz?
4. “Adalet ve eşitlik” aynı şey midir? Aralarındaki farklar nelerdir örneklerle yazabilir misiniz?
5. “Hukuk” ne demektir? Açıklar mısınız? Hukuk denince aklınıza neler geliyor yazabilir misiniz?
6. “Ulusal egemenlik” ne demektir? Açıklar mısınız? Ulusal egemenlik olmasaydı neler olurdu örnekler vererek yazabilir misiniz?
7. “Seçim” ne demektir? Açıklar mısınız? Seçimler olmasaydı neler olurdu örnekler vererek yazabilir misiniz?
8. “Katılım” ne demektir? Açıklar mısınız? Bir vatandaş olarak hangi durumlarda ve ne zaman katılım sağlarız, örnekler yazabilir misiniz?
9. Sosyal Bilgiler dersinde demokrasi ile ilgili hangi kavramları öğrendiniz? Bu kavramları yazabilir misiniz?
10. Demokrasi ve demokrasi ile ilgili kavramları Sosyal Bilgiler dersinde nasıl işlediniz?
11. Demokrasi ve demokrasi ile ilgili kavramları öğrenirken nasıl zorluklar yaşıyorsunuz?

EK-4 Öğretmen Görüşme Soruları

1. Size göre demokrasi kavramı ne ifade etmektedir? Açıklar mısınız?
2. Demokrasiyi hangi kavramlarla ilişkilendiriyorsunuz? Bu kavramları açıklar mısınız?
3. Sosyal Bilgiler dersinde demokrasi kavramının öğretimi önemli midir? Neden?
4. Sosyal Bilgiler dersiyle demokrasi kavramını nasıl ilişkilendiriyorsunuz?
5. Dersinizde öğrencilere demokrasi kavramının tanımını nasıl yapıyorsunuz?
6. Demokrasi kavramı öğretimini dersinizin hangi aşamasında (giriş, gelişme, pekiştirme) yapıyorsunuz? Neden?
7. Sınıfınızda demokrasi kavramının öğretimini nasıl gerçekleştiriyorsunuz?
8. Demokrasi kavramına ilişkin öğretim yaparken nelere dikkat ediyorsunuz?
9. Demokrasi kavramına ilişkin öğretim yaparken hangi öğretim yöntem ve tekniklerden yararlanıyorsunuz?
10. Demokrasi kavramını öğretirken hangi kavramlarla ilişkilendirmeler yapıyorsunuz?
11. Sosyal Bilgiler dersinde demokrasi kavramına ilişkin nasıl örnekler veriyorsunuz?
12. Demokrasi kavramının öğretiminde ne tür sorunlarla karşılaşıyorsunuz?
13. Öğrenciler demokrasi kavramını öğrenirken ne tür zorluklar yaşamaktadırlar?
14. Öğrencilerin demokrasiye ilişkin kavram yanılgıları nelerdir?
15. Öğrencilerin demokrasiye ilişkin kavramlarda yanılgılarının nedenleri nelerdir?
16. Demokrasi ve demokrasinin temel kavramlarının daha etkili öğretilmesi için önerileriniz nelerdir?

EK-5 Kelime İlişkilendirme Testi

Sevgili öğrenciler,

Aşağıda verilen kavramlar sizlere neler çağrıştırıyorsa aklınıza gelen kelimeleri karşısındaki boşluklara yazınız. Kelimelerin sonunda ‘ilgili cümle’ kısmı bulunmaktadır. Bu bölümde de kavramla ilgili aklınıza ilk gelen cümleyi yazınız. Her kavram için 30 saniye süreniz bulunmaktadır. Araştırmada elde edilen bulgular başka bir amaç için kullanılmayacaktır.

Tuba Ertuğrul

(A.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi)

Cinsiyetiniz:

Okul/Sınıf/Şube:

ÖRNEK:

Bilim: ..... teknoloji.....

Bilim: ..... gelecek.....

Bilim: ..... yenilik.....

Bilim: ..... araştırma.....

Bilim: ..... deney.....

İlgili cümle: Bilim tüm insanların yaşamını kolaylaştırır.

Demokrasi.....

Demokrasi.....

Demokrasi.....

Demokrasi.....

Demokrasi.....

İlgili cümle: .....

Özgürlük.....

Özgürlük.....

Özgürlük.....

Özgürlük.....

Özgürlük.....

İlgili cümle: .....

Hak.....

Hak.....

Hak.....

Hak.....

Hak.....

İlgili cümle: .....

Eşitlik.....

Eşitlik.....

Eşitlik.....

Eşitlik.....

Eşitlik.....

İlgili cümle: .....

Adalet.....

Adalet.....

Adalet.....

Adalet.....

Adalet.....

İlgili cümle: .....

Hukuk.....

Hukuk.....

Hukuk.....

Hukuk.....

Hukuk.....

İlgili cümle: .....

Egemenlik.....

Egemenlik.....

Egemenlik.....

Egemenlik.....

Egemenlik.....

İlgili cümle: .....

Seçim.....

Seçim.....

Seçim.....

Seçim.....

Seçim.....

İlgili cümle: .....

Katılım.....

Katılım .....

Katılım .....

Katılım .....

Katılım .....

İlgili cümle: .....

EK-6 Öğrenci Kişisel Bilgi Formu

1. Cinsiyetiniz:

Kız

Erkek

2. Kardeş sayınız:

Yok

1

2

3

3'den fazla

3) Annenizin Eğitim Durumu:

İlkokul

Ortaokul

Lise

Üniversite

Diğer:.....

4) Babanızın Eğitim Durumu

İlkokul

Ortaokul

Lise

Üniversite

Diğer:.....

5) Annenizin Mesleği:

Ev hanımı

İşçi

Memur

Esnaf

Diğer:.....

6) Babanızın Mesleği:

Çalışmıyor

İşçi

Memur

Esnaf

Diğer:.....

EK-7 Öğretmen Kişisel Bilgi Formu

Cinsiyeti:	
Yaşı:	
Meslekteki kıdem yılı:	
Mezun olduğu okul:	
Mezun olduğu program:	
Lisansüstü eğitim:	
Sınıftaki öğrenci sayısı:	
Bu sınıfı kaç yıldır okuttuğu:	
Sosyal bilgilerle ilgili hizmet içi eğitim alıp almadığı	

EK-8 Öğrenci Gönüllü Katılım Formu

Değerli Öğrenci, bu çalışma, Sosyal Bilgiler Dersinde Demokrasi ile İlgili Temel Kavramların Öğretimi ve Kavram Yanılgıları başlıklı bir doktora tez çalışması olup “sosyal bilgiler dersinde demokrasi ile ilgili temel kavramlarının nasıl öğretildiği ve öğrencilerin demokrasi ile ilgili temel kavram yanılgılarının neler olduğu ve bunların nedenlerini belirleme” amacını taşımaktadır. Çalışma, Prof. Dr. A. Figen ERSOY danışmanlığında Tuba ERTUĞRUL tarafından yürütülmekte ve sonuçları ile Sosyal Bilgiler eğitiminin gelişimine katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

- Bu çalışmaya katılım, gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, yapılacak olan gözlem, kelime ilişkilendirme testi, ses kayıt cihazıyla yapılacak olan görüşmelerle sizden veriler toplanacaktır.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz. Araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Anadolu Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi bölümünden doktora öğrencisi Tuba ERTUĞRUL’a yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı: Tuba ERTUĞRUL

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla ve istediğim zaman çalışmadan ayrılma hakkımın bulunması koşuluyla verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

Katılımcı Adı ve Soyadı:

İmza:

Tarih:

EK-9 Öğrenci Veli İzin Formu

Değerli öğrenci velisi, bu çalışma, Sosyal Bilgiler Dersinde Demokrasi ile İlgili Temel Kavramların Öğretimi ve Kavram Yanılgıları başlıklı bir doktora tez çalışması olup “sosyal bilgiler dersinde demokrasi ile ilgili temel kavramlarının nasıl öğretildiği ve öğrencilerin demokrasi ile ilgili temel kavram yanılgılarının neler olduğu ve bunların nedenlerini belirleme” amacını taşımaktadır.

Çalışma, Prof. Dr. A. Figen ERSOY danışmanlığında Tuba ERTUĞRUL tarafından yürütülmekte ve sonuçları ile Sosyal Bilgiler eğitiminin gelişimine katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

- Bu çalışmaya katılım, gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, çocuğunuzun sınıfında gözlem, görüşme, kelime ilişkilendirme testi ile veri toplanacaktır. Görüşmeler, analiz kolaylığı açısından ses kayıt cihazıyla kaydedilecektir.
- Çocuğunuz, ismini yazmak ya da kimliğini açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değildir. Araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.

Öğrenci veli izin formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Anadolu Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi bölümünden doktora öğrencisi Tuba ERTUĞRUL’a yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı: Tuba ERTUĞRUL

Bu çalışmaya çocuğumun tamamen kendi rızasıyla, istediği takdirde çalışmadan ayrılabilceğini bilerek verdiği bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

Veli Ad ve Soyadı:

İmza:

Tarih:

EK- 10 Öğretmen İzin Formu

Değerli öğretmenim, bu çalışma, Sosyal Bilgiler Dersinde Demokrasi ile İlgili Temel Kavramların Öğretimi ve Kavram Yanılgıları başlıklı bir doktora tez çalışması olup “sosyal bilgiler dersinde demokrasi ile ilgili temel kavramlarının nasıl öğretildiği ve öğrencilerin demokrasi ile ilgili temel kavram yanılgılarının neler olduğu ve bunların nedenlerini belirleme” amacını taşımaktadır.

Çalışma, Prof. Dr. A. Figen ERSOY danışmanlığında Tuba ERTUĞRUL tarafından yürütülmekte ve sonuçları ile Sosyal Bilgiler eğitiminin gelişimine katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

- Bu çalışmaya katılım, gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, sınıfınızda gözlem, görüşme, kelime ilişkilendirme testi ile veri toplanacaktır. Görüşmeler, analiz kolaylığı açısından ses kayıt cihazıyla kaydedilecektir.
- Araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.

Öğretmen izin formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Anadolu Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi bölümünden doktora öğrencisi Tuba ERTUĞRUL’a yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı: Tuba ERTUĞRUL

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek, verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

Veli Ad ve Soyadı:

İmza:

Tarih: